

ELS LLOCS DE LA VALL D'ARO, GISSALIS I EL MONESTIR GUIXOLENC (881-1199)

LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS / LLUÍS PALLÍ i BUXÓ

AMICS DEL MUSEU MUNICIPAL
SANT FELIU DE GUÍXOLS

ELS LLOCS DE
LA VALL D'ARO, GISSALIS
I EL MONESTIR GUIXOLENC
—(881-1199)—

INSTITUT D'ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ
DEPARTAMENT DE CULTURA DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA
DIPUTACIÓ DE GIRONA
AJUNTAMENT DE CASTELL-PLATJA D'ARO
AJUNTAMENT DE SANT FELIU DE GUÍXOLS
AJUNTAMENT DE SANTA CRISTINA D'ARO

ELS LLOCS DE LA VALL D'ARO, GISSALIS I EL MONESTIR GUIXOLENC —— (881-1199) ——

LLUÍS ESTEVA I CRUAÑAS / LLUÍS PALLÍ I BUXÓ

AMICS DEL MUSEU MUNICIPAL
SANT FELIU DE GUÍXOLS

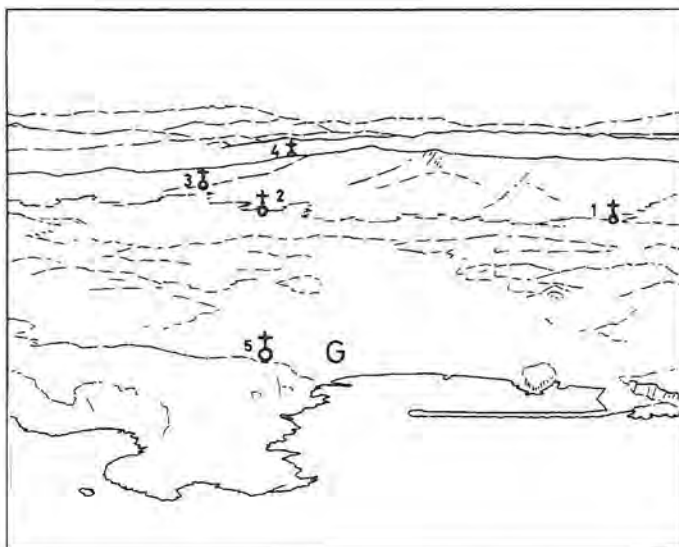

Foto coberta de "Paisajes Españoles" facilitada per Finques Reyné. Llocs de la Vall d'Aro: Santa Maria de Castell d'Aro (1); Santa Cristina d'Aro (2); Santa Maria de Bell-lloc (3); Sant Martí de Romanyà (4). Gissalis (G). Monestir guixolenc (5).

Editors

*Amics del Museu Municipal de Sant Feliu de Guíxols.
Institut d'Estudis del Baix Empordà.*

© Els Autors

Amb el suport de

*Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
Diputació de Girona.
Ajuntaments de Castell-Platja d'Aro, Sant Feliu de Guíxols i
Santa Cristina d'Aro.*

Assessorament lingüístic

M. Jesús Ferrés

Impressió

Gràfiques Bigas - Sant Adolf, 16 - Sant Feliu de Guíxols

Dipòsit Legal

Gi. 1.065-1995

ISBN

84-605-3626-2

Reservats tots els drets.

No es permet la reproducció total o parcial, del text, dibuixos, figures o mapes d'aquest llibre, ni el recull en un sistema informàtic, ni la transmissió en qualsevol forma o qualsevol mitjà, ja sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per registre o per altres mètodes, sense permís previ i per escrit dels titulars del copyright i dels editors.

JUNTA DELS "AMICS DEL MUSEU MUNICIPAL"

President: Lluís Esteva i Cruaños (†)

Secretari: Lluís Pallí i Buxó

Tresorer: Lluís Palahí i Xargay

Vocals: Josep Escortell i Cerqueda

Néstor Sanchiz i Guerrero

Joan Sanchiz i Guerrero

Narcís Masferrer i Buixó

ELS LLOCS DE LA VALL D'ARO, GISSALIS I EL MONESTIR GUIXOLENC

(881-1199)

LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS (†) / LLUÍS PALLÍ i BUXÓ

Després d'uns anys de recerques en els arxius que s'esmenten més endavant, de consultar plànols oficials i de propietat privada, d'examinar sobre el terreny nombroses vegades les fites antigues i modernes que —dretes o caigudes— encara es conserven, d'estudiar diversos delmaris proposats per llurs valedors i els termes de Sant Feliu i de les poblacions veïnes, d'intentar treure conclusions pràctiques d'uns quants documents fonamentals —bé que massa inconcrets—, ens decidim a publicar les nostres conclusions.

Qui ens llegeixi trobarà hipòtesis que potser no compartirà, però garantim que abans de formular-les hem passat molt temps fent i desfent, muntant i desmuntant aspectes diversos d'aquest treball que, per nosaltres, no tenen solució fàcil.

L'estudi de cada pergami important i la solució que proposem en els plànols fets a escala, desitjaríem que fossin aportacions positives, però no sabem si hem assolit sempre els nostres propòsits. Cercar els documents respectius, identificar els topònims antics, localitzar-los sobre el terreny, trobar les fites o els indrets on estigueren clavades o senyalades, no ha estat tasca planera. I malgrat que sabem que hem dut a terme una investigació tenaç i sovint profitosa, han quedat punts importants que no hem pogut escatir plenament com hauríem volgut. En aquests casos, plantejem hipòtesis de treball o bé expliquem els dubtes que hem tingut. Pensem que potser donaran motiu a noves investigacions que resoldran els problemes respectius. Al cap i a la fi, la història no la fa ni una ni dues persones, sinó que és el resultat de l'esforç de molts investigadors.

La nostra tasca hauria estat més incompleta encara si no haguéssim comptat amb l'ajut valuós de persones especialitzades en els diversos aspectes d'aquest treball.

Elles ens han guiat amb les seves valuoses experiències, però nosaltres som els únics responsables dels possibles errors que puguin tenir les nostres hipòtesis.

Les persones a les quals volem mostrar el nostre agraïment i afecte són:

Joan Ainaud (†), Manel Burch, Josep Calzada (†), Josep Mª Cama (†), Salvador Claramunt, M. Mercè Costa, Gaspar Feliu, Enric Gifre(†), Jaume Marquès (†), Josep Mª Marquès, Josepa Mateu, Manel Mundó, Gabriel Roura, Joan Villar i a tots aquells que d'una manera més o menys anònima ens han ajudat.

OBSERVACIONS

- Quan no es diu el contrari, els autors del text també ho són de les figures i il·lustracions.

- Els topònims que, en gran nombre, són esmentats en el nostre estudi, al llarg del temps han estat escrits de diferents maneres. En un treball com el nostre, considerem convenient unificar-los; per això, en cada cas, ens hem decidit per una sola forma. Ho hem fet, inclinant-nos sempre per la grafia que, ara com ara, ens ha semblat més coherent o més apropiada, sense que això vulgui suposar una desqualificació o un rebuig per a les formes no escollides, tema que correspon a altres investigadors. Quan hem reproduït fragments literals de textos, però, n'hem respectat la grafia.

- Quan no es diu el contrari, tots els mapes són orientats al nord.

- No tots els historiadors coincideixen a datar els documents; per tant, potser algunes de les dates que donem no seran les mateixes que les que hi atribueixen altres investigadors.

- Les xifres romanes que figuren a continuació de l'encapçalament dels documents estudiats a la primera part corresponen a la numeració que es fa servir a l'apèndix.

- Quan en les parts segona i tercera del treball ens referim a un document que ja hem esmentat en el text de la primera part, anirà sense referència.

■ Signe que precedeix la notícia o les notícies que escapen de les dates d'aquest treball.

● Signe a continuació del qual resumim les conclusions essencials.

BIBLIOGRAFIA UTILITZADA, AMB LES ABREVIATURES RESPECTIVES

ABREVIATURES

ACA = Arxiu de la Corona d'Aragó.

ACG = Arxiu Capitular de Girona.

ACV = Arxiu Capitular de Vic.

ADG = Arxiu Diocesà de Girona.

AHMSF = Arxiu Històric Municipal de Sant Feliu de Guíxols.

AHG = Arxiu Històric de Girona.

AMCA = Arxiu Municipal de Castell d'Aro.

AMSC = Arxiu Municipal de Santa Cristina d'Aro.

"A" = "Àncora".

"AHFF" = "Circular de l'Arxiu Històric *Fidel Fita*". Arenys de Mar.

"AIEG" = "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins".

"AIEC" = "Annals de l'Institut d'Estudis Catalans".

"AMM" = "Amics del Museu Municipal", abans, "Publicacions del Museu Municipal".

"EBE" = "Estudis del Baix Empordà", abans "Estudis sobre temes del Baix Empordà".

"EG" = "Estudis Guixolencs".

"ETG" = "Estudis sobre temes guixolencs".

"GEC" = "Gran Enciclopèdia Catalana".

"QIM" = "Quaderns d'Informació Municipal" (Sant Feliu de Guíxols).

CA = Castell d'Aro.

SCA = Santa Cristina d'Aro.

SFG = Sant Feliu de Guíxols

doc. = document.

FM = Festa Major.

MA = Manual d'Acords.

MH = Manuals d'Hisenda.

msnm = metres sobre el nivell del mar.

BIBLIOGRAFIA

ABADAL, 1926 = RAMON D'ABADAL i DE VINYALS, *Catalunya carolíngia. Vol II. Els diplomes carolíngis a Catalunya*. Publicat a despeses de la Institució Patxot, per acord de l'Institut d'Estudis Catalans (IBC), sessió del 9 d'abril de 1920. 1ª part, 1926-1950; 2ª, 1952.

ABADAL, 1960 = RAMON D'ABADAL, *Com Catalunya s'obrí al món mil anys enrera*, "Episodis de la Història", Rafael Dalmau, Editor, Barcelona, 1960.

ABADAL, 1962a = RAMON D'ABADAL, *L'abat Oliba, bisbe de Vic, i la seva època*, Aedos, 3ª edició (1ª 1948).

ABADAL, 1962b = RAMON D'ABADAL, *El domini carolíngi*, "Moments crucials de la història de Catalunya", Ed. Vicens-Vives, Barcelona, 1962, pàg. 25-49.

ABADAL, 1965 = RAMON D'ABADAL, *Els primers comtes catalans*, Ed. Vicens-Vives, Barcelona, 1965 (1ª 1961).

ABADAL, 1969-1986 = RAMON D'ABADAL, *Dels visigots als catalans. Vol I: La Hispània Visigòtica i la Catalunya Carolíngia. Vol 2: La formació de la Catalunya independent*, Ed. 62, Barcelona, darrera edició, 1986, a cura de J. Sobrequès i Callicó.

AICART/NOLLA, 1993 = FRANCESC AICART i HEREU i JOSEP Mª NOLLA i BRUFAU, *Materials arqueològics de la basílica de Santa Cristina d'Aro*, "Estudis del Baix Empordà" (EBE), núm. 12, SFG, 1993, pàg. 73-75.

BADIA, 1977-1981 = JOAN BADIA i HOMES, *L'arquitectura medieval de l'Empordà*, Diputació de Girona, I, 1977; II-A, 1978; II-B, 1981.

BADIA, 1984 = JOAN BADIA, *Josep Pella i Forgas, precursor de la investigació arqueològica a l'Empordà*, "EBE", núm. 3, SFG, 1984.

BALARI, 1899 = JOSEP BALARI i JOVANY, *Orígenes històrics de Catalunya*, Barcelona, 1899; 2ª edició, 1964.

BARRAL, 1981 = XAVIER BARRAL i ALTET, *L'art pre-romànic a Catalunya. Segles IX-X*, Ed. 62, Barcelona 1981.

BARRAQUER, 1906 = CAYETANO BARRAQUER ROVIALTA, *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, 2 volums, Barcelona, 1906.

BARRAQUER, 1915-17 = CAYETANO BARRAQUER, *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*, 4 volums, Barcelona, 1915-17.

BELLÉS, 1989 = JOAN BELLÉS i SALLENT, *Catalunya romànica*, VIII, L'Empordà.

BELLÉS, 1991 = JOAN BELLÉS, *Catalunya romànica*, V, *Acta de consagració de l'església de Santa Maria de Castell d'Aro*, pàg. 104.

BLANCO, 1991 = JOAN BLANCO DE LA LAMA, *El monestir de Sant Feliu de Guíxols (segles X-XI). La formació del domini*, "Estudis guixolencs" (EG), núm. 6, SFG, 1991.

BOFARULL, 1836 = PRÒSPER DE BOFARULL, *Los condes de Barcelona vindicados*, Barcelona, 1836. Reeditat 1990.

BOIS, 1991 = GUY BOIS, *La revolución del año mil*, Barcelona, 1991.

BONNASSIE, 1979-1981 = PIERRE BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera (segles X-XI)*, Barcelona, I, 1979; II, 1981.

BONNASSIE, 1992 = PIERRE BONNASSIE, *Del esclavismo al feudalismo en Europa occidental*, Barcelona, 1992.

BOTET i SISÓ, 1890 = JOAQUIM BOTET i SISÓ, *Los condes beneficiarios*, Girona, 1890.

BOTET i SISÓ, 1905-1909 = JOAQUIM BOTET, *Index cronològic del Cartoral de la cúria eclesiàstica de Girona anomenat de "Carlo Magno"*, Barcelona, 1905-1909.

BOTET i SISÓ, 1908 = JOAQUIM BOTET, *Geografia general de Catalunya* dirigida per Francesc Carreras i Candí, volum dedicat a la província de Girona, 1908-18.

CALZADA, 1977 = JOSEP CALZADA i OLIVERAS, *Acta de l'elecció i consagració d'Arnau abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols l'any 1052*, "XX Assemblea Intercomarcal d'Estudios", SFG, 1977, pàg. 89-100.

CALZADA, 1980 = JOSEP CALZADA, *Sobre un diploma de Carloman*, "Estudis sobre temes guixolencs" (ETG), núm. 2, SFG, 1980.

CALZADA 1981a = JOSEP CALZADA, *La Contenció de la Vall d'Aro*, "EBE", núm. 1, SFG, 1981.

CALZADA 1981b = JOSEP CALZADA, *Més sobre el diploma de Carloman al bisbe Teotari*, "EBE" núm. 1, SFG, 1981.

CALZADA 1985 = JOSEP CALZADA, *Els comtes beneficiaris de Girona*, "Associació Arqueològica de Girona", núm. 6, 1985.

CALZADA 1986 = JOSEP CALZADA, *Sant Gregori*, 1986.

CANER, 1954 = PERE CANER, *Desplazamientos y crecimiento del casco urbano calongense*, "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins" (AIEG), Girona, 1954.

CANER, 1983 = PERE CANER, *La vall de Calonge*, 1983.

CANER/VILAR, 1976 = PERE CANER i LLUÍS VILAR, *Castells i cases fortificades de Calonge*, "AIEG", 1976-77, pàg. 279-319.

CANO, 1606 = ALONSO CANO, *Discurso general de este antiquissimo Castillo y Monasterio de Sant Feliu de Guíxols de la orden de Nuestro Glorioso Padre, Sanct Benito. A donde se*

trata de su fundación, y se continua la sucesión de los Muy Reverendos Señores Abades de esta Sancta Casa con una breve relación de los más singulares bienhechores que ella ha tenido. Ms original a l'Arxiu Històric de Girona. Còpia a la biblioteca de "la Caixa", sucursal de SFG.

CASAS, 1908 = AGUSTÍ CASAS, *Notes sobre els monuments megalítics de la regió de Sant Feliu de Guíxols*, "Annals de l'Institut d'Estudis Catalans" (AIEC), vol. II, 1908.

CATALÀ, 1967-1971 = PERE CATALÀ i ROCA, *Els castells catalans*, vol. I, 1967; II 1969; III, 1971.

CAZURRO, 1912 = MANUEL CAZURRO, *Los monumentos megalíticos de la provincia de Gerona*, Madrid, 1912.

CERVERA, 1984 = JOSEP Mª CERVERA i BERTA, *Història del monestir de Sant Feliu de Guíxols*, 1984.

CLARA, 1983 = JOSEP CLARA, *Nicolau Matas pintor de Sant Feliu de Guíxols*, "EBE", núm. 2, SFG, 1983.

CLAUDI GIRBAL, 1884 = ENRIQUE CLAUDIO GIRBAL, *Historia de Tossa*, Girona, 1884.

COLL i ALENTORN, 1978 = MIQUEL COLL i ALENTORN, *El moment històric de la consagració de Ripoll del 977*, "Revista de Girona", 83, 1978.

COLL, 1988 = J. COLL i CASTANYER, *Els vescomtes de Girona*, "AIEG", 1988-1989.

CONSTANS, 1985 = LLUÍS G. CONSTANS, *Diplomatari de Banyoles*, I, 1985; II, 1987; III, 1989; IV, 1991; V, 1992; VI, 1993.

CONSTANS, 1981 = LLUÍS G. CONSTANS, *Banyoles*, 1981.

DALMAU, 1969 = JAUME DALMAU, *Els noms de lloc de Girona*, Cassà de la Selva, 1969.

DALMAU, 1975 = JAUME DALMAU, *Estudi sobre el nom de Vall-llobrega*, Cultural, 75, "Colla Excursionista Cassanenca", febrer 1975.

ESCORTELL, 1968 = JOSEP ESCORTELL i CERQUEDA, *El Vilar de Santa Cristina d'Aro*, "Àncora" (À), 7-III-1968.

ESCORTELL, 1972 = JOSEP ESCORTELL, *La butlla del papa Agapit II i el monestir de la Grassa*, ("À"), 29-VI-1972. El text reproduït és a MARTIN BOUQUET, *Recueil des historiens des Gaules et de la France*, nova edició publicada sota la direcció de Mr. Léopold Delisle, vol IX, París, 1874, pàg. 231-232, dada que li fou facilitada per Joan Torrent. Vegeu també HURTEBISE, 1970, pàg. 47-2-1.

ESTEVA, 1957-1958 = LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS, *Prehistoria de la comarca guixolense*, "AIEG", 1957, pàg. 163-263; 1958, pàg. 173-244.

ESTEVA, 1962 = LLUÍS ESTEVA, *Cerámica romana de época tardía hallada en Sant Feliu de Guíxols*, "Seminario de estudios de arte y arqueología", Universidad de Valladolid, 1962, pàg. 49-68; reeditat en català a "EBE", núm 2, SFG, 1983, pàg. 41-60.

ESTEVA, 1963 = LLUÍS ESTEVA, *La antigua iglesia de Santa Maria de Fenals, pequeña joya del arte románico, utilizada como pajar en el corazón de la Costa Brava*, "A", F M 1963; L. SERRA i L. ESTEVA, *Cartas al Director*, "À" 15 i 22-VIII-1963. L. ESTEVA, *La iglesia románica de Santa Maria de Fenals y el epitafio de su lápida gótica*, "À" 21-IV-1966.

ESTEVA, 1966 = LLUÍS ESTEVA, *El sistema defensivo de nuestro monasterio*, "À", F M 1966 i, especialment, 18-VIII-1966.

ESTEVA, 1966a = LLUÍS ESTEVA, *La basílica de Santa Cristina d'Aro*, "A", 24-II-1966.

ESTEVA, 1967 = LLUÍS ESTEVA, *La primitiva población guixolense (s. V aC al V dC)*, "À", F M 1967.

ESTEVA, 1978a = LLUÍS ESTEVA, *Arnau, abat del monestir guixolenc (1043-1056)*, "À", 11-V-1978.

ESTEVA, 1978b = LLUÍS ESTEVA, *L'abat Arnau, probable constructor del temple romànic guixolenc*, "À", 6-VII-1978.

ESTEVA, 1978c = LLUÍS ESTEVA, *Excavació a la Porta Ferrada de Sant Feliu de Guíxols (agost del 1973)*, "Revista de Girona", núm. 82, 1978, pàg. 29-40.

ESTEVA, 1979 = LLUÍS ESTEVA, *Altres restes pre-romàniques prop de la Porta Ferrada?*, "Quaderns d'Informació Municipal" (QIM), núm. 3, SFG, 10-VIII-1979.

ESTEVA, 1980a = LLUÍS ESTEVA, *Pedralta (en altre temps Pedra sobre Pedra)*, "QIM" núm. 8, SFG, 15-I-1980.

ESTEVA, 1980b = LLUÍS ESTEVA, *La capella de Sant Amanç*, "À", Nadal de 1980.

ESTEVA, 1982 = LLUÍS ESTEVA, *Edificació cristiana del s. V en el monestir guixolenc*, "À" 11-III-1982.

ESTEVA, 1983 = LLUÍS ESTEVA, *Creus de terme de Sant Feliu de Guíxols*, "EBE", núm. 2, SFG, 1983, pàg. 81-123.

ESTEVA, 1986 = LLUÍS ESTEVA, *La cova d'en Pere (Santa Cristina d'Aro)*, "EBE" núm. 5, SFG, 1986, pàg. 7-14.

ESTEVA, 1990 = LLUÍS ESTEVA, *Bell-lloc d'Aro. Restauració de l'església (1959-1962) i excavacions efectuades (1982-1986)*, "EBE", núm. 9, SFG, 1990, pàg. 63-114.

ESTEVA, 1992 = LLUÍS ESTEVA, *El retaule de l'escultor guixolenc Domènec Rovira "El Major" (1657-1678)*, "EBE", núm. 11, SFG, 1992, pàg. 111-220.

ESTEVA, 1993 = LLUÍS ESTEVA, *Excavacions a la basílica de Santa Cristina d'Aro (1962-1966)*, "EBE", núm. 12, SFG, 1993, pàg. 57-72.

ESTEVA / PALLÍ, 1990 = LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS / LLUÍS PALLÍ i BUXÓ, *El termenal de Sant Feliu de Guíxols (1354-1980)*, SFG, 1990.

ESTEVA / BAUTISTA, 1993 = LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS / JORDI BAUTISTA i PARRA, *El retaule renaixentista de Santa Cristina d'Aro*, "EBE", núm. 12, SFG, 1992, pàg. 151-172.

FARÍAS, 1993 = VÍCTOR FARÍAS ZURITA, *Historia Universal Planeta*, vol. 3, 1993.

FLÓREZ, 1819 = FLÓREZ, MERINO, LA CANAL, *España Sagrada*, 43, 1819.

FONT, 1957 = LLAMBERT FONT, *Los límites de la villa de San Feliu de Guíxols en el siglo XIV*, "A", Nadal 1957.

FONT, 1966 = LLAMBERT FONT, *El milenario de San Feliu de Guíxols*, "A", F M 1966.

FONT, 1968 = LLAMBERT FONT, *San Feliu de Guíxols después de la reconquista carolingia, en los siglos IX-X*, "A", F M 1968.

FONT i RIUS, 1944 = JOSEP Mª FONT i RIUS, *Orígenes del régimen municipal de Cataluña*, Barcelona, 1944.

FONT i RIUS, 1969 = JOSEP Mª FONT i RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, Barcelona, 1969.

GIL, 1990 = ISIDORO GIL DALMAU, *Síntesis cronológica de los sucesos principales de la historia del monasterio de Sant Feliu de Guíxols*, transcripció i notes d'Ernest Zaragoza, "EBE", núm. 9, SFG, 1990.

GRAU, 1987 = DOLORS GRAU, *Llagostera*, "Quaderns de la Revista de Girona", 1987, núm. 10, pàg. 1-96.

GUY BOIS, 1991 = GUY BOIS, *La revolución del año mil*, Ed Crítica, 1991.

GRAHIT, 1874 = EMILIO GRAHIT i PAPELL, *Memorias y noticias para la historia de la villa de San Feliu de Guíxols*, Girona, 1874.

HURTEBISE, 1905 = EDUARDO GONZÁLEZ HURTEBISE, *Bosquejo histórico de la villa de San Feliu de Guíxols, seguido de unos breves apuntes de historia interna (desde los más remotos tiempos hasta 1517). Trabajo de investigación sobre fuentes inéditas, ilustrado con fotografías, dibujos y planos. Tesis de oposición, 1905*. Ms autògraf núm. 780 de l'ACA, Publicat entre 1963 i 1967 a "À" i, en forma de llibre, el 1970.

JUNYENT, 1980 = EDUARD JUNYENT i SUBIRÀ, *Diplomatari de la catedral de Vic (segles IX-X)*, 1980-87.

JUNYENT / MUNDÓ, 1992 = EDUARD JUNYENT i SUBIRÀ / ANSCARI M. MUNDÓ, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*, IEC, Barcelona, 1992.

MARCA, 1688 = PETRUS DE MARCA, *Marca Hispanica sive limes Hispanicus*, París, 1688. Ed. Base, Barcelona, 1972.

J. MARQUÈS, 1981 = JAUME MARQUÈS i CASANOVAS, *Consideracions sobre l'origen del monestir de Sant Feliu de Guíxols*, "EBE", núm. 1, SFG, 1981, pàg. 203-207.

- J. MARQUÈS, 1983 = JAUME MARQUÈS, *Maçanet de la Selva*, 1983.
- J. MARQUÈS, 1984 = JAUME MARQUÈS, *El precepte del rei Lotari*, dins "Història del monestir de Sant Feliu de Guíxols" de Josep M.ª Cervera, Olot, 1984, pàg. 15 en català i 91 en llatí.
- J.M. MARQUÈS, 1981 = JOSEP M. MARQUÈS i PLANA-GUMÀ, *Cartoral de Rúbriques Vermelles*, ADG, mecanografiat, 1981.
- J.M. MARQUÈS, 1984 = JOSEP M. MARQUÈS, *Pergamins de la Mitra (881-1687)*, ADG, mecanografiat, 1984.
- J.M. MARQUÈS, 1985 = JOSEP M. MARQUÈS, *Processos anteriors al 1500 de l'ADG*, ADG, mecanografiat, 1985.
- J.M. MARQUÈS, 1986 = JOSEP M. MARQUÈS, *Pergamins de la Pía Almoina*, ADG, mecanografiat, 1986.
- J.M. MARQUÈS, 1987a-1993 = JOSEP M. MARQUÈS, *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona (s. IX-XIV)*, 1987, ADG, mecanografiat; 1993, imprès, 2 vols, Fundació Noguera, Barcelona.
- J.M. MARQUÈS, 1987b = JOSEP M. MARQUÈS, *Dotalies [de fundacions] de la Seu (D 2-3)*, ADG, mecanografiat; 1987.
- J.M. MARQUÈS, 1987c = JOSEP M. MARQUÈS, *Dotalies de beneficis a la diòcesi de Girona*, ADG, mecanografiat, 1987.
- J.M. MARQUÈS, 1988 = JOSEP M. MARQUÈS, *Institucions de causes pies*, ADG, mecanografiat, 1988.
- J.M. MARQUÈS, 1990a = JOSEP M. MARQUÈS, *Cristians de Girona*, "Quaderns de la Revista de Girona", núm. 29, Girona, 1990.
- J.M. MARQUÈS, 1990b = JOSEP M. MARQUÈS, *Pergamins de Sant Feliu de Girona anteriors al 1300*, ADG, mecanografiat, 1990.
- J.M. MARQUÈS, 1991a = JOSEP M. MARQUÈS, *Lletres de la Cúria Ecclesiàstica de Girona (1420-1620)*, ADG, mecanografiat, 1991.
- J.M. MARQUÈS, 1991b = JOSEP M. MARQUÈS, *Registre de Lletres (1294-1331)*, ADG, mecanografiat, 1991.
- J.M. MARQUÈS, 1992a = JOSEP M. MARQUÈS, *Registre de Lletres (1334-1362)*, ADG, mecanografiat, 1992.
- J.M. MARQUÈS, 1992b = JOSEP M. MARQUÈS, *Registre de Lletres (1362-1420)*, ADG, mecanografiat, 1992.
- J.M. MARQUÈS, 1992c = JOSEP M. MARQUÈS, *Notularum I [Notularum 1-6 (1294-1328) i protocol de Pere Capmany (1313-1367)]*, ADG, mecanografiat, 1992.
- J.M. MARQUÈS, 1992d = JOSEP M. MARQUÈS, *Notularum II (1329-1392)*, ADG, mecanografiat, 1992.
- J.M. MARQUÈS, 1992e = JOSEP M. MARQUÈS, *Notularum III (1404-1802)*, ADG, mecanografiat, 1992.
- J.M. MARQUÈS, 1993 = JOSEP M. MARQUÈS, *Registre de Lletres (1586-1819)*, ADG, mecanografiat, 1993.
- J.M. MARQUÈS, 1993a = JOSEP M. MARQUÈS, *Manuàls I (1271-1365)*, ADG, mecanografiat, 1993.
- J.M. MARQUÈS, 1993b = JOSEP M. MARQUÈS, *Manuàls II (1365-1499)*, ADG, mecanografiat, 1993.
- J.M. MARQUÈS, 1994 = JOSEP M. MARQUÈS, *Escriptures de Santa Maria de Vilabertran (968-1300)*, "Monografies Empordaneses" de l'Institut d'Estudis Empordanesos núm. 1, Figueres, 1995.
- MARTÍ, 1987 = RAMON MARTÍ i CASTELLÓ, *Els inicis de l'organització feudal de la producció al bisbat de Girona (Col·lecció diplomàtica de la Seu, anys 817-1100)*, Tesi doctoral, UAB, octubre 1987.
- MASSOT, 1971 = JOSEP MASSOT i MUNTANER, *Els abats de Sant Feliu de Guíxols*, "Studia Monastica", XIII, 1971.
- MASSOT, 1974 = JOSEP MASSOT, *Fons monàstic de Sant Feliu de Guíxols*, "II Col·loqui d'Història del Monaquisme Català", vol II, Abadia de Poblet, 1974, pàg. 350-351.
- MIQUEL, 1945 = FRANCISCO MIQUEL ROSELL, *Liber Feudorum Maior*. Cartulari reial que es conserva a l'ACA. Reconstituït i editat. 1945-1947.
- MONSALVATGE, 1910 = FRANCESC MONSALVATGE i FOSSAS, *Nomenclator històric de las iglesias parroquiales y rurales...*, T. XVI de la "Colección de Noticias Históricas", 1910.
- NEGRE I PASTELL, 1948 = PELAGI NEGRE I PASTELL, *El testamento de Guilaberto, probable progenitor del linaje de Cruïlles*, "AIEG", 1948.
- NOLLA / ESTEVA / AICART, 1989 = JOSEP M.ª NOLLA / LLUÍS ESTEVA / FRANCESC AICART, *El poblat ibèric dels Guíxols (s. IV aC-I dC)*, "EBE", núm. 8, SFG, 1989.
- NOLLA / ESTEVA / AICART, 1990 = JOSEP M.ª NOLLA / LLUÍS ESTEVA / FRANCESC AICART, *El forn de terrissa de S'Agaró i l'establiment romà de la finca Alzina*, "EBE", núm. 9, SFG, 1990.
- OLIVA, 1968 = MIQUEL OLIVA i PRAT, *Los templos antiguos en los alrededores guixolenses*, "A", FM 1968.
- ORDEIG, 1984 = RAMON ORDEIG i MATA, *Inventari de les actes de consagració i dotació de les esglésies catalanes*, IV, Anys 1051-1100, "Revista catalana de Teologia", IX, 1984.
- PALLÍ, 1978 = LLUÍS PALLÍ i BUXÓ, *Mapa geològic de Sant Feliu de Guíxols*, 1978.
- PALLÍ, 1980 = LLUÍS PALLÍ, *Mapa geològic de Castell d'Aro*, 1980.
- PALLÍ, 1982 = LLUÍS PALLÍ, *Toponímia litoral del terme de Castell-Plaja d'Aro*, "Ajunt. de Castell-Plaja d'Aro", 1982.
- PALLÍ, 1983 = LLUÍS PALLÍ, *Toponímia litoral del terme de Sant Feliu de Guíxols*, "Publicacions de la ciutat de SFG" 1ª ed 1981; 2ª, 1983.
- PALLÍ, 1985 = LLUÍS PALLÍ, *Toponímia litoral del terme de Santa Cristina d'Aro*, "Butlletí d'Informació Municipal", 1985.
- PALLÍ, 1985 = LLUÍS PALLÍ, *Mapa geològic de Santa Cristina d'Aro*, 1985.
- PALLÍ, 1988 = LLUÍS PALLÍ, *Toponímia litoral del terme de Calonge*, "Ajunt. de Calonge", 1988.
- PALLÍ/ESTEVA, 1990 = LLUÍS PALLÍ / LLUÍS ESTEVA, *Un menhir inèdit en el terme de Santa Cristina d'Aro: la Pedra Ramera*, "EBE" núm. 9, SFG, 1990, pàg. 31-35.
- PALLÍ/ROQUÉ 1991 = LLUÍS PALLÍ i BUXÓ / CARLES ROQUÉ i PAU, *Mapa geològic de Tossa de Mar*, 1991.
- PALLÍ/ROQUÉ 1992 = LLUÍS PALLÍ / CARLES ROQUÉ, *Mapa geològic de Calonge*, 1992.
- PALLÍ/ROQUÉ 1993 = LLUÍS PALLÍ / CARLES ROQUÉ, *Mapa morfològic de Tossa de Mar*, 1993.
- PALOL, 1967 = PERE DE PALOL, *Arqueología cristiana de la España romana (s. IV-VI)*, 1967.
- PALOL, 1968 = PERE DE PALOL, *Algunes reflexions entorn al primer cristianisme gironí. El màrtir Sant Feliu, Sant Feliu de Guíxols i Girona*, "À", FM, 1968.
- PALOL, 1977 = PERE DE PALOL, *El Baix Imperi a Sant Feliu de Guíxols. Introducció al món medieval*, "XX Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos", SFG, 1977.
- PELLA, 1883 = JOSÉ PELLA i FORGAS, *Historia del Ampurdán*, Barcelona, 1883.
- PLA, 1953 = JOAQUIM PLA i CARGOL, *Plazas fuertes y castillos en tierras gerundenses*, 2ª ed, 1953.
- ANTONI PLADEVALL, *Sant Marçal de Montseny*, "Ausa", Vic, 1961, pàg. 9-25.
- PONS, 1962a = JOSEP M. PONS i GURI, *Un cartulari de la comanda de la milícia hospitalària a Sant Celoni (s. XVI)*, Circular núm. 14 del "Archivo Histórico Fidel Fita" (AHFF), setembre 1962. Arenys de Mar.
- PONS, 1962b = JOSEP M. PONS, *Inventarios de la sección histórica notarial. Notaría de Sant Celoni*, Circular núm. 15, "AHFF", desembre 1962.
- PONS, 1964 = JOSEP M. PONS, *Nous documents sobre les jurisdiccions de la baronia de Montclús i la Comanda Hospitalària de Sant Celoni*, Circular núm. 18, "AHFF", gener 1964.
- PONS, 1965 = JOSEP M. PONS, *Nomencladores de la diòcesis gerundense en el s. XIV*, "AIEG", XVII, 1964-1965.
- PONS, 1966a = JOSEP M. PONS, *Diplomatari del monestir de Sant Pol*, Circular núm. 22, "AHFF", juny 1966.
- PONS, 1966b = JOSEP M. PONS, *El milenari de Lloret*, Circular núm. 22, "AHFF", juny 1966.

PONS, 1974-1989 = JOSEP Mª PONS, *La successió de Guillem Umbert de Basella*, "AIEG", XXII, 1974-75. "Fundació Noguera" III, 1989.

PONS, 1977 = JOSEP M. PONS, paraula *Montseny*, GEC.

PONS, 1989 = JOSEP Mª PONS, *Diplomatari del monestir de Sant Pol de Mar (segles X-XII)*, "Fundació Noguera" III, 1989.

PONS, 1992 = JOSEP M. PONS, *Sicardis, senyora de Montseny i de Lloret*, "Medievalia" 10, 1992.

PUJOL/ALSIUS, 1883 = CELESTINO PUJOL / PEDRO ALSIUS, *Nomenclátor geográfico-histórico de la provincia de Gerona desde la más remota antigüedad hasta el s. XV*, Gerona, 1883.

PUJOL, 1991 = DAVID PUJOL i FABRELLAS, *Siurana d'Empordà, un poble de pagès*, 1991.

RIQUER / MONREAL, 1955 = MARTÍ DE RIQUER / LLUÍS M. MONREAL, *Els castells medievals de Catalunya*, 1955.

RIU, 1975 = MANUEL RIU, *Excavaciones en el poblado medieval de Caulers*, "Excavaciones arqueológicas en España" núm. 88, 1975.

RIUS, 1946 = JOSEP RIUS i SERRA, *Rationes Decimarum Hispaniae (1279-1280)*, Barcelona, 1946-1947.

ROURA, 1985 = GABRIEL ROURA i GÚIBAS, *Catàleg-inventari dels pergamins dels segles IX-XII*, ACG, treball inèdit, 1985.

ROURA, 1988 = GABRIEL ROURA, *Girona carolíngia*, 1988.

ROURA, 1992 = GABRIEL ROURA, *Entorn de la fundació de la Canònica de Girona*, "Associació Arqueològica de Girona", núm. 7, 1992, pàg. 41-43.

ROVIRA, 1974 = MANUEL ROVIRA i SOLÀ, *Un diploma de Carloman per a Teotari, bisbe de Girona*, "AIEG", 1974-75.

SALRACH, 1987 = JOSEP M. SALRACH, *El procés de feudalització (s III-XII)*, "Història de Catalunya", II, pròleg de Pierre Vilar, Ed. 62, 1987.

J. SANZ, 1968 = JUAN SANZ ROCA, *La torre del Fum*, "A", F M 1968.

A. SANZ, 1985-86 = ANTONI L. SANZ i ALGUACIL, *La Pabordia d'Aro de la catedral de Girona, 1180-1343*. "Estudi General 5-6", Girona, 1985-1986, pàg. 419-436.

A. SANZ, 1987 = ANTONI L. SANZ, *La formació del patrimoni de la catedral de Girona*, "Jornades d'història de l'Empordà. Homenatge a J. Pella i Forgas", Girona, 1987.

SERRA, 1991 = MARIA ÀNGELA SERRA i TORRENT, *Monestir i senyoria. Sant Pau de Sant Pol de Mar fins 1270*. Tesisna dirigida pel professor Pierre Bonnassie i presentada a la Universitat de Tolosa el 28-X-1991.

SEVILLANO, 1953 = FRANCISCO SEVILLANO COLOM, *Inventario de pergaminos medievales de monasterios gerundenses*, Madrid, 1953.

SOBREQUÉS, 1970 = SANTIAGO SOBREQUÉS i VIDAL, *Els grans comtes de Barcelona*, Ed. Vicens-Vives, Barcelona, 1961, 2ª edició 1970.

SOBREQUÉS, 1980 = SANTIAGO SOBREQUÉS, *Els barons de Catalunya*, 1^a ed 1957; 4^a, 1980.

SOLDEVILA, 1962 = FERRAN SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, Editorial Alpha, 2ª edició, 1962.

SOLER, 1983 = EMILI SOLER i VICENS, *Síntesi cronològica de la Prehistòria i Història de Llagostera i comarca*, "Butlletí de Llagostera", dif. núm., Llagostera, 1983.

TORRENT, 1968 = JOAN TORRENT i FÀBREGAS, *El mil·lenari precepte del rei Lotari, "Fe de Baptisme" del monestir guixolenc*, "A", F M 1968.

F. UDINA, 1951 = FEDERICO UDINA MARTORELL, *El Archivo Condal de Barcelona en los siglos IX-X*, Barcelona, 1951.

A. UDINA, 1984 = ANTONI M. UDINA i ABELLÓ, *La successió testada a la Catalunya altomedieval*, Fundació Noguera, Barcelona, 1984.

VIDAL, 1979 = JAUME VIDAL i ALCOVER, *El llibre de Mallorca*, "Fundació Jaume I", núm. 13, 1979, pàg. 20-78.

VILLANUEVA, 1803 = JAIME VILLANUEVA, *Viaje literario a las iglesias de España*, València, 1803-1852.

ZARAGOZA, 1982 = ERNESTO ZARAGOZA PASCUAL, *Historia de los abades del monasterio de San Feliu de Guíxols (Siglos X-XIX)*, SFG, 1982.

ZARAGOZA, 1984 = ERNESTO ZARAGOZA, *Origen i grafia del nombre "Sant Feliu de Guíxols" desde el siglo X al siglo XX*, "A" Nadal 1983.

ZARAGOZA, 1992 = ERNEST ZARAGOZA, *Índex de l'arxiu del monestir de SFG*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.

ZUCCHITELLO, 1982 = MARIO ZUCCHITELLO, *El comerç marítim de Tossa a través del port barceloní (1357-1553)*, "Quaderns d'Estudis Tossencs", núm. 2, 1982.

PRIMERA PART

DOCUMENTS PER ORDRE CRONOLÒGIC I COMENTARIS

Descrivim els documents de què tenim notícia referents a donacions, vendes, permutes i confirmacions de finques i territoris de certa importància, dels quals algunes vegades especifiquen els termes; i a continuació de cadascun fem els comentaris que ens han semblat adients per a la millor comprensió dels textos documentals respectius. Són aquests:

- 1- Diploma de Carloman (881)
- 2- Donació de Guifré-Borrell a Servusdei (898)
- 3- Precepte de Carles *el Simple* a Servusdei (899)
- 4- Senderet ven un alou (Soliu) a Garsenda (916) I
- 5- Garsenda compra mitja vall de Llagostera a Emo (919)
- 6- Precepte de Carles *el Simple* a Guiu (922)
- 7- Fundació del monestir guixolenc (abans del 939)
- 8- Riquilda permuta dos alous a Guiu: Malvet i mig Soliu (939) II
- 9- Sunyer i Riquilda donen l'Spanedat al monestir guixolenc (939-947)
- 10- Agapit II publica una butlla a favor del monestir de la Grassa (951)
- 11- Donacions del bisbe Arnulf al monestir guixolenc (954-970).
- 12- Gissalis (961)
- 13- Segon esment de Gissalis (962)
- 14- Miró dona a Ripoll l'alou de Tossa (966)
- 15- Diploma de Lotari al monestir (968)
- 16- Almansor saqueja Barcelona (985)
- 17- Gissalis (986)
- 18- Borrell II confirma al monestir un alou de Soliu (992)
- 19- Abundància d'or musulmà (1010)
- 20- Borrell i Ermessenda confirmen l'alou Spanedat al monestir (1016) III
- 21- Procés entre Ermessenda de Barcelona i Hug d'Empúries (1018)
- 22- Donacions diverses per a construir la canònica (1019) IV
- 23- Gissalis (1020)
- 24- El monestir té cura del castell de Benedormiens (1041) V
- 25- Arnau comença a regir el monestir guixolenc (1043)
- 26- Quíxol fa execució testamentària del seu marit Gausfred Vidal (1046)
- 27- Consagració de l'abat Arnau (1052)
- 28- L'abat Arnau renuncia a la defensa del castell de Benedormiens (1053)
- 29- Ermessenda retorna propietats a la seu de Girona (1051-1058) VI
- 30- Concòrdia per a delimitar els termes entre Llagostera i Soliu (1057a) VII
- 31- Ramon Berenguer *el Vell* i Almodis defineixen l'alou de Soliu (1057b) VIII
- 32- Mor la comtessa Ermessenda (1058)
- 33- Venda d'una vinya, a Santa Cristina d'Aro (1062a)
- 34- Concessió de Bernat Gausfred a Dalmau Riera (1062b)
- 35- Sagramental del testament del jutge Guitard (1063)
- 36- Sagramental del testament de Bonfill Donuci (1067)
- 37- Consagració de l'església de Castell d'Aro (1078)
- 38- Adalbert Ramon dona a la seva neboda Adaled un alou a Malvet (1083)
- 39- Testament d'Adalbert Ramon (1084)
- 40- Berenguer Ramon II restitueix al monestir de Ripoll l'alou i el port de Tossa (1096)
- 41- Testament de Bernat Gausfred de Pals (1098) IX
- 42- Donació de la castlania del Benedormiens a Ramon Gausfred per part de l'abat Esteve (1099) X
- 43- Ramon Berenguer III confirma béns del monestir guixolenc (1103a) XI
- 44- Oliver Bernat, penedit, vol tornar els béns del monestir, injustament retinguts (1103b) XII
- 45- Testament d'Oliver Bernat de Pals (1104)
- 46- Expedició a Eivissa i Mallorca (1114-1115)
- 47- Ramon Berenguer III dona a l'abat de la Grassa el monestir de Sant Pere de Galligans; no el de Sant Feliu de Guíxols (1117)
- 48- L'abat de la Grassa envaeix el monestir guixolenc (1118)
- 49- Commutació —no gens clara— entre Riambau de Baseia i els monjos guixolencs (1121?)
- 50- Testament de Ramon Berenguer III (1131)
- 51- Testament de Riambau de Baseia (1132) XIII
- 52- Més dades de Riambau de Baseia (1132)
- 53- Concòrdia entre Berenguer de Llerç, bisbe de Girona, i Berenguer, abat de Sant Feliu de Guíxols, sobre la permuta que els monjos feren amb Riambau de Baseia i la seva esposa, permuta que els darrers no compliren (1144a) XIV
- 54- Judici de Bernat, sagristà de la seu, i Guillem de Calonge, jutges, sobre les disputes que mantenien l'abat i el bisbe sobre drets en determinades possessions de la Vall d'Aro (1144b) XV
- 55- Id. anterior (1144c)
- 56- Els germans Bernat de Malvet —Guillem i Lluell— amb la seva mare, definiren a favor de la seu, l'honor que tenien a Sant Cebrià dels Alls, en el vilar de Malvet (1153)
- 57- Testament de Bernat de Galliners, canonge de la seu, de béns situats a la Vall d'Aro i altres llocs (1153)

- 58- Ramon Arnau reconegué que ell i el seu honor de la Vall d'Aro estaven sota el senyoriu de la seu, com fou sota la potestat de Riambau de Baseia (1161)
- 59- Confirmació dels béns del monestir guixolenc pel papa Alexandre III (1163)
- 60- Sentència de Berenguer, arquebisbe de Tarragona: Gilabert de Cruïlles tindria els masos de Rocalta i Llnell, i l'església de Girona, els masos de Malvet, Alenyà i Roca (1178)
- 61- Convinença pactada entre Ramon de Sant Miquel i la seva mare Farrera, amb l'església de Girona i Arnau de Constantins, paborde d'Aro, sobre uns masos de la Riera i de Romanyà, terres a Puig Tudiga i a Coma Ladria i unes cases properes a l'església de Romanyà (1181a) XVI
- 62- Carta de franqueses atorgades per l'abat Bernat de Sant Feliu de Guíxols als habitants de la vila (1181 b).
- 63- Concòrdia pactada entre Bernat de Malvet i Arnau de Darnius, sagristà de la Seu, sobre certes propietats situades a Malvet (1182).
- 64- Venda d'Adelaida i Ramon de Ginesta a l'església de Sant Feliu de Girona i al seu sagristà Berenguer de Calonge, de les possessions que tenien a la parroquia de Sant Martí de Romanyà (1183)
- 65- Donació de Ramon Gausfred i de la seva muller Ermessenda al monestir guixolenc de totes les propietats que tenien a la parròquia de Santa Cristina d'Aro (1190) XVII
- 66- Sentència arbitral entre l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols i Guerau de Lledó. L'abat tindria el mas del Vilar, entre altres. A favor de Guerau de Lledó, el castell de Benedormiens (1197)
- 67- Pignoració entre Ramon, abat de Sant Feliu de Guíxols i Alamand, paborde d'Aro (1198)
- 68- Sentència de Pere de Cortsaví, sagristà de la seu de Girona, sobre les disputes de l'abat Ramon del monestir guixolenc i Alamand, paborde d'Aro (1199). XVIII

1- 881, 2 de setembre

Diploma del rei carolingi Carloman (879-884)⁽¹⁾ a Teuter⁽²⁾, bisbe de Girona (878-887)⁽³⁾, pel qual li dona amb pleníssima integritat, l'esmentada Vall d'Aro, és a dir, amb totes les seves pertinences; a la part d'orient fins al mar, a la part de migdia fins a Tossa, a la part d'occident fins al terme de Llagostera, i a la part de cerç fins al terme de Romanyà, i Calonge...⁽⁴⁾

D'aquesta extensa propietat, Teuter podia fer-ne el que més li plagués, tenint amb tot la molt ferma i libèrrima potestat de tenir, de posseir, de commutar, de distribuir i de vendre sense oposició de ningú, diu el text. Sens dubte eren béns fiscals que passaren del rei al bisbe.

Comentaris:

a) Marc històric. Els temps dels sarraïns havien passat sense esborrar les civilitzacions hispano-romana i visigòtica. Girona s'havia lliurat a Carlemany (785) i era fundat el comtat del mateix nom. Els diferents comtats catalans quedaren entre el regne carolingi al nord i els musulmans al sud-oest. Als primers temps, els comtats eren fortament units als reis carolingis, però, amb els anys, els lligams s'anaren afeblint principalment a causa de les lluites civils entre els cabdills francs. El canvi més important es produí en temps de Guifré el Pilós, entre la seva investidura (878) i la seva mort (897)⁽⁵⁾.

Carloman signà el diploma que estudiem. La seva signatura —així com la d'altres de semblants— significava el desig de demostrar en el nostre país una autoritat que s'anava esmunyint de les mans del rei franc.

b) Com es pot veure en el text transcrit al començament, el termenal de la Vall d'Aro era extens, però la seva descripció, ben simple; tant, que segurament de seguida varen començar les qüestions amb els veïns, car el termenal no esmenta ni una sola fita concreta.

c) El diploma especifica que els límits de la Vall arribaven fins a Tossa. No diu pas *terme* de Tossa, però sí *terme* de Llagostera i *terme* de Romanyà. Per això, durant un temps ens inclinàrem a creure que la donació arribava fins a la platja de Tossa o als seus voltants. Ara pensem que

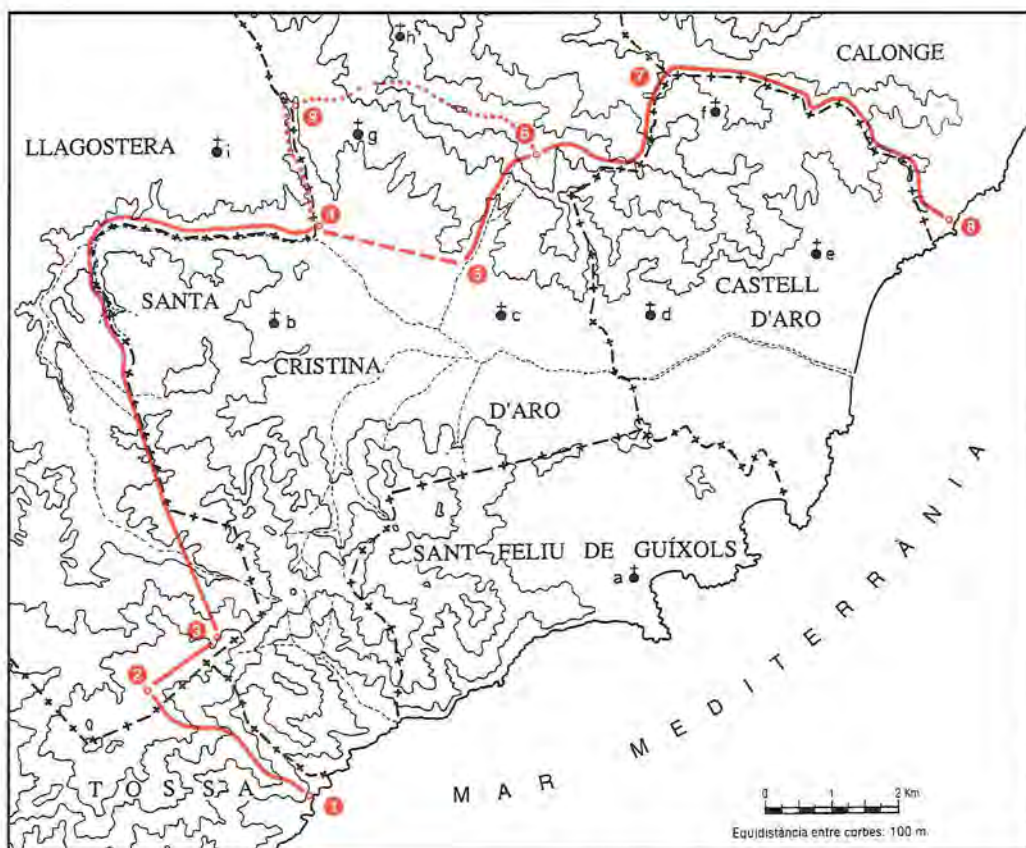

Fig. 1. 881. Carloman donà a Teuter, bisbe de Girona, tota la Vall d'Aro, segons aquesta delimitació: a la part d'orient fins al mar; a la part de migdia fins a Tossa; a la part d'occident fins al terme de Llagostera, i a la part de cerç fins al terme de Romanyà i Calonge. Com es veu, el text no dona fites concretes. Amb les dades dels documents posteriors, però, hem deduït la rodalia aproximada d'aquest alou: Sant Llionç (1), Montagut (2), Pedra Espolla (3), Pedra Ramera (4), torrent Llobregat (5), Roca Rubia (6) i torrent de Vellmalla (7). En aquesta delimitació, Bell-lloc és unit a Romanyà; si hagués de ser-ho a Solius —cosa que no ens sembla probable— el tram seria: Pedra Ramera (4), curs del Salenys fins a l'indret on comença l'actual divisòria entre Bell-lloc i Romanyà (9) i Roca Rubia (6). Per la costa, Conanglo (8), Sant Llionç (1).

Signes convencionals: Les delimitacions fetes amb ratlletes i creus indiquen els termes municipals actuals. Esglésies, també actuals: Mare de Déu dels Àngels, Sant Feliu de Guíxols (a); Santa Agnès, Solius (b); Santa Cristina d'Aro (c); Santa Maria, Castell d'Aro (d); Església Nova, Fenals (e); Santa Maria, Fenals (f); Santa Maria, Bell-lloc (g); Sant Martí, Romanyà (h); Sant Ampelí, Penedes (i). Explicacions que no repetirem.

Fig. 2. Al comal de Sant Llionç s'hi troba un mas-torre avui dia enrunat. No sabem on se situava l'església del mateix nom, citada en el document de l'any 966.

(1) Mort Lluís el Tartamut (879) quedaren dos fills nats de la primera muller repudiada: Lluís III, de 16 anys, i Carloman, de 13. El regne fou repartit i a Carloman li tocaren la Borgonya i l'Aquitània amb la Septimània i el nostre país. Carloman morí el 884 quan només tenia 18 anys i el seu germà havia mort dos anys abans. El succeí Carles el Gros (884-887) (ABADAL, 1965, pàg. 235 i 158).

(2) Rovira, Calzada (1981b), Abadal (1926) i Roura (1988) escriuen Teotari. Abadal, 1986 —edició a cura de Sobrequès i Callicó— Teutari. Nosaltres, com serà la nostra norma, seguim la GEC.

(3) ROURA, 1988, pàg. 54.

(4) Pergamí original a l'ADG, privilegis reials, núm 453. ROVIRA, 1974, pàg. 211-217, CALZADA, 1980, pàg. 1-21, amb la transcripció llatina i la traducció catalana. CALZADA, 1981, pàg. 121-126, localització i fotografia del pergamí. ROURA, 1985, núm 5.

(5) ABADAL, 1962b, pàg. 38.

Fig. 3. Posició de l'edificació cristiana (segles V-VI) del monestir guixolenc. Torre del Fum (1). Lloc on pogué haver-hi una fornicula (2). Massissat interior (3). Contrefort (4). Lloc on es veu una porta (5). Celler del segle XVIII; probablement és sobre part d'una necròpolis (6). Lloc on pogué ser excavat i on es trobà ceràmica d'entre els segles II fins a començament del VII (7).

Tossa arribava fins a Sant Lionç (ara Salions per alguns) i que, per tant, la Vall també era fins aquest petit port natural, del qual parlarem amb més detall quan estudiarem el document del 966.

d) El document no esmenta cap topònim de la Vall; només cita els termes que la delimitaven. Segurament, però, els nuclis actuals de població ja eren iniciats, bé que les seves rodalies -del 881- ens són desconegudes. Al nostre entendre, la donació comprenia Fenals, Gissalis (Guíxols), Aro (Santa Cristina i Castell d'Aro) i Solius; Calonge, Romanyà, Llagostera i Tossa en quedaven exclosos: eren la seva frontera.

Creiem que Bell-lloc era unit a Romanyà⁽⁶⁾. No en tornarem a parlar, si no és que ho considerem absolutament necessari.

e) Segons Josep Calzada, el rudimentari nucli habitat de Guíxols no és esmentat perquè quedava inclòs dins de la donació. Aquests són els seus conceptes: *Sant Feliu formava part de la donació de Carloman, com a pertanyent a la rodalia de la Vall d'Aro. Cosa ben lògica perquè en aquella època Sant Feliu només era un petit nucli de població, conceptes que compartim.*

Nosaltres, però, volem concretar més: creiem que abans del 881, a Gissalis i a la Vall d'Aro ja existien nuclis cristianitzats, perquè si hem trobat restes d'edificacions paleocristianes a Sant Feliu, a Santa Cristina i a Bell-lloc d'Aro, no creiem que ni la gent ni el culte cristià haurien desaparegut de la comarca, malgrat les invasions dels visigots i dels sarraïns⁽⁷⁾. I encara més: opinem que els nuclis primitius de població donaren peu a l'erecció de les esglésies paleocristianes i que aquestes foren l'origen de les actuals parròquies de la Vall. En tornarem a parlar més endavant.

f) El diploma tampoc no esmenta el monestir guixolenc: *aquest mutisme és ben significatiu, ja que d'haver existit el monestir [...] ni tan sols no hi hauria hagut donació de la Vall d'Aro a Teotari.* El monestir guixolenc no existia al segle IX; la fundació ha de situar-se a la primera meitat del segle X i donaríem per gairebé segur que es fundà ja en la primera dècada d'aquell segle, va escriure Josep Calzada⁽⁸⁾. Estem d'acord amb

aquests conceptes, menys amb l'últim. A criteri nostre, el monestir fou fundat abans del 939 i potser abans del 922, però no gosem afinar més. En tornarem a parlar quan estudiarem els documents dels anys esmentats.

g) Donem per segur que, abans de l'arribada dels benedictins, Guíxols tenia ja una església. No creiem que, entre l'edificació cristiana (segles V-VI) que serveix de fonament a la torre del Fum⁽⁹⁾ i la fundació del monestir, Gissalis hagués quedat sense religió i sense església. La religió perdurà entre la població local que, sens dubte, tenia una església, bé que de petites dimensions: potser la documentada capella de Sant Nicolau, d'origen ignorat⁽¹⁰⁾. Aquesta hipòtesi —si fos certa—, explicaria el motiu de la disputa que, anys després, sorgí entre el monestir i la vila sobre el dret de parròquia que ambdues institucions pretenien en benefici dels seus interessos respectius.

Cal recordar que a les excavacions efectuades en el decurs dels anys 1960-61 a l'entorn de la torre del Fum vam localitzar probables restes d'absis i parets de finalitat i data desconegudes; també enterraments d'èpoques intermèdies (uns propers al segle V i altres anteriors al segle XI). Això demostra que resta molt per aclarir i que una excavació metòdica —com moltes de les que avui es fan— podria donar llum sobre aquesta qüestió.

h) El document concreta que a la donació hi eren incloses *terres, vinyes, prats, boscos, molins, aigües i corrents d'aigües. Conreades i sense conrear, trobades i per trobar...*, la qual cosa certifica que la comarca era poblada quan Carloman la cedí a Teuter. Els habitants de la Vall —el 881— bevien el vi que ells mateixos es feien; molien el gra de les seves collites servint-se de molins hidràulics, i disposaven de corrents d'aigua per a moure'ls i per a regar. Tenien als corrals bestiar que alimentaven amb herba dels prats, bestiar que també pasturava lliurement per les muntanyes. Treballs, tots ells, que s'havien practicat des dels temps hispano-romans, quan començà a usar-se l'arada romana i la pràctica del guaret.

i) Segons Bonnassie, *el molino de agua apareció en el paisaje galo durante el Bajo Imperio [...] Sólo durante una segunda fase, entre los siglos IX y XI, el molino hidráulico alcanza una posición destacada*⁽¹¹⁾. Per tant, a la Vall d'Aro, els molins hidràulics foren coneguts i usats des dels primers moments de la segona fase de

(6) Vegeu, en el document del 968, el criteri que tenim del Romanyà del segle X.

(7) En temps dels sarraïns, *l'Església no era destruïda; sobrevivia al canvi constitucional* (ABADAL, 1962b, pàg. 25).

(8) CALZADA, 1980, pàg. 15 i 17.

(9) ESTEVA, 1982.

(10) ESTEVA, 1992, pàg. 135.

(11) BONNASSIE, 1992, pàg. 53 i 54.

Bonnassie. El seu ús deixà lliure bona part de la mà d'obra, que potser fou emprada en altres activitats.

j) Si entenem per repoblament el *moviment tendent a poblar i colonitzar territoris despoblats o amb feble densitat de població*, com diu la GEC, considerem un error parlar aquí de repoblació: les terres d'aquesta comarca no foren mai despoblades, ni deixaren mai de ser treballades, especialment les fèrtils. Quan entraren primer els visigots i després els sarraïns, la població treballadora (que era de bon tros la majoritària, constituïda quasi totalment per esclaus) restà a casa seva i seguí vivint del seu treball car, pel que sembla, els invasors no els varen molestar massa⁽¹²⁾. No acceptem que els invasors devastessin les terres i les poblacions per on passaven. Això podien fer-ho quan es tractava de ràtzies, però no en els llocs on pensaven viure. Recordem el cas de Napoleó a Rússia.

L'entrada dels visigots i dels sarraïns no significà la fugida de la població local, car els invasors només destruïen i mataven quan trobaven resistència. Per tant, només fugiren aquells que s'havien significat, els compromesos, que eren una ínfima minoria⁽¹³⁾. La resta seguí la seva vida normal, manada potser per altres homes —probablement del mateix país— que substituïren els que s'havien hagut d'exiliar. L'adquisició o repartiment de les terres —i altres béns— dels que s'escapoliren, i les exigències lògiques dels *hispanos* quan tornaren, és segur que varen plantejar un seguit de problemes de solució no gens fàcil i segurament específics per a cada cas particular.

Són detalls que convé retenir i dels quals tornarem a parlar quan estudiarem l'establiment dels benedictins a Sant Feliu i la seva pretesa ocupació de terres ermes pel sistema d'aprisió.

k) En aquesta època fou perfeccionada la utilització del bou i del cavall com a auxiliars de l'agricultura⁽¹⁴⁾.

l) Quan la població era escassa de braços, les terres cultivades —no en tenim cap dubte— foren només les més fèrtils, les més fàcils de treballar, les més properes als corrents d'aigua. Com que no eren excessivament extenses, podien ésser ben adobades amb els fems del bestiar i l'acumulació d'adobs naturals procedents del sotabosc. Si convenia, feien servir les aigües i els corrents d'aigua per regar les hortes.

L'ús dels molins hidràulics, del jou als bous i de la collera als cavalls, junt amb la millora dels estris per treballar la terra, van deixar lliure molta mà d'obra servil (especialment esclava), bona part de la qual passà a rompre terres que fins llavors no havien estat treballades⁽¹⁵⁾. Fou quan, al nostre entendre, s'establí a la comarca el dret d'aprisió. Però això va passar anys més tard, com veurem.

m) Desconeixem, en canvi, què va passar amb

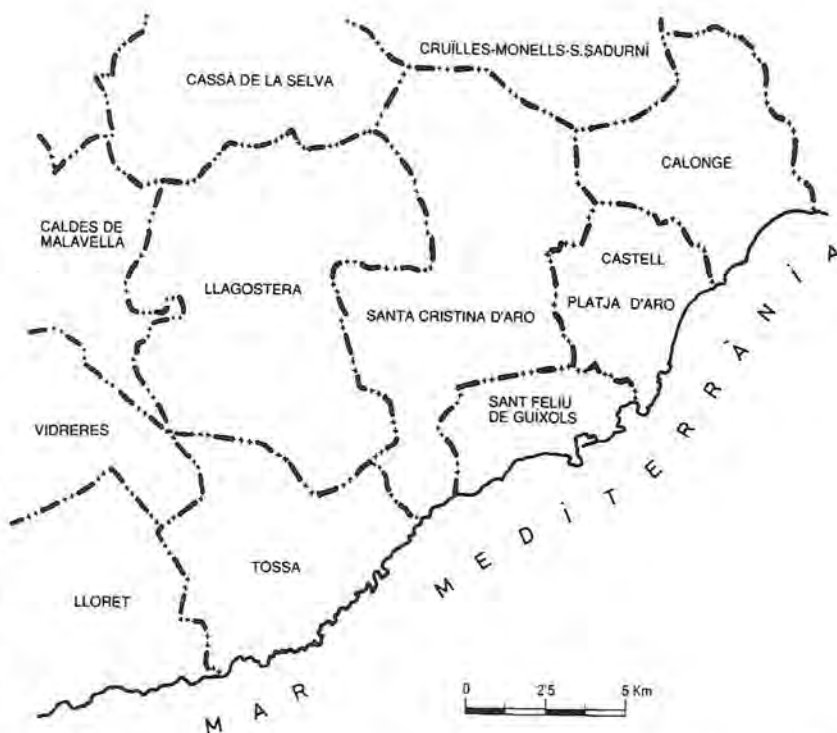

Fig. 4. Mapa toponímic dels actuals termes municipals de la comarca estudiada. Des d'ara, en alguns mapes usarem les abreviatures següents: SF = Sant Feliu de Guíxols; CA = Castell-Platja d'Aro; SCA = Santa Cristina d'Aro; C = Calonge; T = Tossa; L = Llagostera; LL = Lloret; V = Vidreres; CS = Cassà de la Selva; CM = Caldes de Malavella; CMS = Cruïlles-Monells-Sant Sadurní.

els esclaus, que, com hem dit, eren la majoria dels treballadors del camp. Aprofitaren l'entrada dels invasors per escapar-se i crear-se una situació independent en terres que pensaven fer-se seves per aprisió? Què passà amb els esclaus que fugiren? Restaren al mateix indret on havien viscut o anaren cap a terres on eren desconeguts?⁽¹⁶⁾

(12) El domini [musulmà] no degué consistir, en la pràctica, sinó en el pagament de l'impost de capitulació i en possibles càrregues territorials, sota el comandament probable de caps indígenes, sovint successors directes de les autoritats locals visigòtiques al moment de la invasió (SOLDEVILA, 1962, pàg. 35).

(13) Parlant dels sarraïns, Abadal va escriure: *La invasió, com totes les invasions, degué comportar violències i trasbalsos; però sembla que, en les vastes regions on no fou feta cap resistència a l'invasor, l'ocupació prengué formes relativament tolerables. Aquest degué ésser el cas més corrent a Catalunya. Els vencedors deixaren bàsicament subsistents la societat, la propietat, les jerarquies eclesiàstiques i civils, tot això, és clar, sota llur superior autoritat i sotmès tothom a un impost* (1962a, pàg. 23).

(14) *El progreso de los sistemas de tiro se basa en la adopción de un yugo frontal para los bueyes y la invención de la collera para el caballo. Esta última innovación es decisiva, pues permite utilizar este animal en la agricultura [...] Su utilización como animal de labor se generaliza entre la segunda mitad del siglo IX y la segunda mitad del XI* (BONNASSIE, 1992, pàg. 54).

(15) *En Cataluña, la edad de apogeo de las roturaciones se sitúa entre 870 y 950* (BONNASSIE, 1992, pàg. 57).

(16) *De hecho, el regimen esclavista sólo sucumbirá tras una segunda crisis, que se sitúa entre el final del siglo X y el comienzo del XI*, (BONNASSIE, 1992, pàg. 70).

A SFG, encara el 1820 hi havia tres esclaus. A la sessió municipal del 5 de març de l'esmentat any consta: *Se han presentado Josep Bernich, Jaume Civils y Francisco Patxot y Sentí, y se les ha leído la orden de S.M. de 22 de noviembre último comunicada por el Excmo. Señor Gobernador de Gerona con fecha de 4 de este mes, sobre los esclavos que tienen en su poder para que digan si quieren darles la libertad mediante un generoso desprendimiento, o bien mediante la indemnización del precio con que los compraron, han contestado a saber: José Bernich: Que hace unos tres años que posee el esclavo o negro de una edad como de unos diez años, que, que hizo instruir en la Santa*

n) Encara volem ressaltar un altre detall: Per què en el document es parla de terres, vinyes... i no s'esmenta cap església ni cap vil·lar quan, segons els coneixements arqueològics actuals, sabem que n'hi havia? Foren derruïdes durant les invasions i, per aquest motiu, no s'esmenten en el diploma? No ho creiem; més aviat pensem que es tracta d'un oblit o d'un detall al qual els redactors del diploma no donaren importància, cosa que comprovarem en estudiar el document del 899. Per altra banda, recordem que el diploma parla de la *prevalorada vall i dels seus agregats*⁽¹⁷⁾, cosa normal, perquè si a la Vall hi havia molins, és segur que hi havia cases i nuclis de població.

o) En aquest document ja s'esmenta la vinya (comentari h) i el monestir guixolenc encara no era fundat. Per tant, és de creure que el vi que, segons Balari era un cultiu tradicional,⁽¹⁸⁾ continuava essent un element de gran ús des de la prehistòria. Per això els temps de què parlem — 881 — són força anteriors al següent text de Bonassie: *El paper dels monestirs com a centres de consum de vi és massa conegut perquè calgui insistir-hi; s'explica per múltiples factors: necessitats del culte, pitança dels captaires i dels pelegrins, etc. A més a més, la regla de Sant Benet considera el vi com la beguda natural dels monjos i no en fixa cap límit precís* (1979, p 395, nota 70).

p) Referit a la nostra comarca, aquest és el document escrit més reulat que coneixem. Cal recordar, però, que n'hi havia d'altres, encara més antics, si bé per ara ens són desconeguts. El document de Carles *el Simple* al bisbe Guíu (any 922) és una confirmació de dos documents anteriors, atorgats entre els anys 840 i 879, documents que si algun dia es trobessin, potser facilitarien detalls interessants.

Per a dades més antigues cal comptar amb l'arqueologia que, fins avui, ens n'ha fornït de força significatives i que ocupen espais de la història local fins fa pocs anys totalment desconegudes. És evident, però, que encara n'amaga moltíssimes, la importància de les quals en aquests moments no podem valorar.

2- 898

Donació de Guifré-Borrell, comte de Barcelona, Girona i Osona (897-911)⁽¹⁹⁾ a Servusdei, bisbe de Girona (888-906), successor de Teuter de més possessions a la Vall d'Aro⁽²⁰⁾.

Comentaris:

a) Marc històric. Per primera vegada els comtats passaren del pare (Guifré I *el Pilós*) als fills. El de Barcelona-Girona-Osona correspongué a Guifré-Borrell. Encara que el perill sarraí feia que el comte mantingués certs lligams amb els reis francs, segons Abadal *l'hereditat en la funció comtal fou el pas decisiu en el camí de baixada*

de la dominació franca a Catalunya. Malgrat que Carles *el Simple* (893-923) intentà una recuperació del poder reial sobre els comtes, *l'ascensió del poder local en la vida quotidiana ha estat tan intensa, que una restauració [...] del règim típicament carolingi és impossible. La renaixença dels primers temps de Carles "El Simple" s'apagà tot seguit com un foc d'encenalls*⁽²¹⁾.

b) Probablement era una confirmació; no una donació. Hem vist que el 881 tota la Vall era del bisbe Teuter. Ara, 17 anys després, potser el comte confirmà el diploma, confirmació que el mateix any 898 repetí Carles *el Simple*, com veurem

Religión y bautizaron después, y que en la actualidad ni se halla en capacidad para poderse mantener con su trabajo de agricultura en que se aplica y que no lo tiene como a esclavo, sino como a un particular de esta villa pues que en las faenas caseras hace lo que quiere.

Francisco Patxot dice: *Que el Negro o Esclavo que tiene es cojo y valdado, y que si quiere marcharse ya desde ahora le da entera libertad.*

Jaime Civils dice: *Que el que tiene es más amo y dueño de su casa que no esclavo, pues que se dedica a la labranza gobernando quando seis quando ocho y más hombres, y que si el gobierno quiere darle libertad, que no cree acepte el referido Esclavo por los motivos expuestos, que se le entregue la cantidad que le costó su compra...*

I encara a la sessió del 29-XII-1872, essent alcalde Pere Caimó: *A propuesta del Sr. Presidente, el Ayuntamiento considera oportuno felicitar al Gobierno por su patriótico proyecto relativo a las reformas de Puerto Rico, e interceder a las Cortes para que lo aprueben, y en su consecuencia acuerda lo siguiente: 1º Que el Sr. Alcalde dirija al Excmo. Sr. Presidente del Consejo de Ministros por conducto del M.Y.S. Gobernador de la provincia el telegrama siguiente: La Corporación municipal de la villa de SFG, interpretando fielmente las aspiraciones de la mayoría del vecindario, felicita al Gobierno de S.M. por el patriótico proyecto de ley presentado a las Cortes aboliendo la esclavitud de Puerto Rico, y además por las reformas que intenta hacer en la legislación de Ultramar.*

(17) CALZADA, 1980, pàg. 11.

(18) BALARI, 1984, pàg. 659.

(19) ABADAL, 1965, l'anomena Guifred II Borrell (pàg. 294) i Guifred-Borrell (pàg. 324). ABADAL, 1969-86 vol 2, Guifred-Borrell (pàg. 351). COLL i ALENTORN, 1975, "Guifré II de Barcelona [o Guifre; dit també Borrell I] (—874—Barcelona? 911) Comte de Barcelona, Girona (Guifré III) i Osona (897-911), fill i successor de Guifré I" a GEC. SOBREQÜÉS, 1970, pàg. 47, Guifred II Borrell. CALZADA, 1981, pàg. 104, nota 2, Guifré-Borrell. ROURA, 1988, Guifred Borrell (pàg. 8-2) i Guifré III-Borrell I (pàg. 27-1). Nosaltres l'anomenarem Guifré-Borrell com la GEC, paraula *Guifred II d'Urgell* (SALRACH), i com CALZADA.

(20) El document original s'ha perdut i no se'n coneix cap trasllat. Per a treure un xic l'entrellat del que fins avui hom ha escrit, vegeu: BOFARULL, 1836, I, pàg. 37, BOTET i SISÓ, 1890, pàg. 61. HURTEBISE, 1905, pàg. 38-2. ABADAL, 1969-1986, vol 1, pàg. 326. CALZADA, 1981, pàg. 104, nota 2, on diu: *Donació del comte Guifré-Borrell a Servus Dei, bisbe de Girona —entre 897 i 906—. No coneixem el document original ni cap trasllat. Hurtebise la cita basant-se en els "Gesta comitum Barcinonensium" i atribuint-la al comte Guifre el Pilós, i d'això se n'ocupa Ramon d'Abadal en "Dels visigots als catalans" pàg. 326-327. Hurtebise diu que la donació es feu el 898.*

(21) ABADAL, 1962b, pàg. 40 i 41.

en el document següent. De manera que els dos documents creiem que són una mateixa confirmació —una feta pel comte i l'altra pel rei— del diploma del 881. El bisbe així s'assegurava la possessió de la Vall d'Aro mitjançant els dos poders llavors en oposició: el comtal i el reial.

c) Amb tot, creiem que és molt exposat fer comentaris, car desconeixem el document original i no en sabem cap transcripció fiable.

3- 899, 29 de maig

Precepte de Carles *el Simple*⁽²²⁾ a Servusdei, bisbe de Girona. Concedí la immunitat a l'església de Girona tal com ho feren el seu avi Carles *el Calb* (840-877) i el seu pare Lluís *el Tartamut* (877-879) i confirmà les seves possessions, entre les quals hi havia uns *vilars a la Vall d'Aro, adquirits pel bisbe Teuter, amb les esglésies, terres, vinyes, prats, boscos i molins*⁽²³⁾.

Comentaris:

a) Marc històric. Quan Odó, rei franc intrús, hagué mort (898) quedà com a rei únic el carolingi Carles *el Simple* (893-923). Llavors als comtats catalans es va produir una *reacció espectacular*. Com si la restauració carolíngia hagués tingut la virtut de fer reviure el passat; com si els nostres comtes, recordant que llurs pares havien aconseguit els honors que ells fruíen de mans del pare del nou rei suara entronitzat, sentissin renovar-se la devoció dinàstica que abans els havia animats, acudeixen novament al rei en recerca de nous preceptes, s'encomanen segurament a les seves mans, jurant fidelitat de la manera tradicional...⁽²⁴⁾

Fou en aquest moment històric que Carles *el Simple* signà aquest precepte.

b) Per aquests temps començà a usar-se la feradura, millora important per als cavallers i per a l'agricultura⁽²⁵⁾.

c) Com ja hem dit, creiem que es tracta dels mateixos béns que Carloman havia donat a Teuter (881) i que el 899 Carles *el Simple* confirmà a Servusdei. En els documents, però, hi veiem dues diferències: 1) En aquest, s'esmenten vilars i esglésies, edificacions de les quals no es parla en el document del 881. Aquests vilars i aquestes esglésies foren alçats entre el 881 i el 899? No ho creiem. Al nostre entendre, tant els vilars com les esglésies ja hi eren el 881, bé que el document no les esmenti. 2) El 881 s'esmentava tota la Vall d'Aro; ara es parla de vilars. Entenem, però, que la confirmació comprenia tota la Vall, com en el document de Carloman; almenys la major part.

d) Segons Josep Calzada, al final del segle IX *entre els petits nuclis o villars de la comarca d'Aro devia comptar-se el nucli habitat de Sant Feliu de Guíxols*⁽²⁶⁾. Compartim aquest criteri. És més, nosaltres creiem que des de la fundació del primer poblat ibèric a la punta dels Guíxols, la població

guixolenc no deixà mai d'existir; en tot cas això passà en algun curt espai de temps a conseqüència d'aldarulls, ràtzies o invasions, car passats els primers moments de pànic, la població tornava al seu habitual lloc de residència. Si en els documents no s'esmenta el nucli habitat, és evident que la població era poc important. La pirateria —més fàcil a la costa— podia ésser-ne la causa.

e) Resum dels comentaris c i d. Elements ja esmentats en el document del 881: terres, vinyes, prats, boscos i molins, esmentats ara (899) en el mateix ordre, com si haguessin estat copiats del document primer. Elements del 881 no esmentats en aquest document: aigües i corrents d'aigües. Amb tot, és segur que n'hi havia; si no, com haurien funcionat els molins? Això vol dir que els documents no especificaven tots els elements que realment existien.

f) En aquest precepte s'esmenta el Vallis Urcea⁽²⁷⁾, que tornarem a trobar més endavant.

g) Aquest diploma de Carles *el Simple* confirma el del seu avi i el del seu pare (dates que corresponen entre els anys 840 i 879), però nosaltres no coneixem cap d'aquests dos documents. És una llàstima, sobretot perquè serien els dos més antics que tindríem, referits a la Vall d'Aro. Si és veritat que el precepte de Carles *el Simple* ratifica a la seu gironina els donats pel seu avi i pel seu pare, seria molt probable que la seu ja posseís la Vall d'Aro o una part abans del 881. Per tant, encara que el precepte de Carloman digui que *li concedim en propietat la Vall d'Aro*, potser no es tracta d'una donació, sinó de la confirmació d'un precepte anterior.

4- 916, 8 d'octubre I

Senderet vengué a la comtessa Garsenda⁽²⁸⁾, dintre dels confins de la Vall d'Aro, un alou que

(22) Carles III *el Simple* (893-923) rei franc, fill de Lluís II de França dit *el Tartamut* i de la seva segona muller Adelaida. Durant el seu regnat continuaren les intrigues personals i la inseguretat del regne.

(23) Original perdut. Còpia del segle XIII a l'ADG, *Cartoral de Carlemany*, pàg. 62. MARCA, 1688, col 828. BOTET i SISÓ, 1905-1909, pàg. 13, núm. 21. ABADAL, 1926, pàg. 144-147. JM MARQUÈS, 1987-1993, pàg. 93, núm. 21. Alguns autors consideren el document del 898.

(24) ABADAL, 1969-1986, I, pàg. 147, transcripció d'un text del prof. flamenc Dhondt.

(25) *Història Universal Planeta*, 1993, resums finals.

(26) CALZADA, 1980, pàg. 14.

(27) Ja és esmentat en el precepte de l'emperador Carles, donat a petició del bisbe Teuter, a fi de confirmar els béns de la seu de Girona (886). J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 77, núm. 11. (Vegeu el document del 1163, comentari r).

(28) Garsenda, esposa del comte Guifré-Borrell (897-911), hi era casada *almenys des de novembre de 898*; enviada el 911. El matrimoni havia tingut una sola filla —Riquilda— que, abans del 924, casà amb Odó, vescomte de Narbona. És probable que

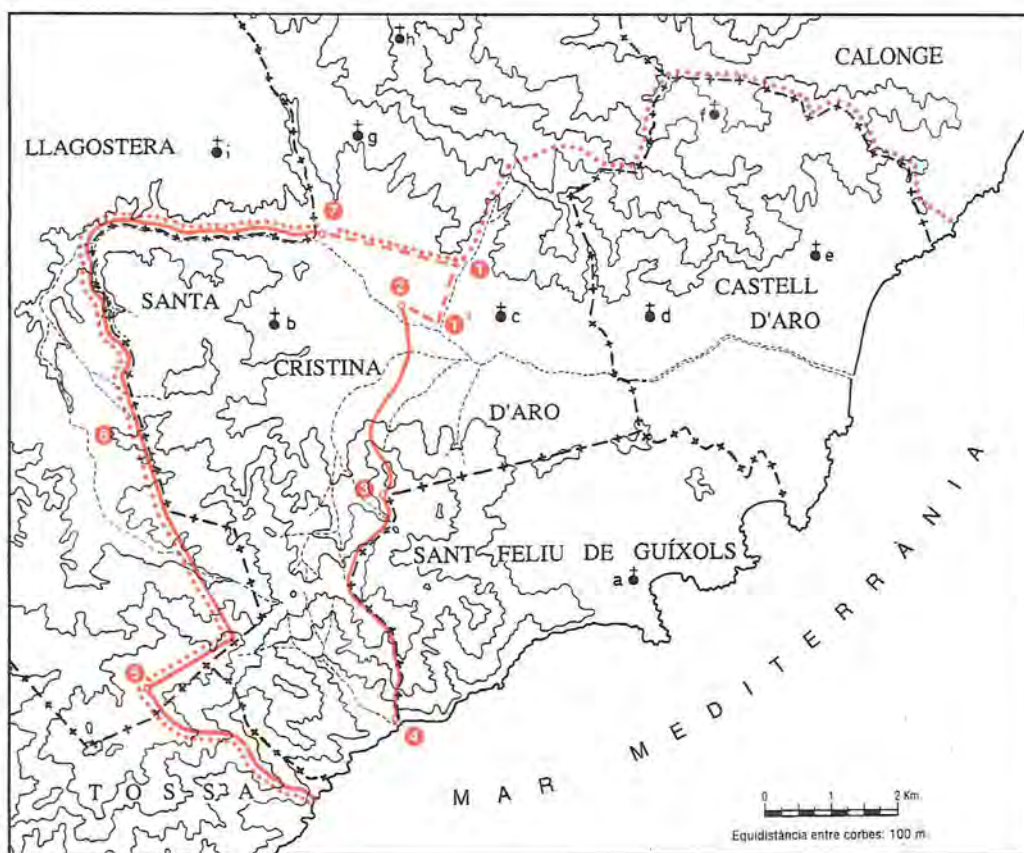

Fig. 5. 916. La comtessa Garsenda comprà a Senderet —dins dels confins de la Vall d'Aro— un alou del qual no diu el nom, però que, pels límits, sabem que era l'actual Solius. Aquests eren els seus confins: *per orient, en el riu que en diuen Llobregat, ara riera Marcona (1-1') i en la Pedrafita que hi ha al Prat que en diuen Adrabald (2) i en la Pedra que en diuen Rodona, ara Pedralta (3) i baixa fins al mar, els Canyerets (4); de migdia fins a la muntanya que en diuen Torsa, Montagut (5); d'occident en els termes que en diuen Llagostera (6) i de cerç en els termes de Romanyà (7).* Des de Pedralta (3) al mar (4) era la mateixa delimitació que avui segueix la divisòria entre Sant Feliu i Santa Cristina.

Fig. 6. L'antic riu Llobregat, ara riera Marcona, a les proximitats de la carretera de Sta. Cristina d'Aro a Girona. La fotografia es va prendre des del pont que hi ha poc després del trencall que va, per la dreta, a can Roca de Malvet, just després de deixar les últimes cases de Santa Cristina.

abans li havia comprat, *el qual alou té com a afrontacions per orient en el riu que en diuen Llobregat i en la Pedrafita que hi ha al Prat que en diuen Adrabald i en la Pedra que en diuen Rodona i baixa fins al mar; de migdia fins a la muntanya que en diuen Torsa; d'occident en els termes que en diuen Llagostera i de cerç⁽²⁹⁾ en els termes de Romanyà⁽³⁰⁾.*

També li tornà a comprar un alou *en el comtat de Barcelona, en el Vallès.*

Comentaris:

a) D'entre els documents coneguts que afecten Sant Feliu o la Vall d'Aro, aquest és el més antic que duu les fites d'un alou —el nom del qual no diu— per mitjà de topònims concrets; comprèn, aproximadament i amb excés, l'actual terme de Solius, que més endavant anomenarem Solius total.

b) Hem vist que el 881 tota la Vall d'Aro pertanyia al bisbe Teuter. Trenta-cinc anys després, un extens alou, els límits del qual són consignats a l'escriptura, fou venut per Senderet —del qual en sabem res més— que abans l'havia adquirit de l'actual compradora, la comtessa Garsenda. Per tant, feia anys (no sabem quants) que el bisbe se l'havia venut. La gran propietat que el 881

Teuter tenia a la Vall d'Aro havia disminuït considerablement d'extensió. Creiem, però, que els diversos termenals dels poblets de la Vall continuaven inalterats, si exceptuem les modificacions fraudulentas o convingudes. L'alou havia canviat almenys cinc vegades de propietari: fisc reial, Teuter (881), Garsenda, Senderet i altra vegada

la mare vídua Garsenda se n'anés a Narbona a viure amb la filla, un cop casada aquesta, i que a partir d'aleshores anés liquidant els béns que tenia al nostre país. El 962 veurem, però, que Riquilda de Narbona deixà al seu nebot Ponç un alou a Aro que, a la seva mort, havia d'heretar el monestir guixolenc; per tant, Garsenda no vengué totes les seves propietats; almenys li quedava l'alou d'Aro que nosaltres identifiquem amb el de Solius-Llagostera. *La mateixa filla Riquilda el 936 es venia tota la seva heretat al Rosselló [...] És probable que en aquestes circumstàncies la mare Garsenda fos morta. Garsenda morí passat el 930 i abans del 936* (pàg. 340), dada que contradiu aquesta: *Encara, la seva vídua Garsenda el 936 l'al.ludia* (pàg. 324), cosa que equival a dir que el 936 continuava amb vida. Pels textos transcrits, per tant, és probable que Garsenda no morís abans del 936, sinó el mateix any esmentat; en tot cas, ben poc després (ABADAL, 1969. Les cites que no duen el núm. de la plana són de la 362).

(29) Segons la GEC, cerç és un vent fred del nord-oest, però en els diccionaris antics que hem consultat, equival a vent del nord. En els documents que fem servir, veiem que, en efecte, cerç s'avé perfectament amb la segona accepció.

(30) ACG, Pabordia d'Aro, llibre III, fs 2105-2110, còpia d'una transcripció del 21-VII-1411. Tant el document com la seva traducció al català (apèndix I) ens foren facilitats per JAUME MARQUÈS el 9-XII-1981. Text llatí a BLANCO, 1991, pàg. 72-75, que el considera del 921.

Garsenda (916). La resta de l'alou inicial continuava essent possessió del bisbe gironí, que en aquesta data era Guiu. Existia ja el monestir guixolenc, com suposava Josep Calzada? Nosaltres opinem que si no era fundat no tardà a ésser-ho.

c) Topònims que serveixen per a delimitar l'alou: *per orient en el riu que en diuen Llobregat*. És l'actual riera Marcona, nom que deriva del Mas Marcó situat a la riba dreta de la riera esmentada; recull les aigües del vessant sud de la Serrallonga-Roca Rubia, passa entre el Mas Roca de Malvet i el Mas Forroll, i desguassa al Ridaura. És el límit oriental de la finca on hi ha actualment el camp de futbol, la pista poliesportiva i altres dependències municipals⁽³¹⁾.

Ara bé, el Llobregat té uns 3 km de llargada i el document no concreta el punt que serveix de fita; per això el posem, en la figura 5 entre els punts 1 (divisòria entre Bell-lloc i Solius en el segle XIV-XV) i 1' (lloc on la riera o torrent Llobregat desguassa al Ridaura).

d) El document parla a continuació de la *Pedrafita que hi ha al Prat que en diuen Adrabald*. Era un menhir que hi havia clavat a uns 10 m al sud de l'actual nova casa del senyor Pijoan, entre la carretera de Girona, la de Solius, el Ridaura i el camí del Ridaura a la Barraca actual⁽³²⁾. Consta en un plànol fet a principi de segle per l'agrimensor Miquel Pumarola⁽³³⁾, plànol que el senyor Burch Barraquer (propietari de la Barraca actual) ens ensenyà. En el plànol la Pedrafita hi és com a divisòria entre Solius, Bell-lloc i Santa Cristina.

(31) *Establiment a Dn. Benet Barraquer de las aigües de la riera de Llobregat o Marcona a Sta. Cristina. A 30-III-1801, atorgà lo Monestir escriptura (en poder de dit Notari Vayreda) de confirmació y establiment de las aigües de la riera de Llobregat, ara la riera Marcona, per poder fer, o redificar Moli... Cens 2 diners* (AHMSF, Tossa, D-36, p 2, carpeta C-D). Si al segle passat el monestir seguia fent establiments d'aigües a la Vall, era senyal que continuava essent-ne senyor.

(32) Referències: 1335 *Molino de Solius en el Pla de Perafita* (ACA, MH, núm. 1718, fol. 571, núm. 20). En un document del 1338 consta que en el Pla de Perafita hi havia un molí, junt amb les cases del mateix molí. La feixa del Pla de Perafita on hi havia el molí i les cases, *afrontava a sol ixent en honor d'en Calvet i a ponent i a tramuntana en honor d'en Guillem Pla de Solius* (notícia facilitada per Antoni L. SANZ). *Pedra fita parteix ab la Vall de Aro, Solius y Belllloch i Pedra fita que es en un camp que era den Carbó y ara den Rexach y dreta via del camí real puja a la Font que se diu den Mayensa (Consueta i Status animarum ecclesiae, de la parròquia de Bell-lloc d'Aro; doc. del 20-I-1500, trasllat del 16-VII-1665). Pere Vicens té una peça de terra anomenada la Pera fita [...] afronta a llevant ab Baldiri Pla, a mitgdia ab la riera de Ridaura, a ponent y a tramuntana ab Joan Rexach* (Copia del Catastro del lloch de Solius, 1731, per Joan Dalmau de Solius l'any 1826. AMSC, núm. 4).

(33) Miquel Pumarola signà aquest plànol el 1916. També n'hem vist un altre, signat el 1879, en el qual és indicat l'emplaçament de la Pedrafita.

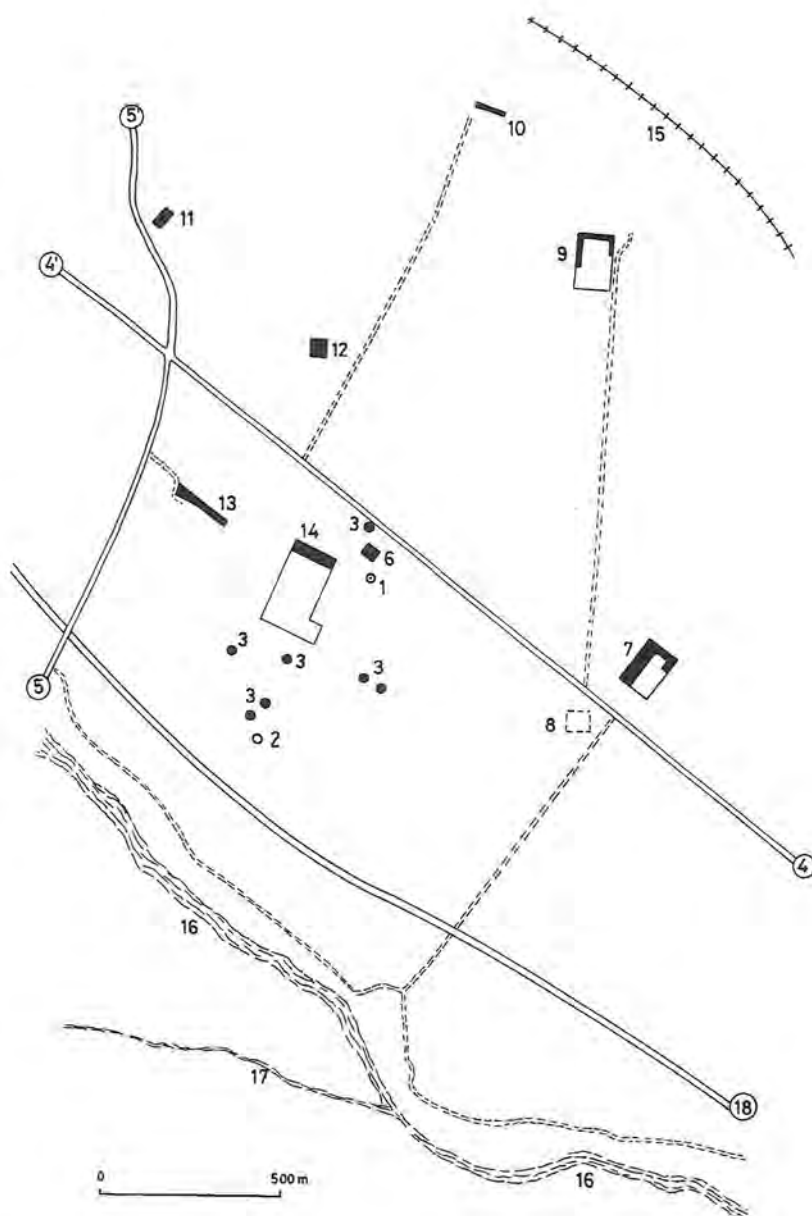

Fig. 7. Situació del lloc on era plaçada la Pedrafita del Prat Adrabal: Pedrafita (1); fita baixa (2); fites de propietat amb diferents inscripcions R^a R^u [Ragolta], B' [Barraquer], Pl^a [Pla]. V^a [Vicens], 1864 (3); carretera de Sant Feliu a Girona (4 - 4'); carretera de Solius a Romanyà (5 - 5'); Can Pijoan petit (6); la Barraca actual (7); la Barraca antiga, desapareguda (8); cementiri de Santa Cristina (9); can Preses (10); can Ferrer (11); can Veguer (12); cal Cossiet (13); magatzems (14); antiga via del tren (15); Ridaura (16); riera de Solius (17); nova variant de Santa Cristina (18).

Fig. 8. La popular Pedralta, fou abans anomenada Pedra Rodona, Pedra sobre Pedra, Pedra sobre alta i Pedra sobre Altra. Aquest bloc granito-basculant és encara divisòria entre Sant Feliu i Santa Cristina.

Fig. 9. El torrent de Canyet que desemboca a ponent de la platja dels Canyerets serveix encara avui de divisòria entre Sant Feliu i Santa Cristina. La petita cala, en la qual es pot veure tot un canyissar, pertany a Sant Feliu; la punta de Canyet, on hi ha les glorietses, a Santa Cristina. Fotografia de L. Roisin que ens ha facilitat Pere Barreda.

Fig. 10. El puig Montagut o «muntanya de Torsa» (916) domina les carenes del voltant. Dalt del cim s'hi troben les restes d'una torre de vigilància tronco-cònica, voltada de defenses exteriors amb espitlleres.

Fig. 11. La Pedra-sobre-altra actual limita els termes de Llagostera i Tossa de Mar. A la part baixa hi ha una cambra sepulcral excavada, entre d'altres, per un de nosaltres.

La senyora Dolors Serra⁽³⁴⁾ ens explicà que la Pedrafit a darrerament sortia uns 60 cm del sòl, si bé abans era més alta; el seu marit intentà desenterrar-la, però quan arribà a un metre de profunditat —per tant, almenys 1,60 m en total— la trencà perquè li feia nosa quan llaurava; tenia uns 60 per 40 cm de secció. La base continua enterrada⁽³⁵⁾.

Creiem que l'emplaçament d'aquesta Pedrafit a no ofereix dubte, puix —com hem dit— dues persones la recorden bé i l'hem vista representada en un plànol. És curiós, però, que cap dels prehistòrics que estudiaren els menhirs de la comarca guixolenc no fessin cap referència d'aquest menhir⁽³⁶⁾.

El Prat Adrabald és a la part planera plaçada al nord del terme de Solius, regada principalment pel Ridaura i pel seu afluent el Tueda o Dueda, com diuen alguns documents. Almenys comprenia des del límit amb Bell-lloc fins a l'actual Rocalbas, inici de la serra que segueix pel Mirador i Pedralta. Part del camp de golf actual és dins de l'antic Prat Adrabald.

e) La Pedra que en diuen Rodona és Pedralta. Per això des de Pedrafit a va per Rocalbas fins a Pedralta, seguint la divisòria natural d'aigües.

f) i baixa fins el mar. Com que no diu el lloc de la costa que servia de fita, l'hem col·locada on és actualment, o sigui a la cala dels Canyerets; la delimitació des de Pedralta versemblantment era per la divisòria natural d'aigües, igual com és avui.

g) de migdia fins a la muntanya que en diuen Torsa. Durant un temps no vàiem clar quina era la muntanya esmentada, car tant podia ser Cadiretes (el pic més alt del massís, amb 519 m) com Montagut (505 m); però tampoc no podíem descartar les grans roques naturals que encara avui serveixen de fita (Pedra-sobre-altra) o n'havien servit (Pedra Espolla). Qui visiti el lloc, però, no dubtarà: Montagut és la muntanya de Torsa⁽³⁷⁾. En efecte, des del pic —on hi ha les restes d'una torre de vigilància amb importants defenses exte-

riors— es dominen les muntanyes del voltant, especialment les del tram costaner, circumstància que no es dona amb tant de relleu ni des de Cadiretes, ni des de Pedra Espolla, ni des de Pedra-sobre-altra. A criteri nostre, doncs, no hi ha dubte: Montagut és la muntanya de Torsa. Recordem també que des de Montagut es veu Pedra Espolla que, pocs anys després, la sabem fita.

(34) La senyora Dolors Serra —mare del Pijoan esmentat— recorda que hi havia dues fites plantades: la Pedrafit a de la qual parlem i una altra plana, més propera al Ridaura, al costat d'on hi hagué el pi gros de la Barraca, abatut fa pocs anys; era una fita més petita, d'uns 40 cm d'alçària i uns 150 per 100 cm d'amplària; de l'una a l'altra hi havia uns 140 m. En record d'ambdues fites, ara del camp en diuen Les Pedroses.

(35) Dades que —excepte l'última que li era desconeguda— ens foren confirmades per Joan Cama i Marcó, de Santa Cristina, el qual afegí que indubtablement era un menhir perquè tenia el mateix aspecte que els altres de la comarca.

(36) CASAS, 1908, pàg. 543; CAZURRO, 1912, pàg. 26; ESTEVA, 1958, pàg. 211-236.

(37) Redactat aquest text, trobem una referència segons la qual les restes del castell de Montagut podrien ser del segle X, tot el més del segle XI i possiblement ja era inútil als segles XIV-XV o potser servia la torre com a guaita (FERRAN DEL CAMPO i JORDÀ, *Castells medievals —57 talaies— del Gironès i del Pla de l'Estany*, Vallès, editor, Figueres, 1991, pàg. 84 i 85 amb una fotografia i una planta).

h) L'alou limitava d'occident en els termes que en diuen Llagostera i de cerç en els termes de Romanyà. Com hem dit (doc del 881, comentari d), creiem que Bell-lloc formava part de Romanyà.

i) L'alou tenia vilars, això és, cases, corrals, horts, terres, vinyes, conreus i erms, prats, pastures, boscos, garrigues, aigües, aqüeductes, retorns de les aigües. Les dades confirmen les que hem consignat en els documents del 881 i 899. El document no esmenta cap església ni parla d'oliveres, però donem per segur que n'hi havia.

j) Senderet féu constar que tenia l'escriptura de compra que tu mateixa vas fer-me, escriptura que encara podria trobar-se i que, sens dubte, forniria alguna dada interessant.

k) Senderet també va vendre a Garsenda en el comtat de Barcelona en el Vallès [...] tot allò que vaig comprar-te. I, com que a la comtessa li interessava acreditar que havia comprat les finques que abans havia venut a Senderet i havia perdut l'escriptura primera, el 8-IV-923 va reunir un tribunal de 4 jutges, 3 eclesiàstics, 11 laics i 1 agutzil i en presència de molt de públic a l'església de Sant Segimon de la Vall d'Arbúcies on 25 testimonis van acreditar amb jurament que havien vist i sentit llegir i comprovat les signatures del document. Observem: en el comtat de Barcelona en el Vallès i després església de Sant Segimon de la vall d'Arbúcies. Al nostre entendre és la mateixa finca Vallis Urcea esmentada en el document del 899.

l) Senderet havia comprat i després venut a la comtessa els predis esmentats, per la considerable quantitat de 300 sous. Això indica que Senderet era un personatge important que, si no residia a la Vall d'Aro, almenys hi tenia considerables interessos.

5- 919, 11 d'agost⁽³⁸⁾

Emo, filla de Sisegud, vengué per 500 sous a la comtessa Garsenda⁽³⁹⁾, vídua de Guifré-Borrell de Girona la meitat de la vall de Llagostera⁽⁴⁰⁾ o la meitat de l'àmplia vall de Llagostera⁽⁴¹⁾. I la hi vengué amb totes les seves viles i vilars, la qual li pertanyia per herència dels seus pares. El docu-

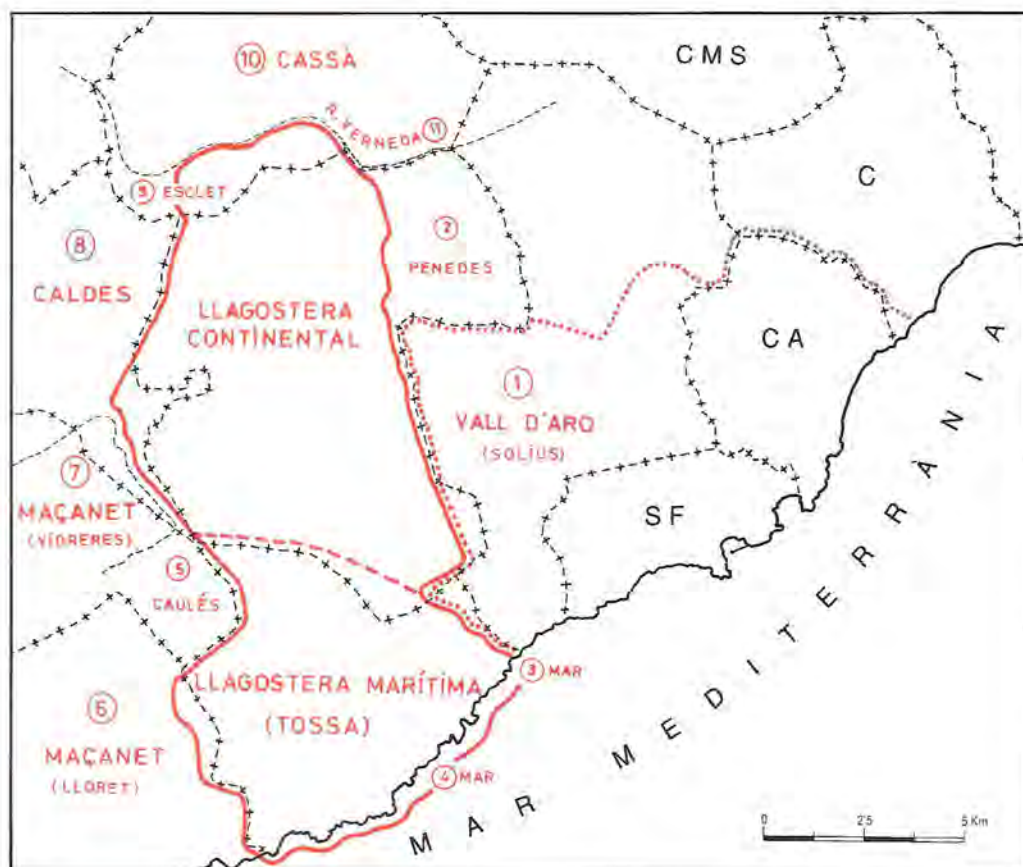

Fig. 12. 919. La comtessa Garsenda comprà la meitat de la Vall de Llagostera, però el document dona la rodalia de tota la Vall: per sol ixent, la Vall d'Aro (1), Penedes (2) i el mar (3); per migdia, el mar (4), Caulés (5) i Maçanet, Lloret (6); per ponent, Maçanet, Vidreres (7), Caldes (8) i Esclet (9), i per tramuntana, Cassà (10) i la riera Verneda (11). Queda clar que Tossa formava unitat amb Llagostera, car a migdia tenia el mar; fou, sens dubte, la meitat comprada per Garsenda.

Signes convencionals. En color: traç continu = rodalia de tota la Vall de Llagostera; traç discontinu = divisòria de les dues Llagosteres; traç a punts = Vall d'Aro. En color negre: traç discontinu = rieres esmentades en el text; creus i ratlles = terminals actuals.

ment assenyala a l'esmentada vall les afrontacions següents: per sol ixent, la Vall d'Aro, Penedes⁽⁴²⁾ (Penitese) i el mar; per migdia, el mar, Caulés (Caldeses) i Maçanet (Mazanedo); per ponent, Maçanet⁽⁴³⁾, Caldes (Calidas) i Esclet (Villa Ascleto) i per tramuntana, Cassà (Villa Cacicano) i la riera Verneda (Verneta)⁽⁴⁴⁾.

(38) Pergamí a l'ACA, Miró 28. BOTET i SISÓ, 1908, pàg. 357-358, considera el document de l'11-VIII-922. ABADAL, 1926, pàg. 367 esmenta el 914 i a 1969, pàg. 362 el posa del 919. MIQUEL, 1945, vol I, pàg. 409, de l'11-VIII-914. UDINA, 1951, pàg. 193, de l'11-VIII-919. RIU, 1975, pàg. 14, del 18-I-939. BONNASSIE, 1979, pàg. 96, del 919, sense indicar ni el mes ni l'any.

(39) Quan Guifré-Borrell (897-911) accedí al tron, ja era casat amb Garsenda. De vídua continuà portant el títol de comtessa, i devia haver quedat molt bé pecuniàriament, si no és que fos rica d'ella mateixa ja abans, puix que el 919 la trobem comprant a una dona el seu dret a la meitat de l'àmplia vall de Llagostera, en el comtat de Girona, dret pel qual pagà la important quantitat de cinc-cents sous (ABADAL 1969, pàg. 362, dona més dades de Garsenda; veg. 916, nota k).

(40) ABADAL, 1926, pàg. 367.

(41) ABADAL, 1969, pàg. 362.

(42) Penedes segons la GEC; Panedes segons Grau, 1987, que dona Sant Ampèlit per patró (correcte) mentre que la GEC posa Sant Hipòlit.

(43) No s'esmenta Vidreres perquè l'alou de Maçanet (1.002) comprenia els actuals termes de Vidreres, Lloret i Maçanet (J MARQUÈS, 1983, pàg. 73). COLL, 1988, pàg. 45: Aleshores el terme de Maçanet arribava fins el mar.

(44) BOTET i SISÓ, 1908, pàg. 358 (Llagostera).

Fig. 13. Toponímia del territori situat entre els actuals termes municipals de Tossa, Llagostera i Santa Cristina d'Aro, delimitats per línies de creus i ratlles. *Puigs o turons*: Turó de l'Avi (U), Montclar (V), turó de Sant Baldiri (W), turó de l'Home o Puig de les Cols (X), roca de l'Aleman (Y) i Roca del Rei (Z). *Fites actuals*: Roca Aguilera (1, 1872), Sota el turó de l'Avi o del Forn de la Calç (2), Pedra-que-mira-al-mar o puig de l'Orinar o del Llorinar (3, 1799), fita triangular (Tossa, Llagostera, Solius) (4, 1800), Pedra-sobre-altra (5, 1799), Pedra davant del menhir d'en Llac (6, 1799) i Cadiretes o Pedra de Satir (7.). *Fites no actuals*: Pedra Espolla, Espodola o Spodola (8), Terme Gros o Creu d'en Gras o d'en Barraquer (9), menhir d'en Llac (10) i Montagut o El Far (11). *Torres de defensa o de vigilància*: Montagut (11) i de Pola (12). *Esglésies o ermites*: Sant Grau (A), Sant Baldiri (B), Sant Benet (C) i la Divina Pastora (D). *Cases abandonades*: Mas Cabanyes (a), can Rusques (b), Sant Lionç (c), barraca dels Carrabiners (d), can Codolar (e), can Rifà (f) i barraca dels Caputxins (g).

Comentaris:

a) Hem llegit els límits del territori, que perfilen la totalitat de Llagostera i de Tossa unides. Per això entenem que Tossa era la meitat comprada, que algunes vegades anomenarem Llagostera marítima; l'altra meitat era Llagostera continental (més o menys l'actual Llagostera). Després d'aquesta compra, la comtessa Garsenda era senyora de Tossa i els seus cunyats —els comtes Sunyer i Riquilda— creiem que eren de Llagostera. La família comtal senyorejaven tot el terme de Llagostera comprès dins de la rodalia que el document descriu. Recordem que Garsenda posseïa l'actual Solius des del 916.

b) El document dóna la rodalia de tota la vall, però Garsenda només en comprà la meitat, sense que concreti quina és la meitat comprada; particularitat que veurem repetida en altres documents i que dificulta extraordinàriament la nostra tasca⁽⁴⁵⁾.

c) Que la propietat comprada era molt exten-

sa, ho confirma el text quan diu que la mateixa comprenia *totes les seves viles i vilars*, el que equival a dir que n'hi havia moltes; l'important preu que en pagà —500 sous— ho corrobora.

d) Si Llagostera no formés unitat amb Tossa, la delimitació, per migdia, no diria *el mar*, *Caulés i Maçanet*, sinó que entre el mar i Caulés hi constaria Tossa. Perquè Tossa sabem que el 881 ja existia.

e) El termenal que dóna el document no és seguit, com nosaltres faríem: per sol ixent, la Vall d'Aro, Panedes i el mar en lloc de Panedes, la Vall d'Aro o a la inversa; per migdia el mar, Caulés i Maçanet en lloc del mar, Maçanet i Caulés. Aquestes irregularitats, a vegades, compliquen la interpretació dels documents.

f) Com que Llagostera limitava amb Solius i el document diu que limitava amb la Vall d'Aro, sembla que Solius era incorporat, altra vegada, a la Vall, cosa que els documents de què disposem no concreten. Del 881 al 919 hi ha canvis de propietaris que se'ns escapen.

g) Bonnassie pregunta: *Què significa l'adquisició, el 919, de la meitat de la vall de Llagostera per part de la comtessa Garsenda? Aquests conjunts, representen autèntiques senyories dominicals o, al contrari, són arreu de Catalunya, pigallats d'alous pagesos? Sobre llur veritable natura la documentació resta muda*⁽⁴⁶⁾. Per nosaltres, la comarca que estudiem no era altra cosa que *pigallats d'alous pagesos*. Dit amb paraules de J.M. Marquès: per entendre les propietats de la terra en aquestes comarques, res millor que contemplar una llesca de formatge de gruyère; els forats són alous plaçats dintre d'un altre alou molt més gran. Al nostre entendre, podem aplicar a Llagostera i a la Vall d'Aro les paraules següents de l'esmentat Bonnassie: *No hi ha amb prou feines cap gran propietat que no sigui penetrada i envoltada d'alous independents*⁽⁴⁷⁾.

h) A Llagostera i a Tossa, com també a la Vall d'Aro i a Sant Feliu, ultra el cultiu de la terra fèrtil, hom devia dedicar-se a la caça i a la pesca que llavors, sens dubte, era abundant i d'òptima qualitat.

i) Potser el 919 part de l'actual Esclet —avui terme de Cassà de la Selva— pertanyia a Llagostera; perquè el document del 1016 diu que l'Spanedat toca els termes de Maçanet i Caldes i enllaça —uneix, ajunta— amb el terme d'Esclet. Més endavant també es llegeix que per *ponent*

(45) Casos semblants que trobarem en aquest mateix treball. 939: Riquilda adquirí la meitat del terme de Solius, però en el document es descriu tot el terme. 1019: Arnust donà la meitat de les cases situades a Sant Esteve. 1190: i a la parròquia de Santa Maria de Silafanis, la meitat del camp d'en Llobet. En cap de les referències no es diu quina era la meitat afectada.

(46) BONNASSIE, 1979, pàg. 204.

(47) BONNASSIE, 1979, pàg. 223.

k) Aquest document és un dels pocs que concreta l'origen d'una propietat: pertanyia a Emo *per herència dels seus pares*.

6- 922, juny

Precepte de Carles *el Simple* (893-923), donat a prec del bisbe Guiu (908-939) —successor de Servusdei—, que ratifica a l'església de Girona els anteriors preceptes donats pel seu avi, Carles *el Calb* (840-877), i el del seu pare Lluís *el Tartamut* (877-879). Reconeix a la seu gironina, entre altres propietats que no interessen ara, *el veïnat de Malvet ("villa Malveto") amb els seus termes, situada a la Vall d'Aro, i tot el que el comte Guifré-Borrell li havia ja atorgat a la mateixa Vall* (doc del 898)⁽⁴⁸⁾.

Comentaris:

a) Marc històric. A conseqüència de les adhesions rebudes, el rei *se sent amb força per a dominar [...] disposa i mana per la seva reial autoritat i ordena que cap comte ni jutge ni qualsevol altre administrador de la cosa pública, no s'atreveixi...*

En realitat, fou una eufòria purament circumstancial; amb el mateix vigor amb què s'inicià el regnat de Carles, desaparegué ràpidament la seva autoritat. Al nostre país, amb la mort del comte Guifre-Borrell i de l'arquebisbe Arnust, el 911 i 912, no queda altre element actiu de relació amb la Cort franca que el bisbe Guiu de Girona, palatí franc; Guifre Borrell serà el darrer comte barcelonès que s'haurà encomanat, que haurà jurat fidelitat al seu rei franc. D'altra banda, aquest perd de fet la corona a partir del 922 per deixar pas als intrusos...⁽⁴⁹⁾ És un dels darrers preceptes que signà Carles.

b) És el primer document conegut que esmenta el nom d'un veïnat de la Vall d'Aro: Malvet, bé que el topònim segurament existia des de temps molt més reculats.

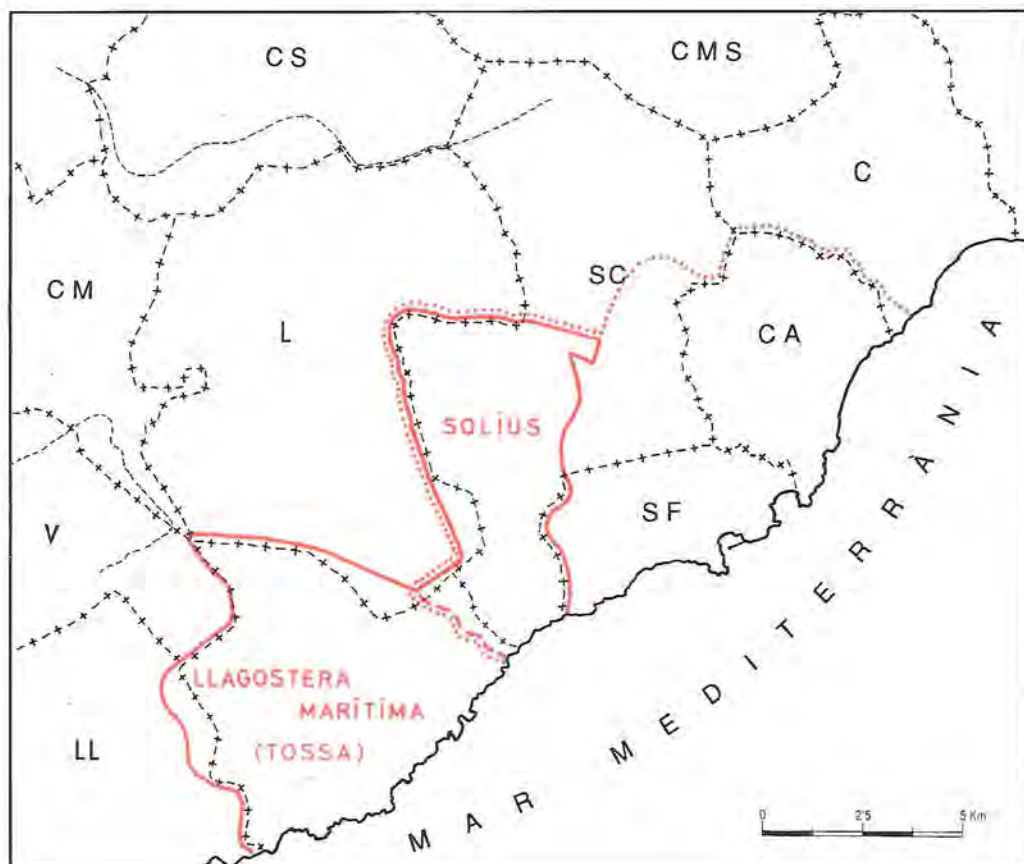

Fig. 14. Conjunt dels dos alous adquirits per la comtessa Garsenda: Solius total (1, 916). Mig terme de Llagostera, Llagostera marítima o Tossa (2, 919). Probablement vengué els dos alous abans de morir el 936. En conjunt, el territori que senyorejava era d'extensió semblant a tot l'alou del 881. Llavors els seus cunyats —els comtes Sunyer i Riquilda— sembla que posseïen Llagostera continental.

Signes convencionals. En color: Traç continu = Solius i Llagostera marítima (Tossa). Traç a punts = Vall d'Aro.

Fig. 15. El barri de Malvet és el primer veïnat documentat de la Vall d'Aro. Can Roca, abans de la restauració, dona nom a la urbanització de segona residència emplaçada en aquest indret. Al fons Roca Rubia. Fotografia de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro.

c) El 922 Malvet ja era delimitat, ja tenia terrenal. *Malvet amb els seus termes* diu el document; però no els especifica. Trobarem en el document del 939 els límits de les Hortes de Malvet. Això vol dir que hem de filar prim; no es poden treure conclusions segures per l'absència d'algun

(48) Pergamí original a l'ADG. MARCA, 1688, col 842-843. ABADAL, 1926, pàg. 148-151; 1965, pàg. 264, i 1969, pàg. 337. CALZADA, 1981, pàg. 104, nota 2. ABADAL, 1969-1986, pàg. 337. J.M. MARQUÈS, 1984, pàg. 11, núm. 3, i 1987-1993, núm. 37.

(49) ABADAL, 1969, pàg. 148.

Fig. 16. Restes de l'església paleocristiana de Santa Cristina d'Aro, costat nord o de l'evan-geli, des de la capçalera.

detall en els documents. Aquí el termenal existia, però el diploma no el diu, el calla. Creiem que va passar el mateix amb els villars esmentats en el precepte del 899.

d) Recordem que a l'actual Santa Cristina hi ha unes restes paleocristianes amb necròpolis a l'interior i una altra necròpolis, menys antiga, al seu voltant⁽⁵⁰⁾ que permeten creure en una perduració ininterrompuda de temple i culte cristians que arqueològicament potser enllaça amb la part més antiga de l'actual església parroquial. De manera que mentre l'església no fou apta per al culte, la basílica estigué en ús. Només fou abandonada quan el culte es celebrava ja a l'església nova: l'actual. El nucli urbà plaçat a prop de les esglésies és, sens dubte, el més antic de l'època històrica. Per això opinem que en aquesta data — 922 — el nucli s'anomenava Malvet i tenia la seva rodalia que, en part, limitava amb Gissalis.

7- 939 (abans del)

Fundació del monestir guixolenc. Segons

Fig. 17. Conjunt monumental del monestir guixolenc que ha perdurat, amb tot un seguit de canvis, des de la primera meitat del segle X fins als nostres dies. Fotografia de «Paisajes españoles».

Cano, Carlemany (742-814) fundà el monestir el 778, el 965 els moros el destruïren i, dos anys després, el valeroso conde don Borrell [947-992] la recuperó [la santa casa] de los infieles y la restituyó a sus legítimos señores el Abbad y monjes de S. Feliu⁽⁵¹⁾. Segons uns documents del 1715 que Albareda va publicar⁽⁵²⁾, el monestir guixolenc va ser fundat el 785, data que probablement va recollir Udina⁽⁵³⁾.

Els treballs historiogràfics recents, però, no confirmen pas les dates anteriors. Avui la majoria d'historiadors no pensen que el monestir fos fundat al segle VIII, sinó a la primera meitat del X.

Comentant el document del 881 hem dit que en aquella data el monestir guixolenc no era fundat. En el mateix comentari hem recollit de Calzada: *donariem per gairebé segur que es fundà ja en la primera dècada d'aquell segle*⁽⁵⁴⁾ [desè]. Nosaltres donem per segur que fou fundat abans del 939 pel que diem al peu de la figura 18 i en el document que l'acompanya; potser ja era fundat devers el 922 perquè és molt probable que el termenal de Malvet ja existís en la data esmentada. Però no gosem a afinar més⁽⁵⁵⁾.

Comentaris:

a) S'ha escrit sovint que els benedictins vingueren a Sant Feliu i que, amb el seu esforç personal, romperen boscos, garrigues i erms, i els convertiren en bones terres de cultiu. El més important dels nostres historiadors, González Hurtebise, escriví dels benedictins en general: *Ellos roturaron las improductivas tierras, aprovecharon los bosques, canalizaron las agua, etc por sus propias manos en un principio, por sus hombres propios después, cubriéndose así comarcas enteras de verdor y lozanía, fuente importantísima de riqueza* (36-1). I, referint-se als monjos guixolencs: *Sospecho, pues, que los benedictinos de San Feliu, aquí venidos, adquirieron por apriación propiedades y colonizaron la comarca* (36-2).

(50) ESTEVA, 1993, pàg. 57-72. AICART-NOLLA, 1993, pàg. 73-75.

(51) CANO, 1606, pàg. 22.

(52) DOM ANSELM Mª ALBAREDA, *Una història inèdita de Montserrat*, "Analecta Montserratensia", vol IV, anys 1920-1921, pàg. 181.

(53) UDINA, 1951, pàg. 340, nota 1.

(54) CALZADA, 1980, pàg. 17.

(55) Coll i Alentorn, fent referència al document del 968, va escriure que els monestirs de SFG i de Sant Pol *deuen ésser fundats de poc i De l'empenta de l'abat Sunyer és testimoni la Porta Ferrada de Sant Feliu* (1978, pàg. 139).

La Porta Ferrada. *Tampoc no s'està d'acord en la seva datació (principi o fi del segle X). Nosaltres ens inclinem a creure que havia estat el pòrtic de l'església dels segles IX i X, pòrtic situat davant la façana del temple i que s'allargava per ambdós costats per incloure les dues torres de defensa a banda i banda del frontis.* (JOAN BADIA, *Gran Geografia Comarcal de Catalunya. Empordà*, 1981, pàg. 480).

Segons el doctor Font i Rius, *aprisió és l'ocupació d'una terra erma sense titular directe amb el propòsit de rompre-la i explotar-la com cal. L'aprisió fou un dels mitjans emprats pel poder públic per a dur a terme la tasca de repoblament...* (GEC).

Era aquest el cas de la comarca Gissalis-Vall d'Aro?

En els documents considerats anteriors a la vinguda dels benedictins, llegim:

881. A la donació de Carlemany a Teuter, hi eren incloses *terres, vinyes, prats, boscos, molins, aigües i corrents d'aigües. Conreades i sense conrear.*

898. Confirmació al bisbe Servusdei. Entre les possessions que es confirmaven hi havia uns *villars que hi ha a la Vall d'Aro [...] amb les esglésies, terres, vinyes, prats, boscos i molins.*

916. Garsenda comprà l'alou de Solius dins del qual hi havia *cases, corrals, horts, terres, vinyes, conreus i erms, prats, pastures, boscos, garrigues, aigües, aqüeductes, retorns de les aigües...*

939. Pocs anys després de la vinguda dels benedictins a Gissalis, la comtessa Riquilda adquirí l'alou d'Aro on hi havia *cases, cortals, horts, terres, vinyes, molins, olivars, pesqueres, prats, pastures, boscos, garrigars, arbres fruiters, aqüeductes i albellons*, i encara els monjos no hi tenien propietats.

Per tant si, com hem dit abans, *els habitants de la Vall —el 881— bebién el vi que ells mateixos es feien; molien el gra de les seves collites servint-se de molins hidràulics i disposaven de corrents d'aigua per moure'ls i per a regar; per tant, també cultivaven llegums. Tenien bestiar als corrals que alimentaven amb herba dels prats i que també pasturava lliurement per les muntanyes*, pot acceptar-se que els benedictins aquí *venidos, adquirieron por aprisión propiedades, y colonizaron la comarca*, com sospitava Hurtebise (36-2). De cap manera.

b) Rebutgem que els monjos vinguessin a un lloc deshabitat: aquí —i a la Vall d'Aro— hi havia ja una població estable, com havia escrit Calzada, amb qui més d'una vegada havíem parlat d'aquest tema.

c) Les terres, preferentment les fèrtils, ja eren cultivades. L'aprisió existí quan augmentà la població i consistí a rompre muntanyes poc productives, cobertes de matolls o de boscos.

d) Quan vingueren els benedictins, és segur que disposaven de mitjans suficients per viure en comunitat. Sense que ho puguem demostrar, creiem que disposaven del que fou alou de Gissalis i, potser, d'alguna de les propietats que s'esmenten en el document del 968.

e) L'arribada dels benedictins no fou pas la introducció del cristianisme a la comarca. Ja hi era

present almenys des del segle V. N'hem parlat en el doc. del 881, comentari g.

Això sí, la seva vinguda potser fou la causa que una antiga i modesta església parroquial (més tard anomenada de Sant Nicolau) quedés en un pla secundari i fos substituïda per un altra més important; significà l'augment de la predicació cristiana, i potser el millorament del treball agrícola. Però sobretot fou un esdeveniment que capgirà l'estructura administrativa de Gissalis i, poc després, de tota la Vall d'Aro. Les defenses del monestir —perquè creiem que en tingué des dels primers moments— serviren de protecció a la gent del país i li donaren seguretat contra les falconades dels pirates. Els monjos nouvinguts senyorejaren el terme guixolenc, que no era massa poblat. El viure dels monjos, hem de creure que era senzill; tot i això, el nucli monacal, modestament proveït al començament, superà en poder l'autòcton, que hagué d'acceptar la seva situació i més endavant el vassallatge feudal.

A la seu de Girona li acabava de sortir un competidor —amic al principi, però incòmode anys a venir— que anà absorbint bona part del que havia estat patrimoni seu, principalment a la Vall d'Aro i zones veïnes.

8- 939, 18 de gener II

A petició de la comtessa Riquilda⁽⁵⁶⁾, Guiu, bisbe de Girona, li permutà dos alous del lloc d'Aro; a canvi, en rebé un altre que ella tenia al comtat d'Empúries.

En aquest document es donen els termenals dels dos alous de la Vall d'Aro: el de les Hortes de Malvet i el de Solius.

Diu el primer: *I afronten les hortes de Malvet de part d'orient en el torrent de les Figueres, que baixa del Brell i arriba fins a l'artiga⁽⁵⁷⁾ de Bonelda i des d'aquesta artiga arriba fins a l'artiga de Bojons i des d'ací va als cortals d'en Pasqual i arriba fins al mar; de migdia pel mateix mar va fins al Canyidell, i de ponent va des del Canyidell fins a la Pedrafita que està al Prat a tocar el riu Arazí i arriba fins al riu que en diuen*

(56) Riquilda o Riquell (917?-955). Comtessa de Barcelona, muller del comte Sunyer. Probablement ja hi era casada el 917 i ben segur el 923. Apareix sovint al costat del seu marit en l'obra de govern. (COLL i ALENTORN a la GEC).

(57) No cal donar a la paraula artiga un sentit estretament lligat amb l'aprisió. Convertir un tram de bosc en artiga, sempre s'ha fet, especialment en període d'intensificació i d'extensió agrària. Hom arrencava arbres, arbusts i matolls, ho deixava assecar tot i després ho cremava; les cendres servien d'adob a l'artiga. Quan, passats de tres a cinc anys, l'adob era esgotat, hom abandonava l'artiga i rompia un altre tram de muntanya. El 1933 un de nosaltres (Esteva) presencià diverses vegades aquestes operacions a les muntanyes de la província de Lugo i, uns anys després, encara un propietari convertí en vinya una bona extensió boscosa de Bell-lloc d'Aro amb uns resultats ben remarcables.

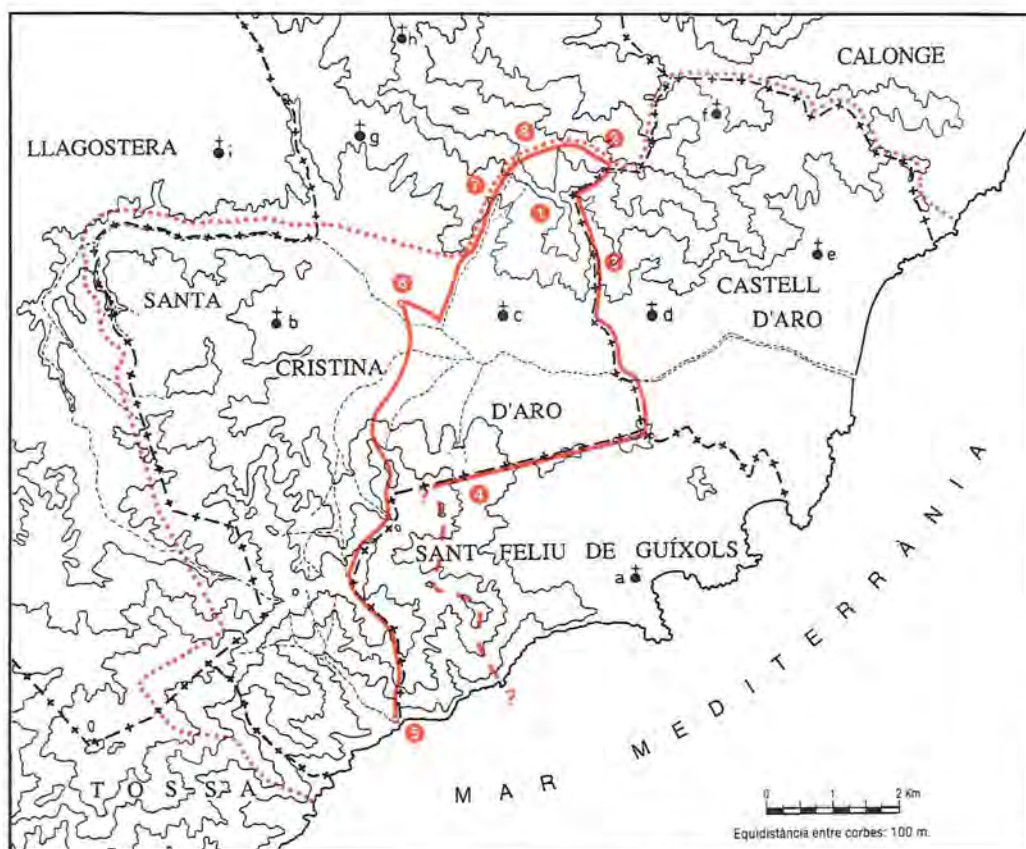

Fig. 18. 939a. La comtessa Riquilda adquirí l'alou anomenat Hortes de Malvet. Termenal: d'orient en el torrent de les Figueres (3), que baixa del Brell (2) i arriba fins a l'artiga de Bonelda, no localitzada, i [...] a l'artiga de Bojons (4) i [...] als cortals d'en Pascual, Santa Escolàstica (?) i arriba fins al mar, punta d'en Bosc (?); de migdia, pel mateix mar, va fins al Canyidell, ara els Canyerets (5), i de ponent [...] fins a la Pedrafita que està al Prat a tocar el riu Araç (6) i arriba fins al riu que en diuen Llobregat (7), puja a Roca Rubia (8) i de cerç [...] fins al Brell (2). El núm 1 indica l'emplaçament de l'actual Malvet. L'única delimitació que considerem incerta és la que posem amb ratlla discontinua i la fem anar d'un interrogant a un altre, o sigui de Santa Escolàstica a la punta d'en Bosc.

Segons creiem, el dibuix manifesta a les clares que al 939 el monestir guixolenc ja existia. Si no fos així, la delimitació d'aquest alou pel sector de Bojons (4) i per la ratlla discontinua, no tindria sentit. Aquest tram forçat indica la presència d'un senyor important: el monestir del lloc que, 22 anys després, ja el sabem anomenat Gissalis, bé que encara desconeixem quines eren les seves propietats.

El tram seguit, a color, delimita les Hortes de Malvet. Els punts, a color, delimiten la Vall d'Aro (881).

Llobregat, puja fins a Roca Rubia (o Roja), i de cerç des de Roca Rubia fins al Brell. Tot quant inclouen dins aqueixes afrontacions així t'ho permutem íntegrament.

Diu el segon, que és la delimitació de Solius: *També els termes [S]olius són d'orient en el riu Llobregat i des del riu Llobregat va dreta via per la Pedra fins al Canyidell que està a tocar el mar; per migdia en el mar fins als termes de Llagostera; de ponent va pels termes de Llagostera fins als termes de Romanyà i arriba al riu Llobregat. Tot quant inclouen dintre totes aqueixes afrontacions, així te'n permutem la meitat enterament.*

I continua: *Així, doncs, entreguem aquests alous ans escrits, tal com en els mateixos termes*

Fig. 19. La barriada de Bojonis o Bujonis, a cavall entre els termes de Santa Cristina d'Aro i Sant Feliu, està emmarcada pels veïnats de la Brugada i de Bufaganyes al nord, Vilartagues a l'est i Sant Amanc al sud. La fotografia dels anys cinquanta ens mostra les últimes cases de la carretera de Sant Feliu a Girona, així com el camí ral de Sant Grau a Sant Pol i l'ermita de Sant Amanc.

està escrit, per a tenir perpètuament la vostra permuta i posseir-la i senyorejar-la per tal que en nom de Déu, des d'ara i en avant, tant tu com els teus successors perpètuament tingueu llicència i potestat tant de tenir-ho com de permutar-ho i vendre i també de donar-ho...⁽⁵⁸⁾

Comentaris:

a) Per aquest document sabem que totes les coses compres dintre del primer termenal foren traspassades íntegrament a Riquilda, però de Solius només en rebé la meitat que, segons creiem, era la part marítima (figs 24, 25 i 60).

Fem referència seguida al primer alou, això és, a les Hortes de Malvet:

b) En el document del 922 es parla del veïnat de Malvet i en aquest, de les Hortes de Malvet. És evident que es tracta del mateix territori: diverses cases amb els horts corresponents; també amb prats, boscos,

molins... A la fig. 18 es comprova que l'actual nucli urbà de Santa Cristina cau dintre de la delimitació d'aquestes Hortes de Malvet, a la part nord-central de l'alou. Aquesta realitat confirma que el topònim Malvet servia per a designar tot el terme delimitat; per tant, també el seu nucli central, plaçat a l'entorn de les esglésies: la paelocris-tiana i l'actual. Quan la darrera (considerada provisionalment del segle X-XI per Badia)⁽⁵⁹⁾ fou dedicada a Santa Cristina (abans del 1041) el nom Malvet probablement fou substituït pel de la santa, que passà de ser titular de l'església a topònim de la població; llavors Malvet serví per a designar l'actual barri del mateix nom⁽⁶⁰⁾.

(58) Apèndix II. Text i traducció que ens foren facilitats, el 9-XII-1981 per Jaume Marqués. RIU, 1975, pàg. 14 nota 6: *Copia en el Archivo de Arenys de Mar, facilitada por don José M^o Pons Guri al doctor Sobrequés. El original parece que debe de hallarse en los Estados Unidos, en manos de un particular.* BLANCO, 1991, pàg. 76, afegeix: *L'actual arxiver de la catedral de Girona, Sr. G. Roura té en elaboració un treball on, possiblement, publicarà aquest document amb un estudi detingut de la tradició de les còpies.*

(59) BADIA, 1977, pàg. 374. Vegi's també nota 683.

(60) HURTEBISE, sense tenir les dades de què disposem, havia escrit: *la villa Malveti [...] quien sabe si sería el origen de la parroquia de Santa Cristina de Aro* (1905, pàg. 38-2). Altra-ment, ABADAL, 1969, vol I, pàg. 369 dóna notícia del cas de Lavaix que als seus primers temps rebé el topònim tan significativa de Vilanova.

c) Identifiquem sis topònims dels que s'esmenten a l'alou Hortes de Malvet: Bojons, Canyidell, Pedrafita, Arazi, Llobregat i Roca Rubia (fig 18).

Bojons, no hi ha dubte, és l'actual Bojonis o Bujonis. Artiga de Bojons era un terreny que havia estat bosc, o cobert de matoll, i l'havien preparat per al conreu temporal, situat al sud-oest de Bufaganyes, al sector nord-oest de l'actual terme de Sant Feliu (fig 18, núm 4).

d) Canyidell, segons Alcover-Moll, significa paratge poblat de canyes. En són sinònims les paraules Canyet⁽⁶¹⁾, Canyadell i Canyarets. Per tant, és el nostre Canyerets, límit actual entre Sant Feliu i Solius-Santa Cristina d'Aro (núm 5).

e) Pedrafita que està al Prat a tocar el riu Aro. És la que hem descrit en el document del 916, (comentari d). El riu Aro és l'actual Ridaura, com és sabut (núm. 6).

f) Del riu Llobregat, n'hem parlat també en el document del 916, c. És l'actual riera Marcona (núm. 7).

g) Roca Rubia és una de les parts més altes de les Gavarres, de cara a la Vall d'Aro. El nom encara és vigent, bé que alguns en diuen Roca Rovira, topònim equivocac que figura en el mapa de l'Institut Geogràfic i Catastral, 1950, núm. 334 (núm 8).

h) Coneguts els topònims núm. 4-8 de la fig. 18, no pensem que ens equivoquem massa en identificar els altres, car la rodalia de l'alou forçosament ha de quedar closa. Parlem-ne:

Pel document transcrit sabem que *i de cerç de la Roca Rubia fins el Brell*. Per tant, cal situar el Brell a la Serrallonga (de Romanyà a Vallvanera per la carena) entre la part nord de Roca Rubia i el pla on actualment hi ha el mas Jan i el Mas Castelló (núm. 2)⁽⁶²⁾.

i) El torrent de les Figueres probablement és l'actual torrent de Canyet, que encara separa Santa Cristina i Castell d'Aro (núm. 3). N'hem parlat a la nota 61.

j) Segueix l'artiga de Bonelda, que no hem localitzat, però com que a continuació trobem la de Bojons (l'emplaçament de la qual coneixem), hem unit el torrent de les Figueres i l'artiga de Bojons

(61) A la nostra comarca hi ha tres topònims diferents dits Canyet: a) El torrent que desguassa a la platja dels Canyarets i és límit final entre Sant Feliu i Solius-Santa Cristina d'Aro, del qual parlem ací. b) El torrent que avui serveix de límit entre Castell i Santa Cristina d'Aro. c) El Canyet de la platja de Sant Pol on enterraven les bèsties mortes.

(62) En un capbreu s'esmenten algunes de les finques d'Antoni Domènec. S'hi parla de la muntanya de *Sant Colgat vui Nostra Senyora de Vallvenera*, de *Miquel Castelló de las planas de Romanyà*, de *lo torrent de Canyet* i del *Puig del Bruy en lo territori dit Coll de Portas*. És a dir, de topònims situats a la Serrallonga o a les seves proximitats (ACA, MH, núm 1651, pàg. 26v-27v). També un pic situat més al sud avui és conegut per puig Brull, potser el Bruy ja esmentat.

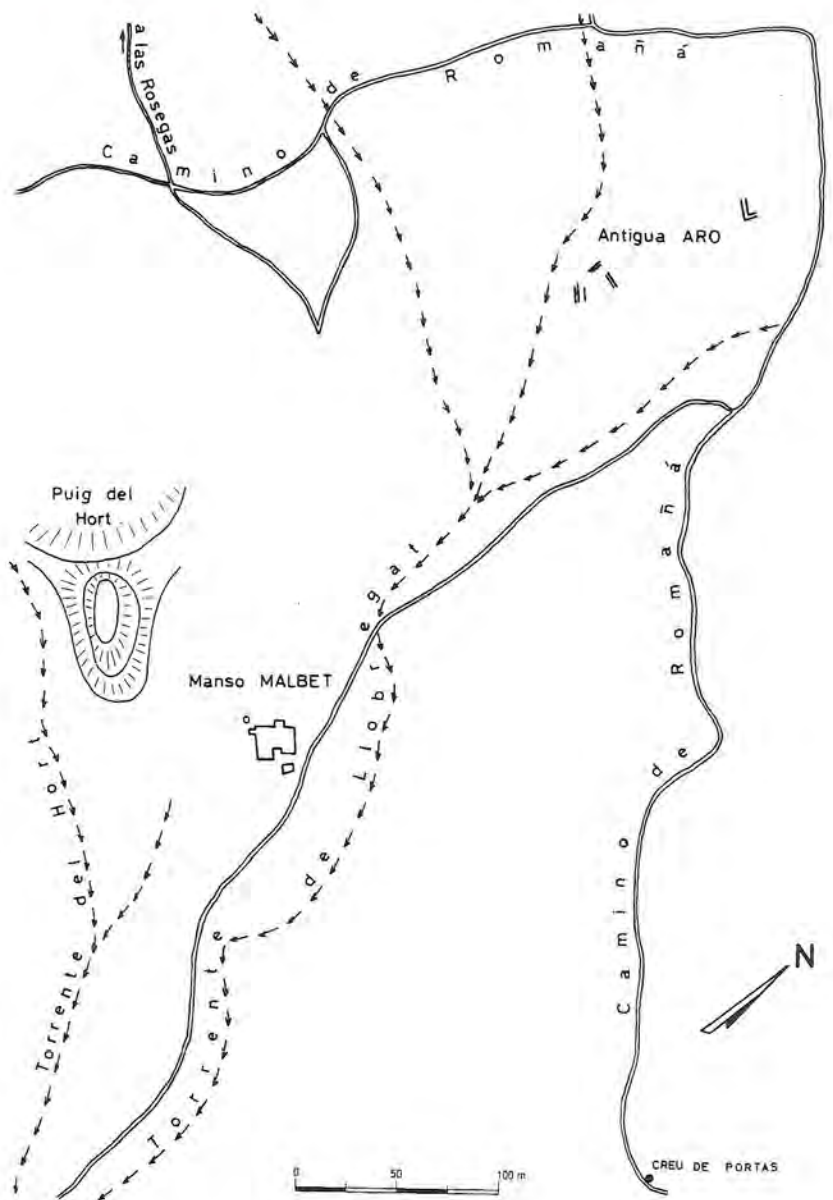

Fig. 20. Mapa parcial redibuixat del sector del mas de Malvet propietat que fou de Josep Mª Barraquer i de Puig, fet per Miquel Pumarola i Ramon Homs el 10 d'agost de 1879, a escala 1:2000. Mides: 124 per 90 cm. Ara és propietat del senyor Manuel Burch de Barraquer. Mapa interessant perquè confirma la localització del torrent Llobregat i l'antiga Aro; també —en el tram no reproduït— consta el nom autèntic Roca Rubia i no Roca Rovira com diuen algunes persones.

Fig. 21. El mas Malvet amb els seus camps i les restes d'Aro antic queden delimitats pel torrent Llobregat, en primer terme, i els petits espadats de Roca Rubia com a teló de fons.

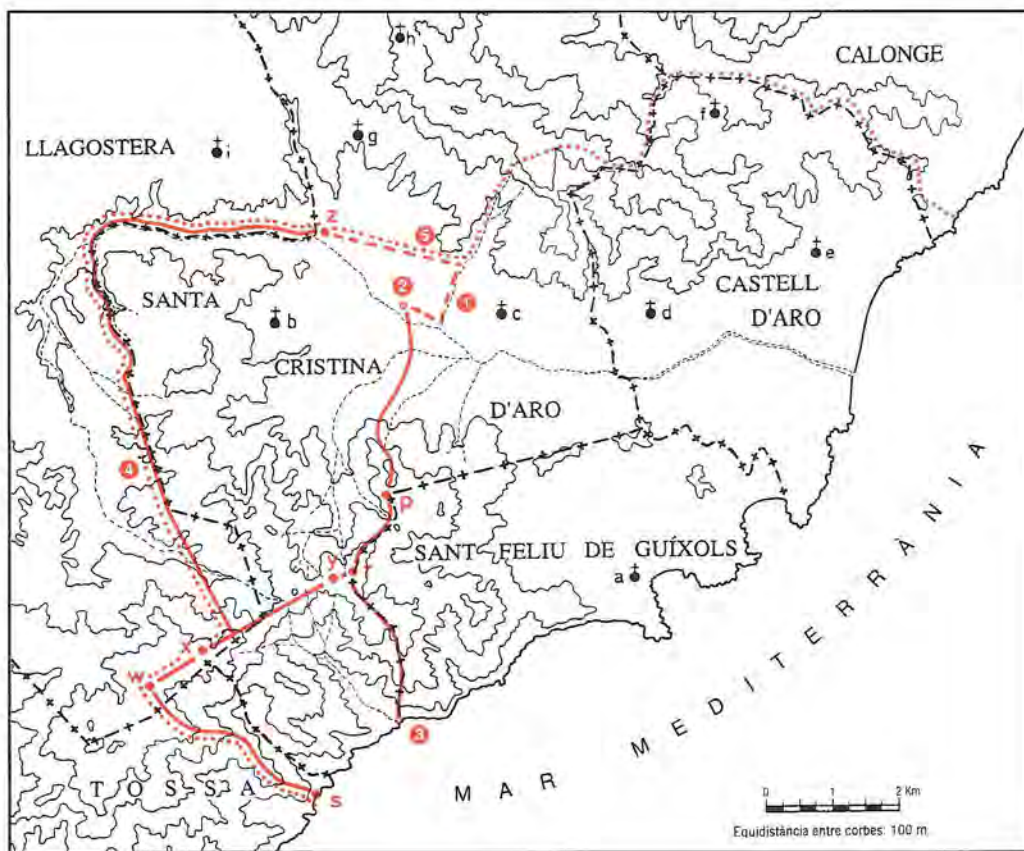

Fig. 22. 939b. La comtessa Riquilda també adquirí la meitat del terme de Solius. El document dona tot el termenal: d'orient en el riu que en diuen Llobregat (1); va dreta via per la Pedra, Pedrafita del Prat Adrabal (2) fins al Canyidell (3) que està a tocar el mar; passant per Pedralta (p) i pel Puig Alt o Turó de l'Home(r); per migdia en el mar fins als termes de Llagostera, port de Sant Llionç a la Llagostera marítima o Tossa (s); de ponent va pels termes de Llagostera (4) fins als termes de Romanyà sota l'església de la casa de Sant Esteve, Bell-lloc o Romanyà a la Vall d'Aro, com veurem en el document del 968 (z) i de cerç afronta en els termes de Romanyà (5) i arriba al riu Llobregat (1). El document no concreta quina era la part del terme adquirida, però creiem que era la costanera que, pel nord, anava del Puig Alt (r) a Montagut (w), passant pel Terme Gros (y) i la Pedra Espolla (x). És la primera vegada que trobem el Solius marítim separat del Solius continental.

Color. Tram continu = Solius segons el document; a punts = la Vall d'Aro (881).

—dos topònims localitzats— fent passar la delimitació per la que actualment serveix de terme entre Santa Cristina i Sant Feliu.

k) Tampoc no podem situar amb exactitud els cortals d'en Pascual. Lògicament, però, eren abans de Pedralta, puix si haguessin arribat a la Pedra, aquesta, que des de sempre cridà l'atenció, hauria estat esmentada. Sense que en tinguem la certesa, els cortals d'en Pascual potser estigueren a l'indret on ara hi ha les desferres de l'oratori dit Santa Escolàstica o en un lloc proper.

l) Dels cortals d'en Pascual, la delimitació anava al mar, i com que d'aquest punt el circuit seguia per la costa fins al Canyidell o Canyarets, situem *el mar* a l'est del Canyidell. Seria absurd situar-lo a ponent, perquè el termenal s'encreuaria, cosa que no pot acceptar-se. El tram —que hem col·locat amb ratlla discontinua perquè no el considerem segur— potser passava per la carena de les muntanyes que va des de Santa Escolàstica fins a la Punta d'en Bosc.

m) Del Canyidell, els termes anaven a la Pedrafita, això és, al menhir de can Pijoan (núm. 6). Probablement la delimitació passava —carenant— pel Puig Alt i Pedralta, com en el document del 916.

n) L'observació del perfil forçat —quasi diríem absurd— que delimita l'alou de Malvet per migdia ens suggereix una hipòtesi important, a la qual ja ens hem referit: el 939 el monestir guixolenc ja existia; si no fos així el seu territori

—en part o totalment— hauria estat inclòs dins de l'alou de Malvet. Per tant, probablement els territoris plaçats a llevant de la part meridional de les Hortes de Malvet (Gissalis i Fenals amb Platja d'Aro, però no Castell d'Aro actuals) eren les propietats bàsiques —potser inicials— del nostre monestir.

Aquí s'acaba la rodalia de les Hortes de Malvet que comprenen bona part de l'actual Santa Cristina i que consten de tres sectors: el central, fèrtil, regat pel Ridaura i pels seus afluents: Llobregat, de les Figueres, Tueda (o Dueda), Sauladell i Mordanyac; un tram muntanyós al nord (Roca Rubia) i un altre, també muntanyós, al sud (Costa d'en Cirera).

Comencem ara l'estudi del segon alou (fig. 22):

o) La rodalia de Solius, nom que trobem escrit per primera vegada. Dos topònims ens són ja coneguts: riu o torrent Llobregat i Canyidell (núm. 1 i 3). Referim-nos als altres:

p) La *Pedra* era, sens dubte, la Pedrafita (núm. 2). Si en el document es donen les rodalies de dos alous contigus, entre aquests dos només pot haver-hi una sola delimitació. La del tram de les Hortes de Malvet era: Canyidell, Pedrafita,

Fig. 23. Fotografia dels anys cinquanta de l'església de Santa Maria de Bell-lloc, anomenada també església de la casa de Sant Esteve, abans de la seva restauració.

Llobregat. La que delimitava Solius era la mateixa, bé que el document la dóna en sentit contrari: Llobregat, Pedrafita, Canyidell.

En aquest document no s'esmenta Pedralta.

q) Del Canyidell, el terme seguia de migdia al mar fins als termes de Llagostera. Entenem que la delimitació seguia, per la costa, fins a Sant Lloç, i d'ací anava a Montagut. El tram Sant Lloç-Montagut és límit amb Tossa. El document no esmenta aquesta localitat perquè Tossa era unida a Llagostera (doc. del 919 i fig. 12).

r) Dels termes de Llagostera, la rodalia seguia fins als termes de Romanyà sota l'església de la casa de Sant Esteve. Com direm més endavant, l'església de la casa de Sant Esteve⁽⁶³⁾ era l'actual església de Santa Maria de Bell-lloc, un apèndix de Romanyà (ho veurem en el document del 1019). Igualment comprovarem que quan es constituí la Pabordia d'Aro o del mes de Juliol (meitat del segle XII), la pabordia controlava Bell-lloc, però no Solius⁽⁶⁴⁾.

s) Riquilda rebé mig terme de Solius, però el document el descriu tot, sense especificar quina era la part adquirida. El Solius total era partit per la delimitació Pedralta-Montagut (p-w), probablement amb les fites intermèdies Puig Alt (r), Terme Gros (y) i Pedra Espolla (x). Així quedava un Solius continental i un Solius marítim. Versemblantment Riquilda adquirí el darrer.

t) A l'alou d'Aro hi havia cases, cortals, horts, terres, vinyes, molins, olivars, pesqueres, prats, pasturatges, boscos, garrigars, arbres fruiters, aqüeductes i albellons. A la relació trobem els següents elements no esmentats fins ara: cases, cortals, horts, olivars, pesqueres, prats, pasturatges, garrigars, arbres fruiters, aqüeductes i albellons. Uns ja eren suposats; altres també, però volem ressaltar-ne alguns: olivars, pesquers, prats i pasturatges i arbres fruiters. No n'hi havia els anys anteriors? Res d'això: no els havien esmentat, però ja hi eren.

Efectivament, a la Vall d'Aro, a Gissalis i a les terres properes cultivaven l'olivera, no en tenim cap dubte.

Si ja havíem vist que hi havia corrents d'aigües per a moure molins, era evident que també n'hi havia per a regar prats i assegurar l'herba per al bestiar (a les quadres i a l'aire lliure).

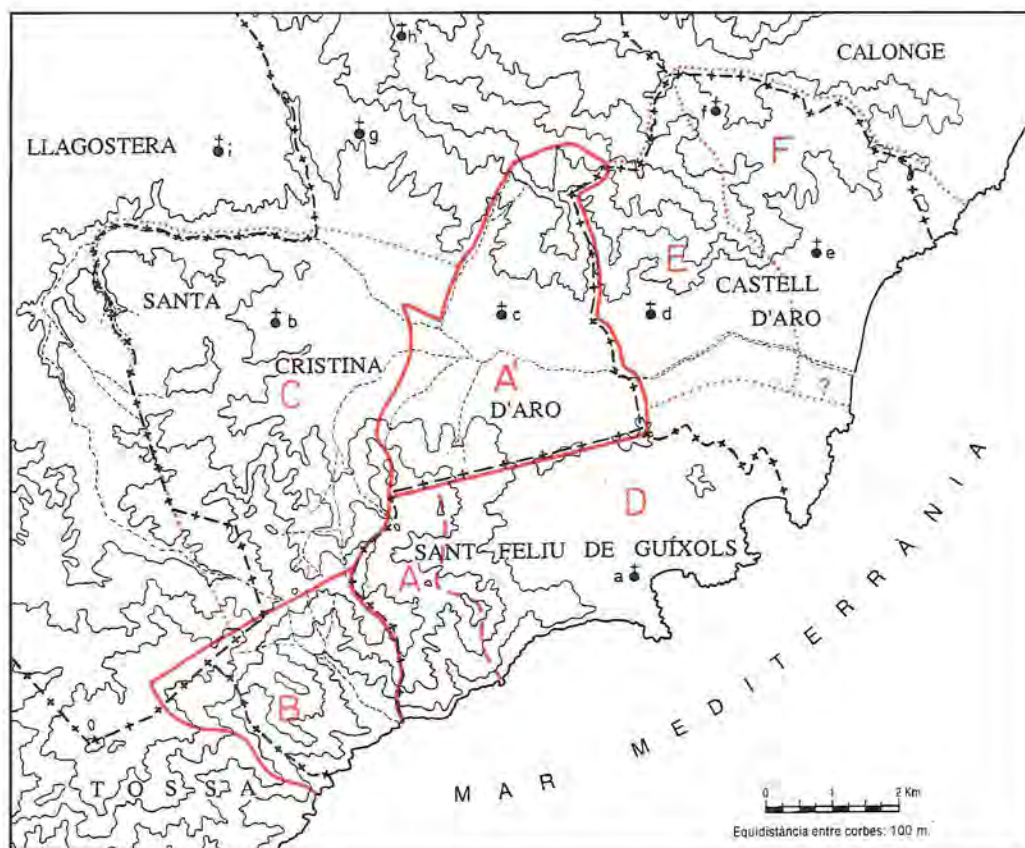

Fig. 24. Propietaris principals de l'antic alou de la Vall d'Aro (881) a principis del 939. Alocs adquirits per la comtessa Riquilda el 939 (A+A+B). La part marítima de Malvet (A) i la part marítima de Solius (B), entre 939 i 947, varen passar a domini del monestir guixolenc i formaren (document del 1098) la part més compacta de l'Spanedat amb nom propi (*Fevum vetulun*). La resta quedava així: a ponent, Solius continental (C) probablement senyorejat per la casa comtal de Barcelona (Sunyer-Riquilda), i a llevant els actuals sectors de Gissalis (monestir?) (D) i Castell d'Aro (seu de Girona) (E); encara no sabem qui senyorejaven Fenals (també el monestir?) (F).

Que la gent (almenys els poderosos) es dedicava a la caça i a la pesca, ja era cosa evident.

Però en aquest document s'esmenten els arbres fruiters, bé que no s'especifica quins eren.

u) Després d'aquest document, l'extens alou de la seu gironina (881) quedà repartit així: Malvet i Solius marítim eren de Riquilda; Solius continental, probablement de la casa comtal de Barcelona; la resta, era partidora entre la seu gironina i, si ja era fundat com creiem, el monestir guixolenc. Recordem, però, que dintre d'aquests alocs, altres propietaris n'hi tenien d'extensió més limitada (fig. 24).

v) Durant el bisbat de Guiu (908-939) es produïren dues innovacions al camp que foren una veritable revolució agrícola, per tant, aplicables a les terres que estudiem: s'emprà el collar per als cavalls (que permeté llaurar molt més terreny que amb els bous) i l'arada romana fou substituïda per la rella⁽⁶⁵⁾. Ja havíem fet esment de la primera en el document del 881 (nota 14). Ara el doctor Roura concreta que la innovació va tenir lloc durant el bisbat de Guiu.

(63) RIU, 1975, pàg. 14 ho tradueix així: *por el oeste, bajo la iglesia comunitaria de San Esteban*.

(64) SANZ, 1987, pàg. 137.

(65) Conferència de Gabriel Roura a la Bisbal, desembre de 1989.

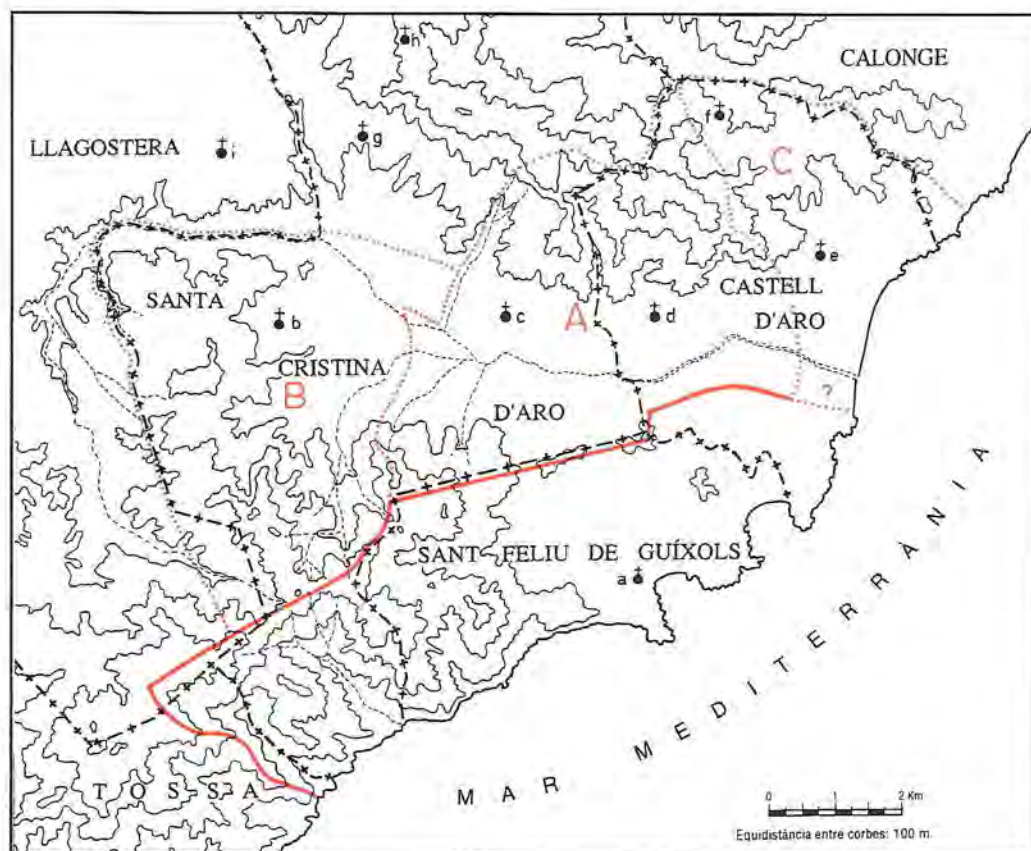

Fig 25. 939-947. Els comtes Sunyer i Riquilda donaren l'alou Spanedat al monestir de Gissalis, però el pergami es perdé. Pel document del 966 veurem que, ben aviat, almenys dues propietats de l'alou passaren a ser del monestir: la part marítima de les Hortes de Malvet (que restà unida per sempre més al terminal de Sant Feliu) i el Solius marítim (que, després d'uns anys, tornà a formar unitat amb Solius continental). Des del 1098, del conjunt d'ambdues finques se'n digué *Fevum vetulum*, Feu vell o terra fiscal vella.

La part central de la Vall d'Aro (Malvet continental i bona part del futur Castell d'Aro) (A) —ignorem com— tornà a la seu de Girona. Així, en termes generals, el territori meridional quedà del monestir, i el central, del capítol gironí; però, dintre d'aquests territoris, ben aviat hi sabrem alous de diversos senyors, de manera que hi havia propietats menors dintre d'alous més extensos, senyorejats preferentment pel monestir guixolenc i la seu gironina.

Solius continental (B) continuava essent dels mateixos comtes Sunyer i Riquilda. Encara no sabem qui senyorejava Fenals (C). La seu gironina s'havia després de força territori. La part que retenia, però, era important i de les més fèrtils.

9- 939-947

Els comtes Sunyer (911-947) i Riquilda (917 (?) -955) donaren l'alou dit Spanedat al monestir de Sant Feliu. L'escriptura de donació es perdé *per mera negligència, casualitat, i incúria, i fou cremada amb la infestació dels pagans i degut a aquesta ocasió, el mencionat alou va minorar-se parcialment*⁽⁶⁶⁾.

Si bé el document es cremà, és citat en altres documents d'èpoques posteriors, el més important dels quals és el de l'any 1016. El que ignorem és si les redaccions eren iguals o si, com diu el fragment transcrit i com sembla, aquest primer document donava al monestir guixolenc una extensió més gran de territori que el que confirmaren els comtes Ramon Borrell i Ermessenda.

Comentaris:

a) Com que el document es perdé, no sabem del cert què deia. Però com que el 1016 els comtes Ramon Borrell i Ermessenda en reconegueren la donació i van descriure —a la seva manera— quins eren els territoris cedits, en tenim un coneixement aproximat.

b) És la primera referència —en antiguitat— que assegura la presència del monestir benedictí a Sant Feliu, bé que nosaltres, com hem dit, creiem que el 939, —i potser també el 922— ja era fundat.

Segons Jaume Marquès, els comtes donaren

l'Spanedat al monestir entre els anys 940 i 947⁽⁶⁷⁾, dades que compartim, bé que —en aquest aspecte— potser caldria rebaijar un any la primera perquè la permuta de Solius tingué lloc l'1-1-939. Ara bé, si volem afinar més, és probable que la donació tingués lloc cap a 944-945 perquè el 944 els comtes donaren l'alou Riufred-Fontes (Calonge) a la canònica de Girona i el 945 propulsaren *les fundacions de Sant Pere de les Puel·les a Barcelona i de Santa Cecília de Montserrat, ambdues cases consagrades en 945*⁽⁶⁸⁾.

d) L'Spanedat, bé que segurament no va ésser tan important com s'havia escrit, fou una donació molt valuosa⁽⁶⁹⁾. Les seves rendes, unides als béns fundacionals del monestir, li varen donar una posició econòmica folgada que li permeté, anys a venir, emprendre obres que altrament no hauria pogut realitzar: pensem, per exemple, en la construcció del temple romànic.

e) El nucli monacal, que fins aleshores havia estat de poca importància, arribà a superar amb escreix la població civil, que no tingué altre remei que acceptar la seva tutela a canvi de la qual es veia protegida dels molts enemics que tothora l'amenaçaven. Així va néixer el raval del monestir poblat de gent modesta que preferentment treballava per als monjos.

f) Resta, però, un dubte: entrà el monestir en possessió de l'Spanedat el mateix dia de la donació o algú se n'emparà temporalment, com veurem que va passar a Tossa el 966? Per tant, el que

(66) El fragment transcrit és del document de l'any 1016, quan els comtes Ramon Borrell i Ermessenda confirmaren l'alou Spanedat al monestir guixolenc. El document original fou cremat en data incerta. Segons Cano, el fet passà el 965 (pàg. 22) quan els moros no solament destruïren el monestir, sinó que s'apoderaren dels tresors de aquells *beneditos monges sino que como gente impia abrasaron todas las memorias, actos, instrumentos y libros que en esta Santa Casa hallaron hasta pegar fuego a sus paredes...* (pàg. 19v). Segons un altre document, la crema tingué lloc l'any següent: *Se declara y averigua la quema de este monasterio por los moros en el anyo del Sr. de 966* (Papeles, apuntamientos para trabaxar la Hystoria de Sn. Felio de Guixols desde su fundación por anyo de 785 al anyo de 1729 (MASSOT, 1974, pàg. 350-351).

(67) J. MARQUÈS, 1981, pàg. 207.

(68) ABADAL, 1960, pàg. 11.

(69) *Quedó esta Sancta Casa aumentadissima en su hacienda temporal* (CANO, 1606, pàg. 29v).

deixem dit referent al 939-947 (l'augment del benestar) caldria aplicar-ho al 1016 o a alguna altra data?

g) En aquest temps, potser Sant Feliu ja limitava amb Tossa, però no en tenim pas la certesa⁽⁷⁰⁾.

10- 951, desembre

El papa Agapit II publicà una butlla a favor del monestir occità de la Grassa. Era la confirmació de les seves possessions entre les quals —segons creien la majoria d'investigadors— hi havia l'església de Sant Feliu de Guíxols.

Amb gran encert, Josep Escortell demostrà que la butlla no es referia a Sant Feliu de Guíxols, sinó a Sant Feliu de Llagostera. Escortell aconseguí el text del document. La part que ens interessa a nosaltres diu: *in comitatu Gerundense Ecclesiam S. Felicis, in villa Lorostaria et sua Ecclesia...*⁽⁷¹⁾ Per tant, com que no afecta el monestir guixolenc, no en parlarem més, si bé ens hi referirem en el document del 1118 i en els resums.

Comentaris:

a) Marc històric. Els cinquanta primers anys del segle X foren *estèrils en tots aspectes per a la nostra vida social i política; el país no ha fet res més que vegetar, no s'ha distingit en cap sentit; podríem dir que no ha tingut història.*— *No és sinó en arribar vora el mig segle, dintre la dècada que precedeix el 950, quan comença a donar signes de desentumiment. I aleshores, el despertar es fa ràpid...* És l'època dels viatges i de les relacions amb els grans centres que porten la representació de les civilitzacions bàsiques del temps: Roma, Còrdova⁽⁷²⁾.

11- 954-970

En el document del 1163 es parla de les donacions del bisbe Arnulf al monestir guixolenc. Ignorem quines foren les donacions, com també n'ignorem les dates, bé que Arnulf fou bisbe de Girona del 954 al 970; per tant, tingueren lloc entre les dates esmentades, probablement abans del 968⁽⁷³⁾.

12- 961, 29 de juny

Adveració sacramental del testament d'Otger, diaca, feta a l'església de Sant Sadurní, al comtat d'Osona, davant del tribunal de costum. Els beneficiaris de les deixes testamentàries eren molts diversos monestirs i esglésies. Al de *Sancto Felice de Gissalis* li deixà un parell de bous i un ase.

Comentaris:

a) Creiem que el document té molta importància perquè és el més antic —dels coneguts— que porta el nom del nostre lloc: Gissalis⁽⁷⁴⁾. Aquest topònim el veurem repetit en el document de l'any

següent. Per tant, el *Iecsalis* del pergamí de Lotari (968) és una transcripció defectuosa de Gissalis, tal com se suposava⁽⁷⁵⁾.

b) El nom més antic del monestir era *Sancto Felice de Gissalis*, el nostre Sant Feliu de Guíxols.

13- 962, 13 de maig

Publicació sacramental del testament de la vescomtessa Riquilda⁽⁷⁶⁾, feta pels marmessors davant els jutges, diaques, sacerdots i laics, a l'església de la Santa Creu de Narbona. Deixà un alou a les seves filles i altres alous al bisbe Arnulf, a condició de construir, abans de dos anys, un monestir a Girona dedicat a la Verge Maria. Diversos monestirs també se'n varen veure beneficiats.

Al seu nebot Ponç li donà un alou a Aro (*Araz*), però a la seva mort havia de passar *ad Sancti Felicis Gissalis*⁽⁷⁷⁾.

Comentaris:

a) Sembla que a Riquilda de Narbona no li quedava —a les terres que ens afecten— res més que l'alou de la Vall d'Aro, car, evidentment, si hagués tingut més possessions les hauria esmentades en el testament. Aquest alou, no en tenim cap dubte, l'havia heretat de la seva mare, la comtessa Garsenda i, en el testament, el cedí al seu nebot Ponç, però a la seva mort havia de passar al monestir guixolenc.

Quin era aquest alou? El document no l'especifica. Nosaltres creiem, però, que era el que sabem plaçat en part a la parròquia de Santa Agnès del Solius continental i en part a la de Sant Feliu de Llagostera, alou del qual donem més detalls en la fig. 53 i en els resums.

Joan Blanco assegura que els monjos guixolencs se serviren d'*engany* per fer creure que la

(70) Curiosament, BOTET i SISÓ, el 1908 va escriure que el terme de Sant Feliu limitava *al S., en la mar y ab lo de Tossa* (pàg. 662), com si encara Solius no arribés al mar o si el Solius marítim fos de Sant Feliu.

(71) ESCORTELL, 1972. ZARAGOZA, 1982, pàg. 19, nota 15.

(72) ABADAL, 1960, pàg. 7.

(73) En tornarem a parlar en els documents del 962, apartat c, i 1163, apartat g.

(74) ACV, cal. 6, pergamí núm. 2.098. JUNYENT, 1980, 3, pàg. 283, núm. 338. UDINA, 1984, pàg. 155-156, del qual hem copiat bona part del text.

(75) HURTEBISE, 1905, pàg. 31; BOTET i SISÓ, 1908, pàg. 670. GAZIEL, *Sant Feliu de la Costa Brava*, 1963, pàg. 21. TORRENT, 1968. BADIA, 1977, pàg. 356. ZARAGOZA, 1984.

(76) *Riquilda de Barcelona (? - 962) Vescomtessa de Narbona. Filla del comte Guifré II de Barcelona i de Garsenda, fou casada abans del 924 amb el vescomte Odó I de Narbona. El 955, ja vídua, presidí un plet, a Narbona, amb l'arquebisbe Aimeric.* GEC, ARMAND DE FLUVIÀ. També doc. 4 (916), nota 28.

(77) UDINA, 1984, pàg. 156-159.

Fig. 26. El Mont Guardi de Tossa, on s'emplaçà el castell de la vila i l'església gòtica de Sant Vicenç. Fotografia de l'arxiu Fonalledas.

donació de la vescomtessa Riquilda de Narbona al monestir guixolenc havia estat feta, en realitat, per la seva tia, la comtessa Riquilda de Barcelona⁽⁷⁸⁾. No ens sembla encertada aquesta interpretació perquè, les propietats principals que la comtessa Garsenda havia tingut a la Vall d'aro i a les seves proximitats eren dues, segons els documents fins avui coneguts:

1) La totalitat de Solius que havia estat terra fiscal, després fou del bisbe Teuter (881) i de Garsenda, que l'havia venuda a Senderet a qui més tard (916) la va tornar a comprar; no sabem si encara fou d'algun altre propietari.

2) Mitja vall de Llagostera (Tossa) que l'havia comprada a Emo l'any 919. Ara bé, el 939 la comtessa Riquilda —per permuta— adquirí del bisbe Guiu la meitat de Solius (part marítima) i el 966 —com veurem— el comte Miró donà la mitja vall de Llagostera (Tossa) al monestir de Ripoll; prova evident que Garsenda s'havia després d'ambdós alous. Per tant, de les finques que Garsenda tenia devers la Vall d'Aro, sabem que només podia quedar-li el Solius continental però, com hem dit, Riquilda de Narbona només deixà en testament l'alou d'Aro (Solius-Llagostera?). Això indica que la resta del Solius continental (la major part) tampoc ja no era de la vescomtessa de Narbona. Sense que en tinguem la prova, creiem que era dels comtes Sunyer-Riquilda, dels quals passà als seus descendents, com veurem.

Això concorda amb un text d'Abadal que ja hem transcrit: *És probable que la mare vídua Garsenda se n'anés a Narbona a viure amb la seva filla, un cop casada aquesta, i que a partir d'aleshores anés liquidant els béns que tenia al nostre país* (1969, p 362). Efectivament, creiem que se'ls havia venuts tots, menys l'alou d'Aro.

b) És el segon document, en antiguitat, on consta el nom del lloc: *Gissalis*. I el patró del monestir: *Sancti Felicis*.

c) Arnulf, bisbe de Girona, un dels marmessors que signaren al final del testament, rebé alguns alous no especificats. En parlem en els doc. del 954-970 i 1161.

d) L'alou era a Aro (*Araz*). Nosaltres l'identifiquem amb el que era en part dins de Solius i en part dins de Llagostera (fig. 53). És correcte incloure Solius a Aro? A la fig. 1 (881) Solius és dins de la Vall d'Aro; també ho veiem en el document del 919, entre d'altres. Per tant, creiem que la nostra interpretació és correcta.

14- 966, 12 de desembre

El comte Miró I de Barcelona (947-966)⁽⁷⁹⁾ donà —de dret— l'alou de Tossa al monestir de Ripoll. El monestir, però, no pogué gaudir-ne perquè el comte Borrell II (947-992) se n'emparà i si bé en el seu testament del 992 confirmà la donació del seu germà Miró I, deixà com a usufructuà-

ria la seva esposa Eimeruda. El monestir de Ripoll, de fet, no aconseguí Tossa fins molts anys després, probablement el 1097⁽⁸⁰⁾.

En el document es llegeix que l'alou de Tossa comprenia les esglésies de Sant Lionç i de Sant Vicenç amb les seves dècimes i primícies; també un pujol o roca anomenat Paula (*cum ipsas Ecclesias, qui ibidem sunt fundate Sti. Leoncii et Sti. Vincentii cum decimis et primiciis suis, et ipsum pujum sive rocam quem vocant Paula*) i, quan donà les afrontacions, posà que, per la part d'orient, Tossa arribava fins al mateix terme del monestir de Sant Feliu de Guíxols o al mateix Far (*parte Orientis in ipso termino Sti. Felicis Monasterii sive in ipso Far*)⁽⁸¹⁾.

Comentaris:

a) Dues institucions eclesiàstiques eren veïnes: el monestir de Gissalis i el de Ripoll. Cada una tenia el seu litoral fins al terme del qual parlarem en el comentari d. La donació significà el final de la dependència de Tossa a Llagostera; ambdós termes estigueren units, almenys, 47 anys. Des del 966, Llagostera perdé el contacte amb el mar.

b) L'església de Sant Lionç pertanyia a Tossa; per tant, bona part de la costa també n'era. Per la data del document, l'església era pre-romànica. No sabem que s'hagin localitzat les seves restes. Són en el subsòl de la casa amb torre de l'actual Salions o sota l'església de Sant Grau?⁽⁸²⁾ O potser en algun altre indret?

c) El pujol o roca anomenada Paula creiem, com Botet i Sisó, que és l'actual Pola⁽⁸³⁾.

(78) BLANCO, 1991, acaba: *Per això, amb el temps, la vescomtessa Riquilda de Narbona desaparegué del record, fins i tot l'alou de la Vall d'Aro passà a ser el 1014 donació única de l'altra Riquilda, la comtessa, la de Barcelona, i s'oblidà la concessió de la vescomtessa de Narbona*

(79) Miró I de Barcelona, fill dels comtes Sunyer i Riquilda, regnà amb el seu germà Borrell II per renúncia del seu pare (947). No es casà ni tingué fills. Pocs dies abans de morir, féu el testament en el qual consta la donació de Tossa al monestir de Ripoll. Abans, com hem vist, els seus pares havien donat l'Spanedat al monestir guixolenc.

(80) Bofarull, 138, diu que el primer document de Ramon Berenguer III és la confirmació de la donació de Tossa al monestir de Ripoll feta pel seu oncle en 1096, de data 8 de juliol de 1097 (SOBREQUÉS, 1970, pàg. 203, nota 2).

(81) CLAUDI GIRBAL, 1884, pàg. 10 i 11, ap I, pàg. 116. RIQUER/MONREAL, 1955, pàg. 269. PONS, 1966, pàg. 49 atribuï al document la data 31-X-966 i publicà la còpia de l'any 1623. DALMAU, 1969, pàg. 53.

(82) En una visita recent a l'església de Sant Grau se'ns va confirmar que l'actual església és construïda sobre les restes d'una altra de molt antiga, però no vàrem poder veure-la.

(83) BOTET i SISÓ, 1908, pàg. 1025: *roca Paula* (avuy torra de Pola).

d) Com hem vist, el testament especifica que Pola i l'església de Sant Llionç eren dins del terme de Tossa. Per això creiem que el terme començava a llevant de Sant Llionç.

Per on passava el termenal? Potser pel torrent de Vallpresona, que continua essent termenal⁽⁸⁴⁾; però també podia passar per la carena de la serralada que comença entre les platges de Sant Llionç i de Vallpresona, i s'acaba a Montagut. Com que llavors era més freqüent delimitar els termes per les carenes, ens inclinem a creure que el termenal seguia la línia divisòria d'aigües abans esmentada.

e) En aquella data, Tossa arribava fins *al mateix Far*⁽⁸⁵⁾. En el nostre cas, Far significava un indret ben visible des del mar; i el més visible és, sens dubte, Montagut al cim del qual s'alça, en data incerta, una torre amb defenses exteriors, de la qual ja hem parlat en el document del 916, apartat g. El lloc és dominant. Per tant, identifiquem el Far amb el cim de la muntanya anomenada Montagut⁽⁸⁶⁾.

f) Si Tossa limitava amb el monestir guixolenc, és evident que aquest senyorejava el Solius marítim; també la part meridional de l'alou de Malvet, que quedà incorporat per sempre al terme de Sant Feliu, bé que en determinats moments se n'empararen els senyors de Pals, com veurem. És probable que el monestir guixolenc gaudís d'ambdós alous durant el període 939-947.

g) El 919 Tossa era unida a Llagostera; si no hagués estat així, no diria que Llagostera tenia a *migdia el mar, Caulés i Maçanet*, sinó *Tossa*. El 939 continuava igual, perquè el terme de Sant Feliu limitava *per migdia en el mar fins als termes de Llagostera*. I no es pot al·legar que Tossa encara no existia, perquè ja és esmentada el 881. Tampoc no podia ésser que Llagostera tingués un passadís a llevant de Tossa que li permetés tenir una petita sortida al mar, perquè els límits que hauria tingut el 919 serien per migdia el mar, Tossa, Caulés i Maçanet essent així que el document no esmenta Tossa.

Des d'ara —966— el límit occidental de Sant Feliu és clar: Tossa. També ho és que Tossa quedà separada, per sempre més, de Llagostera.

h) Com ja s'ha dit, sabem que Garsenda comprà mitja vall de Llagostera (any 919). Quan el

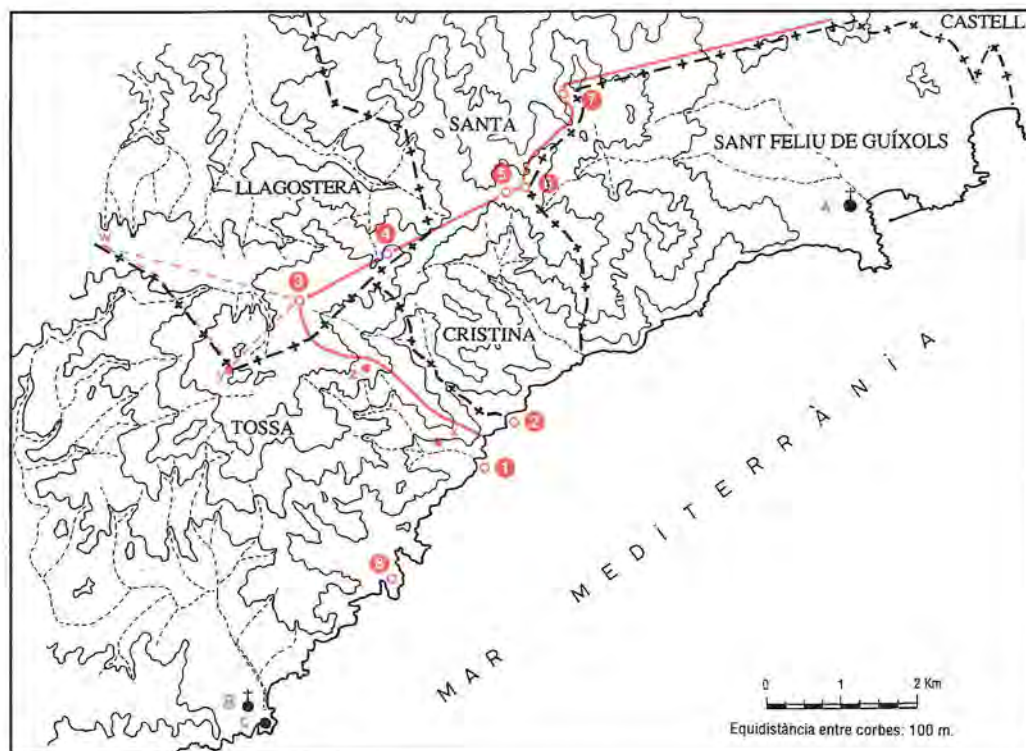

Fig. 27. 966. El comte Miró donà Tossa (Llagostera marítima el 919) al monestir de Ripoll; en el text consta que l'alou arribava fins el terme del monestir de Sant Feliu de Guíxols o al mateix Far. Segons creiem, la delimitació entre Sant Feliu i Tossa anava de Sant Llionç a Montagut, passant per la carena que s'inicia entre les platges de Sant Llionç i de Vallpresona. La unió Llagostera-Tossa havia acabat. El monestir guixolenc senyorejava Solius marítim i la part meridional de Malvet, des que va rebre l'Spanedat (939-947).

Signes convencionals: Platja de Salions actual (1), fd de Vallpresona (2), Montagut o el Far (3), Pedra Espolla o Spodola (4), Terme Gros (5), Puig Alt (6), Pedralta (7), roca Paula (8). Església de Sant Feliu (A), fd de Tossa (B), fd de Sant Vicenç (C), casa-torre de Sant Llionç (x), església de Sant Grau (z). Ignorem si el termenal de Tossa anava des de Montagut al Puig de les Cadiretes (y) o, carenant fins al Puig Bacassa (w), sense passar per (y).

Fig. 28. Església de Sant Grau d'Ardenya reedificada l'any 1882 sobre una antiga petita capella que convindria exhumar per tal d'esbrinar si es tracta de l'església preromànica de Sant Llionç. Fotografia de Bartomeu Auladell, any 1960.

(84) En 13 de enero de 1420 el abad del Real Monasterio de Santa Maria de Ripoll, señor de la villa y territorio de Tossa, D. Fray Dalmacio de Cartellá, firmó precario [...] a favor de Juan Pedro de Sanlions de la casa-torre, viña, huerto, bosque, molino y otras pertenencias suyas, cuyas cosas, todas contiguas, estaban dentro del término del castillo de Tossa, diciéndose allí que afrontaban todas juntas, por Este con el torrente llamado Vallprahona (CLAUDI GIRBAL, 1884, pàg. 211).

(85) Aquest Far era una fita de Tossa. Cal no confondre'l amb Sant Cugat des Far = Vallvanera, parròquia de Fenals, proper al terme de Calonge, que trobarem en un pergami del 1094, esmentat en el document del 1016, nota 137. Amb aquesta puntualització queden aclarides les confusions que varen tenir Bonassie, 1981, pàg. 278, nota 54 i Blanco, 1991, pàg. 29.

(86) Abans del 1227 Barceló del Far habitava al mas del mateix nom, que era a prop de Sant Grau i de Montagut, probablement a cal Federal o a can Cabanyes, ambdós ara derruïts. També, segons un document del 1738 es donà a la capella de Sant Grau una gran pieza boscosa sita en el término de Tossa y en el sitio denominado Montagut que fue de pertenencias antiguamente del Manso Far y más antiguamente de Darder llamado del Manso Far (CLAUDI GIRBAL, 1884, pàg. 91). Ja hem dit (916, apartat g) que la muntanya de Torsa era Montagut. Pel fragment ara transcrit identifiquem també el Far amb el mateix Montagut. És a dir, per l'interior, Tossa arribava fins a la muntanya de Torsa o al Far = Montagut.

Fig. 29. Pujol anomenat Pola que tanca per ponent una cala ampla i fonda. Fotografia de Lingu que ens ha facilitat Pere Barreda.

Fig. 29'. Al cim s'hi troba una torre de guaita, avui quasi totalment enrunada. Fotografia d'Enric Vicens.

Fig. 30. El petit puig on s'assenta la primera població de Llagostera queda dominat per les restes del castell i l'església de Sant Feliu. Fotografia d'A.T.V. que ens ha facilitat Pere Barreda.

Fig. 31. El castell de Llagostera, del qual només queden en peu tres torres i un llenç de muralla, constituïa una imponent talaia d'observació de la plana i dels camins que menaven cap a Sant Feliu de Guíxols o Girona. Fotografia de Carles Mitjà.

seu marit morí, com que la comtessa només tenia una filla que era casada a Narbona, hi anà a viure⁽⁸⁷⁾. Abans de morir (936?) vengué quasi totes les finques que tenia a Catalunya. Una era segurament la mitja vall de Llagostera. Segons el document que estudiem, Miró donà Tossa al monestir de Ripoll, i Tossa sabem que era inclosa dins del terme de Llagostera, això és, era la mitja vall de Llagostera que Garsenda havia comprat. Sospiem també que els comtes de Barcelona ja posseïen l'altra meitat de Llagostera, la que tenia més o menys al centre el nucli de població que més tard s'anomenaria castell de Llagostera. La propietat havia passat de Garsenda a Miró, potser mitjançant els bons oficis dels seus cunyats els comtes Sunyer/Riquilda.

Dit d'una altra manera: Hem vist que el 919 Garsenda comprà Tossa a Emo. En el document que estudiem (966) el comte Miró —nebot de Garsenda— donà Tossa al monestir de Ripoll. Si recordem que Garsenda tenia una filla, no ens sembla lògic que la propietat passés a Miró per donació. Sembla més probable que li vengués, però no en tenim cap prova. En canvi, sí que sembla segur que tota la *vall de Llagostera* (Llagostera i Tossa actuals) era —llavors— de la família comtal catalana.

i) Segons Girbal la donació comprenia *en todo y por todo cuanto allí tenía [...] en las casas y casales, en las aldeas, cortijos, huertas, prados, pastos, selvas, árboles, molinos, aguas o ventas, montes, collados cultos o incultos y las yerbas, así como las iglesias que allí se hallan fundadas, con sus diezmos y primicias*⁽⁸⁸⁾... Descripció que demostra similitud geogràfica a la que hem trobat a la Vall d'Aro (881). Segons Bonnassie, sembla que Tossa era important principalment per les seves *piscationes, venationes i aucellationes*⁽⁸⁹⁾, criteri que compartim i que també podem aplicar a la Vall d'Aro.

j) Segons una versió oral de dos llagosterencs —Esteve Fa i Emili Soler— encara cada any un jove de la localitat quinta per marina, com a testimoni que Llagostera ha tingut costa; per tant, la tradició continua viva a Llagostera. La mateixa versió va recollir Joan Ainaud a Tossa.

(87) Vegeu el document del 916, nota 1.

15- 968, 17 de maig

Diploma del rei franc Lotari (954-986)⁽⁹⁰⁾ a Sunyer⁽⁹¹⁾, abat elegit de Sant Feliu de Guíxols (968-976)⁽⁹²⁾ i de Sant Pol de Mar⁽⁹³⁾. L'abat fou presentat a Lotari per l'arquebisbe de Reims i per consell de Gerberga, mare del rei. Excepcionalment, Sunyer fou elegit abat dels dos monestirs esmentats⁽⁹⁴⁾.

El document és una plena confirmació dels béns del monestir guixolenc, que ja existia des d'abans. No esmenta per a res la seu de Girona, ni el seu bisbe, ni deixa cap argument a què ni l'una ni l'altre poguessin agafar-se per reclamar res al monestir, com passà anys després amb la confirmació del papa Alexandre III (1163). Diu una part del text: *I ordenem d'una manera sublim i estable legalment per decret reial que perpètuament, amb dret pacífic i inviolablement i sense cap contradicció de ningú i amb reverència tinguin les esglésies de la seva dignitat, les posseeixin sense fi i romanguin amb integritat tranquil·la de totes les coses llurs*⁽⁹⁵⁾.

El document és de gran importància, perquè reconeix les propietats que llavors el monestir guixolenc tenia, centrades quasi totes a la Vall d'Aro i a les seves proximitats. Conèixer amb exactitud els límits de les finques monacals era important perquè la seu de Girona continuava tenint-n'hi predis i, sovint, els punts de vista no eren els mateixos. La casa comtal també posseïa propietats a Solius i a Llagostera, però no sabem que, en el temps que estudiem, hi hagués desavinences. Malauradament, el diploma de Lotari no deixa clar quines eren les propietats del monestir i, encara menys, quins eren llurs límits.

Recordem també aquestes paraules de Coll i Alentorn: *Cal destacar que el rei franc diu en el document que els dos monestirs no hauran d'obeir cap príncep, sinó només el rei de França, cosa que indica, per un cantó, un intent dels reis francs de mantenir una petita parcel·la de sobeïria a través dels monestirs (i especialment, en aquest cas, de monestirs situats a la costa)*⁽⁹⁶⁾. És l'últim precepte d'un rei franc donat al monestir de Sant Feliu de Guíxols⁽⁹⁷⁾. Poc després els monestirs catalans començaren a demanar als comtes les garanties i favors que abans demanaven als reis francs que, si bé tenien més poder teòric, a la nostra comarca, en realitat, eren menys poderosos perquè els comtes vivien més a prop.

(88) CLAUDI GIRBAL, 1884, pàg. 11.

(89) BONNASSIE, 1979, pàg. 96; hem fet un comentari semblant en el doc. del 919.

(90) 12-XI-954 a març 986 (ABADAL, 1965, pàg. 291). A la GEC no l'hem trobat.

(91) Un monjo de Cuixà, de nom Sunyer, el 950 anà a Roma on obtingué del papa Agapit II una butlla adreçada a l'abat Gontefred del mateix monestir; el 951 probablement hi tornà

acompanyant una caravana de personalitats entre les quals hi havia el comte de Cerdanya; el 952 era a Reims vora el rei Lluís acompanyant el comte de Besalú. Així Sunyer se'n presenta com un viatger consumat, bon acompanyant dels comtes de la casa patronal del seu monestir (ABADAL, 1965, pàg. 282).

D'aquest monjo Sunyer no en sabem res més. No obstant això, Abadal creu identificar-lo amb l'abat guixolenc del mateix nom que obtingué de Lotari el precepte del 968. Opina Abadal que primer comparegué davant del rei acompanyat d'Odalric, arquebisbe de Reims, i suplicà que li fos fet un precepte dels dos monestirs, el de Sant Pol de Mar i el de Sant Feliu de Guíxols i que la seva gestió no tingué èxit: *Sunyer fou presentat al rei per l'arquebisbe Odalric de Reims i féu la seva petició, però això fou "olim", temps enrera; calgué una recomanació de la reina Gerberga amb una nova intervenció de l'arquebisbe i el consell reial perquè el document fos expedit. Fa la sensació que hi havia alguna dificultat, segurament la pretensió del monestir doble, puix que es posa la condició de separar les dues cases a la mort de l'agraciat* (ABADAL, 1965, pàg. 284-285).

(92) ZARAGOZA, 1982, pàg. 14. Segons CANO, 1606, pàg. 30 (968-1017).

(93) Durant un temps, hom no sabia —o no volia saber— on era el monestir de Sant Pol de Mar. En una de les qüestions que sovint tingueren l'abat i el municipi guixolencs, aquell exposà aquests conceptes: 60. *Llicència del Rey Lotari concedida al Arcabisbe de Tarragona per a fundar dos convents lo un sots invocació de St. Pau en lo terme de Fanals que vuy se anomena lo Pla y port de St. Pol y encara la Punta de dit Port de la part de Llevant se anomena la Punta de St. Pau y altre monestir en St. Feliu, dad en Londres a 6 de les calendes de juny del any 968 ques llig fol. 319 y 318 retro.—* 61. *Se advertex que encara vuy se troban fonaments del dit convent de St. Pau y al entorn de allí, obra cuita y argamasa y la pessa de terra en que era fundat dit convent la posaex vuy Ramon Ferrer, adroguer, y pochs anys a, que Anton Mestras sen aportá ab la carreta den Vinyolas una gran pedra picada que estava quantra dita pessa de terra [...] en lo marge de la part de Mixdia de dita pesa de terra la qual feya divisió de terme de la parroquia de Fanals y de la vila de Sant Feliu la qual pedra era cayguda per passar quantra de ella un rieró y allí [...] on era dita pedra y avia altres dos pedras picadas del matex color de la dita pedra las quals a lo ques veyan eran provas de dit terme y que dita pedra fos terma se infarex perquè luego que dita pedra falta de dit puesto se diu que los Jurats de la Vall de Aro ne feren llevar acte. (Memorial dels actes y altres papers exhibits per lo sindich de la vila de Sant Feliu de Guíxols en lo procés de la Causa que lo venerable Abat aporta contra la Universitat...).* En el text transcrit es barregen dades certes i pures fantasies que no feien altra cosa que embrollar les qüestions que mai no s'acabaven. La confusió arribà fins al temps d'Hurtelbe que escriví: *La opinión de que S. Pol estuvo cerca de Palamós es insostenible* (pàg. 40-1-3). Altrament l'obra cuita esmentada en la primera cita, provenia del forn d'època romana que l'any 1969 Esteva excavà; la punta de Sant Pau és l'actual punta d'en Pau (NOLLA/AICART/ESTEVA, 1990, pàg. 37-62).

(94) CANO, 1606, pàg. 23v: y *reçibia la bendició de Abbad de estas dos casas, de St. Pablo y St. Feliu, permitiéndose esta vez que pasase de esta manera por las circunstancias de los tiempos que entonces corrian tan rodeados de trabaxos [...] sin que ubiese género de contradicción.*

(95) JAUME MARQUÈS, transcripció del pergami original, en llatí, i la seva traducció, en català, dins Cervera, 1984, pàg. 16 i 91; també (no completa ni amb les mateixes paraules) dins del llibre *Canet d'Adri*, 1988, pàg. 263 i 264.

(96) COLL i ALENTORN, 1978, 139. Conceptes que trobem a ABADAL, 1962b, pàg. 42.

(97) *Si algú desobeïa "aquest precepte d'autoritat reial", hauria de redimir les penes de la llei eclesiàstica i després quedaria com a presoner del rei, amb les penes corresponents* (ABADAL, 1969, pàg. 168).

Considerem tan important i tan inconcret el precepte que, a continuació, transcrivim què n'han dit alguns autors, sobretot de la part que nosaltres considerem com a més interessant. Les diferències entre uns i altres, unes vegades són de pes i d'altres semblen mínimes. És curiós comprovar que la presència o absència d'una coma o d'una conjunció —en aquest cas la *i*— poden fer que la interpretació sigui una o una altra.

Heus aquí com han interpretat la part essencial del diploma els autors que segueixen, col·locats per ordre cronològic:

1) CANO, 1606: *ad Monasterium Sancti Felicis aloda sua et ecclesias suas, hoc est, Fenalis cum ecclesia Sta Maria et Bierto cum ecclesia Sancti Martini, et Olivos, et valle Lubrica et [dubtós] Romaniano, in valle Araze et in Colonico et Spanitate et in Vallese comitatu...* (pàg. 25).

2) VALENCIA, FERRER i RIBES, 1680: *...ad Monasterium Sancti Faelicis aloda sua, & Ecclesias suas, hoc est Fenales, cum Ecclesia Sanctae Mariae, et Bierto, cum Ecclesia Sancti Martini, et Solius, et Vallae Lubrica, et Romaniano, in Valle Aralii, et in Colonico, et quidquid praedicta Monasteria unquam habuerunt...* (pàg. 10).

3) MARCA, 1688: *...At monasterium Sancti Felicis alodia sua & Ecclesias suas hoc est, Fenalis cum Ecclesia sanctae Mariae de Biertho, cum Ecclesia sancti Martini, & Olivos, & valle Lubrica de Romaniano in valle Araze, & in Colonico & Spanitate, & in Vallense comitatu...* (col. 891).

4) LA CANAL, 1819: "Confirma a uno y otro sus respectivos bienes, y individualiza los de S. Félix, que eran los alodios de "Fenalis" con la Iglesia de Santa Maria de Biertho, y la de S. Martín, y los Olivos, y el valle "Lubrica" de "Romaniano", en el valle "Araze", y en "Colonico" y "Spanitate", y en el Condado del Vallés..." (T 43, pàg. 363).

5) GRAHIT, 1874: "Fenalis (Fanals) cum Ecclesia sancte Mariae de Biertho (de Biert), cum Ecclesia sancti Martini; et Olivos, et valle Lubrica (vall hombrosa) de Romaniano (Romañá) in valle Araze (Vall de Aro) et in Colonico (Calonge) et Spanitate (los montes que ahora se llaman de San Cugat desfar)" (pàg. 116).

6) PELLA, 1883: "confirmó la propiedad de sus bienes que eran del de San Félix: Fanals con las iglesias de Santa maria de Biert y San Martín, Olivos (hoy Solius), "Valle Lubrica" (Vallobrega), Romanyá y lo demás que tenía en el Valle Arace (hoy de Aro), en "Colónico" (Calonge), en "Spanitate" (S. Cugat des Far) y en el Vallés"⁽⁹⁸⁾.

7) HURTEBISE, 1905: "San Feliu de Guíxols poseía las iglesias y alodios siguientes: Fanals (Fenalis); iglesias de Santa María de Biert (Biertho) y San Martín; alodios de Solius (Oli-

vis), Vall-llobrega (valle Lubrica), Romanyá (Romaniano), valle de Aro (Araze) y Calonge (Colonico); el de Spanedad [...] y otros, sitios en el Condado del Vallés" (pàg. 40-1).

8) ABADAL, 1926: *At monasterium Sancti Felicis aloda sua et ecclesias suas, hoc est, Fenalis cum ecclesia Sanctae Mariae, et Bierto cum ecclesia Sancti Martini, et Olivos, el valle Lubrica de Romaniano, in valle Araze, et in Colonico, et Spanitate, et in Vallese comitatu.* Però a la pàg. 467 del mateix llibre afegí: A pàg. 204, ratlla 1, on diu "valle Lubrica de Romaniano" ha de dir "valle Lubrica et Romaniano", amb la qual esmena deixà correcte el text.

9) UDINA, 1951: *At monasterium sancti Felicis aloda sua et ecclesias suas, hoc est, Fenalis cum ecclesia sante Marie de Bierto, cum ecclesia sancti Martini et Olivos et valle Lubrica et Romaniano, in valle Araze et in Colonico et Spanitate et in Vallense comitatu...* (pàg. 341).

10) FONT, 1966: *At monasterium sancti Felicis alodia sua et Ecclesias suas, hoc est, Fenalis cum Ecclesia sanctae Mariae de Biertho, cum Ecclesia sancti Martini; et Olivos, et valle Lubrica de Romaniano in valle Araze, et in Colonico et Spanitate et in Vallense comitatu,* que traduí així: el Monasterio de San Feliu sus alodios e iglesias esto es: Fanals con la iglesia de Santa Maria de Biert, con la iglesia de San Martín; y Olivos, y Vall Llobrega de Romañá en el valle de Aro, y en Calonge y el Spanedad, y en el condado Vallense...

11) BADIA, 1977: "les esglésies de Santa Maria de Fenals i de Sant Martí de Biert i els seus alous de Solius, Vall-llobrega, Romanyà, Calonge i Spanitat. I comentà: en esmentar les possessions del monestir hom posà: "valle Lubrica de Romaniano in valle Araze", com si fos un sol lloc i, evidentment, es tracta de dos alous diferents: el de Vall-llobrega, que no es troba a la Vall d'Aro, i el de Romanyà (pàg. 356).

12) CALZADA, 1980: *El diploma [...] esmenta així els alous, amb les seves esglésies, donats pel comte Sunyer: Fenals amb l'església de Santa Maria, Biert amb l'església de Sant Martí, Solius, Vall-llobrega, Romanyà, la Vall d'Aro, Calonge, l'alou de Spanedat [...] i altres alous situats al comtat del Vallès* (pàg. 16).

13) J. MARQUÈS, 1981: *El territori protegit [...] es concreta així: Fenals amb l'església de Santa Maria, Biert amb l'església de Sant Martí i (S)olius i Vall-llobrega i Romanyà en la Vall d'Aro i Calonge i "Spanitate" i al comtat del Vallés* (pàg. 204).

14) ZARAGOZA, 1982: *en la confirmació de Lotario del 968 el monasterio había acre-*

(98) PELLA, 1883, pàg. 402. En nota al peu, diu que ha tret l'original de Marca.

centado sus bienes con los alodios de Solius, Romanyà y el de Fanals con su iglesia de Sta. Maria; y fuera de las fronteras del Valle de Aro, con los de Calonge, Bierto con su iglesia de Sant Martí de Romanyà de Besalú, Vall-llòbrega y el del Condado del Vallès⁽⁹⁹⁾.

15) BELLÉS, 1989: *Fenals amb l'església de Santa Maria, Biert amb l'església de Sant Martí, i Solius a Vall-llòbrega, Romanyà a la vall d'Aro, a Calonge, a Esparredat [?] i al comtat del Vallès*.

16) BLANCO, 1991: *Fenalis cum ecclesia Sancte Marie, et Bierto cum ecclesia Sancti Martini, et Olivos, et Valle Lubrica, et Romaniano, in Valle Araze, et in Colonico, et Spanitate et in Vallense comitatu*, que tradueix: *Fanals amb l'església de Santa Maria, Biert amb l'església de Sant Martí i Solius, Vall-llobrega, Romanyà, "Spanedat", i els alous a la Vall d'Aro, a Calonge i al comtat del Vallès* (pàg. 24-25)⁽¹⁰⁰⁾.

17) Examinat a l'ACA el pergamí original, comprovem que la part bàsica diu: *ad monasterium Sancti Felicis aloda sua et ecclesias suas hoc est Fenalis cum ecclesia scae. Mariae et Bierto cum ecclesia sti Martini & Olivos & valle Lubrica & Romaniano in valle Araze & in Colonico & Spanitate et in Vallese comitatu*⁽¹⁰¹⁾, que traduïm així: al monestir de Sant Feliu els seus alous i esglésies, això és, Fenals amb l'església de Santa Maria i Biert amb l'església de Sant Martí i Solius i *valle Lubrica* i Romanyà a la Vall d'Aro i a Calonge i Spanedat i en el comtat del Vallès. La transcripció i la traducció difereixen de les publicades anteriorment.

Comentaris:

a) Per documents anteriors (961 i 962) sabem que l'actual nom de la nostra població era llavors Gissalis, nom que els copistes francs convertiren en Iecsalis. Si ja van equivocar el topònim, té sentit que analitzem, paraula per paraula, el text de la part essencial del diploma i la presència o absència d'una coma o d'una conjunció? Quan el precepte fou escrit, els que el redactaren i els que el transcriviren, posaren en la tasca la mateixa cura que nosaltres posem a interpretar-lo? Altrament el precepte no dona ni una sola delimitació de cap propietat, cosa que complica la interpretació del text, dificulta les delimitacions exactes en els mapes i justifica la confusió en què s'han mogut els investigadors pretèrits. La nostra transcripció i corresponent traducció ens sembla correcta. Sabem, però, que no donem solucions segures, sinó que plantejem hipòtesis de treball que, això sí,

Fig. 32. Fotografia del pergamí original del diploma del rei franc Lotari donat a l'abat de Sant Feliu de Guíxols el 17 de maig de l'any 968; es troba a l'arxiu de la Corona d'Aragó.

formulem després d'estudis llargs, pacients i reiteratius.

En el document es parla de sis propietats individuals: les esmentades en primer lloc; una de col·lectiva (l'*Spanedat*) i una apartada de la Vall d'Aro. Estudiem-les pel mateix ordre en què es troben en el document:

b) *Fenals amb l'església de Santa Maria*. Set dels catorze investigadors esmentats interpretaren equivocadament el text, car posaren *Fenals amb l'església de Santa Maria de Biert*, essent així que Biert ha d'anar amb l'església de Sant Martí. En aquest fragment, el precepte reconeix al monestir guixolenc: la propietat de l'alou de Fenals i també la propietat de l'església de Santa Maria, o sigui de la parròquia i dels seus béns⁽¹⁰²⁾. Probablement el terme de Fenals era semblant al d'ara, però no el coneixem amb exactitud. Els fonaments de l'església de Santa Maria (del 968) sembla que són en el subsòl de la de Fenals d'Amunt o església vella de Fenals, clarament del segle X-XI. Segons Pella, la darrera fou alçada sobre un jaciment d'època anterior: la del precepte que estudiem⁽¹⁰³⁾.

(99) ZARAGOZA, 1982, pàg. 12.

(100) Encara volem recollir una referència que ens sembla inèdita: *Confirmándole [...] a este [...] Monasterio para siempre a Fanals con la Iglesia de Santa Maria, a Bierto con la Iglesia de San Martín, a Oliu a Vallobrega y a Romanyà, en la Vall de Aro y a Calonge, y a Espanedat propios de dicho Monasterio* (ACA, MH, núm 1586, pàg. 84v, núm 44).

(101) ACA, pergamí original, Borrell II. UDINA, 1951, pàg. 340, núm. 169.

(102) *Perquè tant per als feudals laics com per als eclesiàstics les esglésies comportaven nuclis parroquials, és a dir, centres de percepció de rendes, a part del seu caràcter d'entitat social i religiosa* (PETER LINEHAN, *La Iglesia española...*, pàg. 235, esmentat per SANZ, 1987, pàg. 135).

(103) PELLA, 1883, pàg. 328, parla de sepulcres antropomorfs abiertes en forma de ataud y la cabecera un hueco redondo i segueix: *Idénticos los descubrí hace algunos años en Fanals de Mont, al pie de los muros de una antigua iglesia bizantina, hoy pajar de una casa de campo*. ESTEVA, 1963, "Àncora" FM 15 i 22-VIII-1963, i 21-IV-1966.

Fig. 33. Vista lateral des del migdia de l'església de Santa Maria de Fenals o església vella de Fenals d'amunt.

Fig. 34. Església de Sant Martí de Romanyà de la Selva vista des del seu sector de migdia.

Fou una de les propietats que, durant segles, ningú no qüestionà al monestir, fins que el bisbe Arévalo, el 1603, la incorporà a la parròquia de Castell d'Aro, de nova creació⁽¹⁰⁴⁾.

c) *Biert amb l'església de Sant Martí*. La majoria dels investigadors l'identifiquen amb el poble i església de Biert, agregat de l'ajuntament de Canet d'Adri, municipi del Gironès⁽¹⁰⁵⁾. Nosaltres —sense descartar del tot la hipòtesi esmentada— creiem que el Biert citat per Lotari en lloc preferent, no era tan apartat de Sant Feliu, car les altres propietats reconegudes —excepte *i en el comtat del Vallès* del qual parlarem aviat— es refereixen a topònims de la Vall d'Aro o propers. Altrament, cal tenir en compte:

1) Referit al monestir de Sant Feliu, només hem trobat el topònim Biert en el document que estem comentant. En cap més referència; ni anterior, ni posterior.

2) Tot i que sabem que, pels volts del 812, Bonit fundà el monestir de Banyoles *sobre les ruïnes d'una església anterior*⁽¹⁰⁶⁾, no coneixem cap document —ni escrit ni arqueològic— que certifiqui l'existència a Biert (Canet d'Adri) d'una església anterior al 968, bé que podria haver-hi les seves restes en el subsòl de l'església actual, com passa a Fenals d'Amunt.

3) La primera església de Biert (Canet d'Adri) de la qual tenim notícia, fou alçada en temps del bisbe Ot de Girona (995-1010), això és, 27-42 anys després del 968. Ja seria casualitat que en tan poc temps s'hagués destruït una església, se n'hagués muntat una altra i, al mateix temps, el monestir guixolenc n'hagués perdut la propietat sense deixar-ne la més mínima constància!

4) No creiem que, fundat el monestir de Sant Esteve de Banyoles pels volts del 812, l'església de Biert (Canet d'Adri), que té tan prop seu, pertangués —el 968— al monestir de Sant Feliu de Guíxols.

5) A la butlla del papa Benet VIII a favor de l'abat Bofill del monestir de Sant Esteve de Banyoles consta —entre les nombroses possessions que tenia al comtat de Girona— el predi de Biert, després del qual segueixen els de Granollers de Rocacorba i el de Canet d'Adri. Sens dubte: es tracta del Biert de Canet d'Adri dins del qual, el 1017, el monestir de Banyoles sabem que hi tenia *uns béns*. Havien passat 49 anys del precepte de Lotari i, com hem dit, no coneixem cap més referència al Biert del monestir de Sant Feliu⁽¹⁰⁷⁾.

6) Si el Biert del 968 no és, com es creia, el de Canet d'Adri, quin era el territori de Biert amb la seva església de Sant Martí? Sense estar-ne segurs, proposem —com a hipòtesi— que podia ser Romanyà de la Selva, que té l'església dedicada al mateix sant. L'actual Romanyà constaria, el 968, de tres territoris diferents. Aquest seria el primer, format pel nucli de l'església i per les zones veïnes que miren el vessant de la Selva, això és, el sector occidental de la ratlla que uneix l'església, la glorieta de can Llac i el puig d'Arques. Ben aviat parlarem dels altres dos⁽¹⁰⁸⁾.

7) *Sen's* podria objectar que el topònim Romanyà ja és esmentat en el document del 881 com a límit de l'alou concedit al bisbe Teuter i que, en canvi, no hi consta Biert. És que, pel nord, la Vall d'Aro limitava amb *Romanyà a la Vall d'Aro*, que és Bell-lloc, però no limitava amb Biert, que era el territori, no de la Vall sinó de la carena, que tenia i té per església Sant Martí de Romanyà⁽¹⁰⁹⁾.

8) És corrent que el nom d'un lloc sigui

(104) MASSOT, 1971 pàg. 339. El bisbe Arévalo de Suazo, a *pedimiento de los vezinos del castillo de la Vall de Aro, erigió una nueva parroquia en aquel pueblo, y para más congrua sustentación del rector unió a esta nueva rectoría la antigua de nuestra iglesia de Fanals*. ZARAGOZA, 1982, pàg. 63.

(105) BOTET i SISÓ, 1908, pàg. 298, més prudent, va escriure: *Sembla que en lo segle X era possessió del monestir de Sant Feliu de Guíxols*.

(106) ANTONI PLADEVALL, *Banyoles, monestir de*. GEC. (107) CONSTANS, 1981, pàg. 85. 1985, pàg. 93 i 299.

(108) Recentment hem trobat una referència de l'any 1866 segons la qual quan es beneïa amb aigua i sal les cases (salpàs) durant el temps pasqual. Com que les masies de Romanyà eren molt escampades i es feia difícil beneir-les totes en un sol dia, hom dividí el terme de Romanyà en quatre sectors; així cada dia es beneïen les cases d'un sol sector. Aquests eren: 1 nucli del voltant de l'església; 2 veïnat de la Serrallonga; 3 veïnat de Calonge, i 4 veïnat de Cassà. Bell-lloc no en formava part.

(109) Si s'examina la fig. 35 corresponent a l'any 968 es comprova que l'alou de la Vall d'Aro (881) no afrontava amb Biert = Romanyà.

canviat per un altre? Biert pot convertir-se en Romanyà? És evident que els noms de lloc han continuat presents amb petites variacions. Però tampoc no són infreqüents els canvis: Malvet passa a dir-se Santa Cristina, i Silafanis, Bell-lloc; això a la mateixa comarca. Abadal també esmenta el cas de Vilanova, que després es convertí en Lavaix⁽¹¹⁰⁾. Però qui aportà molts més canvis fou Balari (1899, pàg. 266-268).

9) Encara plantejem una altra qüestió: Si el Biert del monestir guixolenc fos el de Canet d'Adri, com i quan en perdé la propietat? Per què quan fou alçada, en temps del bisbe Ot (995-1010), l'església de Biert (Canet d'Adri) en el pergamí que fou escrit no es fa esment del monestir guixolenc, si aquest era propietari de l'església anterior?⁽¹¹¹⁾

10) Darrerament llegim: *Sembla que al segle X aquesta església [Sant Martí de Biert] depenia del monestir de Sant Medir, el qual, abans d'esser traslladat a Amer, primitivament havia estat situat a Sant Gregori*⁽¹¹²⁾. Per tant, Sanz tampoc no creu que el Biert del 968 sigui el de Canet d'Adri.

d) *i Solius* era l'alou que l'abat tenia a Solius continental, el que creiem que provenia de Riquilda de Narbona i potser de la seva mare, la comtessa Garsenda.

e) *Valle Lubrica*. Fins avui tots els investigadors han cregut que es tractava de l'actual municipi de Vall-llobrega; almenys en els escrits que coneixem. Alguns han opinat que tot el lloc era del monestir guixolenc; altres, creiem que menys equivocats, li atribuïen un alou important o diversos alous més petits plaçats dins del lloc de Vall-llobrega que llavors també incloïa Vila-romà.

Nosaltres sospitem que *Valle Lubrica* tenia un altre sentit: a Romanyà neix el riu o torrent Llobregat⁽¹¹³⁾, topònim que, en alguns documents és anomenat *Lubricato*. Segons Dalmau⁽¹¹⁴⁾ Vall-llobrega vol dir "vall de terra roja". Doncs bé, la vall del nostre Llobregat és formada d'argiles sorrenques vermelloses. També cal recordar que el Llobregat neix al peu de Roca Rubia que equival a roca Roja. Si aquesta hipòtesi (*Valle Lubrica* = Vall del Llobregat) fos acceptada, la vall del Llobregat comprendria les terres properes al torrent i tindria Bell-lloc a ponent i Malvet —amb les seves antigues terres de labor— a llevant (fig. 20). Llavors totes les propietats esmentades en el precepte fins allà on diu *i a Calonge* formarien unitat propera a la Vall d'Aro, excepte *i Spanedat* i en el comtat del Vallès, dels quals aviat parlarem.

És acceptable que traduïm un mateix topònim (*Valle Lubrica*) de dues maneres (Vall del Llobregat i Vall-llobrega)? És corrent l'existència de topònims repetits? Recordem: Bell-lloc d'Aro

i Bell-lloc de Vila-romà; Malvet d'Aro i Malvet de Sant Cebrià dels Alls; Vall del Llobregat i Vall-llobrega. Tres casos en una distància màxima d'uns 15 km.

f) *i Romanyà a la Vall d'Aro*⁽¹¹⁵⁾. Com a hipòtesi, creiem que és l'actual Bell-lloc. Cal distingir-ne la parròquia i el territori. De la parròquia en coneixem dues advocacions: Sant Esteve (des del 939) i Santa Maria (des del 1063), i del territori, dos topònims: Filafanis (des del 1063) i Bell-lloc (des del 1322). En el precepte de Lotari es reconeixia al monestir la propietat de la majoria del territori, però no de la parròquia que també tenia els seus predis per a l'alimentació del seu o dels seus sacerdots. Pel que deixem dit, no és estrany que en el precepte no digui *i Filafanis* o *i Bell-lloc*, puix el nom del territori no sabem que, el 968, existís. Observem igualment que el Romanyà actual no és a la Vall, sinó a la carena⁽¹¹⁶⁾.

g) *i a Calonge*. No diu pas *Calonge*, ni diu *i Calonge*, sinó *i a Calonge*. Al nostre entendre, cal presentar conjuntament aquest tram del diploma: *i Romanyà a la Vall d'Aro i a Calonge*, això és, *Romanyà a la Vall d'Aro* (l'actual Bell-lloc, com hem dit) i *Romanyà a Calonge*, que és la part de Romanyà que mira cap a Calonge: la Serrallonga i els territoris que vessen les aigües pel costat de Calonge. Perquè, això sí, donem per descomptat que, contra el que s'ha dit repetidament fins avui, i quasi per unanimitat, no creiem que Calonge hagués estat mai una possessió del monestir guixolenc. El monestir hi tenia propietats, petits alous, però no era senyor de la rodalia ni de l'església parroquial. Ens sembla importantíssim el tema.

h) *i Spanedat*. Era una propietat col·lectiva, composta d'alous diversos, que el document es-

(110) *Aquest fóra el cas de Lavaix que als seus primers temps rebé el toponímic tan significatiu de Vilanova*, (ABADAL, 1969, I, pàg. 369).

(111) Com a dades a tenir en compte, en cas de replantejar el tema de Sant Martí de Biert, creiem convenient deixar anotades les referències següents, referides a Dalmau de Biert i als seus familiars: 1161, 22 de setembre (J.M. MARQUÈS, 1987, núm. 306 i 1991, núm. 307). 1180, 11 de març (ROURA, 1985, núm. 425). 1264, 4 de novembre (J.M. MARQUÈS, 1987, núm. 485 i 1991, núm. 487) que diu: *Dalmau de Biert, fill d'Arnau de Monell, cavaller, reconeix tenir en feu pel bisbe Pere de Girona la part d'una possessió que el seu pare tenia a Bàscara i ell ha heretat*.

(112) ANTONI SANZ i ALGUACIL, *Catalunya romànica*, V, pàg. 90.

(113) Document del 916, comentari c.

(114) DALMAU, 1975.

(115) El pergamí diu & *Romaniano in valle Araze* que traduïm *i Romanyà a la vall d'Aro*. Calzada i Blanco, en canvi, del que és un sol topònim n'han fet dos: *Romanyà i Vall d'Aro*.

(116) BOTET i SISÓ, el 1908 va escriure: *La parroquia de Romanyà, situada al cim de la serra, en la estribació que separa la Vall d'Aro de la de Calonge* (pàg. 658).

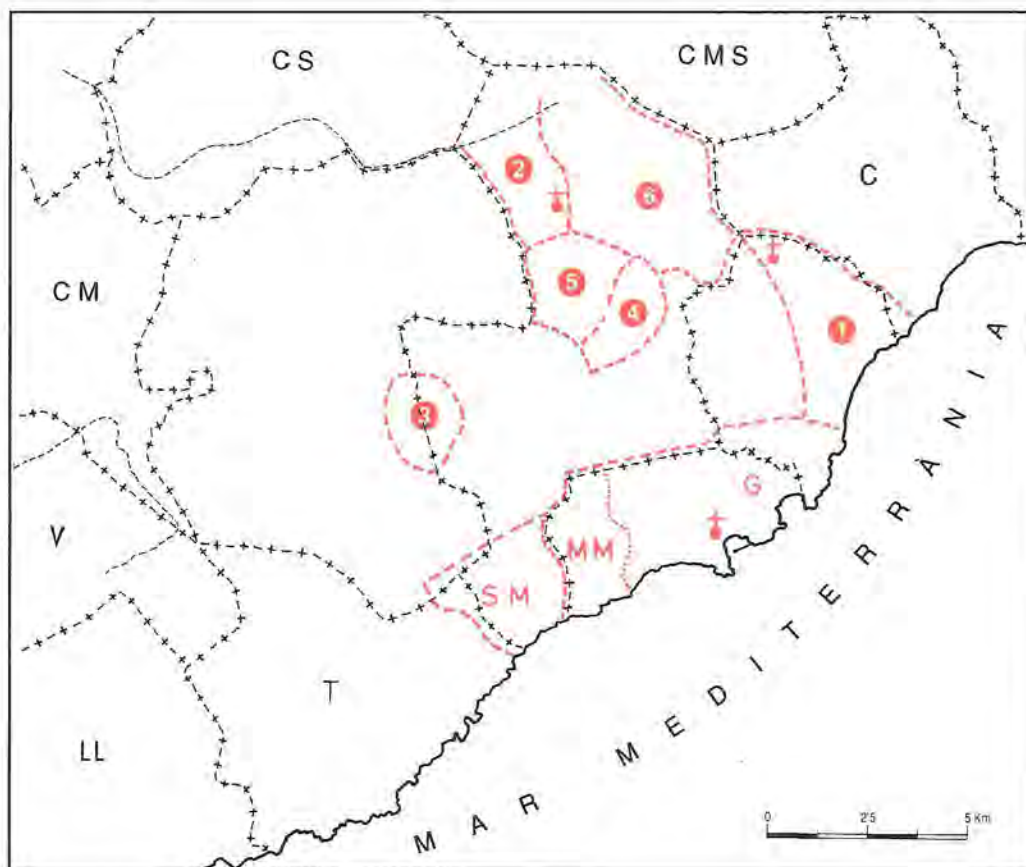

Fig. 35. 968. Diploma del rei Lotari a l'abat Sunyer. Propietats que el monestir tenia —des de dates anteriors— segons la nostra hipòtesi: Gissalis (G, església i territori); Fenals amb l'església de Santa Maria (1, església i territori); Biert amb l'església de Sant Martí (2, territori i església, ara Romanyà i Sant Martí de Romanyà); Solius (3, alou de Solius/Llagostera); Valle Lubrica (4, Vall del Llobregat, territori); Romanyà a la Vall d'Aro (5, ara Bell-lloc d'Aro, territori); i a Calonge (6, Romanyà del costat de Calonge, territori); i Spanedat (vegeu-la a la fig 38). Anotem, però, que el Solius marítim (SM) i el Malvet marítim (MM) formaren unitat amb Gissalis; per tant, limitaven amb Tossa, tal com hem dit en el document anterior (966).

menta, però dels quals no dona detalls. És lògic acceptar, però, que l'Spanedat del 968 no comprenia ni Fenals ni la seva església; ni Biert ni la seva església; ni l'alou de Solius (dins del Solius continental), ni la vall del Llobregat, ni Romanyà a la Vall d'Aro (Bell-lloc), ni a Calonge (Romanyà aiguavessant de Calonge), esmentats en el precepte com a honors individuals.

L'alou Spanedat era un conjunt d'alous rústics —dels quals no coneixem més que els noms— plaçats dins de la Vall d'Aro, Llagostera, Romanyà, Torns (Torres), Solius (marítim), Fenals, Calonge i Penedes. Res més no podem concretar.

i) i en el comtat del Vallès. En aquest document tampoc no es concreta res. Recordem, però, que abans del 916 aquesta propietat era de la comtessa Garsenda que l'havia venuda a Senderet i el 916 esmentat la hi havia tornada a comprar. Probablement era la Vall Urcea.

j) Donem per cert que s'havien exagerat les propietats que el monestir tenia en aquesta data. En general hom li concedia la totalitat de Gissalis, de Fenals, de Biert (Canet d'Adri), de Solius, Vall-llobrega (l'actual), Romanyà, Calonge i Spanedat; alguns encara hi afegien Vila-romà, Penedes i Llagostera. En realitat, creiem que les propietats del monestir eren: el alou de Gissalis, Fenals i Biert-Romanyà (termes i esglésies); la Vall del Llobregat; Romanyà a la Vall d'Aro (Bell-lloc); Romanyà a Calonge (Romanyà aiguavessant de Calonge), i l'Spanedat suara esmentada.

k) El precepte deixa ben clar que Sant Feliu

era el patró del monestir i Guixols el nom del lloc de la població (parròquia i territori, respectivament): *un precepte [...] sobre dos monestirs, els quals, certament, un està consagrat a honor de Sant Pau [...] i l'altre a honor de Sant Feliu [...] en el lloc anomenat Iecsalis*. On es comprova que —des d'aquest document del 968— el titular del monestir guixolenc ha estat sempre Sant Fèlix o Feliu.

16- 985

Almansor assaltà i saquejà Barcelona. Les seves ràtzies afectaren el monestir guixolenc i Gissalis?

Comentaris

a) Marc històric. Des de mitjan segle X, i especialment des de la mort de Lotari (986) i del seu fill Lluís (987) el poder reial era només teòric. Borrell II

(947-992) dugué a cap una política d'independència envers el rei franc: es mogué entre el califat de Còrdova i el poder carolingi decadent i, alhora, s'acostà a Roma que li concedí la creació d'un arquebisbat català, en perjudici del de Narbona.

L'atac d'Almasor a Barcelona (985), però, desbaratà els plans del comte. La falconada féu trontollar Borrell II, que tot seguit intenta obtenir un ajut del nou rei franc Hug Capet. Heus ací, segons Abadal, la resposta del rei: *...al moment en què sabreu que el nostre exèrcit ha acampat a Aquitània, us presentareu a nosaltres amb poca gent, per confirmar-nos la fidelitat promesa i guiar l'exèrcit en el seu camí. Si preferiu obrar d'aquesta manera i obeir més aviat a nosaltres que els ismaelites, envieu-nos abans de Pasqua uns legats que ens assegurin la vostra fidelitat i puguin informar-nos amb precisió del nostre camí*⁽¹¹⁷⁾.

Segons el mateix Abadal, la carta degué ésser escrita a començament del 988, quan Borrell probablement sabia que Almansor es proposava dirigir-se cap a Lleó i Castella. Borrell no envià la delegació que li demanava el rei franc, ni anà a Aquitània. Així finí, de fet, la dominació franca sobre els comtats catalans [...] Les relacions polítiques entre els comtes catalans i els monarques francs cessaren completament, el mateix que la

(117) ABADAL, 1962b, pàg. 43.

sèrie de diplomes reials francs a les terres catalanes [...] després d'una durada de dos segles⁽¹¹⁸⁾. Fou l'últim contacte entre un comte català i un rei franc. Per això hem fet arribar el quadre I fins el rei Hug Capet.

Els esdeveniments del 985 contribuïren de manera decisiva al naixement de la sobe­rania política dels catalans.

b) Segons Cano, *no se contentaron los impíos paganos amb la conquesta de Barcelona, sino que tentaron pasar más adelante costeando la marina y sus tierras, de suerte que no quedó lugar ninguno en esta costa que no padeciese general ruyna y destrucción*. Així el monestir de Sant Pau va quedar arrasado y totalmente acabado. El de Sant Feliu se conservó entre tantos peligros y correrías (p 27v).

La pèrdua del primer monestir va fer que l'abat Sunyer, sentint-ho molt, es veiés *más alibiado de los cuidados de su gobierno y pudo de allí adelante atender más libremente al aumento espiritual y temporal de esta Sancta Casa de Gissalis*.

c) Va passar realment així? Cano no és gaire de fiar i no disposem de documents fidedignes. Amb tot, és probable que el monestir guixolenc patís, per aquestes dates, algunes falconades dels invasors, que varen deixar l'estructura de la fàbrica malparada⁽¹¹⁹⁾. Fou destruït llavors el temple del qual la Porta Ferrada n'era un vistós element?

17- 986, 12 d'octubre

Adveració sacramental del testament de Wilmunt, fet abans de peregrinar a Sant Pere de Roma. Hi disposa diverses deixes, entre les quals hi ha dues vaques a *Sancti Felicis Gissalis*^(119a).

18- 992, 24 de setembre

Testament de Borrell II (947-992). *En primer lloc, la casa de Santa Maria de la Grassa conservi l'alou de Llagostera, però amb la condició que la meua esposa Eimeruda el tingui [de dret] i el posseeixi [percebi les rendes] mentre visqui; després de la seva mort, retorni a Santa Maria de la Grassa, lliurement i amb la seguretat de no tenir cap inquietud, per remei de la meua ànima i de la d'ella [Eimeruda] i del meu pare i de la meua mare...*

El cenobi de Santa Maria de Ripoll *retingui l'alou de Tossa amb les seves esglésies i delmes i primícies...*; com en el cas anterior, Eimeruda n'era usufructuària.

I el cenobi de Sant Feliu de Guíxols *retingui el meu alou de Solius*; més endavant afegí que li deixava quatre eugues i quatre vaques⁽¹²⁰⁾.

Comentaris:

a) El document parla d'un alou de Llagostera a favor del monestir occità de la Grassa, però no

Fig. 36. La Porta Ferrada, a ponent de l'església de Sant Feliu de Guíxols, emmarcada per les dues torres alt-medievales -la del Corn, al sud i la del Fum, al nord- constitueix un important fragment de la primitiva construcció del cenobi benedictí.

esmenta que tingui drets a la seva parròquia, com passava en el document del 951.

b) Com hem dit quan hem estudiat el document del 966, encara que el comte Miró donà l'alou de Tossa al monestir de Ripoll, aquest no el posseï fins més tard, potser fins al 1097.

c) Hem vist que el monestir de Sant Feliu de Guíxols havia de retenir l'alou de Solius. Creiem que és el mateix que havia d'heretar de la vescomtessa Riquilda de Narbona.

Observem que el monestir no havia d'heretar l'alou el 962, sinó després de la mort de Ponç; ara, fins que Eimeruda, vídua del comte Borrell, hagués mort. Per anar-hi, la gent del monestir havia de passar per terres fiscals o per terres que més tard foren de Seniofred (1057), cosa que potser dificultà la plena possessió de l'alou (fig 53).

d) Hem recollit la donació de tres propietats: l'alou de Llagostera que havia d'heretar el monestir de la Grassa; l'alou de Tossa que havia de rebre el de Ripoll des del 966, i l'alou de Solius que havia de posseir el de Sant Feliu. Però, de moment, d'aquests alous en quedava usufructuària Eimeruda, vídua del comte. Llavors era difícil saber quan podrien prendre possessió de llurs béns els hereus.

e) Cano insistí que Borrell II havia fet reedificar el monestir guixolenc, devastat pels infidels⁽¹²¹⁾. Contra el que s'ha escrit fins avui, opinem que (ultra les torres del Corn i del Fum) que-

(118) ABADAL, 1962b, pàg. 43 i 44.

(119) En aquest temps diu FONT i RIUS, el monestir guixolenc, possiblement es ressentiria del desastre ocasionat per Almanzor (1969, pàg. 604).

(119a) UDINA, 1984, pàg. 173.

(120) UDINA, GEC, creu que el testament és de la data esmentada i que Borrell morí el mateix 992. ABADAL, 1969-86, I, pàg. 169 (947-992). MARCA, col. 945-947, el considera del 993. RIU, 1975, pàg. 15, el creu del 24-IX-993. SERRA, 1991, pàg. 21, nota 63, com Riu.

(121) *Hasta el tiempo de 965, que los Moros fronterizos la destruyeron y asolaron [...]. Pero después acá del año 967, que el valeroso Conde don Borrell la recuperó de los infieles y lo restituyó a sus legítimos señores* (pàg. 22), i *después de la reedificación de esta sancta casa por el valeroso conde don Borrell de gloriosa memoria* (pàg. 54).

den dues restes pre-romàniques ben visibles: la coneguda Porta Ferrada i una paret que li és perpendicular. La paret té uns arcs de dovella central en forma de triangle invertit (començament del segle IX?) de la qual un de nosaltres ja havia parlat⁽¹²²⁾. Afegim ara una dada complementària més concloent: a la paret esmentada també hi ha una espitllera que apunta la nau romànica del temple, del qual dista només 1,55 m. Per tant, la paret és pre-romànica.

Si donem per segur que Borrell II —mort el 992— féu reedificar el monestir guixolenc, la paret seria pre-romànica. Tindríem, per tant, dos temples d'aquest estil: el primigeni i el de Borrell. A quin dels dos temples pertanyien la Porta Ferrada i la paret que li és perpendicular?

19- 1010

Ramon Borrell I. Abundància d'or musulmà a les terres catalanes.

Comentaris:

a) Marc històric. Són a bastament coneguts els fets que varen esdevenir entre els anys 950 i 1010, referits a les relacions entre els comtes catalans i Còrdova. Per tant, el resum que en farem serà breu.

El 950 Borrell II establí contacte amb Còrdova, contacte que anà augmentant progressivament amb els anys.

Les escomeses brutals d'Almansor (985 Barcelona i 1000-1001 Manresa) i del seu fill Abd al-Malik (1003 principalment, una de les més sagnants) varen frenar —però no interrompre— les esmentades relacions.

Mort Abd al-Malik (1008), esclatà a Còrdova la guerra civil.

Quan el califat entrà en descomposició l'any 1010, Ramon Borrell I, amb 10.000 guerrers catalans efectuà la coneguda expedició a Còrdova per ajudar el cabdill eslau Wadih contra el dels berbers Sulayman. Des de llavors *les terres catalanes gaudiren d'una molt major seguretat. La massa de riqueses obtingudes del saqueig de Còrdova, seguida aviat pel cobrament de tributs als sarraïns, permeté el llançament d'una economia de base monetària*⁽¹²³⁾. Els anys següents el mateix comte, mitjançant operacions militars, aconseguí augmentar el seu prestigi i també els seus ingressos⁽¹²⁴⁾. Caldrà tenir-ho en compte quan comentarem els fets esdevinguts a la Vall d'Aro i a Gissalis.

Menys famoses foren les expedicions posteriors dels comtes de Barcelona a les terres andaluses. Encara coneixem, però, les expedicions dels anys 1013, 1017 i, potser, 1024⁽¹²⁵⁾.

20- 1016, 7 de maig⁽¹²⁶⁾ III

Els comtes Ramon Borrell (992-1018)⁽¹²⁷⁾ i

Ermessenda (darrer quart del segle X -1058) —que disposaven d'abundant or musulmà— confirmaren al monestir de Sant Feliu l'alou dit Spanedat⁽¹²⁸⁾. Aquest alou havia estat concedit al monestir pels comtes Sunyer i Riquilda, com hem vist en el document del 939-947, però l'escriptura original s'havia perdut —o va ser cremada— per *infestació de pagans*.

Segons sembla, l'alou concedit per Sunyer i Riquilda era bastant extens. Però, com que el monestir havia perdut el document de propietat, els veïns anaren apropiant-se territoris que pertanyien a l'Spanedat. Per això llavors —1016—, tot i que encara era extens, no n'era tant com en el moment de la primera donació. El document ho diu ben clar: l'escriptura fou perduda *i amb aital ocasió s'ha disminuït una part del susdit alou*.

Segons expliquen els comtes en el text del document⁽¹²⁹⁾ *ens han pervingut aqueixes coses pels*

(122) ESTEVA, 1979, pàg. 11.

(123) COLL i ALENTORN, *Ramon Borrell I de Barcelona*, GEC.

(124) No sabem estar-nos de reproduir els fragments que segueixen perquè ajudaran a comprendre la importància del fet que comentem: *Els supervivents són, doncs, aureolats de glòria, i, més que tots, el comte de Barcelona Ramon Borrell: és a ell, en efecte, que correspon la iniciativa d'aquestes campanyes, és al seu voltant que s'agrupa l'"èlit" de l'aristocràcia catalana [...] i és ell que en treu el principal benefici moral* (BONNASSIE, I, 1979, pàg. 305). Els comtes havien de rebre una indemnització de cent dinars per dia de campanya, afegint-hi una paga diària de dos dinars a cadascun de llurs soldats (Íd). Reberen, els catalans, aquestes quantitats? És probable que sí, puix que, segons diuen, a l'hora del darrer combat que els oposà als berbers, molts moriren negats a les aigües del Guadiaro, pel llast feixuc de les peces d'or i d'argent que duïen als cinyells (Íd 305-306. E.LÉVI-PROVENÇAL, pàg. 314). I si els cristians són mancats d'or, els musulmans són mancats de guerrers per a fer llurs guerres internes (BONNASSIE, I, 1979, pàg. 304).

(125) BONNASSIE, I, 1979, pàg. 304.

(126) Segons MARCA, 1688, col. 996; J. MARQUÈS, 1981, pàg. 204; CALZADA, 1981, pàg. 104, nota 3, el document és del 1016. Segons CANO, 1606, pàg. 29v; GRAHIT, 1874, pàg. 116; HURTEBISE, 1905, pàg. 39-1, i CALZADA, 1980, pàg. 16, és del 1015. BLANCO, 1991, pàg. 33 el creu del 1014. Apèndix III, traducció de Josep Calzada.

(127) SOBREQUÉS, 1970, pàg. 15, posa 1018. COLL i ALENTORN, a la GEC, 1010 segurament per error; puix en el text consta correctament 1017. BONNASSIE, 1992, pàg. 237 posa 1018.

(128) Ens hem referit a l'Spanedat en els documents del 939-947; 968, comentari h, i en tornarem a parlar en els del 1098, 1103 i 1163.

(129) El text del document no fou acceptat per tothom, almenys en determinats moments. Així el 1785, durant la llarga contenció que esclatà entre el monestir i la canònica de Girona, aquesta argumentà: *alodio de Espanedat, que sus confines comprenden más que la Vall de Aro [...] Esta escritura fue otorgada ante un monje como escribano, que podía poner lo que quería y no podía recibirla como interesado. Es una donación sin límite [...] se hallan revocados los de Sta. Christina por la restitución que de ellos hizo la condesa Ermesendis y Berenguer Borrell su hijo [...] a la iglesia de Gerona con escritura del año 1020 (Instructa del Plei de la Vall de Aro contra lo Monestir de Sant Feliu de Guíxols. ACG, 7-XII-1785, pàg. 24.*

nostres pares com pel suprem poder o pels preceptes reials. I a mi, Ermessenda, pel meu dècim o dot. Recordem que Ramon Borrell era nét de Riquilda i que aquesta havia adquirit Malvet i mig terme de Solius, que foren la base de l'Spanedat primigènia.

En el document que estudiem hi ha els límits de l'Spanetat. Eren aquests: de la part d'orient el mar; i de migdia el mar; i així arriba fins al port de Tossa⁽¹³⁰⁾ i de ponent toca també els termes de Riular i de Caldes; i de cerç enllaça amb els termes d'Esclat i arriba fins als Bancells de Romanyà i d'allà gira fins al mar (fig. 37).

Com en el document del 968, també aquí comencem per recollir què n'han dit alguns investigadors:

1) CANO, 1606. Els comtes Sunyer i Riquilda donaren al monestir las tierras i posesiones que hoy posee en la Vall d'Aro, Panedes, Romañá, Fanals, Calonge y las montañas de Hespanedad, que ahora llamamos Sanct Cugat des Far⁽¹³¹⁾.

2) HURTEBISE, 1905: *Era el alodio de Spanedat vasto conjunto de propiedades rústicas en los actuales términos de Llagostera, Vall d'Aro, Panedas, Solius, Fanals, Romanyá de la Selva, Calonge, etc., abrazando todo su perímetro alodial el espacio comprendido entre el mar hasta Tossa por E. y S.; Riulá (Rio Claro) o Caldas (Calidas), por O.; y término de Aclet hasta los baucellos (pequeñas rocas cortadas verticalmente; ¿el cromlech?) de Romanyá por el N...* I segueix: *Como verá cualquiera que conozca el terreno, no fue el alodio Spanedad ni Panedas, que es la parte del todo, ni los montes de San Cugat del Far, pues no llegan ni al mar, ni a Tossa, etc.; opiniones equivocadas que algunos autores antiguos han sustentado* (pàg. 39-1).

3) FONT, 1968: *El Alodio Spanedat comprendía la llamada montaña de Sant Cugat del Far (hoy Vallvanera), Valle de Aro, Panedas, Llagostera, Solius, Fanals, Romanyá de la Selva y Calonge, con un perímetro alodial desde el mar hasta Tossa por el E. y S. y hasta Caldas por el O.*

4) J. MARQUÈS, 1981: *L'interès de la comtessa Riquilda a posseir l'alou de la Vall d'Aro s'explica perquè ja posseïa els termes de Calonge, Romanyà de la Selva⁽¹³²⁾, Panedes i Llagostera,*

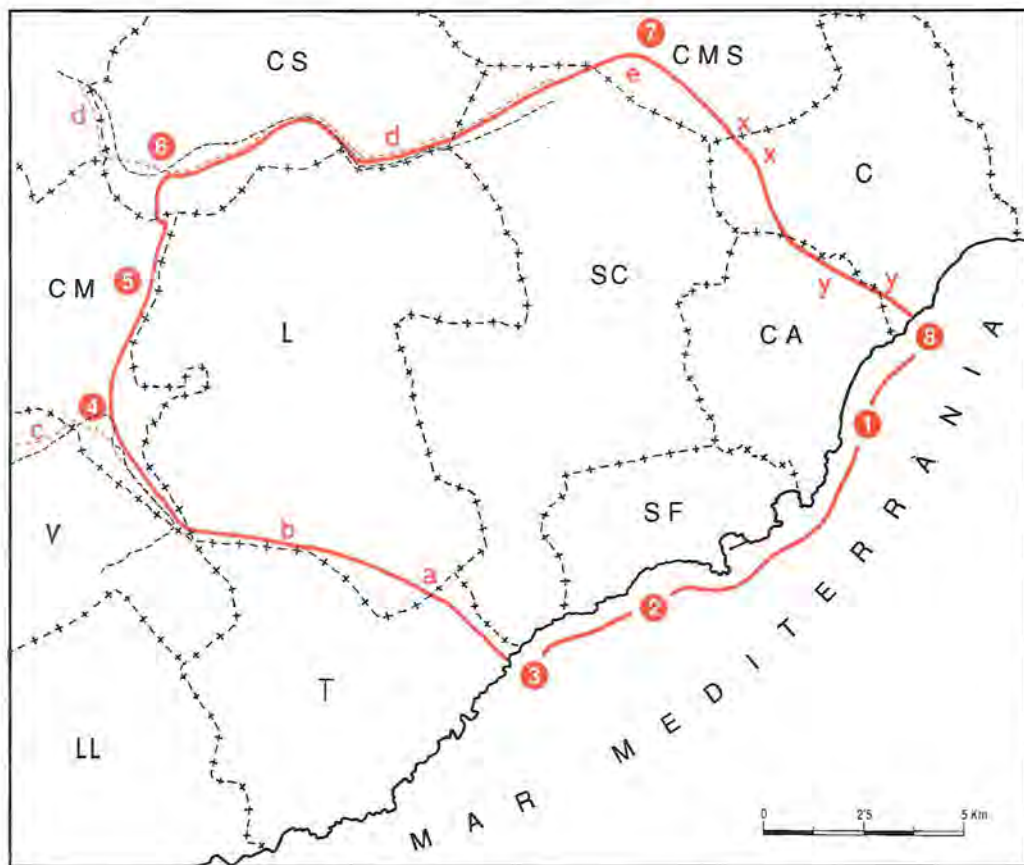

Fig. 37. 1016. Perfil de l'Spanedat. Els comtes Ramon Borrell i Ermessenda confirmaren al monestir guixolenc l'Spanedat que, entre 939 i 947, li havia estat concedit pels comtes Sunyer i Riquilda. Pel document de confirmació coneixem el perímetre de l'alou. Era aquest: de la part d'orient el mar (1); i de migdia el mar (2), i així arriba fins al port de Tossa; Vallpresona/Sant Llionç (3); i de ponent toca també als termes de Riular (4) i Caldes (5); i de cerç enllaça amb els termes d'Esclat, com en el document del 919 (6) i arriba fins als Vancells de Romanyà (7) i d'allà gira fins al mar (8).

Ultra les fites esmentades en el document, és probable que el termenal també passés per les següents: fites cilíndriques del mas Artigues (x); menhirs del mas Ros i de Belliu (y); Montagut (a); Terra Negra (b); torrent Reclà o Riular (c); torrent Verneda (d); Puig d'Arques (e).

Aquest és el perímetre o límit de l'Spanedat, això és, l'Spanedat era dintre de la rodalia descrita, però cal recordar que no tot el territori delimitat era del monestir guixolenc, ni molt menys.

que constituïen la finca anomenada Spanedat, els quals volten la Vall d'Aro. La meitat dels termes de Llagostera havia estat comprada per la comtessa Garsenda l'agost del 914, segons document publicat per Ramon d'Abadal a "Catalunya Carolíngia". Com que Garsenda era vídua del comte Guifré Borrell, germà de Sunyer, segurament les dues comtesses, Garsenda i Riquilda, concu-

(130) El port de Tossa podria ser un d'aquests quatre: platja de Tossa, cala Pola, Giverola o Sant Llionç. El millor port natural és, sens dubte, Giverola arrecerat de les llevantades i garbinades; Sant Llionç queda més obert, però pel que veurem en alguns documents posteriors, sembla que era el límit i el port de Tossa; recordem que en temps medievals un port era només un lloc d'ancoratge. Altrament llegim: *La cala Sant Llionç, situada a unes 2,5 milles marines a nord de la Vila, enregistra activitat independent, almenys fins que s'acabà el segle XIV. Era regida per la petita comunitat acollida al voltant del mas homònim. Diversos membre de la família Planella (però probablement també els Salions, Isern, Dalmau) eren, en efecte, mariners. És des d'aquest port que surten les barques de Pere Planell i d'Antoni Planella. Més ençà, dins el segon quart del segle XV, hi consten càrregues de llenya, tallada als boscos circumveïns. El 1446, Joan Morè navega des de cala Sant Llionç cap a Barcelona amb la barca de Jaume Darder* (ZUCCHI TELLO, 1982, pàg. 27).

(131) D'aquí la falsa identificació de l'Spanedat amb Sant Cugat des Far (Vallvanera) feta pels historiadors Grahit i Pella quan varen estudiar el document del 968 (pàg. 18v).

(132) Com que no sabem que Romanyà fos propietat de Riquilda, vam demanar la referència a mossèn Jaume Marquès; no recordava d'on l'havia tret.

nyades entre elles, van voler arrodonir la gran finca de Spanedat per a cedir-la als monjos de Sant Feliu (pàg. 207).

5) ZARAGOZA, 1982: *Los Condes Sunyer y Riquilda le dieron el alodio de "Spanedat", cuyos límites son exactamente los mismos que los que Carloman señala al obispo Teutario en la escritura del año 881* (pàg. 12).

6) CALZADA, 1988: *L'alou Spanetat, el qual és en el predit comtat de Girona dins dels termes de la Vall d'Aro i de Llagostera i a Romanyà i als Torns ("Turnes") [creiem Torres] i a Solius, i a Fenals, i a Calonge, i a Penedes, i dins de llurs termes* (Apèndix III).

7) BLANCO, 1991: *L'alou que diuen Spanedat, que està en el comtat mencionat, dins dels termes de la Vall d'Aro, Llagostera, a Romanyà, a Torns, a Solius, a Fenals, a Calonge, a Penedes o dins dels límits d'aquests* (pàg. 41).

Comentaris:

a) En aquest document no s'esmenten esglésies ni altres propietats del 968, perquè només és el reconeixement de l'Spanedat; no de totes les propietats del monestir.

b) Hem esmentat els límits de l'Spanedat i els hem concretat a la fig. 37. Des del mar de Sant Feliu i el port de Tossa fins a Esclet⁽¹³³⁾, i a la riera Verneda la delimitació és la mateixa que a la fig. 12 (919); per tant, no cal que la comentem.

Des d'Esclet, la delimitació arriba fins als Bancells de Romanyà i d'allà gira fins al mar. On eren els Bancells de Romanyà?

Segons Hurtebise, *Baucellos* signifiquen *pequeñas rocas cortadas verticalmente* i pregunta si era el cromlec (Cova d'en Daina), opinió que no ens sembla encertada perquè, entre altres coses, en temps dels comtes Ramon Borrell i Ermessenda segurament el dolmen era cobert de vegetació i les lloses no es veien o es veien poc.

Segons el diccionari de Du Cange, *Vancellos* (amb V) equival a *petites valls fondes*.

Per Balari i Jobany, *Balcell* es una forma de diminutiu de "balç", y significa *pequeño precipicio* i dona una referència interessant que ajudarà a plaçar el topònim: *en el año 1094 el coll de Bancells en Santa Maria de Fenals...*⁽¹³⁴⁾.

Blanco esmenta Hurtebise, Corominas i Alcover i concreta que *Vancellos* o *Vaucellos* (amb V) és sinònim de *cinglera* o *estimballs*⁽¹³⁵⁾.

A nosaltres, el que més ens importa és poder situar el topònim; així ens serà possible completar el perímetre de l'Spanedat.

Després de les opinions que acabem de recollir, és evident que per localitzar els Bancells o Baucells de Romanyà hem de cercar un indret on hi hagi *petites valls fondes* (Du Cange), *pequeñas rocas cortadas verticalmente* (Hurtebise), *pequeño precipicio* (Balari), *cinglera* o *estimballs* (Blanco). En resum, petites valls limitades per precipicis o cingleres.

Tenint en compte els criteris transcrits, on eren els Bancells de Romanyà? On hi ha petites valls com les descrites? Segurament eren al costat o properes a altres valls més amples i més planeres que les feien destacar per contrast. Això passa al sector meridional del Puig d'Arques, sobre can Llac, a les proximitats de l'esmentat Puig d'Arques. Encara avui aquests llocs són propers a l'actual termenal entre Romanyà (Santa Cristina d'Aro) i Sant Cebrià dels Alls (Cruïlles).

Els esquists metamòrfics dels indrets citats són roques resistents a l'erosió i donen una gran densitat de valls i barrancs curts i profunds, d'interfluvis estrets i acinglerats (Bancells). En contraposició, els granitoids que ocupen una posició més meridional, això és, més cap a l'interior de Romanyà, són roques febles a les nostres latituds i donen vessants còncaus, interfluvis suaus i valls de fons en bressol.

Per tot el que hem dit, situem els Bancells de Romanyà a la part nord del territori esmentat, als voltants del Puig d'Arques, punt culminant de les Gavarres, on el relleu té el més fort contrast amb els sectors veïns. Des d'aquest indret es veu el lloc que correspon al topònim anterior (Esclet) i al posterior (el mar).

Dos detalls confirmen la situació dels Bancells:

1) En el document del 919, quan es defineix la rodalia de la Vall de Llagostera, el límit septentrional va des d'Esclet a la riera Verneda que neix a les proximitats de can Llac. Aquest curs d'aigua és quasi segur que marcava el límit nord de l'Spanedat, segons la definició del 1016.

2) El document que més ens serveix per a plaçar els Bancells en el mapa és el pergamí esmentat per Balari i Jobany⁽¹³⁶⁾. A instàncies nostres, Maria Mercè Costa ens ha traduït el fragment que ens interessa per al nostre objectiu. Diu així:

...I tot el meu alou que jo tinc o he de tenir a la parròquia de Sant Martí de Calonge, que em va pervenir per compres meves, i pel meu dècim, i pel meu acapte o per penyores, i el meu mateix dècim, el deixo a la meua filla Estefania i a Balduí, marit meu. I la meua compra del meu mas que té Gosbert Doladora, i el meu dècim, el deixo a l'esmentada filla meua i al seu marit; i és a la parròquia de Santa Maria de Fenals; i limita l'esmentat alou per la part de llevant amb el coll de Vinols; a migdia amb el mar o amb el far⁽¹³⁷⁾; a

(133) *Ascler*, sens dubte Esclet, situat entre Llagostera i Casà de la Selva, en terme del darrer. A Esclet hi ha el mas Vilavella que fou del monestir guixolenc durant molt de temps.

(134) BALARI, 1899, pàg. 79.

(135) BLANCO, 1991, pàg. 42, nota 150.

(136) ACA, Cancelleria, pergamí 25 de Ramon Berenguer III (1094).

(137) Far —ho hem dit en el document del 966 significa aquí un indret ben visible des del mar: Vallvanera des Far o lloc proper.

ponent amb el coll de Bancells; a tramuntana amb el coll de la Ganga...

El document parla primer d'un alou que la testadora tenia a la parròquia de Sant Martí de Calonge, i després es refereix a un mas plaçat a la de Santa Maria de Fenals. A continuació llegim: *i limita l'esmentat alou...* Per tant, entenem que els límits eren de l'alou de Calonge, no de Fenals, com diu Balari i Jobany. Altrament els Bancells de Romanyà són a ponent d'una hipotètica línia Coll de la Ganga (nord)/ muntanyes del Far o Vallvanera (sud), circumstància que coincideix amb la situació que donem als Bancells: a prop del Puig d'Arques, on, efectivament, hi ha un coll que és divisòria d'aigües entre les conques del Ter, Daró i riera dels Molins de Calonge.

c) *i d'allà gira fins al mar*, això és, després de seguir la direcció sud-oest (Esclet) a nord-est (Bancells de Romanyà) girava cap al sud-est, per la serra de l'Escorpi, fins a un lloc no especificat de la costa. El situem a Conanglo, esmentat repetidament des del 1103 com a límit aproximat de Fenals amb Calonge.

d) Hem parlat dels límits; ara parlarem del contingut. L'Spanedat era *dins dels termes de la Vall d'Aro i de Llagostera i a Romanyà i als Torns (Torres), i a Solius (marítim) i a Fenals, i a Calonge, i a Penedes, i dins de llurs termes*.

e) *dins dels termes de la Vall d'Aro*. Creiem que constava de tres parts: Malvet marítim i diferents petits alocs plaçats dins del Malvet continental i dins del Castell d'Aro. El primer era un alou compacte dins del qual no sabem que hi hagués cap alou particular. Els altres dos eren de la seu gironina, però a dins el monestir guixolenc hi tenia petits alocs de característiques desconegudes. Des del 1098 hom en digué Feu Vell⁽¹³⁸⁾.

f) *i als Torns ("Turnes") o Torres*. Creiem que era el lloc situat entre Solius i Llagostera on hi havia les torres o castell del Montclar⁽¹³⁹⁾.

g) La resta *i de Llagostera i a Romanyà [...] i a Solius [marítim], i a Fenals, i a Calonge, i a Penedes*, eren alocs menys importants —propietats rústiques, com proposà Hurtebise— d'extensió i límits desconeguts, plaçats dins dels termes que el document esmenta, tots sobradament co-

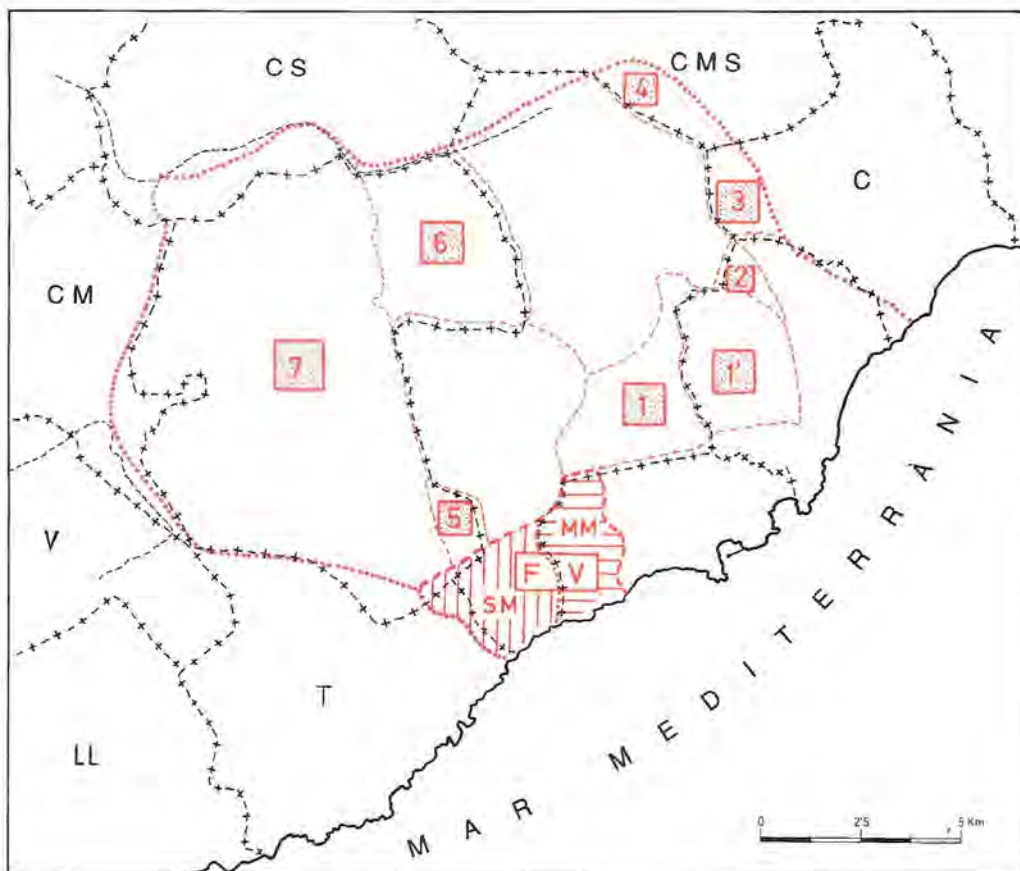

Fig. 38. 1016. Segons el document, l'Spanedat comprenia diversos alocs plaçats dins dels termes de la Vall d'Aro i de Llagostera (7) i a Romanyà (4) i als Torns (Torres) (5), i a Solius i a Fenals (2), i a Calonge (3), i a Penedes (6), i dins de llurs termes. L'alou plaçat dins de la Vall d'Aro creiem que constava de tres parts: del Malvet marítim (MM) i de diferents alocs petits plaçats dins del Malvet continental (1) i dins del Castell d'Aro (1'). El primer era un alou compacte dins del qual no sabem que hi hagués cap alou particular. Els altres dos (Malvet continental i Castell d'Aro) eren de la seu gironina però dintre dels quals el monestir guixolenc hi tenia petits alocs de característiques desconegudes.

Les altres finques de l'Spanedat eren dins dels termes que el document especifica però dels quals no en sabem cap detall concret. Exceptuem *i a Solius* que identifiquem amb el Solius marítim (SM), alou també compacte, dins del qual no hi sabem cap alou particular. Els dos alocs compactes (SM i MM) anys a venir, van formar un sol alou anomenat *Fevum vetulum*. Ho veurem a l'estudi dels documents del 1098 i 1103b. Ara bé, com que el *Fevum vetulum* era contigu al terme de Gissalis, en el dibuix els tres territoris formen un conjunt; per això els hem donat un sol color.

neguts excepte l'estudiat en el comentari anterior⁽¹⁴⁰⁾.

h) Els topònims que donen la rodalia exterior (Tossa, Riurclar, Caldes, Esclet, Bancells de Romanyà i el mar) queden fora de l'Spanedat; són els seus límits, i aquests no signifiquen pas que tot el territori interior fos del monestir guixolenc sinó que el patrimoni d'aquest —almenys la seva major part— era dintre de la rodalia⁽¹⁴¹⁾.

i) A la donació s'esmenten *cases, casals, horts, hortals, arbres fruiters i no fruiters, terres, vinyes, boscos i garrigues, molins, el conreu i l'erm, pe-*

(138) Son interessants les deduccions d'Hurtebise: A principios del siglo XII el nombre propio "Spanedat" habíase transformado en genérico, y "la spanedad" de los Condes Suñer y Richildis era el territorio, tal vez pequeño, denominado "Fevum vetulum", acaso "Feudum vetulum", el "feudo viejo" (pàg 39-2).

(139) CANO, 1606, document del 1016, pàg. 28 cuyo original está en nuestro archivo. A la pàg. 28v de CANO i a MARCA. 1688, igual document, col 997, van posar *in ipsos Turnes*. Però veurem a *Liber privilegiorum major*, ACG, NOTUM, pàg. 24/16, document del 2-V-1057, que diu, ben clar, *terminos de ipsis Torris et de ipsas Taladas (termes de Torres i ses Tallades*, segons la traducció de Gabriel Roura). Per això, des d'ara, creiem que *Turnes* = Torres.

(140) Parlem de l'Spanedat a les figures 24, 25, 35, 37, 38 i 71. i als documents núm. 9, f; 15 h, i, j; 20 b, d, h, k, m; 41 m; 44 a.

(141) Recordem *i en el comtat del Vallès*.

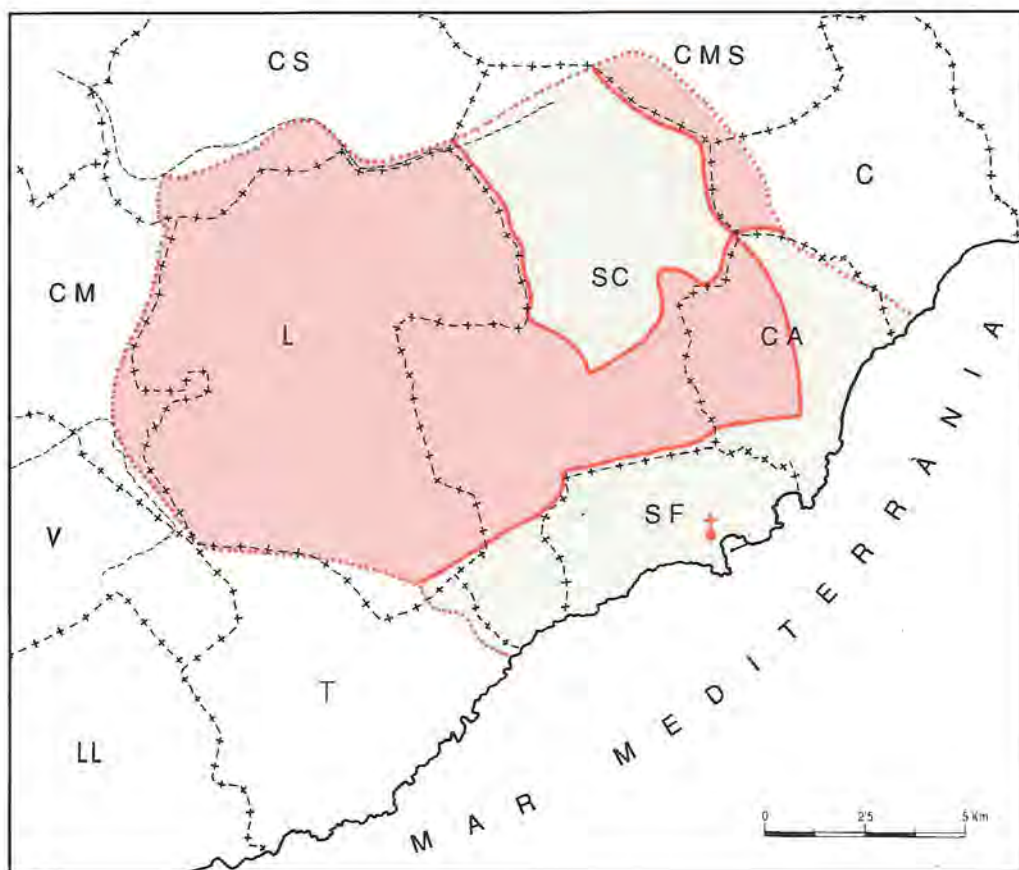

Fig. 39. Resum de les figures 35, 37 i 38. En trama gruixuda: espai on el monestir tenia alous dispersos. En trama fina: propietats del monestir.

dres i fonts, aglanars majors i menors, prats, pastures, aigües i conductes i regressos d'aigües. No s'esmenta cap nucli de població. Per això ens reafirmem en el que hem dit⁽¹⁴²⁾.

j) És correcte acceptar que un document doni la rodalia d'un alou i que el seu propietari no el posseeixi íntegrament? A la comarca que estudiem, coneixem els següents casos semblants: 1) Garsenda comprà —any 919— mitja vall de Llagostera; el document descriu tot el terme, de manera que desconexim —si no és per hipòtesis— quina era la part comprada. 2) Riquilda —any 939— adquirí la meitat de Solius i el document no descriu el perímetre del territori comprat, sinó el de tot l'alou. 3) Arnust —1019— donà la meitat de les cases situades a Sant Esteve i tampoc no diu quines eren. 4) i a la parròquia de Santa Maria de Silafanis, la meitat del camp d'en Llobet (1190)⁽¹⁴³⁾.

k) Diferència amb el precepte de Carloman a Teuter (881): segons aquest, l'alou limitava amb Tossa, Llagostera, Romanyà, Calonge i el mar. L'Spanedat, en canvi, abraçava més territori, car arribava dins Llagostera, Romanyà i Calonge, però el monestir no posseïa íntegrament els termes esmentats.

l) Hem presentat primer el document del 968 i ara el del 1016, per ordre cronològic. El segon, però, és confirmació d'un altre document desaparegut, anterior als dos esmentats, car fou concedit entre 939 i 947.

Bé que possiblement la confirmació no conté la totalitat de les finques que, com hem dit, s'esmentaven en el document original, hem de suposar que bona part sí que les recull. Per això creiem interessant recordar que, cronològicament, el

que es diu el 1016 potser cal situar-ho al 939-947, que és quan es féu el document original.

m) L'Spanedat fou donatiu dels comptes Sunyer i Riquilda. Hi contribuï la comtessa Garsenda, com s'ha escrit darrerament? Les dades que tenim són:

916. Garsenda comprà l'alou que, uns anys després, trobem anomenat Solius. Diu Abadal: *És probable que la mare [...] se n'anés a Narbona a viure amb la filla [...] i que a partir d'aleshores anés liquidant els béns que tenia al nostre país*⁽¹⁴⁴⁾.

939. La comtessa Riquilda adquirí la meitat del terme de Solius, però no de Garsenda, sinó del bisbe Guiu de Girona. Per tant,

Garsenda no la donà a Riquilda per tal d'arrodonar l'Spanedat, com s'ha dit. Els propietaris del territori foren almenys: Fisc reial, bisbe Teuter (881), Garsenda, Senderet, Garsenda (916), el bisbe Guiu i Riquilda (939).

Garsenda morí entre 930 i 936 i Sunyer i Riquilda donaren l'Spanedat entre 939 i 947, quan Garsenda ja era morta.

962. Riquilda, vescomtessa de Narbona, filla de la comtessa Garsenda, donà al seu nebot Ponç un alou a Aro, però a la seva mort, havia de passar al monestir guixolenc. Suposem que era l'alou que el monestir tingué en part a la parròquia de Solius i en part a la de Llagostera, com veurem en el document del 30-III-1103.

1016. Els comtes Ramon Borrell-Ermessenda confirmaren l'Spanedat. En el document s'esmenten els noms de Sunyer i de Riquilda (*el qual [Spanedat] els antecessors nostres difunts de bona memòria, el comte Sunyer i la comtessa Riquilda fa temps donaren al mencionat cenobi...*), però no el de Garsenda. Per això creiem que la darrera no contribuï amb cap donació important a formar o a arrodonar l'Spanedat.

n) Entre els testimonis trobem Seniofred, potser pare de Ramon Seniofred a qui els comtes definiren Solius (1057), dins del qual el monestir guixolenc tenia un dret i domini.

o) Encara que l'Spanedat no comprenia —ni de bon tros— els territoris que Font i altres historiadors li atribuïren, fou una donació esplèndida,

(142) Vegeu el resum núm. 11.

(143) Ho hem comentat en part a la nota 45.

(144) ABADAL, 1969, pàg. 362. Ho hem dit a la nota 28, doc. 916.

digna dels comtes. La donació capgirà la posició econòmica del monestir. La que fins llavors potser era una modesta comunitat, passà a disposar d'un patrimoni important⁽¹⁴⁵⁾. Era el moment de pensar a construir un temple més gran, més en consonància amb el gust del temps i que fos fortament defensat. L'església o esglésies anteriors, de la qual probablement la Porta Ferrada i la paret que li és perpendicular n'eren dues parts, havia quedat malparada, potser per atacs piràtics.

p) La puixança del monestir va comportar la presència i la col·laboració de més gent modesta: els autòctons i —amb el temps— altres persones novingudes, que varen anar creant i poblant el que fou raval del monestir i més endavant la vila.

q) *Udalard, mandatari, fill del difunt Gausfred*, fou un dels que signà el document, just darrera dels comtes. Aquest Udalard no era el fill de Gausfred Vidal de Pals, del qual parlarem més endavant.

21- 1018, 26 d'agost

Procés de la causa entre la comtessa Ermessenda de Barcelona i el comte Hug d'Empúries sobre la possessió de l'alou d'Ullastret⁽¹⁴⁶⁾. Important document que ens interessa per dues qüestions secundàries.

Comentaris:

a) Gausfred Vidal de Pals signà el document en primer lloc, cosa que demostra l'alta categoria del nostre personatge.

b) També el signà *Bernardus Seniofredus*, potser familiar de Ramon Seniofred de Solius, personatge que trobarem en els documents del 1057.

22- 1019, 20 de novembre IV

Reunits a l'església de Santa Maria de Girona diversos bisbes, abats, canonges i altres persones notables⁽¹⁴⁷⁾ a fi de construir i dotar la canònica de Girona⁽¹⁴⁸⁾ el bisbe Pere, d'acord amb la seva germana Ermessenda i el seu nebot⁽¹⁴⁹⁾ donà a la seu gironina els béns que es descriuen en el document, entre els quals hi ha l'església de Sant Martí de Calonge amb delmes, primícies i oblacions. Per la seva banda, Arnust donà *la meitat dels delmes de la parròquia de Sant Esteve, que és baix*

(145) *Con esta carta de confirmacion y donacion [Spanat...] quedó esta Sancta Casa aumentadissima en su hacienda temporal y cada día yba más creciendo...* (CANO, 1606, pàg. 29v).

(146) ACG, pergamí original núm. 35. ADG, *Cartoral de Carlemany*, pàg. 20a-23b. MARCA, 1688, col. 1013-1016, ROURA, 1985, núm. 35 (30-VI-1018) i còpia coetània, núm. 36 (20-XI-1018). J.M. MARQUÈS, 1987-1893, núm. 77. JUYENT/MUNDÓ, 1992, pàg. 80-83.

(147) Entre les quals hi havia l'abat Llandric (1019-1042) de Sant Feliu de Guíxols i Bernat de la Grassa.

Fig. 40. Portalada del segle XVIII de l'església de Sant Martí de Calonge edificada sobre la base del campanar romànic. Fotografia de Joan Badia.

Fig. 41. Façanes de ponent i tramuntana de l'església de Santa Maria de Bell-lloc d'Aro.

(148) Que existia des del segle IX (ROURA, 1988, pàg. 69 i 1992, pàg. 41. J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 34-35)

(149) Berenguer Ramon I el Corbat (1018-1035) *fou home de poc caràcter i pacífic tarannà, però no pas un inepte ni un inactiu* (SOBREQUÈS, 1970, p. 43). *La manca de conquestes espectaculars durant el seu govern motivà una qualificació pejorativa, no justificada* (COLL, GEC). *L'or musulmà, guanyat pel seu pare o per Ermessenda, potser per ell mateix (d'on devia haver tret la valuosa Tifona? [valorada en 15.000 sous de plata aràbiga o 100 unces d'or] corria en abundor, untava els engranatges econòmics del país* (SOBREQUÈS, 1970, pàg. 43 i 45). Si bé, segons BONNASSIE, *la causa essencial [...] del ressentiment que mostra l'aristocràcia barcelonina envers el seu cap legítim està [...] en la disminució de les entrades d'or, car la noblesa [...] habituada a manejar els diners a mans plenes, suporta malament de veure restringides les seves perspectives d'enriquiment* (1981, pàg. 22 i 23). Altrament, sabé voltar-se de bons consellers —com veurem— i la seva obra fou de pau i de consolidació, com ho demostra el fet de no haver-se hagut d'enfrontar a cap revolta interior. *Vers la fi del 1032 anà a Roma continuant la política de bona relació amb el papat iniciada pel seu avi Borrell* (COLL, GEC).

l'apèndix de Sant Martí de Romanyà. Tot en bé de l'ànima del comte Ramon⁽¹⁵⁰⁾.

Comentaris:

a) El document diu que el bisbe de Girona donà l'església de Sant Martí de Calonge a la seu de Girona. Dada important, perquè demostra que, el 1019, l'església esmentada era del bisbe; no del monestir de Sant Feliu que, al nostre entendre, mai no l'havia senyorejada, com intentarem demostrar en els resums.

b) Arnust donà la meitat dels delmes de la parròquia de Sant Esteve. Com hem vist (939) i veurem (en els resums), Sant Esteve és l'actual església de Santa Maria de Bell-lloc d'Aro, església que era baix l'apèndix de Sant Martí de Romanyà que en altre temps Sonifred Guitart tenia per mà de dit Arnust a la parròquia de Sant Amanç amb totes les seves pertinences.

Segons la GEC, apèndix és cosa afegida, adjuntada, a una altra de la qual és com una part accessòria, subsidiària, com un prolongament. Si en el segle XI tenia el mateix sentit —cosa que no donem per segura— queda clar que Bell-lloc formava unitat amb Sant Martí de Romanyà; per això a la delimitació de la figura núm. 1 hem deixat Bell-lloc fora del termenal. És la primera vegada que hem trobat el nom de Sant Martí de Romanyà i l'última que hi és documentada l'advocació de Sant Esteve (amb l'excepció del 1067).

c) Arnust donà a la canònica la meitat dels delmes de la parròquia de Sant Esteve, la qual cosa prova que els delmes de la parròquia no eren del monestir guixolenc; ho hem dit quan hem estudiat el document del 968.

d) Observem que Llandric —abat guixolenc— era present a la reunió en la qual s'afavorí extraordinàriament la canònica gironina; per tant, si no anà a favor de la canònica —cosa que no sabem— tampoc no consta que hi anés en contra. Lògicament, cal suposar que ambdues institucions religioses tenien bones relacions d'amistat.

e) Llandric fou abat de Sant Feliu en data posterior al reconeixement de l'Spanedat al monestir guixolenc. Preguntem: el nom de l'abat té alguna relació amb el torrent Llandric que passa a prop de la divisòria actual dels termes de Llagostera i Caldes de Malavella, al sud d'Esclet? Fou el torrent un dels límits de l'Spanedat?

f) *Fins aleshores el patrimoni propi de l'Església era regit pel bisbe i el seu clergat catedralici, a manera de senyoriu col·lectiu. A partir de l'any 1019 el Capítol de la catedral de Girona va ésser dotat amb béns propis, constituïnt-se així en una institució autònoma dins la diòcesi*⁽¹⁵¹⁾.

I també: *La clerecia de l'església esdevé titular de béns sota el nom de canònica des de 958. L'estructuració resultarà reforçada amb la dotació de la canònica de 1019, no sols per haver-la aprovat els bisbes de la rodalia i els comtes de*

Barcelona, sinó perquè ja s'hi estableix incidentalment que un do del bisbe es distribueixi de tal manera que dues terceres parts de les rendes s'apliquin a la restauració de l'edifici i una tercera part als canonges⁽¹⁵²⁾.

g) Algú ha escrit que aquesta vegada s'atorgà a la catedral l'església de Sant Martí de Romanyà⁽¹⁵³⁾, informació que no és correcta, com es pot comprovar a l'apèndix núm IV.

h) *Ponç, levita i cabiscol, dono i concedeixo l'alou de Puig Alt, amb límits i termes i amb les seves afrontacions, a la canònica de Santa Maria. A les terres gironines hi ha diversos puigs que duen aquest nom. No sabem si la donació de Ponç es refereix al nostre Puig Alt, dit també Puig de les Cols i turó de l'Home*⁽¹⁵⁴⁾.

23- 1020, 24 d'octubre

Publicació sacramental del testament escrit del prevere Longobard, celebrada a l'altar de Santa Coloma de la catedral de Barcelona. Hi disposa una gran quantitat de deixes, entre les quals hi ha *ad monachos Sancti Felicis de Gixalis, solidos XL*⁽¹⁵⁵⁾.

24- 1041, 26 de maig⁽¹⁵⁶⁾

V

Com que els pirates devastaven aquestes costes, es varen reunir a l'església de Santa Cristina d'Aro la comtessa Ermessenda, el seu germà Pere Roger —bisbe de Girona—, el matrimoni Gaus-

(150) ACG, pergamí original, carpeta 2, núm. 36. *Cartoral de Carlemany*, pàg. 32b-36a i 29b-32b. MARCA, col 1016-1019. VILLANUEVA, 1803-52, t 12, ap 31, pàg. 317-321. J.M. MARQUÈS, 1987-1993, núms. 79 i 85, dues versions: en el núm. 79 llegim *medietatem decimarum de parrochia Sancti Stephani que est sub appenditio Sancti Martini de Romaniano* i en el núm 85, *medietate de ipsas domos de villa Sancti Stephani que est appendicium per Sancti Martinum de Romaniano*. Traducció de J.M. MARQUÈS, apèndix IV: *la meitat dels delmes de la parròquia de Sant Esteve que és baix l'apèndix de Sant Martí de Romanyà*; segons RIU, 1975, pàg. 15: *la mitad del diezmo de la parroquia de Sant Esteve "que se halla en pertenencias de Sant Martí de Romanyà"*, i segons BLANCO, 1991, pàg. 53, nota 189: *Un tal Arnust és el propietari de la meitat de la vila i parròquia de Sant Esteve a Romanyà*. És a dir, la major part dels documents parlen de la "parròquia" de Bell-lloc, però una vegada es parla de la "vila" i Blanco de la "vila i parròquia". Tots els esmentats consideren el document del 1019, excepte Roura, 1985, núm 36. que el considerava del 1018.

(151) SANZ, 1987, pàg. 132.

(152) J.M. MARQUÈS, 1981-1993, pàg. 35-36.

(153) SANZ, 1985-86, pàg. 420.

(154) ESTEVA-PALLÍ, 1990, pàg. 83.

(155) UDINA, 1984, pàg. 287.

(156) CANO, 1606, pàg. 32v; MARCA, 1688, col. 1083; GRAHIT, 1874, pàg. 118; HURTEBISE, 1905, pàg. 43-1. CALZADA, 1981, pàg. 104, considera que el document és del 26-XII-1041. ZARAGOZA, 1992, pàg. 124, i i 2; 157, i; 158, 2 diu que és del 1042. Traducció de GABRIEL ROURA.

Fig. 42. Restes de l'antic castell de Benedormiens (Castell d'Aro), abans de començar la seva restauració als anys setanta.

fred Vidal/Quíxol⁽¹⁵⁷⁾, l'abat Llandric i els seus monjos i varen establir un acord: Ermessenda donà per sempre a l'abat Llandric, als seus monjos i a llurs successors el castell de Benedormiens⁽¹⁵⁸⁾ *sòlidament i sense cap retenció, amb les eixides i les seves entrades*⁽¹⁵⁹⁾ a fi que custodies-sin o fessin custodiar per cavallers o per infants, de nit i de dia, el castell i bona part de la costa propera. Per contribuir a les despeses que això comportava, el bisbe Pere donà les dècimes i primícies i, al que deixem dit, els dos germans hi afegiren *totes les altres coses que nosaltres posseïm o devem posseir o bé algun altre home que ho tinguéss per nosaltres [...] i del nostre dret o del dret de Santa Cristina ho passem al dret i domini de Sant Feliu i a tots els homes que ho habitin, perpètuament*. Per la seva banda, el matrimoni Vidal-Quíxol cedí les importants propietats de les quals parlarem aviat.

Tant el castell com els béns esmentats eren dins de la parròquia de Santa Cristina de la Vall d'Aro (recordem que llavors tot el territori de l'actual municipi de Castell d'Aro formava part de la parròquia de Santa Cristina), però alguns, dins de Santa Maria de Fenals.

Comentaris:

a) La interpretació d'aquest document —com la de tants altres— no és gens clara. L'abat quedava propietari del Benedormiens o només en tenia la custòdia mentre en fos castlà? Cano parlà de *la entrega y donación [...] del castillo* (pàg. 34), però Cano era part interessada. Hurtebise opinà que, segons el document, el monestir quedava *con derecho y potestad perpetuos* i se li donava *la guarda y propiedad del castillo al abad* (pàg. 43-1). Calzada, però, fou contundent: *feren entrega a l'abat [...] de la custòdia, no del senyoriu al monestir guixolenc*⁽¹⁶⁰⁾, opinió que han compartit altres historiadors actuals.

Davant d'aquesta dualitat de criteris, hem consultat el tema amb alguns dels eminents especialistes que esmentem al començament d'aquest tre-

(157) Ens crida l'atenció la semblança del nom personal "Chixol" o Quíxol amb el dit "caenobii Guixolensis", forma de Sant Feliu de Guíxols en 1016. Potser cal pronunciar aquell nom amb accent a la "i" (CATALÀ, 1969, pàg. 710, nota 17). L'observació ens sembla digna de ser recollida; per això hem accentuat la "i".

(158) Hem trobat un resum que diu: *Dos exemplares de la*

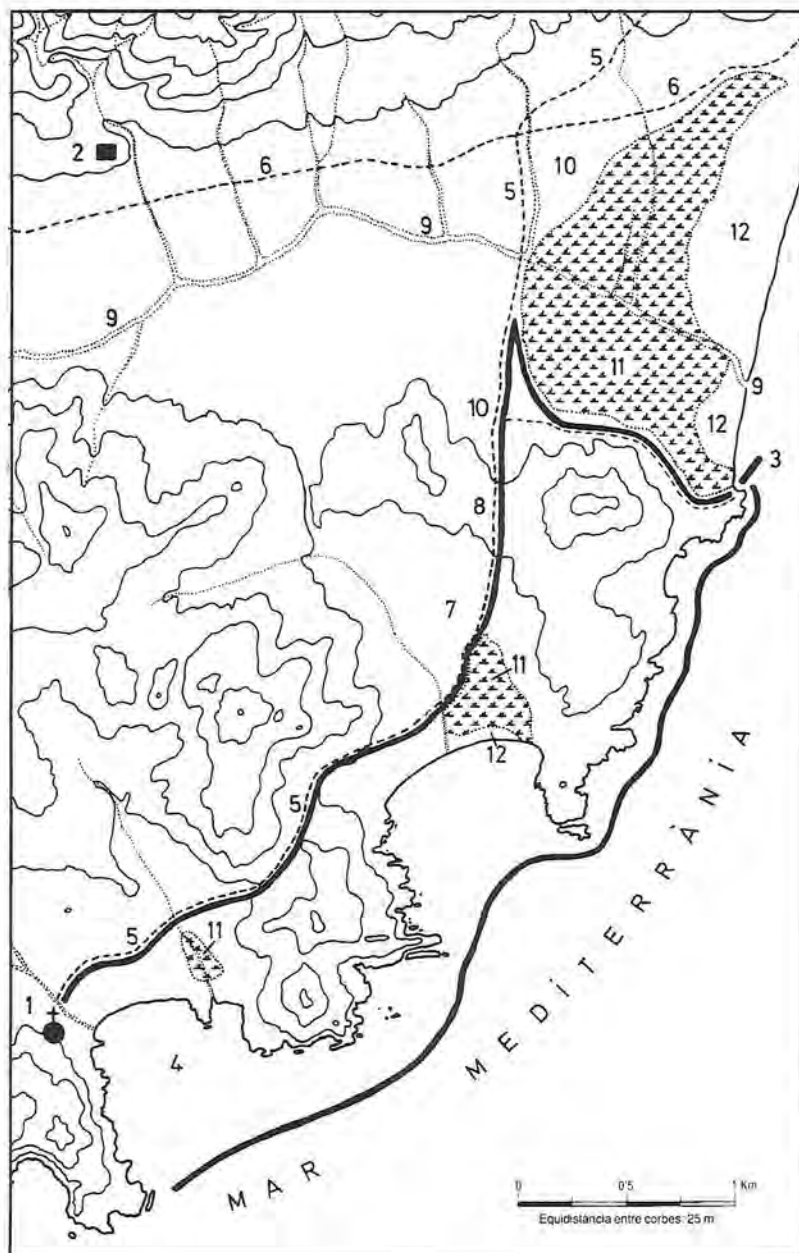

Fig. 43. 1041. Els benedictins de Sant Feliu, a canvi de la propietat del Benedormiens i béns annexes, es comprometeren a defensar —contra els pirates— el castell i la costa. El tram més perillós comprenia des del port de Pinell fins al port del Castellar, i des del camí que, sortint del monestir, anava per les *Canyelles* —o aiguamolls de Sant Pol— al pla i coll del mateix Sant Pol fins al Ridaura; des d'allà, baixava per la seva riba dreta fins al mar (port de Pinell). El tram que anava del camí ral al port de Pinell era el mateix que, el 1355 fou divisòria entre Fenals i Sant Feliu; era l'únic pas entre l'estany on desembocava el Ridaura i els primers contraforts de Pinell. En el dibuix són indicats els indrets on hi havia aiguamolls; un de petit al nord de l'esperó dels Guíxols, a Sant Feliu; un de més gran entre la riera de Sant Pol i el S'Agaró, i, el més important, a la platja de Fenals on, fins fa poc, encara se'n conservava una petita part: l'estany anomenat Riuert.

Signes convencionals: Monestir de Sant Feliu (1); castell de Benedormiens o d'Aro (2); port actual de Pinell, que abans era més a l'interior (3); port del Castellar (4); camí ral de Sant Feliu a Palamós per Fenals (5); camí ral de Girona a Palamós (6); pla de Sant Pol (7); coll de Sant Pol (8); Ridaura (9); pla de Fenals (10); indrets d'antics aiguamolls (11); zones importants de dunes (12).

donación que la Condesa Hermisenda hace a este Monasterio y al Abbat Landrich, juntamente con otros Señores de el Castillo de Benedormientis con todas sus pertenencias, cercas, diezmos y primicias [...] Relaciónase haverle edificado la Condesa Hermessenda, el obispo de Gerona Pedro Rodegario, el Cavallero Gofredo Vidal, y el Abbat de Sant Feliu Landrich para guarda de los moradores desde Calonge hasta San Feliu contra las invasiones de los paganos (ACA, MH, vol. 1718, f. 111), on s'insisteix sobre el tram Calonge-Sant Feliu a defensar, i sobre el fet que els donadors del Benedormiens foren els quatre esmentats.

(159) Això és, amb el dret d'entrar i de sortir.

(160) CALZADA, 1981, pàg. 104.

Fig. 44. Lloc on estava situat el port de Pinell, més tard anomenat Riuet, i ara totalment transformat per les instal·lacions nàutiques del Port d'Aro.

Fig. 45. Port del Castellar, a ponent de la badia de Sant Feliu de Guíxols i a redós de la muntanya del mateix nom. Fotografia facilitada per Lluís Palahí.

ball i, contrastades llurs opinions, exposem el nostre criteri particular.

Segons sembla, el document —que publiquem a l'apèndix V— consta de dues parts: la segona, que comença *EN NOM DE DÉU SUPREM: JO Ermessenda*, és el veritable document del 1041. La part que va davant i comença *Sia conegut de tothom* és un afegit, una justificació de Bernat de Pals, després d'apoderar-se del castell i dels béns inherents, això és, abans de penedir-se (per tant, entre 1098, data del testament de Bernat Gausfred, i 1103, quan Bernat de Pals es penedí); l'expressió *Sia conegut de tothom*, efectivament, és característica de mitjan segle XI o de començament del XII⁽¹⁶¹⁾.

Per això estudiarem, separades, les dues parts: primer el veritable document (1041) i després la part afegida (entre 1098 i 1103).

Comentaris al document del 1041:

b) Ermessenda era la propietària del castell i el donà [...] *perpètuament* al monestir⁽¹⁶²⁾. El seu germà, el matrimoni Vidal-Quíxol i altres no esmentats, sembla que contribuïren a consolidar i perfeccionar el castell⁽¹⁶³⁾. Pere, bisbe de Girona, hi afegí les dècimes i primícies i, ambdós germans, els altres béns que posseïen a la parròquia de Santa Cristina de la Vall d'Aro. Per la seva banda, el matrimoni Gausfred Vidal-Quíxol donà l'alou que anava des del port de Pinell fins al Benedormiens; la part que havia donat per a perfeccionar el castell; els closos i masos seus situats dins del següent territori: camí que surt del monestir, passa per les Canyelles⁽¹⁶⁴⁾, pla i coll de Sant Pol fins al Ridaura, baixa per la riba dreta fins al mar; també els closos i masos que posseïa a les parròquies de Santa Cristina i Santa Maria de Fenals.

c) El tram a custodiar era *des del port de Pinell*⁽¹⁶⁵⁾ fins el port del Castellar, com també els seus territoris immediats.

Comentaris a la part afegida entre 1098 i 1103:

d) Segons el pròleg del document, el tram de terres per defensar anava *des de Calonge fins al monestir de Sant Feliu* i Cano concretà que *desde Calonge hasta esta Sancta Casa de Sant Feliu*⁽¹⁶⁶⁾ que és el mateix. Tenint en compte aquest comentari i el c, entenem però, que la costa del monestir anava des de Calonge (Conangle) fins a Tossa (Sant Lionç). Ara bé, del monestir fins a Sant Lionç i la costa rocosa de Fenals segurament eren indrets quasi deshabitats, i la platja de Fenals era coberta d'estanys. Per tant, el tram de costa que més calia defensar era des de Pinell fins al Castellar, *dentro del qual habitaban hombres propios de la Condesa, del Obispo de Gerona y del señor de Pals, y donde éstos tenían propiedades*⁽¹⁶⁷⁾. La costa calongina no hi era compresa perquè ja tenia el seu propi castell. Insistim en aquest punt perquè un historiador tan meritori com Sobrequès i Vidal escriví que el castell de Benedormiens havia de defensar les costes *contra les incursions piràtiques dels serraïns per la vall d'Aro i Calonge*⁽¹⁶⁸⁾.

e) És en el pròleg on diu que hi hagué una *petita discussió* abans de donar la custòdia (paraula que hi és repetida dues vegades) a l'abat i monestir guixolenc. Però quan Bernat de Pals se'n penedí, deixà escrit que *per exigència dels meus pecats tots els alous del monestir de Sant Feliu de Guíxols que el meu pare Bernat Gausfred tin-*

(161) La idea ens la va suggerir ANSCARI M. MUNDÓ. En efecte, en una excel·lent tesina referida a Sant Pau de Sant Pol de Mar —el monestir germà que l'abat Arnau governà conjuntament amb el nostre a partir del 1042— consta que la forma *Notum sit omnibus hominibus tam presentibus quam futuris* es troba allà usada en dos judicis, un del 1089 i un altre del 1090 (SERRA 1991, pàg. 62).

(162) PELLA, 1883, pàg. 422: *el monasterio de San Feliu por este encargo de velar la mar fue señaladamente protegido y aún en 1041 Ermesinda condesa le agregó una fortaleza que estaba en el valle de Aro llamada de Benedormiens*.

(163) Segons CANO, el castell fou alçat *pocos años antes a expensas comunes* dels comtes, el bisbe, l'abat de Sant Feliu de Guíxols y otros caballeros (pàg. 32).

(164) Canyelles o Canelles eren els aiguamolls i també el port de Sant Pol. Textos: *i passant per les Canelles i pel pla i coll de Sant Pol fins [...] al Ridaura* (apèndix V, 1041); *i va fins a la mateixa condolina de l'esmentat Sant Feliu de Canelles o en el mateix estany i també en el mar i també tots els ports, Canyelles i Castellar* (apèndix IX, 1098) on es comprova que Canyelles i Castellar eren els dos ports de Gissalis; *fins a Eroles i així continuà per l'entrada de Sant Pol fins a Canelles i a l'estany* (apèndix XII, 1103).

(165) El port de Pinell era més a l'interior que avui. Al curs dels anys, els al·luvions del Ridaura varen cobrir els estanys que hi havia.

(166) CANO, 1606, pàg. 32.

(167) HURTEBISE, 1905, pàg. 43-1.

(168) SOBREQUÈS i VIDAL, 1970, pàg. 57. Sembla que COLL i ALENTORN seguí Sobrequès: *Ermessenda prengué mesures de defensa de la Vall d'Aro i Calonge contra els pirates serraïns* (GEC).

Fig. 46. Aiguamolls i cordó de dunes de Riuet (Platja d'Aro) abans de fer-hi el Port d'Aro.

Fig. 47. L'església de Santa Cristina d'Aro, situada en el punt més alt del pujol on hi ha el nucli antic de població, s'esmenta en el document de l'any 1041, si bé presenta vestigis arqueològics més antics. Fotografia de S. Martí que ens ha facilitat galeria España.

gué "en violari" amb el consentiment dels prece-dents Abats i monjos del dit lloc i que "després de la seva mort havien de revertir al ja dit Monestir sòlidament i lliurement", sense cap autoritat o raó vaig sotmetre violentament per espai de sis anys al meu poder. Per tant, donem per segur que el Benedormiens era propietat del monestir guixolenc per donació de la comtessa Ermessen-da i aprovació dels qui contribuïren a posar-lo en bon estat de defensa.

És un detall importantíssim per a comprendre les topades que anys després hi hagué entre el monestir guixolenc i els senyors de Pals, i —de re-top— entre el monestir esmentat i la seu de Girona.

f) Així mateix, en el pròleg del document es diu que els reunits a Santa Cristina acordaren donar el castell a un laic i tot seguit —després de consignar que hi havia hagut una no petita dis-cussió— el donaren a l'abat Llandric, als seus monjos i a llurs successors, cosa que no s'enten-dria si no recordéssim les dues parts del docu-ment.

g) També és dins del pròleg on es diu que el castell fou edificat comunament per tots ells es-sent així que, al nostre entendre, era de la comtes-sa, si bé sembla que el bisbe i Gausfred-Quíxol contribuïren a la seva restauració i fortificació lla-vors actualitzada.

Altres comentaris:

h) Sembla que Ermessenda, quan era a Girona, s'arribava al monestir guixolenc, castell que de-

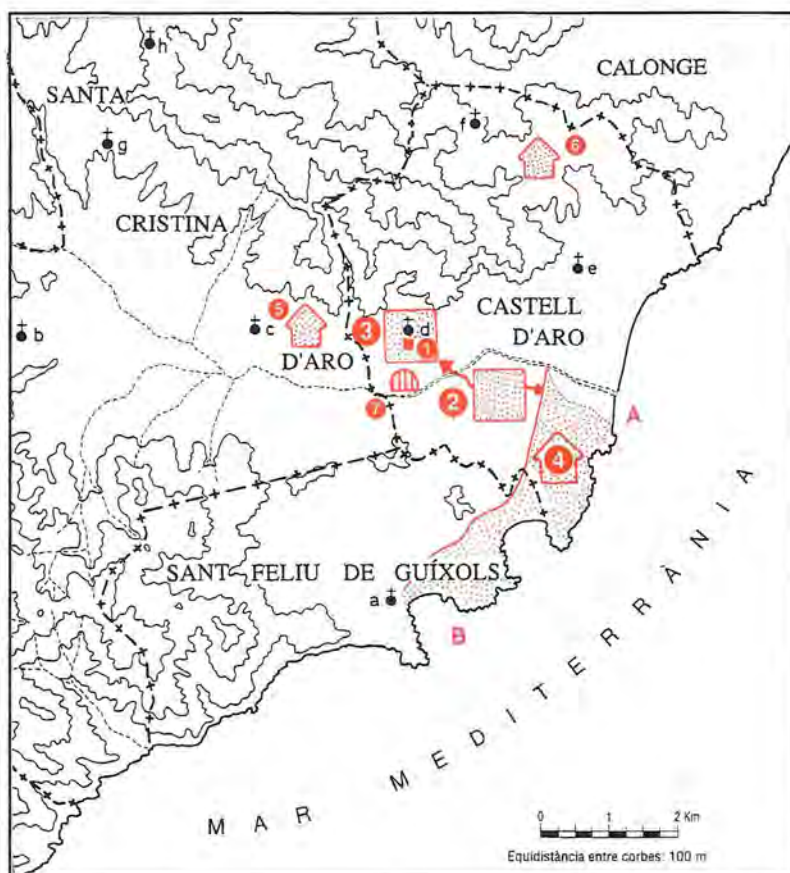

Fig. 48. I041. La comtessa Ermessenda, el seu germà Pere Roger —bisbe de Girona— i el matrimoni Vidal-Quíxol donaren a l'abat Llandric i als seus successors el castell de Benedormiens i els béns necessaris per a mantenir els soldats que havien de custodiar preferentment els territoris compresos entre el port de Pinell i el port del Castellar. Ermessenda donà el castell de Benedormiens (1). El matrimoni Vidal-Quíxol, un alou situat entre el port de Pinell i el castell esmentat (2), els terrenys que voltaven el Benedormiens (3), closos i masos: uns situats en el circuit monestir, pla i coll de Sant Pol, Ridaura i el mar (4); altres a Santa Cristina (5), i altres a Santa Maria de Fenals (6). Per la seva part, el bisbe Pere Roger cedí els delmes de la parròquia de Santa Cristina d'Aro (7).

Els quadrats representen alous; les fletxes, closos i masos; el semicercle, delmes. El quadrat totalment negre era la donació d'Ermessenda; les parts puntejades, de Vidal-Quíxol; el ratllat vertical, del bisbe Pere.

fensava les terres i els seus habitants contra les freqüents falconades dels pirates. El perill era gran; per això la comtessa venia sempre voltada per una important escolta⁽¹⁶⁹⁾.

i) El Ridaura desembocava a un estany i l'úni-ca boca que el posava en contacte amb el mar era precisament per Pinell. Les dunes que hi havia en direcció perpendicular a l'actual desembocadura impedi-rien que ho fes per un altre lloc. També hi havia petits estanys i aiguamolls en el sector de Sant Pol, i un de molt petit darrera l'espigó dels Guíxols, en el barri de Tueda. El camí ral voreja-va aquestes zones pantanoses per on era impen-sable un atac dels pirates.

j) Aquest és el primer document en el qual és esmentada l'església de Santa Cristina d'Aro, bé

(169) Ermessenda siempre que se hallaba en Girona, se venia a esta su casa de Sant Feliu con todos los que la cortejaban, y ciertamente esta es la razón, porque estando esta casa entonces en lugar tan solitario y peligroso, al fin ribera de la mar y en frontera de moros con todo eso vemos que casi todos los actos que se hacian por este tiempo de N^o P^o f. Arnau, se concluyen con estas palabras: "factum est hoc in presentia domine Ermessende comitis et aliorum multorum procerum Gerundensium, Barchinonensium et Vallesium". Porque estos caballeros acompañaban de ordinario a la señora Condesa, y más de veras, quando se acercaba a estos lugares peligrosos de la frontera (CANO, 1606, pàg. 39 i 39v).

que —n'estem segurs— l'església fou alçada bastant abans car s'hi veuen vestigis arqueològics d'edificacions més antigues. Uns anys després, el 1078, li fou agregada —com a sufragània— l'església de Castell d'Aro, que fou consagrada l'any esmentat, segons direm al seu moment.

k) A la tradició del document que publiquem a l'apèndix V, es comprova que Ermessenda signà en primer lloc; a continuació ho féu el seu germà Pere Rogier, i després Gausfred Vidal i la seva esposa Guíxol. El comte Ramon (Ramon Berenguer I *el Vell*) signà només com a testimoni. Recordem que Ermessenda senyorejava —com a usufructuària— tot el comtat de Girona i que no el cedí al seu nét fins al 1057⁽¹⁷⁰⁾. També signà com a testimoni Umberto Odó, probablement pare de Riambau de Baseia.

l) Les relacions entre el bisbe i l'abat de Sant Feliu de Guíxols eren excel·lents. També ho eren, creiem, entre Gausfred Vidal i l'abat; al nostre entendre, res no fa creure el contrari. La important donació del matrimoni no deixa lloc a dubte.

m) Entre la redacció de la part autèntica del document (1041) i l'afegida (1098-1103) va tenir lloc un fet digne de tenir-se en compte; la construcció de l'església romànica del monestir guixolenc i la del seu important sistema defensiu (mitjan segle XI, potser en un període de màxima activitat constructiva: 1043-1052). En tornarem a parlar detingudament.

25- 1043, juny

Arnau acceptà regir el monestir guixolenc, però es va negar a ésser-ne elegit abat; això s'esdevingué 9 anys després⁽¹⁷¹⁾.

Mort l'abat Bofill (1041-1043), els monjos de Sant Feliu de Guíxols, per tal de donar a la comunitat benedictina guixolenc un abat digne del càrrec, varen recórrer a tres personatges extraordinaris: la comtessa Ermessenda, el seu germà Pere Roger, bisbe de Girona, i Ramon Berenguer I, comte de Barcelona, nét d'Ermessenda, i els van demanar que els donessin un pastor sota l'autoritat del qual visquessin en l'ordre del beneurat i santíssim pare Benet.

Posats d'acord, la comtessa —la més interessada— cridà a Girona al venerable Oliba⁽¹⁷²⁾ i li demanà Arnau, monjo de Cuixà, per abat de Sant Feliu de Guíxols. Oliba restà perturbat per un gran afligiment d'esperit i fonent-se en ansietat es prohibí a si mateix fer tal cosa per a no veure's obligat a desprendre's d'un home tan bo. Després, en insistir la comtessa, que féu intervenir el seu germà Pere, Oliba començà a escrutar a soles l'ànim del seu germà [Arnau] i, més endavant, veïg, germà caríssim, que no podem anar contra la voluntat de Déu. Cal que acceptis aquest càrrec pel qual Crist s'ha dignat cridar-te.

Arnau no volia acceptar perquè es creia indig-

ne del càrrec. No sentiria així mateix el desig de continuar al costat d'Oliba amb qui l'unia una afinitat de pensament poc comú? Recordem: *Forçat, aconpleix el manament del seu pare [Oliba]*⁽¹⁷³⁾ i *Arnau no volgué acceptar-lo [el càrrec d'abat] fins després de mort Oliba*⁽¹⁷⁴⁾.

Comentaris:

a) Els monjos de Sant Feliu de Guíxols es valgueren de tres personalitats rellevants. Això demostra la preocupació que provocava l'elecció de l'abat guixolenc, en especial per la importància castellera del nostre monestir que era temple per dintre i castell per fora. I també pel perill d'invasions de pirates a què estaven exposades les nostres terres.

b) El document diu que si Arnau no acceptava ésser abat del monestir, *aquest esdevindria en poc temps sense monjos i inhabitable*⁽¹⁷⁵⁾. Això demostra que les coses no anaven bé en el monestir guixolenc. Creiem que passava temps difícils, que l'edifici no estava en bones condicions de conservació, probablement a causa d'algun atac sarraí. Per això l'abat Llandric havia acceptat el castell de Benedormiens (1041) i ara convenia un abat molt prestigiós que deixés les coses com calia: que els monjos no abandonessin el cenobi i que aquest no acabés essent *inhabitable*. Dit d'una altra manera: que dugués a terme la construcció del nou temple amb el seu sistema defensiu acabat.

c) El document que estudiem és doble: conté dades del 1043 (any diferent del que duu el docu-

(170) En el nomenament de l'abat Arnau (1043) passà un cas semblant. SOBREQUÉS, 1970, pàg. 60 escriu: *Ermessenda porta la veu cantant i Ramon Berenguer, actuant com una figura de segon terme, deixa fer*, fet que torna a ressaltar a la nota 30 de la pàg. 100.

(171) Aquesta notícia, junt amb la del 1052, formen el que és un sol document. Vegeu-lo, en català, a CALZADA, 1977, pàg. 94-97.

(172) Sembla clar que la reunió del 1043 va tenir lloc a Girona. Diu el pergamí: *Després la comtessa cridà a Girona el bisbe de la Seu d'Osona, el venerable Oliba*. També ho trobem a HURTEBISE, 1905, pàg. 41-1 i a ABADAL, 1962a, pàg. 127: *l'incident passat a Girona el 1043. En ocasió de trobar-s'hi reunits la comtessa Ermessenda i el seu nét Ramon, el bisbe de Girona i el nostre bisbe Oliba, es presentaren als monjos del monestir de Sant Feliu de Guíxols demanant a la comtessa que intercedís perquè poguessin tenir un bon abat; desitjaven el monjo Arnau de Cuixà...* I darrerament JUNYENT-MUNDÓ, 1992, pàg. 413: *Els fets indicats s'havien esdevingut el 1043, en uns dies que es trobaven a Girona la comtessa Ermessenda i el bisbe Oliba junt amb el monjo Arnau*. BONNASSIE situa la trobada a Sant Feliu de Guíxols: *El juny del 1043, la presència de Ramon Berenguer I a Sant Feliu de Guíxols [...] on troba la comtessa i els seus amics, els bisbes Pere i Oliba*, (1981, pàg. 97) i, en nota al peu concreta: *nomenament d'un nou abat per al monestir de Sant Feliu*; aquesta nota confirma que es tracta del mateix moment que estem comentant.

(173) Les cites anteriors són de CALZADA, 1987, pàg. 95 i 96.

(174) JOAN GALTES i A.M. MUNDÓ, GEC, paraula *Arnau*.

(175) CALZADA, 1977, pàg. 96.

ment) i dades del 7-VI-1052, que veurem al seu moment. Nosaltres presentem els fets tal com varen passar cronològicament; això és, separats. Entenem que així el treball queda més entenedor.

d) Blanco cregué que el nomenament d'Arnau obeïa al desig d'Ermessenda de tenir al monestir de Sant Feliu de Guíxols un abat prestigiós per a oposar-lo a la prepotent família dels Gausfred de Pals (pàg. 62). Hurtebise abans, i ara nosaltres, opinem que les relacions entre l'esmentada família i el monestir eren excel·lents quan Arnau fou elegit abat. Després es van anar refredant a poc a poc, com veurem més endavant.

26- 1046, 1 de novembre

Quíxol féu execució testamentària del seu marit Gausfred Vidal i donà a la canonja de la seu de Girona uns alous a Sant Martí Vell⁽¹⁷⁶⁾.

Comentari:

Feia uns cinc anys de la donació del Benedormiens a l'abat de Sant Feliu de Guíxols. El matrimoni Vidal-Quíxol, com hem vist, havia donat importants alous. Ara, en canvi, el monestir guixolenc ni s'esmenta. Suposem que el veritable testament encara no ha estat localitzat. El document que comentem no esmenta més que una petita part del béns de Gausfred Vidal. Per contra, en els que aviat trobarem es comprova que els descendents de Vidal continuaren essent poderosos grans senyors.

27- 1052, 7 de juny

Consagració de l'abat Arnau, que ja regia el cenobi guixolenc des del 1043⁽¹⁷⁷⁾. Havien mort els seus amics Oliba (1046) i Pere Roger (1050). Llavors, finalment, Arnau acceptà el càrrec d'abat. Hurtebise comentà: *Nueve años duró esta especie de noviciado de abad, único caso que se presenta en la historia de nuestro monasterio. El acto de su consagración no pudo revestir mayor solemnidad*⁽¹⁷⁸⁾. Signaren el document les personalitats següents, col·locades per aquest ordre: Ramon, comte (Ramon Berenguer I); Ermessenda, comtessa; Ponç, comte (Ponç I d'Empúries?); Berenguer, bisbe de Girona, successor de Pere Roger; Umbert Odó; Umbert, ardiaca; altres importants personalitats; onze monjos (probablement de Sant Feliu) i finalment Bernat Gausfred, dels poderosos senyors de Pals. És a dir, signaren la consagració els personatges més rellevants de la nostra terra en aquells moments, acomboiats per la gran protectora del monestir guixolenc, la comtessa Ermessenda.

Comentaris:

a) Sembla acceptat que Arnau fou qui impulsà la construcció de l'església romànica de Sant Feliu de Guíxols⁽¹⁷⁹⁾: faixes llombardes —o lisenes— i finestres de doble esqueixada, elements del segon romànic (segle X-XI) de Joan Badia.

Probablement també féu construir la de Fenals, propietat del mateix monestir guixolenc.

Ignorem quin impacte tingueren aquestes construccions a la Vall d'Aro. Recordem, però, que sabem l'existència d'esglésies del mateix estil a Castell d'Aro (document del 1078, bé que no en coneixem cap resta), a Solius (restes diverses), a Romanyà i a Bell-lloc⁽¹⁸⁰⁾.

b) Encara es desconeix el motiu pel qual Arnau no acceptà ésser consagrat fins després de regir el monestir durant nou anys. Potser esperava tenir acabada o molt avançada l'església romànica i el seu important sistema defensiu?

c) Queda demostrada, una vegada més, la importància dels Gausfred, ben relacionats amb els grans personatges —comtals i religiosos— del moment; fins aquí no hem observat cap tiyantor amb l'abat guixolenc.

d) Igualment signà Umbert Odó del Montseny, un fill del qual —Riambau de Baseia— casà amb Ermessenda de Pals, matrimoni que senyorejà, bé que il·legalment, el castell de Benedormiens, com veurem; també signà un Umbert, ardiaca, potser familiar de l'esmentat Umbert Odó.

28- 1053, 15 de maig

En aquesta data, l'abat Arnau renuncià a la defensa del Benedormiens. Amb autorització i en presència de la comtessa Garsenda, cedí a Bernat Gausfred (fill de Gausfred Vidal), senyor de Pals, la custòdia —no la senyoria— del castell esmentat; també les seves pertinences. La part essencial del document ens ha estat facilitada per J.M. Marquès. Diu així:

Sigui notori a tothom que jo, Arnau, abat de Sant Feliu de Guíxols, vaig donar en violari a Bernat Gausfred l'alou de Fenals del dit Sant Feliu, del qual el seu pare Gausfred i el mateix Bernat s'havien evacuat en poder de Sant Feliu i nostre, amb l'alou de Tueda, que el seu pare deixà a Sant Feliu, igualment en violari, excepte l'alou de Sant Amanç o de "Bouitis", que restituïm com a tinença en propietat. Igualment li vaig donar en violari l'alou que ell, lliurement i amb escriptura de donació donà a dit Sant Feliu com a compensació de tot el violari predit, és a dir, tot allò que tenia d'alguna manera ençà del riu Aro,

(176) ADG, pergamí 49 esmentat per ROURA, 1985. BLANCO, 1991, pàg. 81 transcriu el document en llatí.

(177) ADG, pergamí núm 6; traducció catalana de CALZADA, 1977, pàg. 94-97. També a CERVERA, 1984, pàg. 92-94. VILLANUEVA, 1803, XV, pàg. 209-213. GRAHIT, 1874, pàg. 120 on diu que també Almodis assistí a l'acte, detall que no hem trobat enlloc. HURTEBISE, 1905, pàg. 41-1. ESTEVA, 1978a. MARTÍ, 1987, vol 2, pàg. 226. BLANCO, 1991, pàg. 62-65 i 82. JUNYENT-MUNDÓ, 1992, pàg. 410-413.

(178) HURTEBISE, 1905, pàg. 41-2, probablement seguint Grahit, posà que Almodis assistí a l'acte.

(179) ESTEVA, 1978b.

(180) BADIA, 1977 i 1985. ESTEVA, 1990, pàg. 63-114.

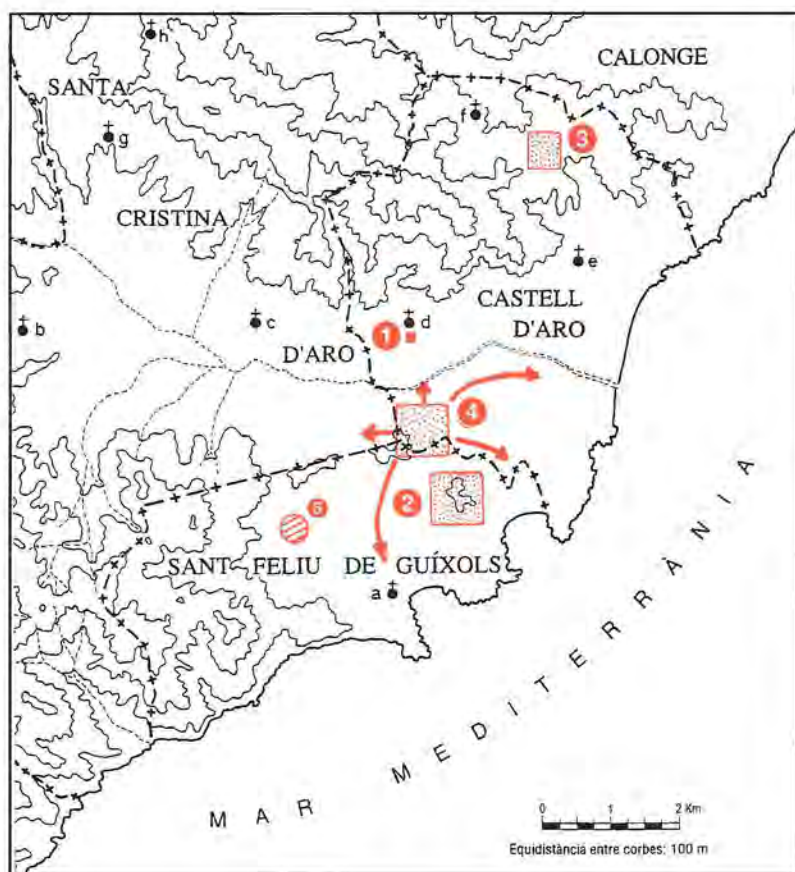

Fig. 49. 1053. L'abat Arnau donà la custòdia —no la senyoria— del castell Benedormiens (1, quadrat negre) a Bernat Gausfred de Pals. Per al manteniment de la guarnició, hi afegí —en violari— els alous de Tueda (2), els de Santa Maria de Fenals (3) i la riba dreta del Ridaura fins al mar (4) (quadrats amb punts). L'alou de Sant Amanç (5) n'era exclòs.

Fig. 50. La punta de Pinell, al centre de la fotografia, tancava per ponent el port del mateix nom. Més al nord, la llarga platja coberta d'aiguamolls i tot el sector rocós fins a Calonge feien que la part costanera de Fenals fos poc poblada. Fotografia de J. Cebollero.

tal com és limitat per l'aigua corrent fins al mar i amb les altres afrontacions que pertanyen al mateix alou fins al dit monestir, de tal manera que mentre visqui ho tingui i posseeixi al servei de Sant Feliu i nostre, i ens sigui fidel a mi i als meus successors com un home ho ha de ser al seu senyor, i després de la seva mort totes les coses dites més amunt retornin sense retenció ni vincle de cap persona a la propietat, dret i domini del dit monestir; entretant doni cada any, en concepte de cens i possessió una mitgera legal d'oli a l'inici de la Quaresma.

La convenença fou feta en presència de la senyora Ermessenda, comtessa, i de molts altres homes i magnats de Girona, Barcelona i el Vallès, l'any vint-i-dos del regne del rei Enric⁽¹⁸¹⁾.

Això és, Gausfred va rebre —en violari— els alous de Fenals, Tueda (excepte l'alou de Sant Amanç) i la riba dreta del Ridaura fins al mar,

alguns dels quals l'abat havia rebut del matrimoni Gausfred-Vidal, pares de l'actual castlà del Benedormiens. A canvi, Bernat Gausfred es comprometé a pagar al monestir una mitgeria d'oli cada any i a ser fidel a l'abat i als seus successors, *com cada home ha de ser-ho al seu senyor*⁽¹⁸²⁾.

Comentaris:

a) El castell era del monestir de Sant Feliu de Guíxols. Per això el seu abat podia nomenar el seu castlà⁽¹⁸³⁾. Una de les condicions, però, era que no podia elegir una persona enemiga o contrària als que havien donat o *perficionat* el castell o bé havien contribuït a pagar les despeses que els soldats comportaven; cosa que era molt lògica. Però no li'n donà la propietat: a la seva mort o invalidesa, tot plegat havia de revertir altra vegada al monestir guixolenc. Insistim en aquest punt perquè és fonamental per a comprendre el que esdevingué més endavant⁽¹⁸⁴⁾.

b) Les relacions d'amistat entre l'abat Arnau i Bernat Gausfred sembla que eren excel·lents. El text que transcrivim de Cano no deixa lloc a dubte: *era hombre [...] muy virtuoso y devoto de esta sancta casa*⁽¹⁸⁵⁾.

c) Molts historiadors han tractat aquest tema, però no n'hem trobat ni un que intentés esbrinar per què els monjos guixolencs el 1041 acceptaren la propietat i, amb ella, l'obligació de defensar el Benedormiens i la seva costa i el 1053 en cediren la castllania. Nosaltres intentarem fer-ho: D'antuvi recordem que el 1043 Arnau fou elegit per regir el cenobi, però no fou consagrat fins al 1052. L'any següent, el monestir donà la custòdia del Benedormiens a Bernat Gausfred. Per què aquesta cessió de castllania? Hipòtesi:

(181) ADG, pergamí original, fons Sant Feliu de Guíxols. MARTÍ, 1987, vol. 2, pàg. 226. Datat 1052, 7 de juny. BLANCO, 1991, pàg. 82-84, amb la transcripció llatina.

(182) BLANCO, 1991, pàg. 65. BONNASSIE, 1992, pàg. 238: *En el siglo X casi no tenemos ejemplos de que se aplique el epíteto "senior meus" a otro que no sea el conde*. Aquí una expressió semblant és aplicada, en el segle XI, a l'abat del monestir guixolenc.

(183) Castella = amo del castell; castlà = guàrdia del castell, segons es troba en el català antic (BONNASSIE, 1981, pàg. 37, nota 151).

(184) *Comprometiéndose por su parte el noble Gaucefredo, a observar fielmente el encargo que se le confiaba, por durante su vida, mientras estuviera hábil para el manejo de las armas: pactose por último, que si no era posible [...] llevar a cabo este compromiso, el monasterio volvería a recobrar cuanto se donaba, sin que el nuevo castellan intentara la menor molestia ni contradicción* (GRAHIT, 1874, pàg. 122). Els monjos renunciaren al castell de Benedormiens a favor de Bernat Gausfred; imaginem que, ans que renúncia, en realitat devia haver-hi assignació de castllania (CATALÀ, 1969, pàg. 637-2). *Así vino a encargarse el hijo de Gausfredo Vidal, de Pals, de la tenencia del castillo. Obróse, pues, en conciencia entregando su custodia al nuevo señor de Pals, heredero del que había transmitido para el sustento de su guarnición numerosos predios* (HURTEBISE, 1905, pàg. 44-1-4).

(185) CANO, 1606, pàg. 40.

1) El 1043 era un moment crític pel mal estat de les edificacions i de les defenses monacals i, com a conseqüència, per la indefensió amb què es veien els monjos del cenobi. Era necessari que el castell-monestir fos una defensa segura donada la seva situació estratègica a la costa, ja que sovint era colpida per les falconades dels pirates. Calia evitar tant sí com no que el monestir esdevingués *en poc temps sense monjos i inhabitable*, com hem dit en el document del 1043, b. Els comtes no podien permetre que el monestir-castell quedés abandonat i que, pel seu flanc, poguessin entrar terra endins els pirates que infestaven la costa gironina.

2) El Benedormiens havia de defensar des del port de Pinell fins el port del Castellar⁽¹⁸⁶⁾. No esmenta Fenals perquè la part costanera rocosa era poc poblada i perquè la platja era coberta d'aiguamolls. Per això els atacs per aquests sectors eren improbables. Per tant, Arnau —com a responsable del Benedormiens— havia d'atendre la defensa de les terres costaneres des de Pinell fins al port de Sant Feliu i —com a cap de la comunitat guixolenc— la del monestir dins del qual, segurament, s'hi refugiaven els veïns de Gissalis en cas de perill. La tasca no era gens fàcil, ni agradable, ni en consonància amb el caràcter religiós d'Arnau. Era, per això, que s'havia resistit a acceptar el càrrec d'abat durant nou anys?

3) L'abat havia de refer, en bona part, el conjunt del monestir. Vistos els freqüents atacs dels pirates, el seu sistema defensiu havia de ser preferent. Per tant, la tasca prioritària —en l'aspecte material— fou construir un temple nou i dotar-lo d'un potent sistema defensiu.

De les edificacions defensives anteriors a Arnau es conserven dues torres (del Fum i del Corn), una paret amb una espitllera i obertures —ara aparellades— de dovella central en forma de triangle invertit⁽¹⁸⁷⁾ i l'enigmàtica Porta Ferrada. De les construïdes en temps de l'abat Arnau es conserven els peus de l'església romànica que fa uns 12 m d'amplària interior; segons Badia, *una de les més amples del romànic local*⁽¹⁸⁸⁾. Altra-ment, el seu sistema defensiu devia ésser poderós, car al costat nord hi ha encara un pany de muralla amb 17 espitlleres arrencades; també l'inici d'un mur el qual tancava el conjunt pel sector de ponent, mur que tenia un gruix d'uns 90-100 cm. La resta ens és desconeguda.

4) Econòmicament, els comtes —àvia i nét— passaven moments òptims, car comptaven amb abundant or musulmà⁽¹⁸⁹⁾.

El monestir disposava, entre altres ingressos, de l'important alou Spanedat.

Arnau fou elegit per a regir el monestir guixolenc el 1043 i ho fou per intervenció del seu gran amic Oliba i de Roger, bisbe de Girona, que es distingiren pel seu interès a alçar i restaurar temples.

Fig. 51 i Fig. 51'. La Torre del Fum era una de les edificacions defensives del monestir guixolenc. De planta en semicercle, descansa sobre les ruïnes d'un edifici dels segles V-VI. S'hi distingeixen tot un seguit de mènsules, que recolzaven una tongada de matabans, espitlleres i merlets. Avui dia, tota la part alta ha estat restaurada i se n'ha eliminat la teulada de fibrociment.

Per tant, donades les circumstàncies anteriors, opinem que el temple romànic i el seu important sistema defensiu foren alçats entre 1043 i 1053, almenys les estructures més essencials. El termini és curt, però les circumstàncies eren òptimes.

5) Per això quan cap al 1052 el temple romànic i el seu sistema defensiu eren acabats, abat i monjos ja en tenien prou amb el sistema defensiu propi. Preocupar-se també del Benedormiens i de les terres o defensar era excessiu per a uns homes que no eren ni guerrers ni vivien de les guerres. És quasi segur que aleshores acordaren cercar un substitut per a defensar el castell d'Aro, un home que fos de la seva confiança: Bernat Gausfred.

Llavors Arnau acceptà ésser abat (1052) i renuncià a la defensa del Benedormiens (1053) perquè ja tenia el seu monestir amb bones defenses. Des d'aquell moment —desapareguts ja Oliba i el bisbe Pere Roger— pogué dedicar-se a la comunitat benedictina, a predicar el cristianisme (*per a*

(186) Una part del document que hom ha atribuït en la seva totalitat al 1041 diu que el tram a defensar anava des de *Calonge fins al monestir de Sant Feliu*, però ara sabem que aquest text és un afegit del 1098-1103. CANO, pàg. 62v parla de la defensa de *estas costas de San Feliu, la Vall d'Aro y Fanals*. El fragment autèntic és el que transcrivim en el nostre text.

(187) ESTEVA, 1979.

(188) BADIA, 1977, pàg. 359-2. Un temple així fa suposar una població de certa importància, potser superior al que fins avui hom havia suposat, població que seria al raval del monestir, car no sabem pas que la vila fos iniciada.

(189) Entre 1027 i 1038 les comtesses Ermessenda i Guisla varen pagar el frontal de l'altar de Girona —or adornat amb esmalts i pedres precioses— valorat en 400 unces d'or fi (J. MARQUÈS, AIEG XIII, 1959, pàg. 213-231. BONNASSIE I, 1979, pàg. 343). *Desde 1052 —y puede que antes— Ramon Berenguer I [...] tal vez es uno de los hombres más ricos de su tiempo*. També ho era el bisbe de Girona (BONNASSIE, 1992, pàg. 234). Ermessenda vengué al seu nét Ramon Berenguer I i a la seva esposa Almodis *per la módica quantitat de mil lliures d'or* tots els seus drets i es retirà a Besora (1057) (COLL i ALENTORN, GEC). En el seu testament, la mateixa comtessa *disposà encara de més de 500 unces d'or en monedes* (BONNASSIE, I, 1979, pàg. 344). *Des del 1054 hom parla ja de monedes d'or de Barcelona* (COLL i ALENTORN, GEC, Ramon Berenguer I).

que puguis guanyar per Déu les ànimes que t'han estat confiades), ajudar els necessitats (el fill de l'home no ha vingut a ser servit, sinó a servir i lliurar la seva ànima per a la redempció de molts), a servir a Déu amb una gran dedicació i a les seves meditacions i oracions. L'home d'empena constructiva i d'organització pràctica i eficaç va passar a ser l'home dedicat a Déu i a la seva doctrina, tal com era quan l'apartaren de Cuixà i l'obligaren a dirigir la comunitat benedictina guixolenc.

d) Hem vist que Bernat Gausfred es comprometé a donar cada any, en concepte de cens i possessió, una mitgera legal d'oli a l'inici de la Quaresma. No hem pogut saber què era una mitgera legal d'oli, però creiem que es tractava d'una quantitat respectable perquè, segons Cano, *vino cargado con su media migera de olio* (pàg. 40v) i, segons Grahit, *la llevó él mismo a cuestras* (pàg. 121, nota 3)⁽¹⁹⁰⁾.

e) Anotem de passada que, segons Cano (pàg. 41), l'abat Arnau morí el 1076, dada equivocada perquè en el document del 1067 del qual parlarem, hi consta *Petrum Gaucfredi, abbatem monasterii Sancti Felicis Gessalensis* (Blanco, 1991, pàg. 92), error que ja havia observat Zaragoza, 1982, pàg. 17⁽¹⁹¹⁾.

f) Observem que, entre els que signaren el document, hi havia magnats de Girona, de Barcelona i del Vallès, on el monestir tenia propietats.

g) Aquest mateix any, el monestir guixolenc —per intervenció de la comtessa Ermessenda— va vendre un hort que tenia a Barcelona⁽¹⁹²⁾, prova que hi havia una referència anterior que no hem trobat.

29- 1051-1058

VI

La comtessa Ermessenda, en bé de l'ànima del seu marit Ramon Borrell, tornà a la seu de Girona i al bisbe Berenguer totes les esglésies i feus, totes les terres i masos, i tots els alous que tenia perquè el seu marit les havia retingudes. Entre els nombrosos béns que el document esmenta hi trobem l'església de Sant Martí de Calonge, amb totes les seves pertinències, i l'església de Santa Cristina d'Aro ("Araza"), amb totes les seves pertinències i l'església de Sant Feliu de Llagostera, amb totes les seves pertinències...⁽¹⁹³⁾

Comentaris:

a) Queda clar que el comte tenia esglésies i béns que no eren de la seva propietat, honors que podien ser deixats o retinguts per la força. La comtessa, però, parlà clar: els retornà en bé de l'ànima del seu marit.

b) Entre les esglésies retornades, el document esmenta la de Sant Martí de Calonge, la de Santa Cristina d'Aro i la de Sant Feliu de Llagostera,

Fig. 52. Església de Sant Feliu de Llagostera, d'estructura datable bàsicament del segle XVII-XVIII, esmentada entre els nombrosos béns que la comtessa Ermessenda tornà a la seu de Girona (1051-1058). Fotografia d'A.T.V. que ens ha facilitat Pere Barreda.

prova evident que totes tres, en el temps del document, eren possessions de la seu gironina. Ens hi tornarem a referir en els resums corresponents.

c) Ermessenda tornà 31 esglésies amb totes les seves dependències, 2 torres o castells amb les seves esglésies i encara altres béns. La devolució d'Ermessenda fou veritablement important. Recordem, però, que ni retornà l'església de Fenals, ni la de Bell-lloc, ni la de Romanyà, ni la de Solius. Creiem que fou perquè cap no era de la seu.

d) Fins aquestes dates el país havia tingut pau amb els musulmans. Com a conseqüència, gaudí de progrés econòmic i cultural que fins llavors no havia tingut.

1057, maig

Els comtes Ramon Berenguer I *el Vell* (1035-1076)⁽¹⁹⁴⁾ i la seva esposa Almodis⁽¹⁹⁵⁾ eren se-

(190) Segons el diccionari Alcover-Moll, la mitgera servia per a mesurar vi i equivalia a uns 6-8 porrons o 6-8 litres aproximadament. Una mitgera d'oli equivaldria, més o menys, als mateixos 6-8 litres? Això justificaria el *vino cargado* de Grahit. Hurtebise, en comptes d'una mitgera diu que es comprometé a pagar un *secihario*, o *cetrl de aceite* (1905, pàg. 44-1).

(191) Sobre el successor de l'abat Arnau, vegeu el document del 2-V-1057.

(192) CATALÀ, I, 1957, pàg. 724-1.

(193) ADG, J.M. MARQUÈS, 1987-1993, pàg. 239, núm. 120. Traducció del mateix J.M. MARQUÈS.

(194) Ramon Berenguer I *el Vell* governà sota la tutela de la seva àvia Ermessenda, amb qui topà més d'una vegada. L'àvia es retirà a regir només el comtat de Girona i restà exclosa dels de Barcelona i Osona. El 1052 el comte es casà per tercera vegada, ara amb Almodis de la Marca. *Per fi a mitjan 1057, el comte arribà a un acord definitiu amb la seva àvia, la qual li cedí tots els seus drets a canvi d'una mòdica compensació econòmica i es retirà al castell de Besora, on morí l'any següent* (COLL i ALENTORN, GEC, paraula Ramon Berenguer I). Rebé mil

nyors del fisc de Llagostera i també n'eren de la propietat superior (o dominant) de Solius continental. Ramon —fill de Seniofred— era senyor de l'alou servent de Solius (continental). Ambdues propietats eren veïnes; per tant, tenien un mateix tram de termenal comú. Entre els comtes i Ramon Seniofred varen sorgir qüestions a causa dels límits entre les propietats respectives i, com que ambdues parts volien resoldre la disputa mitjançant un pacte, foren convocats els *òptims i nobles barons* que s'esmenten en els documents que transcrivim als apèndixs VII i VIII⁽¹⁹⁶⁾. Els barons establiren i definiren i determinaren que aquests termes fossin fixes i inamobibles segons llei eterna entre el fisc comtal i l'alou de Ramon Seniofred.

A conseqüència del pacte foren escrits dos documents combinats expedits el maig del 1057: un el dia 2 i un altre el dia 7. Els estudiarem per separat⁽¹⁹⁷⁾.

30- 1057, 2 de maig VII

Ramon Seniofred i els testimonis signaren aquest document dirigit als comtes esmentats; s'hi reconeixen les fites del tram comú a Llagostera i a Solius. Com que en el document Seniofred diu: *Jo [...] evacuó*⁽¹⁹⁸⁾, és segur que s'havia emparat o apropiat de territoris fiscals de Llagostera, bé que

onzas de oro que son cien mil libras de moneda barcelonesa (CANO, 1606, pàg. 41v). *L'habilitat del comte consistirà a esquivar tota lluita frontal. El seu deler més gran és de no enfrontar-se als seus adversaris; en diverses circumstàncies fins i tot utilitzarà envers ells una insigne paciència [...]. Pertany a la generació que es forma dins els usos feudals, per a qui els litigis es resolen per mitjà de jurament i de "convenientias"* (BONNASSIE, 1981, II, pàg. 96).

(195) Almodis de la Marca (?-1071). Comtessa de Barcelona, tercera esposa de Ramon Berenguer I des del 1052. El 1053 ja li donà els futurs comtes, bessons, Berenguer Ramon II i Ramon Berenguer II. Ben aviat topà amb la comtessa-àvia Ermessenda, situació que no s'arranjà fins al 1057. Ramon Berenguer, aleshores, pogué dotar Almodis esplèndidament i l'associà al govern. Fou comtessa de gran personalitat, però d'unes ambicions, un egoisme i una ànsia dominadora extraordinaris. Pretengué la successió comtal a favor dels seus dos fills, contra el dret legítim de Pere Ramon, fill de Ramon Berenguer I i de la seva primera esposa Elisabet. En circumstàncies no gens clares, el 16 d'octubre de 1071, Pere Ramon assassinà la seva madrastra, circumstància que l'apartà del comtat (SOBREQUÉS, 1970, pàg. 63 i 92-95; també ANSCARI M. MUNDÓ a GEC i BONNASSIE, 1979, pàg. 447, amb força més dades).

(196) Un *Bernardus Seniofredus* va signar el document del 1018. Era familiar de Ramon Seniofred, de Solius? (Document núm. 21 de 1018).

(197) *Los convenios concluidos por Ramon Berenguer I conservaban todavía suficiente vigencia en la época de su bisnieto Ramon Berenguer IV como para que éste los hiciera incluir de forma prioritaria en el cartulario creado por él, el "Liber Feudorum Mayor"* (BONNASSIE, 1992, pàg. 221-222).

(198) *Evacuar en dret feudal català, cedir una possessió o renunciar-hi* (GEC).

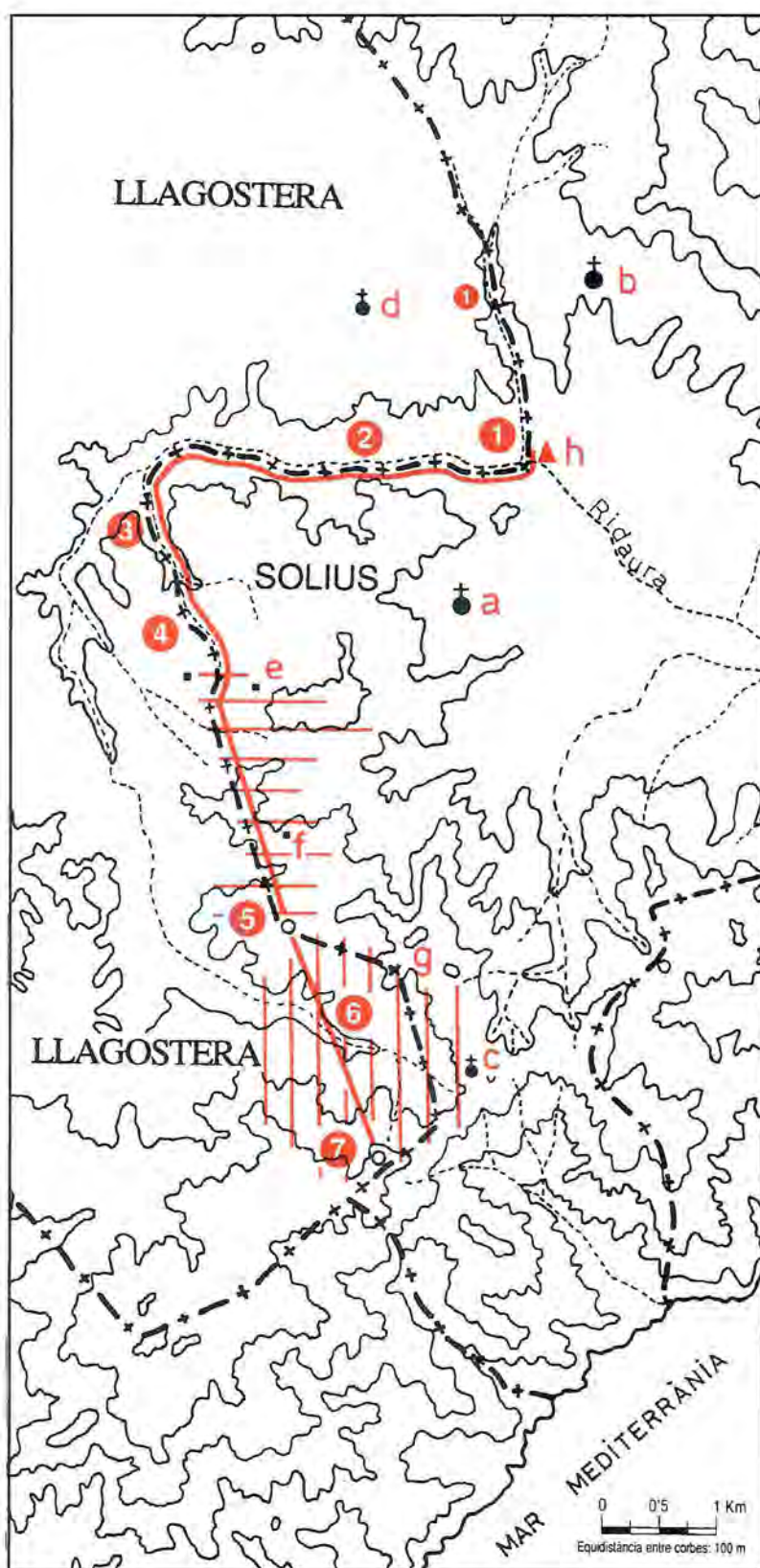

Fig. 53. 2-V-1057. Els comtes Ramon Berenguer I i la seva esposa Almodis, senyors de Llagostera, signaren una concòrdia amb Ramon Seniofred, de Solius, sobre els límits d'ambdós territoris. Les fites que el document esmenta eren: riu de Pruneres, ara dit riera de Salenys (1), Aigües de l'Aro [...] separant els termes de Solius i Penedes, el Ridaura (2), torrent de Maçanera, ara dit de la Deu (3), puja fins la font de l'Olivera, avui font d'en Bernat (4), puja fins al terme de ses Tallades, roques Tallades: Matxacuca Gros (5), Matxacuca Petit... baixa fins al torrent de Llinars, curs alt del Ridaura (6) i acaba al terme d'Espodola, Spodola, Pedra Espolla o Pedra Espo (7). Entre la font de l'Olivera (4) i ses Tallades (5) el document esmenta l'alou de Sant Feliu de Guíxols; es tracta del que el monestir tenia en part a la parròquia de Solius i en part a la de Llagostera, alou que indiquem amb ratllat horitzontal, de límits inconcrets, perquè no els coneixem. Entre al Matxacuca (5) i Espodola (7) hi havia el camp comtal de Tueda, Toveda o Dueda que és indicat amb ratlles verticals; aproximadament comprèn l'entrant actual de Llagostera dins de Solius, delimitació aparentment absurda que ens havia cridat l'atenció des del primer moment, però que s'explica perquè era territori del comte que també senyorejava Llagostera i que, amb el temps, el camp hi quedà incorporat.

Signes convencionals: Esglésies: de Solius (a), de Bell-lloc (b), de Sant Baldiri (c), de Penedes (d). Cases: de ses Tallades (e), de can Duran del Gatellar (f). Lloc on era plaçat el castell del Montclar (g). Pedra Ramera (h).

hi ha la possibilitat que Seniofred volgués complaure el comte i deixés voluntàriament el territori que li reclamava, a fi d'estalviar-se complicacions.

Aquests foren els límits i els conceptes que el document conté:

El primer terme de l'esmentada terra comtal de Llagostera és, a la part de sol ixent el riu de Pruneres, tal com corre i va cap a les aigües de l'Aro. L'altre terme es troba a la part de migdia de les esmentades aigües de l'Aro que separen i divideixen la citada terra de patrimoni comtal i l'alou de Ramon Seniofred separant els termes d'Olius [Solius] i els termes de Penedes, parteix i travessa fins les aigües del torrent de Maçanera que hi corre en temps de pluja i el seu torrent, segons puja fins la font de l'Olivera i el terme de l'alou de Sant Feliu de Guíxols, puja fins el terme de ses Tallades i baixa fins el torrent de Llinars; aquest torrent de Llinars separa i entra en el camp comtal de Toveda, sobre el qual el comte hi té la tasca i el delme, i així va des de l'esmentat torrent de Llinars directament fins el terme d'Espodola, de patrimoni comtal; i la terra de patrimoni comtal de Llagostera i l'alou de Sant Feliu de Guíxols separen i divideixen la propietat de Ramon Seniofred, entrant en els termes de Torres i ses Tallades per la part de ponent, segons els esmentats límits els quals separen, divideixen i determinen l'esmentat fisc comtal i l'alou de Ramon Seniofred, ja citat, i l'alou de Sant Feliu, per mitjà de les aigües, torrents i límits⁽¹⁹⁹⁾.

Comentaris:

a) Ramon, fill de Seniofred, ja tenia l'alou de Solius abans de la data del document; probablement ja l'havia tingut el seu pare. Si el comte li hagués donat l'alou el dia 2, no tindria sentit que el mateix dia una colla d'òptims i nobles varons signessin una concòrdia a causa del gran i màxim dubte que havia sorgit. Tampoc no es pot acceptar que el mateix dia de prendre possessió de l'alou, Ramon Seniofred signés un document pel qual renunciava a certs territoris.

b) Sospitem que Ramon Seniofred —o el seu pare— havia rebut l'alou de mans d'Ermessenda quan les relacions entre àvia i nét no eren bones. Si fou així, és evident que Ramon Seniofred tenia la confiança d'Ermessenda, però sospitem que no la tenia del comte Ramon Berenguer ni, especialment, d'Almodis, car entre ells havia sorgit un gran i màxim dubte. Quan la comtessa Ermessenda renuncià als béns que posseïa en el comtat de Girona, i el comte i la seva esposa en prengueren possessió, és probable que els darrers demanessin o imposessin el pacte que estem comentant.

c) La delimitació era només entre Solius i Llagostera, o sigui, comprenia la part oriental de Llagostera; no parla per res de la part oriental ni de migdia de Solius (continental).

Fig. 54. La riera de Salenys, abans riu de Pruneres, quasi en la seva confluència amb el Ridaura. Encara avui dia és divisòria entre els termes dels municipis de Santa Cristina d'Aro i Llagostera. Fotografia d'Enric Vicens.

Fig. 55. La Pedra Ramera és un menhir que es troba al costat de la confluència de la riera de Salenys i el riu Ridaura. Almenys des del 1302 serví de fita entre Penedes, Solius i Bell-lloc. Restà caiguda fins a l'any 1991, en què l'alçà una colla de cristinencs i guixolencs.

d) El primer terme que el document esmenta és el riu de Pruneres, ara anomenat riera de Salenys. La fita probablement era el punt on el Pruneres desguassava al Ridaura, punt que actualment és límit entre Penedes, Solius i Bell-lloc el que —amb tota seguretat— serví de fita a la delimitació del Solius (continental) del 7 de maig del 1057, com veurem. Ara bé, com que en el text diu *tal com corre i va cap a les aigües de l'Aro*, en el dibuix hem assenyalat la part del Pruneres que encara serveix de divisòria entre Penedes i Bell-lloc, bé que probablement la fita era el punt d'unió dels dos rius o torrents, com hem dit abans (el núm. 1 de la fig. 53). Més tard, la fita va ésser la Pedra Ramera⁽²⁰⁰⁾.

(199) ACG, *Liber Privilegiorum* del monestir guixolenc, pàg. 23 superior i 15 inferior, car hi ha més d'una numeració. Apèndix VII. Traducció de GABRIEL ROURA.

(200) A partir de 1302 sabem que el menhir Pedra Ramera serví de fita entre Penedes, Solius i Bell-lloc (PALLÍ-ESTEVA, 1990, pàg. 31-35).

e) L'altre terme o límit és l'aigua d'Aro o Ridaura, que no és un punt sinó una delimitació de més de 3 km de llargària que *separa els termes de Solius i de Penedes* (núm. 2 íd).

f) La tercera delimitació és el *torrent de la Maçanera*⁽²⁰¹⁾, que avui hom anomena, en el tram final, *torrent de la Deu* (núm. 3 íd).

g) Del torrent de la Maçanera, el termenal *puja fins a la font de l'Olivera* o d'Olmeda, avui font d'en Bernat, en el mateix torrent de la Maçanera o de la Deu (núm. 4 íd).

h) I *puja fins al terme de ses Tallades*⁽²⁰²⁾. Per hipòtesi, identifiquem com a Roques Tallades el conjunt del Matxacuca Gros (el punt més alt, 343 m) i el Matxacuca Petit (aquest encara avui és terme).

i) Entre la font de l'Olivera i el Matxacuca hi havia l'*alou de Sant Feliu de Guíxols*, això és, l'alou que el monestir tenia entre els termes de Solius i de Llagostera (probablement el que procedia de Riquilda de Narbona, compost d'una part boscosa i d'una altra de terra de conreu. Conjunt de ses Tallades que comprenia el sector que avui inclou les masies de Tallades i de can Duran del Gatellar (núm. 4-5 íd).

j) I *baixa fins al torrent de Llinars*⁽²⁰³⁾. Des del Matxacuca, en direcció a Espodola o Pedra Espolla⁽²⁰⁴⁾, només hi ha un torrent important. És el Llinars, que neix a ponent i a nivell inferior de la masia/capella de Sant Baldiri⁽²⁰⁵⁾ i constitueix el curs alt del Ridaura (núm. 6 íd).

k) *Aquest torrent de Llinars separa i entra en el camp comtal de Tueda sobre el que el comte hi té la tasca i el delme*. Creiem que el camp comtal eren els actuals camps plaçats a llevant i a ponent de Sant Baldiri, també dins dels termes actuals de Solius i de Llagostera. A la part de llevant és on neix la riera de Tueda que dona nom al camp comtal i desguassa al Ridaura, a prop de la urbanització de l'actual Club de Golf de Santa Cristina.

El fet de tenir el comte —que senyorejava Lla-

Fig. 56. El riu Ridaura sempre ha tingut un paper important en la delimitació dels pobles de la Vall d'Aro (Solius i Bell-lloc ahir, Santa Cristina avui) amb els que l'envoltaven (Penedes ahir, Llagostera avui).

Fig. 57. La Font d'en Bernat, abans Font de l'Olivera, es troba sota el Puig d'en Moner, en terme de Llagostera. Desguassa al torrent de la Maçanera i d'aquí al mateix Ridaura. Fotografia d'Albert Gironés.

Fig. 58. Can Duran del Gatellar. Masia fortificada del sector de Tallades. Al segle XI el monestir guixolenc tenia en aquest indret un alou, a cavall dels termes de Solius i Llagostera. Fotografia de l'arxiu del monestir de Solius.

gostera— aquest camp de Tueda, potser motivà que el termenal, en lloc d'anar en ratlla recta des del Matxacuca (núm. 5 íd) a la roca Espolla (núm. 7 íd) com en el segle XI, ara presenta l'entrant anormal que fa que Llagostera arribi a les proximitats de Sant Baldiri.

1) *L'esmentat torrent de Llinars va directament fins al terme d'Espolla*, detall que és exacte, car el torrent s'inicia al peu del terme esmentat⁽²⁰⁶⁾.

(201) Maçanera = poma salvatge (GEC).

(202) *Jaume Roure* [el del molí d'en Roure del Ridaura] *terratinent de Llagostera te una pessa de terra anomenada "matarodona" y "torrent masanera"* [el que separa Solius de Llagostera] [...] *afronta a llevant amb Benet Pellicer, a mitgdia ab lo Mas Talladas, a ponent ab dit dueño en terras de Llagostera y a tremontana ab terras de Llagostera* (Còpia del Catastre del lloch de Solius, any 1731, copiat per Joan Dalmau de Solius l'any 1826. Arxiu Municipal de Santa Cristina d'Aro, núm 74).

(203) Llinar = camp de lli (GEC).

(204) N'hem parlat en el document del 939, comentari s.

(205) Tenim documentada aquesta ermita des del segle XV.

(206) Des que Pedra Espolla és esmentada en aquest document com a fita entre els dos Solius i Llagostera, Montagut (*Muntanya de Tossa*) probablement deixà de ser terme, car no l'hem tornat a trobar en cap altre document. La delimitació que fins al 1057 pujava per la carena occidental del torrent de Vallpresona en direcció a Montagut, canvià per passar pel fons del torrent esmentat i anar directament a Pedra Espolla. La data 1799, esculpida a la roca, demostra que llavors encara era fita. Per a més detalls vegeu la fig. 13.

Fig. 59 i Fig. 59'. El Montclar (406m) és el puig més alt de la contrada. Al cim hi havia un castell o torre, avui totalment derruït, les restes del qual encara són visibles. Fotografies d'Enric Vicens.

m) *La terra de patrimoni comtal de Llagostera i l'alou de Sant Feliu de Guíxols separen i divideixen la propietat de Ramon Seniofred, entrant en els termes de Torres*⁽²⁰⁷⁾ [...] *per la part de ponent*; creiem que és el sector proper al Montclar on hi havia un castell o torre⁽²⁰⁸⁾.

n) Villanueva, XV, pàg. 8 i 9, basant-se en el document del dia 7 del mateix mes i any, —del qual parlarem tot seguit— observà que un dels signants era "*Berengarius Abba*", *que aunque no dice de qué monasterio, se puede conjeturar que fuese de este, [SFG] atendidas las circunstancias de la escritura y la excepción de la jurisdicción de esta casa*. Amb la publicació del document que estem comentant, cal rebutjar la suposició de Villanueva, que no el coneixia; també queda posat en clar el que escriviren Grahit, 1874, pàg. 120, Hurtebise, 1905, pàg. 41-2 i Zaragoza, 1982, pàg. 17, nota 11⁽²⁰⁹⁾. En efecte, en el document —que creiem inèdit— entre els testimonis convocats es llegeix: *dom Bernat, abat de Sant Feliu de Girona*; per tant, no era abat de Sant Feliu de Guíxols.

o) Entre els *òptims i nobles barons* convocats pels comtes *per jutjar i dilucidar i determinar els esmentats termes de dit fisc*, el document esmen-

ta, entre altres, els següents: Ramon Seniofred, senyor de Solius; el seu fill Berenguer; Guillem Seniofred, clergue, potser germà del primer; Pons Grau, vescomte; Umbert Odó, segurament el senyor de Sesagudes, Montseny i Montpalau, pare de Riambau de Baseia; Bernat, abat de Sant Feliu de Girona, i Guitard, fill d'Arnau, levita i jutge, del qual aviat tornarem a parlar (1063).

31- 1057, 7 de maig VIII

Cinc dies després d'ésser signat el document anterior, els esmentats comtes Ramon Berenguer *el Vell* i Almodis definiren i delimitaren a Ramon Seniofred l'alou de Solius, a condició que no hi fes cap castell, torre ni lloc de defensa dintre dels termes establerts, si no era amb la voluntat i llicència dels comtes esmentats i conservant els Vidal i el Monestir de Sant Feliu de Guíxols el seu dret i domini.

Això justifica les expressions *propietat superior* o *dominant* que els comtes tenien sobre l'alou de Solius que senyorejava Seniofred.

El document dóna a continuació els límits de Solius (continental), que eren: *Per la part oriental limita amb la riera de Mordanyac i amb la roca que hi ha al prat de Rabal i amb la pedra sobre l'altra; per la part de migdia amb Espodola; per la part d'occident limita amb les Tallades i amb la riera Maçanera i amb el seu torrent i amb la font d'Olmeda i amb el camp comtal de Tueda i amb el torrent de Llinars; per la part de cerç limita tot el que s'ha dit amb el Ridaura, que està en el límit entre nosaltres i tu per aquest costat junt amb l'esmentada riera Maçanera, i des de la mateixa part nord confronta amb la Pedra Fixa*⁽²¹⁰⁾.

(207) En alguns documents trobem "Torns", però en aquest llegim "Torres", ben clar.

(208) L'ermità de Sant Baldri, el 1717, comprà a Mateu Custurer, de Sant Feliu de Guíxols, una peça de terra que tenia a *cerç la terra de Griera i part a la torra o castell de Montclar*. També *linda a ciervo, parte con la sierra de Griera y parte con el castillo nombrado de Montclar derruido* (*Escritura de venta judicial de la heredad llamada San Baudilio sita en el término de Solius, firmada por D. Ignacio Godás, juez de 1ª instancia en comisión de la Ciudad y partido de Gerona en 9 agosto 1856 a favor (sic) de D. Buenaventura Madrenys, vecino de la villa de Cassá...* (Parròquia de Solius, llibre núm. 1).

(209) Zaragoza comentà: *No obstante, nosotros no le incluimos en el catálogo hasta que no tengamos noticias más fehacientes*.

(210) ACA, pergami núm. 203 de Ramon Berenguer I. Apèndix VIII. Traducció de JOSEP CALZADA. MIQUEL, 1945, pàg. 411, núm. 393. Creiem que Miquel i Rosell va tenir una confusió. En el regest esmenta el castell (*castro de Olius, quod hodie vocatur ipsa Rupis*) essent així que encara no era alçat puix, en el mateix document, consta que *no tinguís ni construeixis cap castell ni lloc de defensa ni torra dintre els termes establerts sense el nostre assentiment i voluntat*. Al nostre entendre, Miquel confongué Olius —municipi del Solsonès— amb el nostre Solius.

Comentaris:

a) Aquest document dona, ben especificats, els límits que Solius continental tenia el 1057. Ens sembla que sabem l'emplaçament de tots els topònims que s'esmenten.

El primer és la riera Mordanyac (núm. 1 de la fig. 61) que, segons creiem, és l'actual riera Sauladell que deixa el barri del Vilar (dit també veïnat Ferriol del Vilar o Vilar Ferriol, segons documents del segle XIV) dins del terme de Santa Cristina. La riera neix sota Rocalbas on hi ha la Cova d'en Pere⁽²¹¹⁾ i desguassa a la riera de Tueda —de la qual hem parlat en el document anterior, a prop del Ridaura, on Rovira tenia el molí. Cal no confondre la riera amb el mas Mordanyac, car el darrer fou alçat a la vora d'una altra riera situada un xic més a llevant.

b) La roca que hi ha al prat de Rabal creiem que és l'actual Rocalbas, plaçada just on acaba el camp de golf que és dins de l'antic prat Adrabald; és l'inici de la serra que continua pel Mirador i per Pedralta.

c) Espodola, Pedra Espolla o Pedra Espo, és una roca que encara en el segle passat servia de terme entre Llagostera i Solius; és situada entre el Collet del Forn i la Pedra-que-mira-al mar⁽²¹²⁾. Des de Pedralta, la rodalia anava a Pedra Espolla, és a dir, el Solius continental no arribava al mar. El Solius marítim era possessió del monestir guixolenc, almenys des del 966⁽²¹³⁾.

e) La Pedra Fixa o Pedrafitia era a prop del Ridaura, com hem dit en parlar del document del 939.

f) Pedra-sobre-l'altra, ara dita Pedralta, era una fita que encara n'és. Abans, però, limitava Sant Feliu i Solius, i ara, Sant Feliu i Santa Cristina.

g) Així com en el document anterior hi ha només la delimitació entre Solius i Llagostera, en aquest trobem tota la rodalia del Solius continental.

h) Els comtes signaren el document i l'entregaren a Ramon Seniofred. Per això hi llegim en el límit entre nosaltres i tu. Era el reconeixement al darrer, de l'alou de Solius. Els comtes, però, se'n reservaven la sobirania superior, car li prohibiren alçar torre, castell o qualsevol defensa dins de l'alou si no era amb el seu consentiment, com hem dit.

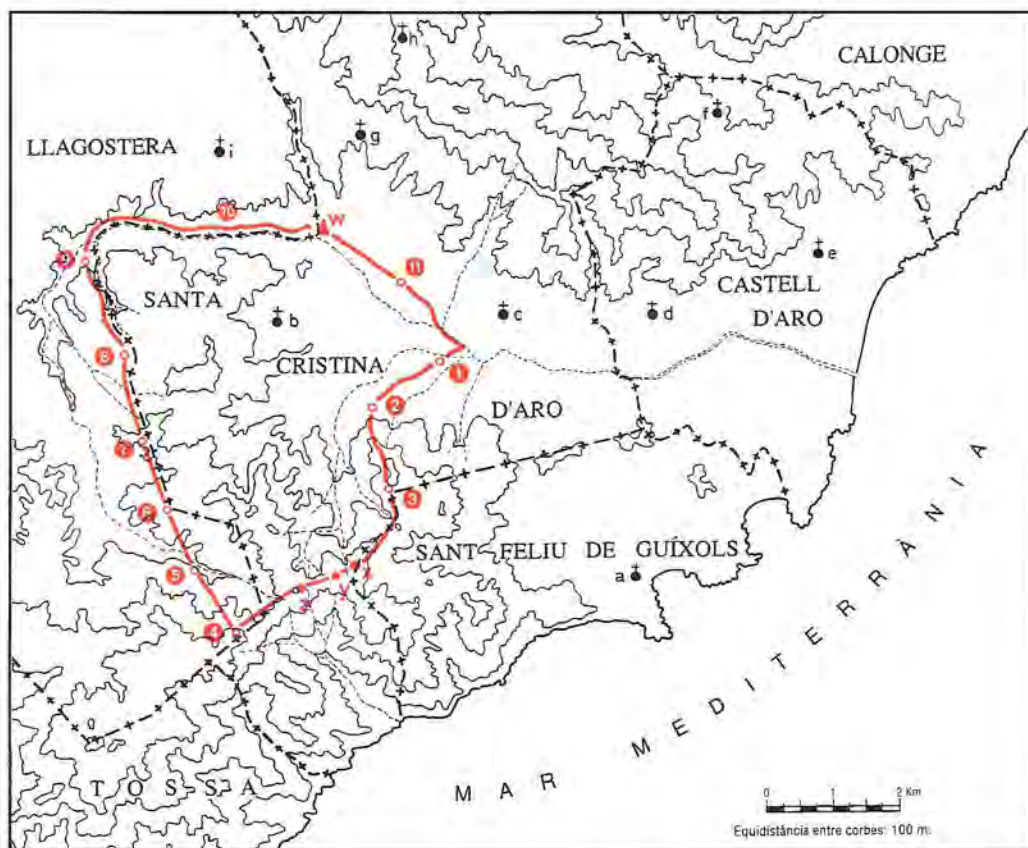

Fig. 60. 7-V-1057. Els comtes Ramon Berenguer I el Vell i la seva esposa Almodis definiren l'alou de Solius a Ramon Seniofred. El document especifica que aquest no podia construir cap lloc de defensa sense el consentiment dels comtes que així es reservaven el seu dret superior. Aquests eren els límits de l'alou: *Per la part oriental limita amb la riera de Mordanyac, ara riera Sauladell (1), i amb la roca que hi ha al prat de Rabal, ara Rocalbas, sobre el camp de golf (2) i amb la Pedra-sobre-l'altra, ara Pedralta (3); per [...] migdia amb Espodola (4); per [...] occident amb les Tallades (6) i amb la riera Maçanera (9) i amb el seu torrent i amb la font de l'Olivera (8) i amb el camp comtal de Tueda (7) i amb el torrent de Llinars (5) [vegeu els darrers topònims a la figura 53]; per la part de cerç limita tot el que s'ha dit amb el Ridaura (10) i, per la Pedra Ramera (w), anava a la Pedra Fixa (11). Com que de Pedralta (3) no es veu Espodola (4), la delimitació probablement no anava en ratlla dreta, sinó que, carenant, passava pel Puig Alt (x) i el Terme Gros (y) i, pel turó de Sant Baldiri (z), anava a Espodola.*

El Solius d'aquest document no arribava al mar. En aquesta data, l'existència de dos Solius —que anomenem continental i marítim— és segura. Com és segur que el 966 el monestir guixolenc senyorejava el Solius marítim.

En efecte, consultat J. Serra Vilaró, *Notes històriques d'Olius* (Barcelona, 1908), esmentat per Miquel, llegim: *El lloc de més importància que rega'l Cardener en son accidentat trajecte, desde Sant Llorenç de Cardona, és el d'Olius* (pàg. 5) i *feren donació a Santa Maria de Solsona dels alous que, ab ses terres [...] i demés posseïen en el terme del castell d'Olius, que afronta a sol ixent ab el terme de Besora; a mitg-dia, ab els de Joval y Riner; a sol ponent, ab Solsona [...] que són els mateixos que té avuy la parròquia d'Olius* (pàg. 12). La confusió no va passar desaparebuda a CATALÀ, II, 1969, pàg. 757, i va cridar l'atenció al germà Albert Fontanet, monjo de Solius ("Àncora", 19-VII-1984). SEVILLANO, 1953, pàg. 161, núm. 2.

Un resum semblant és a l'ACA, MH, pàg. 155v. Diu: *Los términos de Solius segons los actes y la concordia damunt dita, son los següents: Pº A solixent afronta lo terme de Solius en lo rech monar del molí den Mordenyach y vuy se diu molí cremat, o, en la pedra que está en lo prat Adrabal, o, en la Pedra Sobraltra. A migdia: en la Espodola. A ponent en las Talladas y en la aygua Maçanera, y en son torrent y en la font de la Olivera, y en lo camp comtal de Tohedá, y en lo torrent de Llinars. A tramontana afronta en la aygua de Aro, o, Ridaura, que es terma entre Solius y Llagostera de aquesta part de tramontana, y també de part de tramontana afronta en la Pedra Fita i Fixa. Feuse dit terminal lany 26 del Regne de Henrich Regis, o, Rey que deu ser lany [en blanc].*

(211) ESTEVA, 1986, pàg. 7-14.

(212) Segons l'extracte de la sessió municipal de Llagostera, data 30-I-1872, també se'n diu Roca Bernarda. En el mapa del Museu de Tossa, fet el 1799 per Josep Poudebaix i Josep Ribas, geòmetres de Llambilles i de Tossa respectivament, el puig de Roca Bernarda i la pedra Espolla, bé que són molt a prop l'una de l'altra, són dues fites diferents.

(213) Hem esmentat Espodola o Pedra Espolla als documents núm. 4 g; 8 s; 30 (1057 1ª vegada) k i l. També a les figures 1. 22, 27, 53 i 60.

Fig. 61 i Fig. 61'. Rocalbas, on hi ha la Cova d'en Pere (1), és a l'inici de la serra que, enfilant-se per Roques Blanques (2-3) i el Mirador (4), va a parar a Pedralta.

Fig. 62 i Fig. 62'. Dues fites ben visibles indiquen la partió dels dos Solius: Pedralta i Espodola o Pedra Espolla. La primera -Pedralta- és sobradament coneguda. En canvi, no hi ha gaire gent que conegui la segona. És una roca natural d'uns 8 m d'altura; per tant, es veu de lluny ja que sobresurt dels arbres veïns. En un tram vertical i amb lletres de 16-18 cm té gravada aquesta llegenda: LLAGOSTERA/ PEDRA DESPO/ YA ANY 1799. Com que el YA- final d'ESPOYA- gairebé no es veu, hi ha gent que llegeix i en diu Pedra d'Espo o Pedra Espo. La fotografia petita reproduceix la llegenda.

El document esmenta —com a convocats o com a testimonis— Umbert Odó; Guillem, fill de Seniofred, clergue, i Guitard, levita i jutge, també Berenguer, abat de Girona (no de Sant Feliu de Guíxols, com suposà Villanueva, XV, pàg. 8). En canvi, cap dels dos documents no esmenta ni l'abat guixolenc, ni Bernat Gausfred, senyor de Pals i castlà del Benedormiens, personatges que vivien més a prop de Solius que altres dels esmentats.

i) El 4-VI-1057, és a dir, aproximadament un mes després, Ermessenda signà al seu nét la venda de tots els drets que tenia en els comtats de Barcelona, Girona i Ausona-Manresa⁽²¹⁴⁾. És segur que abans d'ésser fets els dos documents del 1057, àvia i nét havien arribat a un acord. Si no, conegut el caràcter d'Ermessenda, ni Ramon Berenguer no s'hauria atrevit a fer actes de sobirania dins dels territoris de la seva àvia, ni aquesta li ho hauria permès. Pel que deixem dit, Ermessenda no signà cap dels dos documents del 1057.

j) Els comtes reconegueren a Seniofred l'alou de Solius *exceptuant el dret de pasturatge que no ha de sortir de la franquesa*⁽²¹⁵⁾ *que fou d'en Vidal i dels seus hereus, i exceptuant l'altre de Sant Feliu de Guíxols que té i ha de tenir, al qual conservem el seu dret i domini*. Desconeixem l'emplaçament de la franquesa que fou d'en Vidal i dels seus hereus; en canvi, creiem que el dret i domini del monestir guixolenc era el mateix de sempre: el que comprenia part de Solius i part de Llagostera, com es pot veure a la fig. 53, ratllat horitzontal.

32- 1058, 1 de març

Ermessenda, la gran comtessa que tan lligada estigué al nostre monestir, morí el primer de març del 1058. En el seu testament (25-IX-1057) deixà *una quantitat al monestir de Sant Feliu de Guíxols per a un altar de plata*⁽²¹⁶⁾.

Entre els marmessors, hi trobem Umbert Odó (*Umbertum Otonem*), probablement pare del nostre Riambau de Baseia.

Comentari:

Marc històric. Era un moment que fa pensar. Havien mort l'abat Oliba (1046), el bisbe Pere (1050) i la comtessa Ermessenda, els tres més

(214) SOBREQUÉS, 1970, pàg. 66. BONNASSIE, 1981, pàg. 99.

(215) FONT i RIUS, *franquesa = De contingut ambigu i indeterminat, afectava un ampli predi o heretat* (GEC).

(216) SOBREQUÉS, 1970, pàg. 66 i pàg. 102, nota 51. MIQUEL, 1945, doc. 490. BONNASSIE, 1981, pàg. 99. *El cadàver d'Ermessenda fou portat a la catedral de Girona, complint la seva darrera voluntat, i sepultat "en una bella tomba", segons Sobrequés.*

ferms amics del monestir guixolenc, el qual tenia un abat probablement de poc relleu, car ni en coneixem el nom. Bernat Gausfred —senyor de Pals i castlà del Benedormiens— era un magnat poderós i l'abat era feble. Si aleshores la noblesa capitanejada per Mir Geribert plantava cara al comte, era un bon moment per a estimular les ambicions de Bernat Gausfred —si veritablement era ambiciós— i dels seus familiars.

33- 1062, 13 de maig

Wisad i Audinda venen a Amat i Adalez una vinya que tenen a Santa Cristina d'Aro, per 2 mancussos d'or. La vinya es troba en el lloc anomenat "Ruscaleta" i afronta a occident amb terra de Joan Furtó; a cerç amb terra i vinya de Joan Godemond i de Ramon Sparg⁽²¹⁷⁾.

Comentari:

Marc històric. Convé recordar que el 1059 tingué lloc la sentència pactada per la qual la submissió de Mir Geribert i els seus fills fou definitiva; el fet representa la victòria de Ramon Berenguer I sobre la rebel·lió feudal.

34- 1062

Bernat Gausfred concedí a Dalmau Riera *toda la heredad y derechos que tenía en la parroquia de Santa Cristina de Valldaro, sus masas y término, mar y estanques, peces y las aguas del río de Aro, con las del Pla y Balsa hasta los llanos del mar para hacer molinos...*⁽²¹⁸⁾

Recollim aquesta notícia, però no estem segurs de la seva autenticitat, sobretot perquè el que diu del dret dels peixos no sembla pas que s'avingui amb el que trobarem en els documents del 1103b, 1144 i 1163.

35- 1063, 27 de gener

Sagramental del testament del levita i jutge Guitard⁽²¹⁹⁾. Féu almoniers a Ramon, ardiaca; Guillem Guifred, clergue; Joan, clergue; Pere Blidguer, presbiter; Pere, monjo de Sant Feliu de Guíxols, i Arnau, germà del testador. Deixà a la canònica l'alou d'Olivars; també l'alou que tenia a la Vall d'Aro, des de l'església⁽²²⁰⁾ de Santa Cristina fins al terme de la parròquia de Santa Maria⁽²²¹⁾ de Filafamis⁽²²²⁾.

A la part més extensa referida a la Vall d'Aro i a Sant Feliu es llegeix: *i concedí a Sant Feliu de Guíxols totes les seves sagreres amb tot allò que*

(217) ROURA, 1985, núm. 61. MARTÍ, 1987, vol. 3, pàg. 287 amb la transcripció llatina, el considera del 5-V-1063. BLANCO, 1991, pàg. 85-87.

(218) ZARAGOZA, 1992, pàg. 198, núm. 1. BLANCO, 1991, pàg. 65 considera que el document és del 1064.

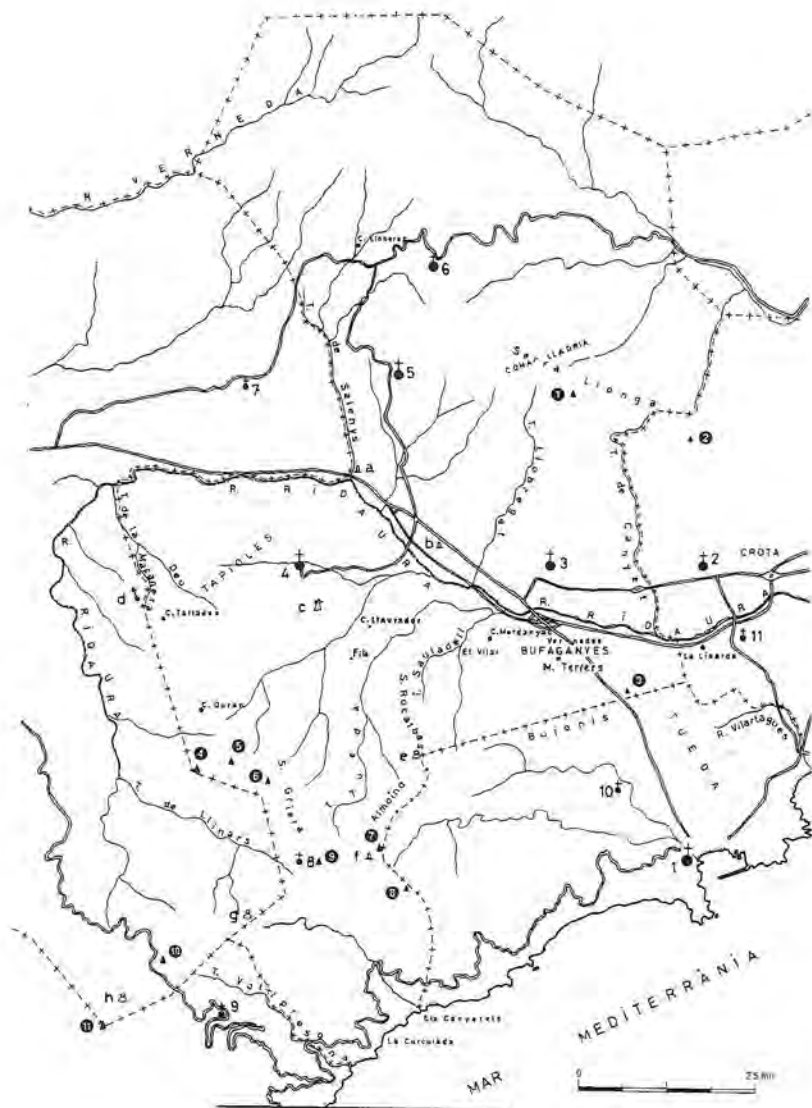

Fig. 63. Toponímia dels llocs citats fins ací en el text, i no representats en altres figures. Sector meridional del terme de Santa Cristina d'Aro, de Sant Feliu i termes veïns, delimitats per línees de creus i ratlles. Números grans. *Esglésies i ermites*. Sant Feliu de Guíxols (1); Santa Maria de Castell d'Aro (2); Santa Cristina d'Aro (3); Solius (4); Bell-lloc (5); Romanyà (6); Sant Ampel de Penedes (7); Sant Baldiri (8); Sant Grau d'Ardenya (9); Sant Amanç (10); el Remei o les Eroles (11). Números petits encerclats. *Puigs o turons*. Roca Rubia (1); Puig de Vallvanera (2); Puig de les Aranyes (3); Matxacuca Gran (4); Matxacuca Petit (5); Montclar (6); Puig Alt o de les Cols (7); Puig dels Trialls (8); Puig de Sant Baldiri (9); Montagut (10); Puig de les Cadires (11). *Fites actuals, antigues i altres llocs remarcables*. Roca Ramera (a); Pedrafita o Pedrafixa (b); Castell de la Roca de Solius (c); Font de l'Olivera o d'en Bernat (d); Pedralta (e); Terme Gros (f); Pedra Espolla o Spodola (g); Pedra-sobre-altra (h).

(219) Guitard, no en tenim cap dubte, fou un personatge molt important que arribà a posseir un gran patrimoni. Consta com un dels *óptims i nobles barons* que signaren el document del 2-V-1057, després dels comtes Ramon Berenguer I i Almodis, on el trobem *levita i jutge*. Altrament, en el text que estem comentant, un dels almoniers era Arnau, germà del testador. Segons BLANCO —que atribuï al document la data 1064— Guitard *manà ser enterrat amb el seu anell d'or* (p. 52). Probablement és el mateix personatge que el 1054 va fer diverses donacions a la canònica, document que fou signat per la comtessa Ermessenda i la vescomtessa del mateix nom (J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 233, núm. 114).

(220) Alguns autors han escrit *parròquia*; el pergami original diu *església*.

(221) Per primer cop trobem esmentada la parròquia de Santa Maria (fins aquesta data era dedicada a Sant Esteve). El canvi d'advocació a favor de Santa Maria podria ésser *en homenatge a la titular de la casa mare, la seu episcopal de Santa Maria de Girona* (El text transcrit és d'ABADAL, 1969, pàg. 369, i es refereix a Santa Maria d'Urgell; nosaltres creiem que igualment pot aplicar-se a Girona).

(222) També el topònim Filafamis fou substituït per Bell-lloc (any 1322).

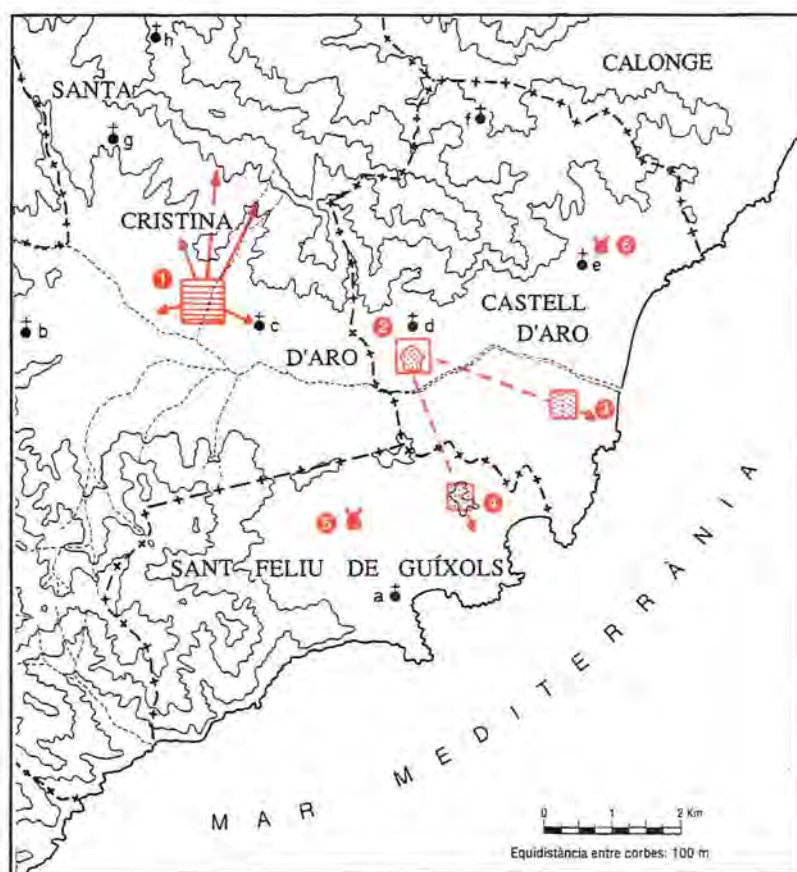

Fig. 64. 1063. Testament del levita i jutge Guitard. Deixà a la canònica de Girona tots els alous que tenia des de l'església de Santa Cristina fins al terme de la parròquia de Santa Maria de Filafamis, ara Bell-lloc (1). Deixà al monestir de Sant Feliu de Guíxols les sagreres, terres, vinyes i masos dels voltants de l'església de Castell d'Aro (2) fins al mar (3) i fins a Tueda (4), així com tots els seus ramats de la Vall d'Aro i els caps de bestiar que es trobaven a la sagrera de Santa Maria de Fenals, entre altres. També el seu blat al sitjar de Sant Amanç (5) i a l'església de Fenals (6).

Signes convencionals: ratllat, donacions a la canònica; puntejat, al monestir de Sant Feliu; sòlid, altres donacions.

hi ha a totes elles juntament amb altres terres i vinyes i masos que estan vora l'esmentada església [creiem de Castell d'Aro] fins al mar i fins a Tueda, amb tal raó que donguin als esmentats almoïners, a Ramon Guillem un modi de vi; tots els seus ramats de la mateixa Vall [d'Aro] els deixà a l'esmentat Sant Feliu [de Guíxols], i d'aquests caps de bestiar, tres a Ramon Guillem i tres a Gausfred Dalmau. I manà que es donés el seu or a Manfred, clergue, és a dir 14 mancusos d'or vell i 11 d'or nou; del blat que posseïa a l'esmentada Vall, ho donà al sitjar de Sant Amanç i a l'església de Fenals. I allò que manqués per complir-ho [el llegat] es tregui del que posseeix en la sagrera de Fenals. I deixà els seus caps de bestiar que es trobaven a l'esmentada sagrera de Santa Maria de Fenals a l'esmentat Sant Feliu. I la meitat del vi que es guarda a les esmentades sagreres ho deixo a la canònica de Santa Maria. L'altra meitat a Sant Feliu. I la meitat de totes les cabres que guardava en Morató, batlle, la deixà a Oliva, batlle. I als preveres de Santa Maria de Fenals, dues cabres a un prevere i altres dues a l'altre. Les coses restants, quedin per Sant Feliu⁽²²³⁾.

Comentaris:

a) La primera part del document que tracta del nostre tema, diu: *concedí a l'esmentada canònica [de Girona] tots els alous que són a la Vall d'Aro des de l'església de Santa Cristina fins al terme de la parròquia de Santa Maria de Filafamis amb*

totes les seves cases, terres, vinyes i els edificis amb totes les seves pertinences. Per tant, entre l'església de Santa Cristina i el terme de la parròquia actual de Bell-lloc, a començament del 1063 hi havia cases —i edificis—, però també terres i vinyes. No en tenim cap dubte: es tractava de les cases properes a l'antiga basílica⁽²²⁴⁾ i les de la part central de les Hortes de Malvet⁽²²⁵⁾, envoltades de terres i de vinyes. Era la part que corresponia a la canònica de Girona, part que continuà senyorejant durant segles.

b) Referències de sagreres⁽²²⁶⁾: 1) Guitard *concedí a Sant Feliu de Guíxols [monestir] totes les seves sagreres amb tot allò que hi ha a totes elles;* 2) *el blat que posseïa a l'esmentada Vall al sitjar de Sant Amanç i a l'església de Fenals;* 3) *i allò que manqués per complir-ho [el llegat] es tregui del que posseeix a la sagrera de Fenals;* 4) *I deixà els seus caps de bestiar que es trobaven a l'esmentada sagrera de Santa Maria de Fenals a l'esmentat Sant Feliu;* 5) *I la meitat del vi que es guarda a les esmentades sagreres...*

El text parla de sagreres en plural, però nosaltres només veiem esmentades la sagrera de Fenals, on precisament Guitard hi guardava blat, vi i caps de bestiar.

Ara bé, també hem trobat *el sitjar de Sant Amanç*. Per tant, imaginem un lloc on hi havia sitges —cavitats amb forma de grans olles— obertes a la roca natural, per a guardar-hi el blat, tal com es feia en els temps dels ibers. El sitjar devia ésser al voltant de l'església o capella (probablement romànica) de Sant Amanç; per tant, ja hi era el 1063⁽²²⁷⁾.

c) Guitard també concedí al monestir guixolenc terres i vinyes i masos que estan vora l'es-

(223) ACG, pergamí núm 64. ROURA, 1985, núm. 64; és igualment qui ens ha traduït el fragment que publiquem. MARTÍ, 1987, vol. 3, pàg. 293-300 amb la transcripció llatina; datat 1064. BLANCO, 1991, pàg. 87-91.

(224) ESTEVA, 1993, pàg. 57-72.

(225) Vegeu el document del 939a.

(226) L'església dels pobles esdevé el centre de les resistències al bandidatge. [...] a causa de la seva funció de lloc d'asil. El fet que tota violència s'hagi d'acabar a les portes de l'edifici sagrat és una regla general que no paren de recordar els sinodes de pau [...] Tot canvia a partir dels volts del 1030. Les "sacrarias" es troben ràpidament envaïdes per tota mena de casetes que construeixen aleshores els habitants dels pobles [...] Al principi no es tracta més que de construccions molt sumàries [...] (barraques de fusta, probablement) destinades a servir de rebosts. Després els pagesos adopten el costum d'allotjar-hi una part més i més important de llurs collites i de llurs estris agrícoles. Es cobreix la darrera etapa quan els "sacrarios", fets de material resistent, esdevenien veritables habitacions (BONNASSIE, 1981, pàg. 110 i 111).

(227) L'existència d'aquesta església o capella havia estat indicada per un de nosaltres: L'actual capella de Sant Amanç no fou pas la primera que s'alçà; en realitat, en substituï una altra que, per ara, ignoro quan fou alçada, si bé sospito que ho seria entre els segles IV i XIII; no en dates posteriors (ESTEVA, 1980b).

Fig. 65. Església actual de Sant Amanç, molt deteriorada, que en substituï una altra que era aixecada abans del segle XI.

mentada església [creiem de Castell d'Aro] fins al mar i fins a Tueda.

És difícil de situar aquestes finques en un plànol, principalment si tenim en compte que el monestir ja tenia altres finques en el mateix indret o en un altre indret semblant.

d) Segons el testament, s'havia de donar a cada un dels cinc almoiners esmentats al començament, un modi de vi⁽²²⁸⁾. I més endavant deixà testat: *la meitat del vi que es guarda a les esmentades sagreres* —també en plural— *ho deixo a la canònica de Santa Maria. L'altra meitat, a Sant Feliu*. Tampoc no diu la quantitat de vi que deixava, però sospitem que era important.

e) El document esmenta el blat que Guitard posseïa a la Vall d'Aro, que el dóna al sitjar de Sant Amanç i a la sagrera de Fenals, però tampoc no concreta la quantitat que en tenia.

f) Els ramats que tenia a la Vall d'Aro i els que també tenia a la sagrera de Fenals, els deixà al monestir guixolenc. Però havia de donar tres caps de bestiar a Ramon Guillem —a qui també li tocà un modi de vi— i tres més a Gausfred Dalmau.

La meitat de totes les cabres que guardava en Morató, batlle, les deixà a Oliva també batlle. Igualment, deixà dues cabres a cada un dels dos preveres que hi havia a l'església de Santa Maria de Fenals.

El testament no concreta quants eren els caps de bestiar, ni de quina classe eren, però sospitem que no devien ésser escassos.

Els ramats eren necessaris perquè, ultra subministrar carn i els seus derivats, fornien llet (en els casos de cabres i vaques), proporcionaven fems a les corts o quedaven repartits per les terres quan el bestiar hi pasturava.

g) *I manà que es donés el seu or a Manfred, clergue, és a dir, 14 mancusos d'or vell i 11 d'or nou*. Les coses restants, quedaven per Sant Feliu, que fou l'hereu principal.

36- 1067, 27 de novembre

Sagramental del testament de Bonfill Donuci fet en presència del bisbe Berenguer Wifred, Joan Cabiscol, Pere Blidguer i Bernat Miró. El testa-

dor es disposa a emprendre pelegrinació a Terra Santa. Fa marmessors a Oliva, abat; Bernat, prior; Adalbert Guisall i Pere Gausfred, [o Gausfred o Gaufred] abat de Sant Feliu de Guíxols. Deixa béns diversos a varies esglésies del bisbat, monestirs i a la Seu⁽²²⁹⁾.

Primerament donà a Sant Miquel de Cruïlles l'alou que tenia a "Aspirano", així com igualment l'alou que tenia prop de Sant Martí de Romanyà que fou d'Amat Ató amb la collita que hi havia i amb el blat del Puig de Sant Miquel [...] A Sant Pere de Galligans l'alou que tenia prop de Sant Cebrià de Lledó amb la collita que hi havia; dos bous i tres vaques que tenia prop de la vila de Sant Esteve de Filafamis [...] A Sant Feliu de Guíxols l'alou que tenia a "Clerano", i sis quarteres de blat que tenien Deusdedit i Ramon Martell [...] Donà a Bonefilio Ballofredi i a Gilermo Esmerci sis quarteres de blat que Bonefilius tenia prop de Sant Martí de Romanyà...⁽²³⁰⁾.

Comentari:

a) En aquest document s'esmenta dues vegades Sant Martí de Romanyà, una vegada Sant Cebrià de Lledó i una altra Sant Esteve de Filafamis (Bell-lloc).

b) Un dels marmessors fou Pere Gausfred, abat del monestir de *Sancti Felicis Gessalensis*; és l'única referència que coneixem d'aquest abat⁽²³¹⁾. Era familiar dels Gausfred de Pals?

c) Pere Blidguer és esmentat en el document del 1063 i l'hem trobat en un del 1099 i en un altre del 1100⁽²³²⁾.

d) El puig de Sant Miquel no era massa lluny del torrent del mateix nom, identificat com el curs alt de la riera Marcona o Llobregat.

37- 1078, 31 de desembre

Berenguer, bisbe de Girona, consagrà l'església de Santa Maria construïda a la Vall d'Aro (Castell d'Aro). Bernat Gausfred donà a l'església una sagrera de 30 passos i prometé a la seu de Girona una renda anual d'una lliura de cera. En el text del pergamí llegim:

En aquest dia de la consagració Bernat Gausfred donà del seu alou una sagrera que té

(228) Segons la GEC, el modi o almud era una antiga mesura de grans. Fou emprada pels romans, i valia aproximadament 8,6 litres, però al Roselló, al segle XII en valia 30.

(229) ROURA, 1985, núm. 77.

(230) MARTÍ, 1987, vol. 3, pàg. 349-354, transcriu el pergamí en llatí i publica aquest regest: *Publicació sacramental del testament de Bonfill Donuç, qui morí de dissenteria a Antioquia quan tornava d'un pelegrinatge al Sant Sepulcre*. BLANCO, 1991, pàg. 91-94.

(231) *Era seguramente monje de Sant Feliu y uno de los que con el nombre de Pere firman en el acta de Bendición del abad Arnau en 1052* (ZARAGOZA, 1982, pàg. 17).

(232) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 315, núm. 180 i pàg. 318, núm. 183.

Fig. 66. La consagració de la primitiva església de Santa Maria, l'any 1078 va fer augmentar la població en el veïnat de Castell d'Aro, a redós també del castell de Benedormiens. Fotografia de Josep M. Nadal.

30 passos legítims al voltant de tota l'esmentada església i li donà tal protecció i tranquil·litat perquè cap persona [...] no hi exerceixi mai cap mena de violència, sinó que per honor i reverència a l'esmentada església aquesta romanguí plenament protegida. L'esmentat Bernat dona la susdita església i l'alou a Santa Maria de la seu de Girona, de manera que cada any en surti com a renda una lliura de cera destinada a l'esmentada seu i al seu ardiaca [...] Aquesta donació de la damunt dita església i el seu cementiri es fa de tal manera que l'esmentat Bernat i els seus successors tinguin i posseeixin tots aquests béns per sempre, sense cap pertorbació, sense cap mena d'oposició per part de ningú, únicament al servei de Déu i de la seva mare, amb la sola excepció del cens abans esmentat⁽²³³⁾.

El bisbe sotmeté aquesta església a la jurisdicció i subordinació de Santa Cristina d'Aro⁽²³⁴⁾.

Comentaris:

a) Interpretació del document: Bernat Gausfred donà a la seu de Girona l'església de Santa Maria del Castell d'Aro i també la seva sagrera. La donació, però, es féu de tal manera que Bernat i els seus successors quedaven, *per sempre* i *sense cap pertorbació*, senyors útils dels béns donats.

En els concilis dels anys 1068 i 1078 celebrats a Girona s'havia demanat que els senyors laics deixessin les esglésies que tenien i les passessin a les institucions religioses. Bernat Gausfred, en fer les donacions, no féu més que complir les recomanacions conciliars. Així la seu gironina quedava senyora del domini directe i Bernat i els seus, del domini útil. D'aquesta manera si l'església (i els seus annexos) era agredida, la seu gironina la protegiria. És a dir, Bernat feia una donació, però a canvi rebia una protecció; aquest fet fa pensar en una donació interessada⁽²³⁵⁾.

b) Hem dit que la seu gironina quedava amb el domini directe dels béns rebuts i Bernat i els seus, amb el domini útil. Com a reconeixement

del senyoriu, Bernat es comprometé a pagar a la seu una lliura de cera cada any⁽²³⁶⁾. El pergamí no especifica més, però la realitat era que cada vegada que hi havia transmissió de domini (venda, donació, herència) el senyor —en aquest cas la seu— tenia dret a cobrar el terç, el lluïsmo i el foriscapi corresponents; per tant, la seu no cobrava pas solament la cera, segons ens ha comentat J.M. Marquès.

c) També hem parlat de la sagrera. Pel pergamí sabem que la sagrera —com era norma en el segle XI— tenia 30 passos d'amplària⁽²³⁷⁾. Més endavant el document esmenta el cementiri, però no en diu l'extensió. Pel que coneixem per Bonnassie i pel que un de nosaltres va presenciar, la part de la sagrera que serví de cementiri era a ambdós costats de la porta romànica que encara es conserva, de cara a migdia. Abans, des de l'exterior, la porta no es veia perquè els nínxols la tapaven, però el 1958 varen ésser suprimits⁽²³⁸⁾.

La resta de la sagrera, segurament eren *cases* dels habitants de Castell d'Aro *construccions*

(233) ACG, pergamí original, núm. 455. VILLANUEVA, 1803 (1850), XIII, apèndix XXVIII, pàg. 268. ORDEIG, 1984, pàg. 155, núm. 224. ROURA, 1985, núm. 90. BELLÉS, 1991, pàg. 104 amb la transcripció llatina i la traducció catalana. A *Pabordia d'Aro*, 1, p. 37 de l'índex i a *Pabordia d'Aro*, 3, pàg. 2110, núm. 455, consta que l'església de Santa Maria de Castell d'Aro fou consagrada el 1069; potser per això Bellés considera el pergamí del 1068. SANZ, 1985-1986, pàg. 420 = 1069. HURTEBISE, 1905, pàg. 45 - 2 = 1078. J.M. MARQUÈS = 1078.

(234) Per a més detalls d'aquesta església, vegeu resum 6.

(235) Blanco entén que Bernat Gausfred contribueix a la dotació de l'església de Santa Maria de Castell d'Aro [...], a canvi la Canonja de la seu de Girona li concedeix aquesta església per un petit cens, que és un pur reconeixement teòric dels drets de la Canonja (1991, pàg. 65). J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 41 i 47.

(236) Casos semblants: ... els vescomtes, agraïts, feien donació a l'església de Vic del castell, les torres, els edificis [...] Els donants es reservaven per a ells i llurs successors la possessió de tot, sota el patrocini de la seu de Vic i es comprometien, en reconeixement, a servir cada any una refecció al capítol (això passava el 1038). [...] el noble Alemany [...] invità el bisbe Oliba a consagrar l'església de Sant Miquel, que ell havia edificat en el seu alou del castell de Roqueta, en la diòcesi d'Ausona; s'imposava per sempre l'obligació d'assistència del prevere que regís l'església al sínodo episcopal, donant cada any, en aquesta ocasió, una lliura de cera a la seu de Sant Pere (ABADAL, 1962a, pàg. 190 i 210).

(237) L'originalitat de Catalunya és d'haver estès el benefici de l'asil al territori que envolta l'església i que ací rep globalment la denominació de "sacraria" (català sagrera). "La sacraria" és així un "cerle de pau", solemnement delimitat pel bisbe en el moment de la consagració de l'església i el radi del qual és, el segle XI, uniformement fixat a trenta "passos eclesiàstics" (BONNASSIE, 1981, pàg. 110, que conté altres dades interessants).

(238) Un de nosaltres va explicar el significat de la sagrera i de les 30 passes a Josefina Bonfill, de Mataró. Allà, —segons ens digué— és freqüent la dita: *No t'espantis mai mentre no et vegis el cap a trenta passes*. Després hem sabut que també es diu a Sant Feliu de Guíxols, però nosaltres no recordem haver-ho sentit dir.

molt sumàries [...] destinades a servir de rebosts, car aquest territori, protegit per un encerclament simbòlic, en cas de ser violat comportava l'anatema als seus autors⁽²³⁹⁾.

d) Per voler de l'abat Arnau, Bernat Gausfred era castlà del Benedormiens des del 1053. Església i castell d'Aro, una al costat de l'altre, formaven una unitat defensiva. Lògicament sembla que l'abat guixolenc (Arnau havia mort en data incerta) no havia d'ésser aliè a l'edificació de l'església. No obstant això, Gausfred no la donà al monestir, sinó a la seu de Girona. L'abat guixolenc ni tan sols consta com a testimoni a l'acta de la consagració.

Amb les dades que tenim, creiem correcte acceptar que les relacions Bernat Gausfred-abat Arnau foren sempre molt bones, potser fins i tot excel·lents⁽²⁴⁰⁾. Ignorem què passà un cop desapareguts Arnau i els seus poderosos amics i protectors. Quan fou consagrada l'església de Castell d'Aro —1078— tampoc no sabem qui era abat del monestir guixolenc. Això sí, pel que hem dit, sembla que llavors les relacions monestir-Bernat Gausfred no eren tan bones com abans, malgrat que, com veurem, el de Pals volgué ésser enterrat en el monestir de Sant Feliu.

Arguments que pogueren influir perquè Bernat Gausfred cedís l'església de Castell d'Aro a la canònica: 1) L'abat de Sant Feliu probablement era home de poca categoria; ni sabem com se deia. 2) Almaric, germà de Bernat Gausfred, era clergue de la seu, bé que no en sabem la data exacta; per tant, ignorem si ambdues circumstàncies eren coincidents. 3) Ermessenda, néta de Bernat Gausfred, casà amb Riambau de Baseia que tingué dos germans a la seu (Bernat Umbert sabem que n'era clergue el 1079; diaca el 1088, i bisbe entre 1093 i 1111. Ramon Umbert en fou subdiaca el 1062; levita el 1065, i arxilevita el 1088). És clar que les dates no coincideixen exactament, però cal recordar-les perquè no sabem els lligams que existien el 1078 entre els llinatges de Montseny i de Pals, lligams que potser algun dia es podran posar en clar.

e) Des del 1078 Castell d'Aro tenia dues edificacions senyeres: el castell i l'església amb la seva sagrera. El primer era del monestir guixolenc; la segona, de Bernat Gausfred, que podia fer-ne el que millor li plagués, si l'havia alçada sobre terreny seu. Per tant, creiem que la donació de l'església amb la sagrera a la canonja gironina era legal. El que Bernat Gausfred no podia fer era donar el Benedormiens, perquè no era seu.

f) L'església de Castell d'Aro fou agregada a la parroquial de Santa Cristina d'Aro. Per la data de la seva erecció, l'església devia ser d'estil romànic, però ni en coneixem la més petita resta, ni sabem el lloc on era plaçada, bé que probablement era al subsòl de l'església actual.

g) Com diu Hurtebise, l'erecció de l'església

Fig. 67. L'església de Castell d'Aro, s'agregà a la parròquia de Santa Cristina d'Aro. Per la data de la seva erecció hauria de ser d'estil romànic, però no en coneixem la més petita resta. L'actual edifici és d'estil gòtic tardà. Fotografia de V. Fagnoli que ens ha facilitat Pere Barreda.

Fig. 68. Conjunt de l'església (dreta) i castell (centre) de Sant Cebrià dels Alls, llogarret de les Gavarres. L'església és citada al segle XI. En aquesta època Malvet, o almenys part d'aquest, pertanyia a la seva parròquia.

—37 anys després de la donació del Benedormiens a l'abat Llandric— revela un augment de població en el veïnat de Castell d'Aro⁽²⁴¹⁾.

h) En aquesta data potser Pere Gausfred encara era abat de Sant Feliu de Guíxols⁽²⁴²⁾. Com hem dit en el document anterior, era familiar dels Gausfred de Pals?

38- 1083, 30 d'agost

Adalbert Ramon, clergue, dona a la seva neboda Adelaida, l'alou que té en el comtat de Girona, parròquia de Sant Cebrià dels Alls (de Als), vil·la de Malvet. Afronta a orient amb els dos rius que allà s'ajunten; a migdia amb el "riu de gur de marca"; a occident amb terra de Sant Feliu de Guíxols i la vinya de Pere Adebran, i a cerç amb el riu que ve de Crusanes⁽²⁴³⁾.

Comentaris:

a) És la primera referència on trobem que Malvet pertanyia a la parròquia de Sant Cebrià dels Alls.

(239) BONNASSIE, 1981, pàg. 111.

(240) Segons HURTEBISE, Bernat Gausfred era un *personaje que se distinguió por su religiosidad y adhesión al Monasterio* (1905, pàg. 44-1-5).

(241) HURTEBISE, 1905, pàg. 45-2-7.

(242) ZARAGOZA, 1982, pàg. 17.

(243) ACG, pergami 143. ROURA, 1985, núm. 96. BLANCO, 1991, pàg. 94, text llatí.

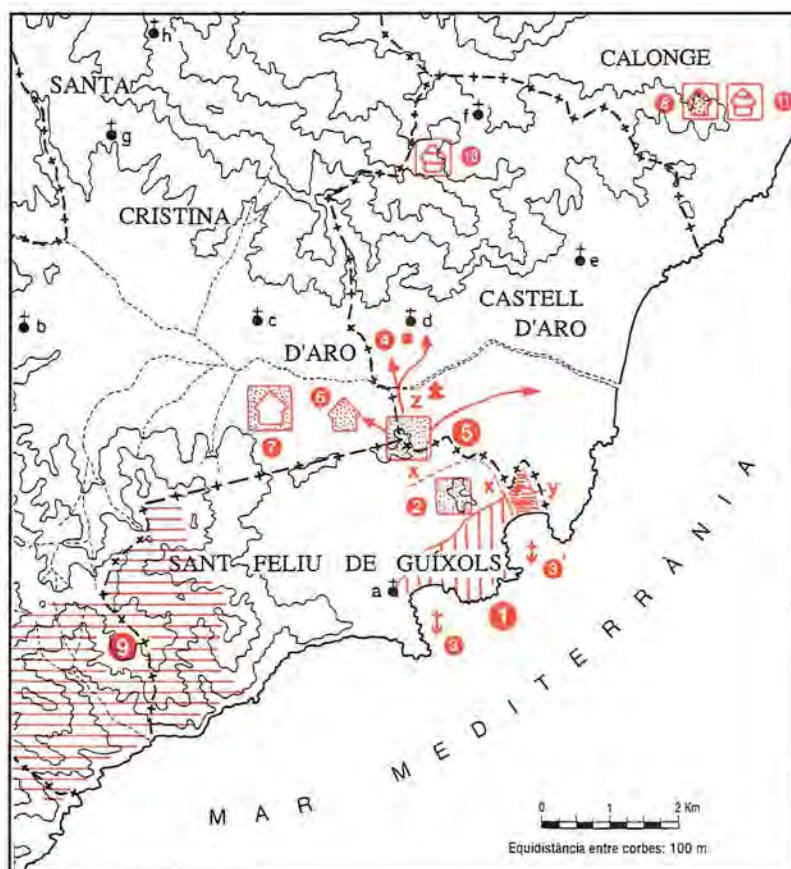

Fig. 69. 1098. Testament de Bernat Gausfred de Pals. Marmessors: la seva esposa Estefania i el seu hereu Oliver Bernat, que no signaren com a testimonis, el que sembla indicar que desconexien el contingut del testament. Deixava al monestir guixolenc; els *closells* entre Sant Pol i el port (1), alou —en violari— de Tueda (2), ports de Canyelles (3') i Castellar (3), castell de Benedormiens (4), terres des del Benedormiens fins l'esmentat alou de Tueda (5), albergs i cases de Bufaganyes (6). Al seu fill Pere Bernat li deixava l'alou del pla de Vernedes (7). A l'altre fill, Ramon Bernat, l'alou de Calonge (8). I al seu hereu, Oliver Bernat, el *Fevum vetulum* (9), un alou a Fenals (10) i un altre a Calonge (11).

Per primera vegada trobem esmentat el *Fevum vetulum* o conjunt del Solius marítim i del Malvet marítim. Pel que sabem, durant els primers anys de l'Spanedat eren dues propietats independents però, amb els anys, com que formaven una unitat compacta, li donaren un sol nom —*Fevum vetulum*— propietat que així quedà subtrèta de les altres propietats que constituïen l'Spanedat. Aquest canvi hem de situar-lo devers el 1098, quan trobem usat per primera vegada el nom.

Signes convencionals: quadrat compacte = castell; íd amb punts = alous; fletxa = albergs i cases; àncores = ports; riera de vilartagues = x; estanys o canyelles de St. Pol = y; mas de les Eroles = z.

b) Sant Cebrià dels Alls o Camós de les Gavarres, a poca distància del Puig d'Arques, forma part avui del municipi de Cruïlles i de la parròquia de Santa Cristina d'Aro. Aquest llogarret arriba a les llindees del termenal municipal de Santa Cristina d'Aro.

39- 1084, 4 de gener

Testament d'Adalbert Ramon. Llegà a la seu de Girona *uns masos i altres béns situats a Malvet, cases a Calonge i la meitat del bosc anomenat "Ganga". També deixà almoines als preveres de Sant Cebrià dels Alls*⁽²⁴⁴⁾.

Comentaris:

a) Tots els topònims esmentats (Calonge, Ganga, Sant Cebrià dels Alls) són allunyats del nostre Malvet de la Vall d'Aro.

b) El bosc de la ganga és situat entre Sant Cebrià dels Alls i Fitor.

40- 1096, 28 de juny

En aquesta data, el comte Berenguer Ramon II *el Fratricida* (1053-1097) restituí al monestir de Ripoll l'alou i el port de Tossa, tot confessant que el tenia per raó d'usurpació injusta, la qual cosa era confirmada l'any següent pel seu successor Ramon Berenguer III. I aquest mateix any la situació sembla ja tan assegurada que en una butlla del Papa Urbà II, en la qual es confirmen les possessions del monestir de Ripoll, s'esmenta el territori "Torsa", amb les seves esglésies, dominicatures i porta de mar i de pesca⁽²⁴⁵⁾. És la darrera notícia que es té de Berenguer Ramon II⁽²⁴⁶⁾.

Comentari:

El comte Miró I, poc abans de morir, donà Tossa al monestir de Ripoll (966), però aquest no pogué prendre possessió de l'alou fins al 1097, si no se'n escapa cap document que allargui més encara la retenció. Durant 130 anys els comtes estigueren pensant si complien o no complien la voluntat de Miró. Ja són anys! El més esclaridor és que l'usurpador o usurpadors gaudien de Tossa durant la vida i volien tornar-la quan veien arribar la mort. Berenguer Ramon II ho digué ben clar: *restituí [Tossa] tot confessant que el tenia per raó d'usurpació injusta*. Poc després morí, car l'any següent el seu successor, Ramon Berenguer III, confirmà la restitució, en data 2 de juliol 1097⁽²⁴⁷⁾.

41- 1098, 29 d'octubre

IX

Testament de Bernat Gausfred, de Pals, castell dels Benedormiens, que fou soterrat al monestir de Sant Feliu de Guíxols. Designà tutors i almoiners la seva esposa Estefania, el seu fill i hereu Oliver, Bernat Guillem, Berenguer Arnau i Bernat Ramon. Signaren el document, ultra el testador Bernat Gausfred, tres testimonis desconeguts per nosaltres. Això sembla indicar que potser ni un sol familiar no coneixia el contingut del testament.

Féu una donació a l'església de Sant Pere (probablement de Pals) i al seu capellà. Donà al cenobi guixolenc les propietats de què parlarem en els comentaris que farem a continuació, algunes de les quals —com veurem— ja eren del monestir; per tant, no calia ni podia donar-les-hi. Igualment féu donacions a la seva esposa Estefania i als seus

(244) ACG. ROURA, 1985, núm. 97. Pabordia de Juliol. P1 1, núm. 6. BLANCO, 1991, pàg. 95, transcripció llatina.

(245) CLAUDI GIRBAL, 1884, pàg. 116. RIQUER i MONREAL —dels quals és la part transcrita—, 1955, pàg. 269-270. PONS GURI, 1966, pàg. 54.

(246) SOBREQUÉS, 1970, pàg. 148.

(247) SOBREQUÉS, 1970, pàg. 203, nota 2.

tres fills Oliver Bernat, Pere Bernat i Ramon Bernat. No esmentà per a res ni la seva néta Ermessenda ni el seu marit Riambau de Basseia⁽²⁴⁸⁾.

Comentaris:

a) Deixà al cenobi guixolenc *aquells closells*⁽²⁴⁹⁾ ("*clausellos*") *que són al costat de la condolina*⁽²⁵⁰⁾ *de Sant Feliu que es troba en el lloc que anomenen Sant Pol ("Santum Paullum") perquè siguin treballats fins al mateix port*. Es tracta de peces petites de terra, tancades, situades al costat de la condolina (potser camp de secà) del monestir; eren entre Sant Pol i el port (probablement del Castellar = de Sant Feliu). Per tant, abans de rebre aquesta donació, el monestir ja tenia propietats —almenys la condolina— en aquest indret (núm. 1 de la fig. 69).

b) *I aquell violari que posseeix a Tueda, (núm. 2, id) des de la figuera "Loral" tal com passa directament pel mateix camí o sobre les roques i retorna contra la part oriental al costat de la riera que anomenen Vilartagues ("Vilartagar"), i arriba fins aquell camí que va a Eroles i acaba en aquell terreny plantat d'Adelaida que fou muller de Bernat Arnau, de Crota, i va fins a la mateixa condolina de l'esmentat Sant Feliu de Canelles o en el mateix estany i també en el mar i també tots els ports, Canyelles i Castellar, (núms. 3 i 3', id) amb les seves servituds, excepte l'honor de Sant Pol que retinc a favor d'Oliver durant tota la seva vida*.

c) *No solament el [violari] que toca al mar, sinó també el castell amb les seves pertinences, que anomenen Benedormiens, (núm. 4, id) amb els seus boscos, camps y també les vinyes que es troben dintre aquests termes fins a aquella esmentada figuera (núm. 5, id)*. En aquest fragment s'observa que Bernat Gausfred (que no n'era propietari, sinó castlà) donà el castell de Benedormiens i les seves pertinences al monestir (que era el veritable propietari). N'hem parlat en estudiar el document del 1041, comentari b i ho veurem en el document de l'1-IX-1103, en el qual Oliver Bernat s'horripilà per haver robat tots els alous del monestir de Sant Feliu *que el meu pare Bernat Gausfred tingué en violari [...] i que després de la seva mort havien de revertir al ja dit monestir sòlidament i lliurement i que sense cap autoritat o raó vaig sotmetre violentament per espai de sis anys al meu poder*.

Finalment va determinar que els alous del monestir li fossin tornats íntegres o sense cap mutació, sòlidament i lliure, sense cap retenció. És una prova inequívoca que el castell i les seves dependències eren del monestir, com ja sabíem.

Per què, doncs, Bernat Gausfred, en el seu testament, legà al monestir el Benedormiens i béns annexos si ja eren seus? Només veiem una resposta lògica. En el curs de les converses familiars, Bernat hauria conegut les intencions del seu

Fig. 70. El Castell de Benedormiens, adossat a l'església de Castell d'Aro, dominava tota la vall, des del port de Pinell fins a Bufaganyes, i les parts altes de Sant Pol, Tueda i Vilartagues. Fotografia de V. Fargnoli que ens ha facilitat Pere Barreda.

hereu: apoderar-se del Benedormiens si no n'era nomenat castlà. Amb el testament, Oliver Bernat quedava sense cap argument favorable, car el monestir era doblement propietari del castell: per dret propi i per voluntat escrita del castlà, per si es donés el cas que el seu hereu volgués al·legar algun dret de successió. Per això ni un sol familiar no va ser invitat a signar el testament; per tant, és quasi segur que desconexien el seu contingut. Bernat Gausfred el va fer pel seu compte.

Altrament, no sembla pas que Bernat Gausfred volgués estafar el monestir, i ho creiem menys encara si recordem que volgué ésser enterrat amb l'hàbit monacal i en un dels cementiris del monestir guixolenc. En tornarem a parlar quan comentarem el document del 1103.

d) *I tot aquell dret i alberg que posseeix a la vila de Bufaganyes ("Bufagraies") i en els seus termes (núm. 6, id)*. Bufaganyes és el veïnat que va des del molí dels Monjos fins al barri de la Brugada. A l'època que estem estudiant no sabem on era l'alberg.

e) *També en aquelles cases que es troben allí i també en el treball dels homes tant com allí ho posseeix per violari o qualsevol altres títols sense cap retenció ho entrego i ho deixo a Sant Feliu, excepte la meitat que posseeix per violari des del mas de Ramon Guifred ("Guifredi") amb les seves petites bordes que pertanyen a aquest mas*. Béns difícils de localitzar.

f) *I dues eugues i un parell de bous i cinc porcs i una tercera part de l'ordi i de forment i un bocoi de vi del millor que posseeix, a l'església de Santa Maria, probablement de Castell d'Aro*. Detalls que demostren la prepotència dels Gausfred, i gràcies als quals sabem algunes de les coses amb

(248) ACG, pergamí original núm. 125. ROURA, 1985, núm. 125 i trasllat del 1182 al núm. 441. Traducció de ROURA a l'apèndix IX. MARTÍ, 1987, pàg. 586-589. Amb el text llatí, BLANCO, 1991, pàg. 97-99.

(249) Closos o tancats. Encara avui a Sant Pere Pescador s'anomenen així les peces de terra, tancades, per a pasturatge del bestiar.

(250) Condamina o condolina. Es lo mismo que "condominium", copropiedad. Llamábase así la tierra señorial libre de todo censo, que reservaba para sí el señor en los bienes que daba en feudo. (BALARI i JOVANY, 1964, pàg. 543). Coromina. Territori en condolina anomenat també condolina. Camps de conreu especialment de secà. GEC.

les quals s'alimentava la gent de la Vall al final del segle XI.

g) *I a Pere Bernat, fill meu, deixo l'alou que tinc en el pla de Vernedes ("Vernetis") [...] i el mas que posseeix, amb les seves bordes, que li vaig donar jo mateix espontàniament i de grat. El pla de les Vernedes és situat entre el molí dels Terrers, el barri de la Brugada i el Ridaura.*

h) *I al meu fill Ramon Bernat, aquell alou que posseeix a Calonge i que tenia per mi Aldegari Gausfred.*

i) *L'altre honor meu, és a dir, el castell de Pals amb tots els seus termes i pertinències i feus que tinc en tots els llocs comtals, vescomtals i també episcopals [...] i que posseeix al comtat de Barcelona i al Penedès⁽²⁵¹⁾ i al de Girona, és a dir, a Fenals i a Calonge [...] excepte l'alou d'Aro que el vaig donar per escriptura de donació a Estefania, esposa meua, tingui i posseeixi el meu fill Oliver... El castell de Pals era la propietat bàsica dels Gausfred. Era lògic, per tant, que Bernat Gausfred la cedís al seu hereu Oliver Bernat.*

j) *Però si succeís entre Oliver i la predita mare seva que no poguessin viure tots junts, cosa que tant de bo no succeeixi, ella tindrà tot aquell alou que li vaig donar a la Vall d'Aro, tal com consta a l'escriptura de donació i el posseeixi tots els dies de la seva vida; després de la seva mort, retorni al meu fill Oliver.*

k) *El millor "Estal"⁽²⁵²⁾ que posseeix, passi a Santa Maria (creiem de Castell d'Aro) i la meitat de la sagrera de la predita església i la meitat de l'esmentat alou.*

l) *L'altra meitat (de la sagrera i de l'alou?), passi a potestat i domini de l'esmentada Estefania de manera que, des d'ara, tingui poder d'ordenar el que vulgui.*

m) *Entretant, l'esmentat Oliver tingui del predit alou, de part dels cavallers que allí hi ha, hostes i cavalcades i també la terra fiscal vella ("fevum vetulum")⁽²⁵³⁾. Com veurem en el document del 1103b, el fevum vetulum era el conjunt de les dues finques que Riquilda adquirí i després cedí —com una part de l'Spanedat però amb unitat independent— al monestir: Malvet meridional o marítim i Solius marítim. Ara bé, el feu vell era del monestir; amb les dades de què disposem no entenem com Bernat Gausfred donà al seu fill Oliver una finca que no era seva. Recordem, però, el que hem dit en el comentari c.*

n) Entre les finques retornades no hi consta l'alou de Solius, probablement perquè era dintre de Llagostera i de Solius continental que senyorejaven els comtes i Ramon Seniofred, respectivament, als quals Bernat Gausfred no devia voler ni podia molestar, perquè eren massa poderosos.

o) En el testament no s'esmenta l'església de Santa Maria de Castell d'Aro perquè, segons l'acta de la seva consagració (1078), Bernat Gausfred l'havia donada a la canònica de Girona, bé que ell

i els seus familiars se'n reservaren el domini útil. Aquestes eren les paraules: *Aquesta donació de la damunt dita església i el seu cementiri es fa de tal manera que l'esmentat Bernat i els seus successors tinguin i posseeixin tots aquests béns per sempre...*

p) El pergamí és autèntic; per tant, els fills de Bernat Gausfred/Estefania, el 1098, eren tres: Oliver Bernat (hereu), Pere Bernat (clergue) i Ramon Bernat⁽²⁵⁴⁾.

42- 1099, 19 de juny

X

Acabem de veure que, el 29-X-1098, Bernat Gausfred va fer testament. Poc després (abans del 19-VI-1099), va morir. Segons el testament, les finques més representatives havien de quedar distribuïdes així:

El castell de Benedormiens, amb els seus voltants fins la *figuera loral*, al monestir guixolenc⁽²⁵⁵⁾.

El castell de Pals, al seu hereu Oliver Bernat⁽²⁵⁶⁾.

L'església de Santa Maria del Castell d'Aro, a la seu de Girona, bé que els Gausfred se'n reservaven el domini directe⁽²⁵⁷⁾.

Mort Bernat Gausfred, però, les notícies que tenim són confuses i, algunes, contradictòries. Segons s'ha escrit, el seu fill i hereu Oliver Bernat de Pals, sense tenir en compte que el monestir era el propietari del Benedormiens i dels seus béns annexos, i sense fer cas del testament del seu pare del qual era tutor i almoïner, *pretendí heredar las fincas y el castillo que Bernardo Gaufrredo o Gaucefredo havia usufructuado en feudo del convento, oponiéndose el monasterio a que los poseyera por derecho propio por no ser bienes vinculados*⁽²⁵⁸⁾.

(251) Durant uns temps del segle XI apareix la denominació de "comtat del Penedès", purament geogràfic (ANTONI PLADEVALL, GEC, *Penedès, el*).

(252) Estal. La millor residència senyorial, la millor habitació per estar-hi. Comunicació oral de J.M. MARQUÈS.

(253) Vegeu el document del 1103b (comentari a, nota 271).

(254) Les notícies dels dos últims, publicades fins avui, eren contradictòries: CANO, 1606, parlà de *Petri Bernardi et Raymundi*, nebots —segons diu— del de Baseia (63v) i de *Petri Bernardi i Raymundus Benet*, germans entre ells (pàg. 64). GRAHIT, 1874, es limità a copiar Cano. PELLA, 1883, cità *Oli-ver Bernardo [...] con sus hermanos Pedro, Bernardo y Ramon* (pàg. 415). HURTEBISE, 1905, parlà del clérigo *Pedro Bernardo y Raimundo Bernardo, hermanos suyos* (pàg. 45-1), però més endavant ho fa dels *hermanos Pere Bernat y Raymundo Benet* (pàg. 48-1-3) i encara diu —com Cano— que Pere Bernat i Ramon Benet [Bernat] eren descendents de Riambau de Baseia essent així que li eren oncles. Com pot veure's, la confusió era gran.

(255) Apèndix IX i document del 29-X-1098, comentari c.

(256) Document del 1098, comentari i.

(257) Document del 1078, comentaris a i b.

(258) HURTEBISE, 1905, pàg. 44-2.

Per això, per tal de contrarestar el poder d'Oliver Bernat, el 19-VI-1099, el monestir nomenà Ramon Gausfred castlà del Benedormiens i, per tal de donar força al conveni, es va fer un acte públic del qual només tenim una transcripció⁽²⁵⁹⁾, però disposem de dues interpretacions, com veurem.

El nomenament de Ramon Gausfred, fet amb doble intenció segons sembla⁽²⁶⁰⁾, no va servir per a res perquè Oliver Bernat s'emparà i seguí retinent el castell i els béns annexos. Llavors l'abat Esteve recorregué al bisbe de Girona que excomunicà Oliver, però aquest no en féu cas; el mateix passà amb l'arquebisbe de Toledo i amb el papa⁽²⁶¹⁾.

En el text anterior i en els fragments que transcriurem hem observat els dubtes i contradiccions que exposarem tot seguit.

Comentaris:

a) Cano esmentà el *muy christiano caballero Ramon Gaufredo*, cuya fe fue muchas veces probada en vida de su padre Guillermo. Nosaltres no hem trobat cap Guillem que pogués ésser pare d'un Ramon Gausfred.

b) Segons Grahit, en 1099, *concedió al noble Ramon Gaucefredo, hijo del primer castellán, la guardia y defensa del castillo*. El primer castlà fou, sens dubte, Bernat Gausfred. No li coneixem cap fill de nom Ramon Gausfred, car els fills de Bernat eren de cognom Bernat: Oliver Bernat, Ramon Bernat i Pere Bernat.

c) Hurtebise no esmentà Guillem, —segons Cano, pare de Ramon Gausfred— i va escriure que Ramon era *hermano o tío* d'Oliver; per tant, no veia clar el parentiu del nou castlà; compartim aquest criteri.

d) Pella escriví: *En un punto apoderádonse de sus feudos y entraron en sus propiedades Oliver Bernardo [...] con sus hermanos Pedro, Bernardo y Ramon, no menos que Renomballo de Basea, que era su cuñado* (p 415). Al nostre entendre, entre els germans sobra Bernat, que era el cognom dels tres germans. Altrament, Riambau de Baseia no era cunyat d'Oliver Bernat, sinó que n'era gendre, car era casat amb la seva filla Ermessenda.

e) A la ratlla 4 del text de Cano hi ha un *Raymundo Gaucefredi* i, entre els seus parents i amics, hi consta un *Raymundo Gaufredi*. Hurtebise els traduí *R. Gaufredo* i *Raimundo Gaufredo*, respectivament. Si tots dos eren una mateixa persona, com sembla deduir-se dels textos esmentats, per què s'havia d'esmentar dues vegades, una com a castlà i una com a parent o amic?

f) Per tant, sospitem que la transcripció de Cano —que ha donat peu als errors suara esmentats— no és correcta i que hem de donar com a insegurs els fets que varen passar des que fou redactat el testament de Bernat Gausfred (29-VI-1099) fins a l'arribada a Sant Feliu de Guíxols del comte Ramon Berenguer III (30-III-1103).

Havien passat uns anys i la situació continuava igual. Oliver gaudia encara del Benedormiens i dels seus béns annexos, i l'abat i els monjos no sabien què fer.

El 1103 Ramon Berenguer III *el Gran* (1082-1131), acompanyat de la seva esposa, dels bisbes de Vic i de Girona i d'altres personalitats, visitaren els castells de les seves fronteres i costes i sojornaren al nostre monestir. Aquí, escoltades les raons dels monjos i comprenent llur esforç per a defensar les costes contra els pirates, *nos hizo muy grandes mercedes, confirmando de nuevo nuestros antiguos privilegios y donaciones, para que ninguno tuviese ocasión de allí adelante de dudar de su firmeza. Y de camino dio muy liberalmente...*⁽²⁶²⁾ *a Déu i al monestir de Sant Feliu de Guíxols*⁽²⁶³⁾ *tot l'alou que tenim i ens correspon a la parròquia de Santa Agnès de Solius i tot allò que pertany a dit alou en la parròquia de Sant Feliu de Llagostera, tal com l'aigua del riu d'Aro limita des del punt on neix fins al mar*⁽²⁶⁴⁾. Agraït de la decidida intervenció del comte, el monestir li regalà una mula, valorada en vint unces d'or⁽²⁶⁵⁾.

(259) El document més antic que es conserva és la transcripció de CANO, 1606, pàg. 43-44, que el considera del 1089, però —afegit al marge— hom posà 1094; apèndix X, traducció de GASPAR FELIU, GRAHIT, 1874, pàg. 127, el considera del 1099; apèndix I pàg. 211. HURTEBISE, 1905, pàg. 44-2, el cregué del 17-VI-1099. Segons Cano, el monestir nomenà Ramon Gausfred *cast[r]là, o castellano del sobredicho castillo* [...] i així se le tomó su juramento, que tendría el castillo en fe del sobredicho Pr Abbad Estevan y de sus monges y que haría las guardas [...] así el por su persona como los demás soldados, pariente y amigos suyos mientras dios le daría vida y el podría menear las armas, lo qual todo juró de lo guardar... (pàg. 43).

(260) L'abat Esteve cedió el 1099 la castellanía del famoso castillo de Benedormiens a Ramon Gaucefredo, para que de esta manera tuviera que habérselas Oliver de Pals con un poderoso contrincante; así se convertía la cuestión en lucha armada de dos Barones... (PELLA, 1883 pàg. 415).

(261) CANO, 1606, pàg. 43-44. GRAHIT, 1874, pàg. 211. PELLA, 1883, pàg. 415. HURTEBISE, 1905, pàg. 44-2 i 45-1. Recordem que, segons Pella, en la disciplina del *siglo XI*, la excomunió llevava el apartamiento del excomulgado de todas las relaciones sociales y aun domésticas, puesto que debían separarse de él la mujer, los hijos y criados; muchos menos podía presentarse en los tribunales y entrar en los templos...

(262) CANO, 1606, pàg. 46.

(263) L'abat i els monjos no eren considerats propietaris, sinó simples administradors dels béns que rebien. Per això la donació era *a Déu i al monestir de Sant Feliu de Guíxols*.

(264) CANO, 1606, pàg. 46v-47. GRAHIT, 1874, pàg. 123, apèndix II, pàg. 211-212. PELLA, 1883, pàg. 416. HURTEBISE, 1905, pàg. 45-1. GASPAR FELIU, traducció del document al català, apèndix XI.

(265) El present de la mula al comte féu dir a Cano que 20 lliures no era *poco valor* (pàg. 47) i Hurtebise comentà: *Veinte onzas de oro, lo cual hace pensar si este acto, a pesar de estar revestido de los caracteres diplomáticos de donación, fue en realidad una venta de terrenos* (pàg. 46-2). ZARAGOZA, 1992, pàg. 158, núm 2 diu que l'alou valia *mil y veinte onzas de oro*; és evident que sobra la paraula *mil*, probable error d'impremta.

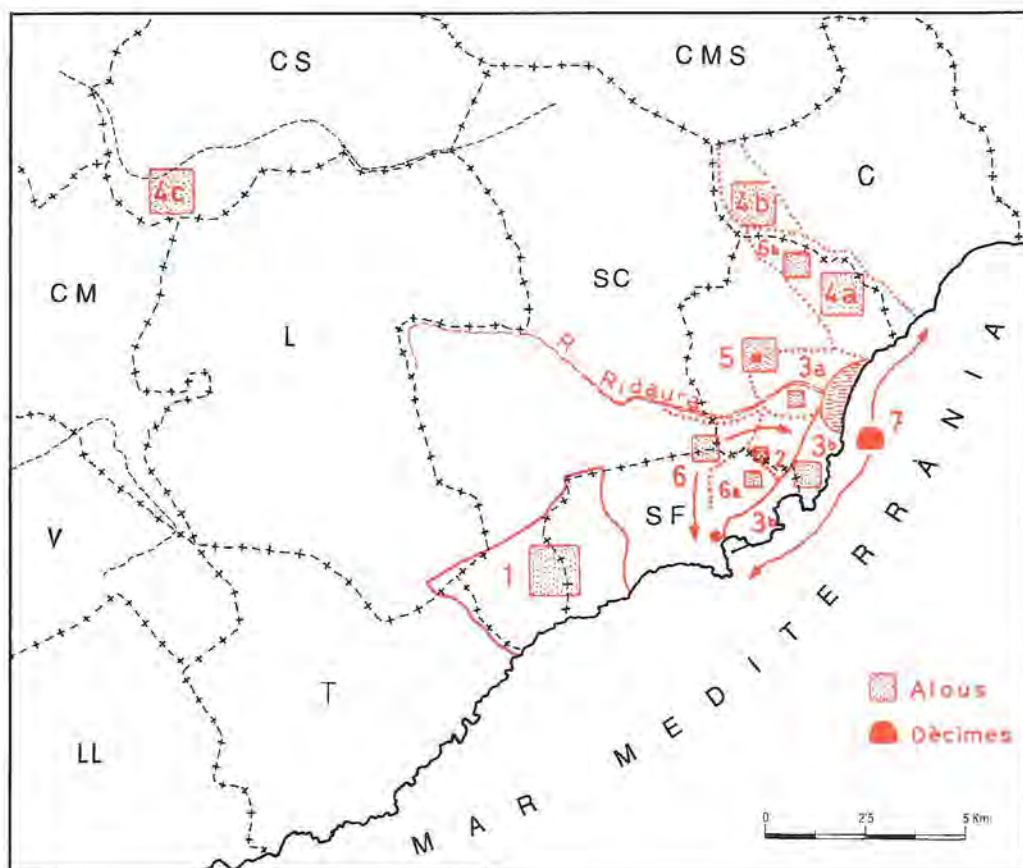

Fig. 71. 1103b. Propietats que Oliver Bernat volia tornar al monestir guixolenc. Alou dels comtes Sunyer-Riquilda, dit *Fevum vetulum* o Spanedat parcial (1). Alou d'Almaric a l'entorn del riu d'Engilfred ara riera de Vilartagues (2). Alou de Gausfred Vidal-Quixol, que comprenia: des de Pinell fins al castell de Benedormiens (3a); els closos i masos situats des de Pinell fins al monestir (3b) i altres finques. Alou de Fenals (4a), Calonge (4b), Cassà (4c) i la vall Ursera, llegats per Udalard Gausfred. Alou del Benedormiens (5) amb les seves pertinences i els seus voltants. Alou de Bernat Gausfred i de la seva mare Quixol que anava des de migdia del Ridaura fins el monestir (6), sector no inclòs a les finques 2 i 3; també l'alou de Tueda (6a) i l'alou de Fenals (6b). Dècimes dels peixos pescats des de Conanglo fins al port de Sant Feliu (7).

El bisbe de Girona, que era present al monestir, subscriu l'acta i, a instàncies del comte, fulminà anatema contra tots els que violessin la confirmació i la donació. Era una clara i severa advertència a Oliver Bernat, que continuava retinent importants béns del monestir.

Comentaris:

a) Oliver Bernat tenia en contra el poder eclesiàstic; ara s'hi afegia el comtal. La seva situació no era gens còmoda. *Fue esta confirmación un golpe terrible para el Señor de Pals, que vio interesarse en contra suya, nada menos que la primera autoridad de Cataluña*⁽²⁶⁶⁾. La realitat fou aquesta: la família Gausfred (avi, pare i ell mateix) formava part de la noblesa que envoltava i servia els comtes. La defensa dels interessos del monestir guixolenc per Ramon Berenguer III era un cop molt fort per Bernat de Pals, que venia a sumar-se a les excomunionis d'efectes morals rellevants sobretot per part dels familiars (en especial esposa i filla). D'aquí la reacció del de Pals, potser influït per les persones del seu mateix entorn.

b) Sembla que el comte donà al monestir l'alou que ja era des que li va llegar Riquilda de Narbona (any 962), alou que havia quedat definit amb límits imprecisos el 1057 (entre la font de l'Olivera i ses Tallades) i ara amb altres detalls, també poc concrets, (pertinença a la parròquia de Santa Agnès de Solius i a la de Sant Feliu de Llagostera), ens permet situar la propietat amb límits

inconcrets (fig. 53). Cano parlà de donació. Si és certa la nostra hipòtesi (donació de Riquilda, 962 = donació de Ramon Berenguer III) en realitat es tractava no d'una donació, sinó d'una confirmació. Altrament, no sabem que mai el monestir guixolenc hagués senyorejat aquest alou. N'era propietari de dret, és veritat, però no tenim cap prova que mai n'hagués estat de fet.

c) Hem dit que l'abat havia regalat una mula —valorada en 20 unces d'or— al comte. Blanco comentà: *L'actuació no era gratuïta; Ramon Berenguer accepta una mula [...] La intervenció del comte Ramon Berenguer fou efectiva. Uns mesos més tard, pel setembre del 1103, Oliver Bernat de Pals [...] restituïa al monestir de Sant Feliu de Guíxols les possessions que li retenia, i que havien estat de la seva família...*⁽²⁶⁷⁾.

Creiem que Blanco no cospà la realitat; el de Pals no restituï al monestir *les possessions que li retenia*, sinó que només havia fet el propòsit de restituir-les-hi; però llavors el seu gendre —Riembau de Baseia—, igual com anys abans havia fet el seu sogre Oliver Bernat de Pals, se n'emparà. Així el monestir guixolenc quedà sense les seves possessions i sense la mula: com vulgarment es diu, va perdre bous i esquelles⁽²⁶⁸⁾.

d) No veiem clar el final del document. Com a hipòtesi, l'interpretem així: el comte donà —seria millor reconegué— al monestir l'alou de Solius; també el dret de les aigües (pesca, regs dels molins, regadius...) del Ridaura, però només les del seu llit; no les dels seus afluents.

e) Signaren Bernat Gausfred de Palafolls i *Berengarii Reymundi de Olius*. En el document es ventilava un alou de Solius i el 2-V-1057 hem trobat un Ramon Seniofred de Solius. El *Berengarii Reymundi* era, en realitat, Berenguer Ramon, fill del Seniofred esmentat?

f) El document reconeix altres predis concedits al monestir guixolenc pels comtes Sunyer/

(266) GRAHIT, 1874, pàg. 123.

(267) BLANCO, 1991, pàg. 68.

(268) En el document del 1132, veurem com Blanco seguí la creença general dels historiadors pretèrits. Aquests, però, desco-neixien el testament del de Baseia, exhumat per Gabriel Roura el 1985, document que Blanco transcriu a les pp 99-103.

Riquilda i Ramon/Ermessenda, això és, els que ja hem estudiat en el document de l'any 1016⁽²⁶⁹⁾.

44- 1103b, 1 de setembre⁽²⁷⁰⁾ XII

Les excomunionis que, de moment, havien deixat insensible Oliver Bernat de Pals i, en especial, el reconeixement dels béns del monestir que acabava de fer el comte Ramon Berenguer, comogueren de sobte Oliver Bernat i li feren escriure l'emotiu i esclaridor document que és transcrit a l'apèndix XII, del qual ja hem parlat. Anem ara a transcriure'n alguns fragments: *Jo Oliver [Bernat de Pals] amb els meus feudataris i també fautors meus, no horripilant-me'n gens, no vaig tèmmer de robar i devastar la vinya de Crist, és a dir, de la seva Església i els seus predis, sinó que per gran exigència dels meus pecats tots els alous del monestir de Sant Feliu de Guíxols que el meu pare Bernat Gausfred tingué en violari amb el consentiment dels procedents Abats i monjos del dit lloc i que després de la seva mort havien de revertir al ja dit monestir sòlidament i lliurament, sense cap autoritat o raó vaig sotmetre violentament per espai de sis anys al meu poder... I més endavant: ...nosaltres [...] aterroritzats pel temor diví, veient que per cap raó ni autoritat no podíem retenir els predits alous contra la fe i disciplina de l'església, determinàrem íntegres o sense cap mutació, sòlidament i lliure, sense cap retenció, al ja dit monestir [...] tornar-los, definir-los, i evacuar-los i entregar-los...*

És a dir, Oliver Bernat de Pals reconegué que el monestir donà temporalment el Benedormiens i els béns annexes al seu pare Bernat Gausfred mentre en fos castlà. A la seva mort o a la seva incapacitat per continuar essent-ne, tot plegat havia de tornar al monestir que era el seu legítim propietari. En el document que estem comentant, Oliver Bernat reconegué que els béns eren del monestir *per l'autoritat de les seves escriptures [...] la qual cosa, menyspreant-la, vaig negar-me a fer*.

Penedit, doncs, Oliver Bernat de Pals consignà en una escriptura el seu propòsit de tornar al monestir guixolenc els béns que li havia pres. Amb ell, signaren l'escriptura els seus germans Pere Bernat i Ramon Bernat, la seva mare Estefania, la seva filla Ermessenda i el seu gendre Riambau de Baseia. També els testimonis dels quals parlarem en el comentari i.

Com veurem, però, una cosa era el desig d'Oliver Bernat i una altra el voler dels seus familiars, que preferiren conservar els béns usurpats per tal d'assegurar la seva posició social privilegiada.

Comentaris:

a) Oliver Bernat volgué tornar, en primer lloc, tot aquell alou que Sunyer, comte, i Riquilda, comtessa [...] donaren al predit Sant Feliu, que també la ja dita comtessa tingué per commutació del bisbe Guiu i dels seus canonges, i aquest alou és la *Spanedat* que anomenen *Feu vell* ("Fevum vetulum")⁽²⁷¹⁾.

Fig. 72. Pla i coll de Sant Pol que envolten el Puig Pinell on, darrera d'aquest, s'ubicava el port del mateix nom. La part final de la vall del Ridaura, plena d'aiguamolls, separava aquests indrets de les terres de Fenals. Fotografia de Bartomeu Auladell, any 1957.

Fig. 73. Pla i platja de Sant Pol als anys trenta. Darrera de les dunes -a la dreta de la fotografia- fins fa poc hi havia aiguamolls, restes de l'estany citat en el document de l'any 1103. Fotografia d'autor desconegut que ens ha facilitat galeria Espuña.

(269) Diu el document: *refermem tots els predis o donacions que qualsevol dels venerables comtes predecessors nostres, és a saber, el comte Sunyer i la comtessa Riquilda i Ermessenda i el seu espòs Ramon oferiren al monestir guixolenc*.

(270) CANO, 1606, pàg. 48-50v. Traducció (apèndix XII) de JOSEP CALZADA. CANO, pàg. 47v, considera el document del 1115, però al marge de les pàg. 50 i 51 consta 1104, data que compartiren GRAHIT, 1874, pàg. 123, HURTEBISE, 1905, pàg. 45-1 i 119-1, ACA, MH, núm. 1718, pàg. 114 i ZARAGOZA, 1982, pàg. 18. PELLA, 1883, pàg. 416 escriu que Oliver anà a Palestina a l'abril del 1105. CALZADA i J.M. MARQUÈS, l'han atribuït al 1-IX-1103.

(271) CANO, pàg. 49; GRAHIT, apèndix III, pàg. 212; PELLA, pàg. 416, i HURTEBISE, pàg. 45-1 varen escriure *Fenum vetulum*, i semblantment altres historiadors recents. Fa uns anys, vàrem trobar a l'ACA, Monacals, Hisenda, núm. 1718, pàg. 114, núm. 6 les paraules esmentades traduïdes *feudo viejo*.

Però l'explicació clara la trobem a BONNASSIE, 1979, pàg. 183, quan estudia la *terra de feo*, on es comprova clarament que la paraula *Fevum* (no *Fenum*) era corrent en els documents de la segona meitat del segle X fins a final del segle XI. *Terra de feo* o de *fevum* vol dir terra fiscal, en oposició a terra de propietat privada. Efectivament, el territori compost del Solius marítim i del Malvet marítim havia passat al monestir guixolenc per donació dels comtes Sunyer i Riquilda; per tant, havia estat terra fiscal. El *Fevum vetulum* significava *Terra fiscal vella*, perquè antigament (939-947) havia pertangut al fisc comtal.

Aclarim que a la data d'aquest document —1098— no hi havia encara la lletra v. Les dues paraules s'escriuven *feuum uetulum*, bé que es pronunciaven *fevum vetulum*.

Recordem encara les següents paraules de Bonnassie: *El paso del "fevum" de carácter público a feudo de carácter privado tuvo lugar en Cataluña durante los años 1030-1060 (o, tal vez, 1040-1080) (1992, pàg. 189).*

A començament de segle, HURTEBISE ho entenia així: *A principios del siglo XII el nombre propio "Spanedat" habíase transformado en genérico, y la "spanedat" de los Condes Suñer y Richildis era el territorio, tal vez pequeño, denominado "Fenum Vetulum", acaso "Feudum Vetulum", el "Feudo Viejo", recordándose aún por tradición [...] que aquella "spanedat" fue de la "Condesa Richildis"... (pàg. 39-2).*

D'aquest text deduíem que l'Spanedat inicial quedà dividida en dues parts: la primera era la terra fiscal vella formada pel Solius marítim i el Malvet marítim; la segona era la resta, formada per finques rústiques plaçades dins de diferents localitats. Cada una de les parts era designada amb el nom primigeni —Spanedat—bé que de la primera se'n deia preferentment *Fevum vetulum*. Aquesta era la part que Oliver Bernat volia tornar. De l'altra, probablement no se n'havia apropiat a causa de la seva dispersió geogràfica.

b) Alou que Almaric, clergue de la seu de Girona —germà de Bernat Gausfred de Pals— llegà al monestir de Sant Feliu: *com el riu d'Engilfred des de la part de migdia limita fins a Eroles i així continua per l'entrada de Sant Pol fins a Canyelles i a l'estany*⁽²⁷²⁾. Hurtebise interpretà així el text: *tenia por lindes a contar desde el S.: Rivus Engilfredi, Arolas, San Pol, las Canellas y el lago ("vel ipsum stagnum")*⁽²⁷³⁾.

El torrent d'Engilfred creiem que és el de Vilartagues. Les Eroles era la finca ara anomenada masia i ermita del Remei. L'entrada a Sant Pol o coll de Sant Pol encara existeix, ara s'anomena Sant Pol de Dalt. Les Canyelles eren al costat d'un estany o maresma; com que la descripció les situa abans del pla o coll de Sant Pol, les Canyelles del document eren les situades a Sant Pol, prop de l'estany corresponent (fig. 43).

c) Alou que Gausfred Vidal de Pals llegà al ja dit Sant Feliu. És la donació descrita el 1041: *tot l'alou que nosaltres [Gausfred Vidal i la seva esposa Quíxol] posseïm a la parròquia de Santa Cristina de la Vall d'Àro des del port de Pinell fins a l'esmentat castell amb les dècimes i primícies de l'esmentat alou, també el pedit castell amb els closos i els masos, segons el camí que surt del monestir i passa per les Canyelles [...] i també tots els closos i masos que nosaltres havíem donat per a la custòdia de dit castell en el mar com en les cases dels homes nostres que habiten en la parròquia de Santa Cristina i de Santa Maria de Fenals...* Entenem que les donacions foren quatre: 1) Alou que anava des de Pinell al Benedormiens, amb les seves dècimes i primícies. 2) Els closos i masos —no detallats— que tenien dins del territori entre el monestir i el Port de Pinell. 3) Voltants del castell de Benedormiens. 4) No ens sembla clara la redacció, però interpretem que també donaren closos i masos —tampoc no detallats— que tenien a les parròquies de Santa Cristina i Santa Maria de Fenals, per a la custòdia del castell.

d) Alou de Fenals que Udalard Gausfred, fill de Gausfred, anomenat "el Llarg", llegà al pedit Sant Feliu en el seu testament, i manà als seus almoïners, o sigui, a Ermesenda, comtessa, i a tots els altres, que fessin una escriptura almoïnera al ja dit monestir, i l'entreguessin en poder del

Fig. 74. Fotografia aèria de la platja d'Aro. En primer terme la punta de Pinell que protegia l'entrada al port, aquí ja colmatada per les sorres dipositades pels corrents del mar. Tot el cordó duna que hi ha reraplatja —aquí ocupat per pins i xalets— limitava l'estany de Fenals, al qual s'accedia per una única boca—visible a la part inferior de la platja— desapareguda amb la construcció de les noves instal·lacions del port d'Aro. Al fons la costa rocosa de Fenals. Fotografia facilitada per Pere Barreda.

mateix i dels habitants seus, la qual cosa ja feren amb els alous que hi ha a Calonge i a Cassà, i a la vall Ursera.

Observem que, al nostre entendre, Oliver Bernat només pretengué retornar alous plaçats a Fenals, Calonge, Cassà i a la Vall Ursera. Això vol dir que no s'havia emparat ni de la parròquia de Santa Maria de Fenals (que era del monestir de Sant Feliu), ni de la de Sant Martí de Calonge (que era de la canònica gironina des del 1018 o 1019), ni de Sant Martí de Romanyà, que desconeixem qui la senyorejava (el monestir de SFG?) ni esmenta l'església de Santa Maria de la Vall d'Aro, consagrada el 1078. Més endavant parlarem de la Vall Ursera.

e) *Semblantment definim i evacuem el castell de Benedormiens i totes les pertinences del dit castell, o sigui, les tasques, dècimes i manedes i totes les coses del mateix castell, tant les que pertanyen al nostre alou com les que són a l'alou de qualsevol home o qualsevol església.* El castell probablement havia estat construït per ordre d'Ermessenda, que el cedí en propietat al monestir de Sant Feliu. L'abat l'havia cedit a Bernat Gausfred mentre fos castlà, però a la seva mort o invalidesa havia de tornar a l'abat, cosa que Oli-

(272) Sembla com si Cano s'hagués saltat un fragment, car el text comença d'una manera no gens clara; detall que ens fou comentat per J.M. Marquès. Altrament llegim a l'ACA document suara esmentat, plana 114: *2º el alodio que dio Amalrich, clérigo de Girona, que por la parte del N. corre desde el rio Engilfredo hasta Eroles y por la entrada de San Pol hasta Canellas.*

(273) HURTEBISE, 1905, pàg. 45-1.

ver no havia fet al seu temps però que, per aquest document, es proposà de fer. Els seus familiars, però, no tenien pas aquesta intenció. En efecte, el gendre d'Oliver —Riambau de Baseia— s'emparà del castell, potser també de l'església, de les fortificacions i de les cases del nucli de Castell d'Aro, com veurem en el document del 1132.

f) *Tot aquell alou que Bernat Gausfred de Pals i Quíxol, mare seva, tingueren a la Vall d'Aro i donaren al predit Sant Feliu [així] com l'aigua del riu d'Aro que corrent fins al mar limita des de la part meridional totes les coses, que allí tingueren fins al monestir de Sant Feliu per raó de gràcia de violari de tot l'alou sobrescrit, que el mencionat Bernat adquirí d'Arnau abat, del predit monestir, que hauria de tenir només pels dies de la seva vida i després de la seva mort havia de retornar íntegrament i sòlidament, sense cap retenció al mateix monestir.*

Entenem que aquest alou el cedí l'abat Arnau a Bernat Gausfred mentre fos castlà dels Benedormiens, però quan deixà d'ésser-ne, havia de tornar al monestir guixolenc. Aquest alou anava des de migdia del Ridaura (sector no comprès a les donacions dels apartats b i c) fins al monestir. Segons diu Cano, pàg. 39, eren propietats en *este término de San Feliu y de la Vall Daro*. També comprenia l'alou de Tueda i l'alou de Fenals.

g) El document concreta: *Tots els alocs sobrescrits es troben en el comtat de Girona, a les parròquies i límits de Sant Feliu de Guíxols i de Santa Cristina d'Aro i de Santa Maria de Fenals*. Sabem que Calonge i Cassà són els límits actuals de Fenals i de Romanyà, respectivament, i en el perímetre de l'Spanedat estan a dins (fig. 35 i 37). La Vall Ursera, per tant, sembla que també havia de limitar amb Sant Feliu, Santa Cristina o amb Santa Maria de Fenals, o ser a dintre d'alguna de les tres parròquies esmentades. Amb tot, opinem que era situada al nord d'Arbúcies, ja lluny dels pobles de la Vall d'Aro.

h) *Evacuem les dècimes de tots els peixos que es capturaran des de Conanglo fins al port de Sant Feliu*. No sabem que ningú hagi localitzat Conanglo; nosaltres hem trobat una referència segons la qual *Conanglo és una platja a prop de la casa de les tres torres d'en Balmanya de Palamós, Caballer de Malta*⁽²⁷⁴⁾. Creiem que és la platja de les Torretes o de Treumal —ara anomenada cala Gogó— propera al límit de Fenals, però dintre de Calonge⁽²⁷⁵⁾.

L'ús dels peixos era patrimoni del senyor territorial. El 17-VI-1099 l'abat Esteve i Ramon Gausfred signaren un conveni pel qual, amb la castlania del Benedormiens, l'abat li concedia un dret —no especificat— sobre els peixos pescats⁽²⁷⁶⁾. La referència d'aquest document confirma que, per la costa, Oliver no havia passat de Conanglo, és a dir, no havia entrat dins de Calonge, cosa que segurament hauria fet si

Fig. 75. Fotografia que complementa l'anterior i on es veu l'anomenat Riuet, resta de l'antic estany de Fenals, abans de la seva desaparició. Fotografia Mur facilitada per Pere Barreda.

Calonge hagués estat propietat del monestir guixolenc, al qual mai no pertangué⁽²⁷⁷⁾.

Observem, també, que el dret dels peixos, pel sud-oest, no arribava a Sant Lionç, com en el 968, sinó fins al port de Sant Feliu; és a dir, no es parla del tram de costa que correspon al feu vell, ja tractat en el comentari a.

i) Els historiadors coneixien el document del 1103b, en el qual Oliver Bernat de Pals exposà la seva ferma voluntat de restituir al monestir guixolenc els béns que li havia robat. Signaren el document —per tant en coneixien el contingut— el mateix Oliver Bernat de Pals, els seus germans Pere Bernat i Ramon Bernat⁽²⁷⁸⁾, la seva mare Estefania, la seva filla Emessenda i el seu gendre Riambau de Baseia⁽²⁷⁹⁾; també Ramon Gausfred, potser el que —el 1099— fou nomenat castlà del Benedormiens per l'abat guixolenc i desposseït del càrrec pel qui ara el requeri com a testimoni; Ponç Bernat, probablement familiar seu, bé que no el creiem germà perquè no és esmentat ni en el testament del pare (Bernat Gausfred) ni en el del fill (Oliver Bernat). També signaren el document molts testimonis més. Això desmuestra la importància de l'escriptura i l'interès d'Oliver a fer complir el seu anhel de restitució.

Per això, fins avui els historiadors havien cregut que la restitució al monestir havia estat un

(274) Segons consta en un paper que vam trobar a l'AHMSF, sec. XXIII, núm. 5-2.

(275) *Fuera el término de San Feliz de Guixols, ay un lugar que se llama Calonge (a quien corresponde Conanglo...), Antigüedad ilustrada*, pàg. 164, text esmentat per Hurtebise en el manuscrit original, fragment que no fou reproduït a la transcripció.

(276) HURTEBISE, 1905, pàg. 44-2: *autorización para la pesca*. Però a l'ACA, document esmentat, diu: *6º los diezmos del pescado desde Conalon hasta el monasterio de San Feliu*. Això equival a dir que el de Pals s'havia emparat dels drets dels peixos pescats fins al monestir, cosa que sembla indicar que el darrer es trobava mig acorralat dins del seu sistema defensiu.

(277) En un altre document trobem: *A... maig 1392 los jurats de Sant Feliu y de la Vall de Areu donaren una suplicació al Rt. Abbat que fes fer la cerca de Conanglo fins a Sant Feliu a mº Llop de Labia* (ACA, MH núm. 1577, f. 13v). Document que demostra que el 1392 encara el mar pertanyia a l'abat de Sant Feliu.

(278) Sobre els germans Bernat, vegeu el document del 1098, comentari p, nota 254.

(279) Baseia —o Basella—. Usem la primera forma perquè la GEC la dona com a preferent. També la veiem usada a BADA, 1981, pàg. 341 i a PUJOL, 1991, mapa, pàg. 17.

Fig. 76(A) i Fig. 76(B). Sector meridional del litoral de Calonge proper al límit amb Fenals, vist de ponent a llevant (A) o a la inversa (B). Platja Ses Torretes o de Treumal, ara anomenada cala Gogó, on situem Cananglo (1); el Putxet de la Cadira (2); platja d'en Piferré, de Can Cristus o de la Calella (3); cales del Forn, dels Escullis i de la Roca del Paller fins a Roques Planes (4). Fotografies d'Esteve (A) i Granés (B) ambdues facilitades per Pere Barreda.

fet⁽²⁸⁰⁾. Res més lluny de la realitat. Ho veurem, amb tota claredat, en el testament d'un personatge que tingué un gran predicament durant uns anys: Riambau de Baseia, gendre d'Oliver Bernat de Pals i home de confiança del comte Ramon Berenguer III, *el Gran*, autoritat màxima que —com hem vist— es va posar al costat del monestir, contra Oliver Bernat.

j) Els béns robats que sis anys després Oliver Bernat volgué tornar en virtut de l'escriptura que estem comentant, eren del monestir guixolenc. Diu al començament del text: *Jo Oliver Bernat de Pals [...] no vaig tèmer de robar i devastar la vinya de Crist [...] sinó que per gran exigència dels meus pecats tots els alous del monestir de Sant Feliu de Guíxols que el meu pare Bernat Gaufred tingué en violari [...] i que després de la seva mort havien de revertir al ja dit monestir [...] sense cap autoritat o raó vaig sotmetre violentament per espai de sis anys al meu poder.*

Per tant, Oliver Bernat no s'havia apropiat de béns dels seus veïns, sinó dels que havia tingut en violari el seu pare, dels quals se n'emparà al·legant que eren hereditaris.

k) A la figura adjunta (núm. 71) es veu clar que al monestir només li quedà l'actual terme de Sant Feliu —menys la part marítima de Malvet— i poques coses més; entre elles, l'alou de Solius (del qual el document no parla) que, pel fet de ser dintre del territori d'un altre cavaller Seniofred—,

territori del qual el comte tenia la senyoria superior, els de Pals no s'atreviren a molestar⁽²⁸¹⁾.

l) Les relacions del monestir guixolenc amb el bisbe de Girona eren bones. Si no el bisbe no hauria excomunicat Oliver Bernat en defensa del monestir guixolenc. Per contra, les relacions dels senyors de Pals i el monestir guixolenc eren pèssimes.

m) Seguint les informacions de Cano, alguns historiadors han afirmat que Ermessenda, filla d'Oliver, tingué fills; per això —digueren— el monestir guixolenc no heretà ni el castell ni la vila de Pals^(281a). En el testament de Riambau de Baseia, marit d'Ermessenda, no s'esmenta cap fill, però recentment hem trobat la referència d'un fill que, el desembre del 1132, era mort; per tant, no els en quedava cap. Vistes ara les coses així, ens estranya que el monestir no hagués reclamat mai ni la vila ni el castell de Pals que, en justícia, creiem que els pertanyia.

45- 1104, 28 d'abril

Comentaris a l'escriptura d'Oliver Bernat de Pals. *Después de hecha esta restitución [...] se partió en romería para la tierra sancta el sobredicho caballero Oliberos Bernat de Pals [...] pero antes de partir de su tierra hiço testamento el buen caballero*⁽²⁸²⁾, on es veu que Cano cregué que el monestir havia recuperat els seus béns.

(280) Segons CANO, pàg. 48, *Don Oliveros Bernat, señor de la Villa de Pals y los demás cómplices y fautores suyos [...] hicieron una muy solemne satisfacción a esta Sancta Casa restituyéndole todo lo que le tenía usurpado i Después de hecha esta restitución que abemos visto...* (pàg. 50v). GRAHIT, 1874, pàg. 212: *Devolución de los bienes del monasterio de San Feliu de Guíxols, que retenía el señor de Pals*. Segons PELLA, *por espontánea voluntad devolvía y restituía todo cuanto había injustamente ocupado* (pàg. 416). HURTEBISE: *el caso es que vino a reconciliarse con la Iglesia y a devolver al Monasterio lo usurpado por escritura de 1º de septiembre de 1104* (pàg. 45-1). ZARAGOZA: *restituyó al monasterio todo lo que le había usurpado* (1982, pàg. 18). BLANCO: *i la restitución de béns que fa Oliver Barnat de Pals de 1103* (pàg. 58 nota 228). ACA, MH núm. 1586, pàg. 84v, núm. 47: *En tiempo del Abbat Esteban, Oliver de Pals restituyó a este Monasterio...*

(281) PELLA, comentà: *el monasterio quedó desposeído de sus propiedades todas del Valle de Aro, Fanals y Espanedat, perdiendo en un momento lo que la munificencia regia donó en el curso de un siglo* (pàg. 415).

(281a) CANO, 1606, pàg. 51: *pero porque la Señora Melisenda tubo herederos hijos suyos, no sucedió la casa en la posesión del castillo y villa de Pals. La qual villa está oy incorporada en la Corona real por razón de una venta que un sucesor de estos señores hiço a los serenísimos reyes de Aragón*. GRAHIT, 1874, pàg. 123: *y como quiera que su hija tuvo descendencia, conservó la villa y castillo indicados, hasta que en tiempos más cercanos pasó a la Corona Real*. ZARAGOZA, 1982, pàg. 18, nota 14: *porque su hija casó y tuvo descendencia*. BLANCO, en canvi, com que coneixia el testament del de Baseia, va escriure: *Riambau de Basella morí sense fills* (1992, pàg. 59).

(282) CANO, 1606, pàg. 50v.

És a dir, en el document del 1103b, Oliver Bernat de Pals volia tornar al monestir els béns que li havia retingut durant sis anys. Però no donava res que fos de la seva propietat. El seu primer pensament era descarregar la seva consciència del mal que voluntàriament havia fet al monestir, això és a Déu i a Sant Feliu, segons expressió d'aquella època.

Fet això, que hem vist en el document anterior, —i no abans— va pensar en la seva família i en la distribució dels seus béns. Llavors va dictar i signar el seu testament, desglossant els béns i com volia que fossin repartits.

I potser amb la consciència tranquil·la o almenys alleugerida, partí cap a Terra Santa.

Comentaris:

a) Deixà al monestir guixolenc *toda quanta hacienda, casas y posesiones tenía dentro y fuera de los muros de la ciudad de Barcelona, y esto por amor de Dios y por el remedio de su ánima*, cases que —segons sembla— el monestir encara conservava el 1163, ja que n'hi ha unes de consignades en el document del papa Alexandre III, com veurem^(282a).

b) En el testament *hizo universal heredera de todos sus bienes a su única hija Ermessendis*. Però si morís sense tenir fills, *sea heredero universal de la villa y castillo de Pals, el monasterio de San Feliu de Guixoles [...] pero porque la señora Melisenda tubo herederos hijos suyos no sucedió la casa en la posesión del castillo y villa de Pals [...]*⁽²⁸³⁾.

En realitat, el matrimoni Ermessenda-Riambau de Baseia havia tingut un fill que, com veurem, el 1132 era mort. Per tant, el castell i la vila de Pals havien de revertir al monestir guixolenc, cosa que no va passar, ni va originar cap reclamació per part seva, no entenem per què.

c) Poc després de signar el testament, segons els historiadors, sortí de les nostres terres i no se'n tornà a saber res més⁽²⁸⁴⁾. Tant bon punt hagué desaparegut, però, el seu gendre (Riambau de Baseia), fent cas omís de la signatura que havia posat en el testament del seu sogre, s'emparà dels mateixos béns que el darrer volia tornar, tal com havia fet ell mateix anys enrere.

d) En temps de l'abat Cano —1606— el testament era al monestir, però després sembla que es perdé, car Hurtebise ja no el va poder veure⁽²⁸⁵⁾.

46- 1114-1115

Expedició a Eivissa i Mallorca a iniciativa dels pisans, però sota comandament del comte Ramon Berenguer III *el Gran* i amb la col·laboració de llenguadocians i provençals, com a contrapartida a les incursions dels sarraïns per terres cristianes de la Mediterrània.

La majoria dels historiadors que s'han dedicat a investigar els moments crucials de la nostra po-

blació s'han referit a aquest tema de manera més o menys extensa i més o menys erudita. Però no en coneixem ni un que s'hagi ocupat de relacionar el fet amb els senyors de Pals i del castell de Benedormiens. És el que farem nosaltres. En canvi, donem per conegudes les dades de la bibliografia següent⁽²⁸⁶⁾.

Comentaris:

a) Mentre l'estol de vaixells estigué a Sant Feliu^(286a), la nostra incipient població era, sens dubte, un formiguer de soldats, mariners, nobles, bastaixos, comerciants i tota mena de persones que preparaven l'expedició o l'aprofitaven per a beneficiar-se'n. Això demostra que, en aquelles dates, la nostra vila ja tenia certa importància i el seu port era bastant segur⁽²⁸⁷⁾.

b) No disposem del *Liber Maiolichinus de gestis pisanorum illustribus*, escrit abans del 1127, en el qual es descriuen les gestes de la primera conquesta cristiana de Mallorca segons un punt de vista pisà; però sí que disposem d'una recensió que en va fer Vidal i Alcover⁽²⁸⁸⁾. En el llibre primer del *Liber* es diu: *l'endemà, diumenge, el comte va a Sant Feliu, amb alguns dels seus, i allà es firma el pacte d'aliança*⁽²⁸⁹⁾ que, en un al-

(282a) CANO, 1606, pàg. 50v. GRAHIT, 1874, pàg. 123. Cal recordar, però, que el 1053 el monestir guixolenc —per intervenció de la comtessa Ermessenda— va vendre un hort que tenia a Barcelona (CATALÀ, I, 1957, pàg. 724-1).

(283) CANO, 1606, pàg. 50v. GRAHIT, 1874, pàg. 123.

(284) CANO: *se partió en romería para la tierra Santa el sobredicho caballero, Oliveros Bernat de Pals; porque ya en estos días yba muy adelante la conquista de aquellas provincias de Palestina, y la Santa ciudad de Hierusalem estaba ya en poder de los christianos* (pàg. 50v). GRAHIT: *Partió el Señor de Pals [...] a Palestina, para unir su suerte a la de los cruzados [...] sin que jamás se haya tenido noticia de su suerte* (pàg. 123). PELLA: *púsose sobre su pecho una cruz roja [...] salió del Ampurdán en el mes de abril del año 1105 para tomar parte en la grandiosa epopeya de las Cruzadas muriendo en Palestina* (pàg. 417; Pujades, ap. II). HURTEBISE recull el detall de la creu al pit y buscó en Oriente el perdón de sus pecados luchando contra los infieles en las Cruzadas (pàg. 45-1). Informacions contradictòries que no permeten saber si anà a Terra Santa amb l'hàbit del pelegrí o cobert amb l'armadura del guerrier, bé que això no afecta el tema de la nostra investigació.

(285) CANO, 1606, pàg. 51: *el testamento del sobredicho Oliveros Bernat, tenemos en casa auténtico, en el cax.c. S. Feliu*. HURTEBISE, 1905, pàg. 45-2: *El testamento no se conserva*.

(286) GRAHIT, 1874, pàg. 124. PELLA, 1883, pàg. 457-458. HURTEBISE, 1905, pàg. 46 i 47. PIERRE VILAR, *Catalunya dins d'Espanya moderna*, II, 1966, 2ª ed, pàg. 77-78. FONT i RIUS, 1969, pàg. 604, nota 2. SOBREQUÈS, 1970, pàg. 174-180. COLL i ALENTORN, *Ramon Berenguer III*, GEC, 1978. VIDAL, 1979, pàg. 20-78. BONNASSIE, 1992, pàg. 218.

(286a) *L'esquadra naval arribà equivocadament a Blanes des d'on passà al port de Sant Feliu, molt més segur, on restà durant dos mesos*. HURTEBISE, 1905, pàg. 46.

(287) *Se supone que la villa existiría ya en el primer tercio del siglo XII, a deducir de diversos testimonios sobre la importancia y frecuentación de su puerto por este tiempo* (FONT i RIUS, 1969, pàg. 604). ESTEVA/PALLÍ, 1990, pàg. 6.

(288) VIDAL, 1979. Referència a la nota 286.

(289) VIDAL, 1979, pàg. 28.

tre lloc és anomenat pacte de Sant Feliu⁽²⁹⁰⁾. En canvi, en el pacte esmentat consta que el document fou signat *prope ecclesiam Sancti Felicis de Gerunda*⁽²⁹¹⁾ i Vidal i Alcover creu que es tracta d'un document fefaent.

Més endavant, el mateix Vidal féu constar: *No acabo de veure clar que el pacte d'aliança entre els pisans i el comte de Barcelona es signàs a Sant Feliu de Guíxols*⁽²⁹²⁾. A nosaltres ens estranya aquest dubte: si els estols aliats eren a Sant Feliu de Guíxols; si el comte i el seu seguici *acudí al port de Sant Feliu de Guíxols, on s'havia refugiat l'estol*⁽²⁹³⁾, sembla lògic que el pacte fos signat a la nostra població. Per què s'havien de traslladar a Girona?

Precisament són del mateix Vidal i Alcover aquestes paraules: *Però el "Liber", que posa tanta cura a comptar i seguir les passes que feien els magnats i els pròcers d'aquella expedició, no en fa cap esment, de l'anada a Girona —que devia ser un trasllat solemne, per la categoria de les persones que hi anaven i, a més, una novetat dels pisans, que no devien conèixer aquella ciutat de terra endins—, i, per la manera com és menada la narració, sembla que ho hauria d'esmentar. Si no és que puguem interpretar la preposició "de" com a "dependent de" (la diòcesi o la jurisdicció eclesiàstica de Girona) i l'església al·ludida sigui la del port, posada també sota l'advocació d'aquest sant*⁽²⁹⁴⁾.

c) En el mateix llibre primer, el comte exposa els motius que tenia per lluitar contra els futurs enemics: *maldiu dels moros, es plany de l'estrall que han fet en aquestes terres, de presoners, esglésies cremades i mortaldat de sacerdots*⁽²⁹⁵⁾. Per això acceptà prendre part a l'empresa.

d) El 1112 Dolça, comtessa de Barcelona i de Provença, donà tots els seus honors al seu marit Ramon Berenguer III. Un dels testimonis era *Umberti de Basilia*, el nostre Riambau [I Umbert] de Baseia⁽²⁹⁶⁾.

1103-1131. Riambau de Baseia i el seu germà Guillem Umbert I formaven part del consell secret del mateix comte⁽²⁹⁷⁾.

1130. En el testament de Ramon Berenguer III, el de Baseia consta com a marmessor.

Per tant, si el de Baseia, abans i després del 1114, estava fortament unit al comte, és seguríssim que el castlà del Benedormiens estigué lligat a l'acció de les Balears, sobretot perquè fou planejada a Sant Feliu de Guíxols i n'era cabdill el comte que el tenia en el seu consell secret.

e) El de Baseia lluità a Mallorca al costat del comte o —d'acord amb ell— es quedà protegint la costa catalana contra els probables atacs dels almoràvits. A nosaltres ens sembla més probable la primera hipòtesi. En el treball de Vidal i Alcover hem trobat quatre vegades el nom Umbert: a les planes 46, 47, 49 i 73. La cita que més ens interessa és la primera, on l'autor descriu

parcialment una batalla: *El rei de Mallorca, quan veu que s'han acostat tant a les portes, comenta que aquells guerrers no són homes, sinó lleons. Ramon Berenguer ("dux Catalanensis") ataca, increpant-lo, Moldonea, i el mata: trenca la llança amb el cop, però n'hi posen un altra, de llança d'or, a la mà, i continua el combat. Gerard abat Poriom; Humbert, Daridus...* Al nostre entendre, aquest Umbert que era tan proper a Ramon Berenguer III en el moment de la batalla —i del perill— era, probablement, el nostre Riambau [I Umbert] de Baseia, magnat que l'autor del *Liber*, si en lloc de ser pisà hagués estat català, hauria exaltat amb més i més laudatoris detalls.

f) Cal recordar aquí que la divisió absoluta entre mahometans i cristians, avui és inacceptable. Per això transcrivim un fragment de la plana 74 de la recensió de Vidal i Alcover: *En el camp dels moros, són d'esmentar especialment els ja identificats Abul Munsor, governador d'Eivissa, fill d'un renegat de Girona, i Nazareodol, natural de Calat Hymiar a Lleida. La pugna era, doncs, entre catalans, com observa Nicolau d'Olwer.*

g) Fou precisament en el *Liber* esmentat quan per primera vegada els súbdits del comte barceloní varen ésser anomenats *catalans* i Ramon Berenguer III, *catalanicus heros, Rector catalanicus, Dux Catalensis* o *Catalanensis*⁽²⁹⁸⁾.

47- 1117

Ramon Berenguer III *el Gran*, comte de Barcelona, aconsellat pels seus barons, entre els quals hi havia Riambau de Baseia (*Rambaldi de Basela*), donà a l'abat de la Grassa, germà seu, el monestir de Sant Pere de Galligans de Girona⁽²⁹⁹⁾; el document, contra el que s'ha dit, no esmenta el de Sant Feliu de Guíxols⁽³⁰⁰⁾.

(290) VIDAL, 1979, pàg. 28, nota 9.

(291) SOBREQÜÉS, 1970, pàg. 207, nota 67.

(292) VIDAL, 1979, pàg. 76.

(293) SOBREQÜÉS, 1970, pàg. 175.

(294) Estem perfectament d'acord amb Vidal: *No crec que per la intenció d'aquest article tingui gaire importància la determinació exacta del lloc on es va signar el pacte de Sant Feliu, fos l'església de Girona, fos el port* (pàg. 28, nota 9).

(295) VIDAL, 1979, pàg. 27.

(296) MARCA, 1688, col. 1239.

(297) BONNASSIE, II, 1981, pàg. 161, nota 71.

(298) SOBREQÜÉS, 1970, pàg. 174 i 175.

(299) MARCA, 1688, col. 1248.

(300) Ens estranya que un investigador tan rigorós com Jaume Sobrequès i Vidal, a quin tant admirem, hagués escrit: *el 1117 Ramon Berenguer donà al monestir de la Grassa els de Sant Pere de Galligans de Girona i de Sant Feliu de Guíxols* (SOBREQÜÉS, 1970, pàg. 214, nota 179 on esmenta *España Sagrada*, 43, 200 i aps. 38 i 39). Examinada la *España Sagrada*, pàg. 200, llegim que el bisbe de Girona desitjava que els monjos i clergues guardasen las leyes de su profesion; y por esto convino con su Clero en que el Monasterio de Galligans [...] quedasen [en plural] sujetos a los Monges de la Grasa, como pareció conveniente al Conde Ramon Berenguer, el qual encargó al Abad

Fig. 77. La Torre del Corn, avui dia mutilada en la seva alçada original, era la fortificació defensiva més gran del monestir guixolenc. Té planta rectangular i se situa al costat oposat a la torre del Fum, a l'angle nord-est de l'església. El seu aparell, de pedres petites sense treballar, ha estat datat dels segles X-XI, encara que s'aixeca sobre unes filades de carreus més grans i ben esquadrats d'època anterior.

Riambau de Baseia (*Raiambaldi de Baseia*) signà com a testimoni, després del vescomte de Girona (*Gerald Pontii*).

48- 1118, 2 d'agost

El 1115 fou nomenat abat de la Grassa Berenguer de Narbona, germà uterí del comte de Barcelona, i seguiren amb ell les unions de Sant Pere de Galligants (1117) i Sant Feliu de Guíxols (1118), però Sant Feliu de Guíxols guanya un plet contra l'anexió el mateix 1118⁽³⁰¹⁾. En el document anterior hem vist que Ramon Berenguer III —germà de mare de Berenguer de Narbona— donà a l'abat de la Grassa el monestir de Sant Pere de Galligants, però la notícia que també li concedia el de Sant Feliu de Guíxols, era evidentment, un error.

El cas és que Berenguer de la Grassa vingué de manera irreverent i desordenada amb alguns dels seus caps [...] amb el recolzament del poder seglar [...] i guiat per nefanda avarícia [...] sense el voler del bisbe de Girona i dels seus canonges, a mà armada no pas pel zel de la justícia, ni per intenció religiosa, sinó per causa d'ambició, usurpà el mateix monestir, que abans l'Església de Girona sempre havia posseït amb llibertat i tranquil·litat. I els seus homes [...] en trobar tancades les portes del monestir, envaïren el lloc, s'apoderaren de les torres i defenses i foragitaren amb violència física els monjos que ploraven i clamaven...⁽³⁰²⁾.

Lavors els monjos del monestir guixolenc varen demanar ajuda al bisbe de Girona, que signà un pergamí en el qual, entre altres coses, diu: *prometo caritativament i pacto amb Déu i amb Sant*

Feliu, a qui pertany el dit monestir, que no deixaré de fer costat des d'avui en endavant a l'abat i als monjos en l'afer que tenen amb l'abat de la Grassa, sinó que els defensaré canònicament i els ajudaré en tots els plets que tinguin amb ell fins a Roma i quan canònicament el plet estigui resolt⁽³⁰³⁾. I ordenà que tornessin la propietat del monestir guixolenc a la santa església de Girona i a mi, als quals ordre i disposició pertoca des del principi l'esmentat monestir.

Comentaris:

a) Com es pot observar, el bisbe i l'abat seguien en excel·lents relacions d'amistat. La conducta del bisbe fou contundent: l'abat i els monjos de Sant Feliu no podien esperar una ajuda més decidida. El bisbe gironí, però, ordenà al de la Grassa que tornés el monestir guixolenc a la santa església de Girona i a mi, paraules poc tranquil·litzadores per un monestir que, anys després, lluitaria aferrissadament per tal que el bisbe gironí no pogués ni visitar la seva església parroquial⁽³⁰⁴⁾.

b) Amb els documents que fins ara hem llegit, no queda gens clar el motiu al·legat per Berenguer per a invadir el monestir guixolenc. Encara el 1669 un monjo guixolenc anà a la Grassa per a examinar documents i no va trobar res de nou⁽³⁰⁵⁾.

de la Grasa, hermano suyo, tragese a Galligans Monges que cuidasen mejor de este Monasterio. Se formó el Acta sin reclamación alguna en el claustro de la Catedral [...] Parece que este paso tan necesario dio algun atrevimiento a los Monges de la Grasa; pues intentaron dominar sobre otros Monasterios, como fue uno S. Feliu de Guixols. Entonces el Obispo salió a la defensa... del monestir guixolenc. Per tant, queda ben clar que el comte donà el monestir de Sant Pere de Galligants, però no el de Sant Feliu de Guíxols.

Com que Sobrequés es basa també en els apèndixs 38 i 39, hem comprovat el que segueix. Aps: 38 (pàg. 453-454). Igual que Marca, diu que el comte donà al seu germà el monestir de Galligants, però no el de Sant Feliu de Guíxols. Aps. 39 (pàg. 456-460) no fa referència a aquest tema: és la concòrdia entre Ramon, comte de Barcelona, i Ponç Hug d'Empúries, any 1128. Per tant, no coincideix ni el tema ni la data. Igual error primer hem trobat a CONSTANS, 1987, pàg. 144, nota 1.

(301) ANTONI PLADEVALL, GEC, paraula *Grassa* (monestir de la).

(302) *y fue que todos juntos, Abad y monjes se entraron por las puertas del Palacio Episcopal del Rmo. Sr. Obispo de Girona, implorando su amparo y protección, significando a su Señoría Rdma. la insolencia y atrevimiento del Abbad de La Grasa y la grande violencia que les hacía para sujetarlos por fuerza a su monasterio, cosa que jamás esta Sancta Casa de San Feliu permitió [...] determinaron unánimes y conformes dar la obediencia al sobredicho Sr. Obispo y sugetarse a su dignidad pontifical per tal que el bisbe los visitase, corrigiese y castigase [...] conforme a los decretos de los sanctos Padres y Regla de N.P.S. Benito (CANO, 1606, pàg. 51v).*

(303) MARCA, 1688, col. 1251. GRAHIT, 1874, pàg. 125. J. MARQUÈS, traducció al català dins CERVERA, 1984, pàg. 94.

(304) ZARAGOZA, 1992, pàg. 51-80.

(305) ACA MH núm. 1718, pàg. 22. Darrerament hem trobat dues noves referències que són una confirmació de la nota esmentada: 1669. Un monjo va anar al monestir de la Grassa pel registre y busca de papeles y bulas, diciendo había una bula de como este monasterio había estado sujeto a aquél y otras cosas de poca consideración. El segon regest acaba així: *Borrón o nota de lo poco que se halló, que de nada sirve. Año 1669* (ZARAGOZA, 1992, pàg. 152, núm. 42 i pàg. 178, núm. 72).

c) Sembla que l'atac del de la Grassa va deixar malparat el monestir guixolenc.

Cano diu: *El Abbad fray Berenguer tuvo de acudir al reparo de su monasterio que conforme los de la Grassa le habian dexado debilitado era bien menester cuidar de su convalecencia que aun no se sabe si está hoy con tan enteras fuerças y vigor como antes estaba*⁽³⁰⁶⁾. Les destrosses al monestir havien de causar fortes despeses, de la qual cosa es planyien els monjos; l'argument els servia per a demanar ajudes, car l'edificació religiosa servia alhora de temple i de fortalesa.

d) L'abat de la Grassa, amb els seus homes, envaïren el lloc, s'apoderaren de les torres i defenses... El document esmenta les torres i defenses del monestir. En efecte, el 1118 el cenobi guixolenc tenia una església romànica de la qual es conserva el frontis o façana de ponent i bona part dels peus de la nau.

Aquesta església probablement fou alçada en temps de l'abat Arnau⁽³⁰⁷⁾ per iniciativa seva. I com que estava exposada a les falconades dels corsaris, disposava d'un bon sistema defensiu del qual queden les torres del Fum i del Corn, probablement alçades abans, en el segle X o començament de l'XI⁽³⁰⁸⁾; també en queda un bon tram de muralla amb 17 espitlleres. En canvi, no se sap com era la capçalera; no en coneixem cap referència fiable.

e) Per justificar l'agressió del de la Grassa, algú havia escrit que el monestir guixolenc era una de les seves possessions, segons la butlla del papa Agapit II, però ja hem explicat que això era un error⁽³⁰⁹⁾; també ho era el que havia escrit Sobrequès, 1970, pàg. 214, nota 179, segons hem demostrat quan hem estudiat el document anterior (1117, nota 300).

f) Cano no esmenta per a res a Riambau de Baseia que, en lloc de tornar el castell de Benedormiens al seu legítim senyor, el cedí testamentàriament a la canònica, fet que fou l'inici de les desavinences entre aquesta i l'abat de Sant Feliu.

Probablement Cano desconeixia que Riambau de Baseia s'havia emparat dels honors que el seu sogre Oliver volgué tornar al monestir (1103) perquè, a conseqüència de la decidida defensa que el bisbe de Girona havia fet de la comunitat benedictina quan tingué lloc l'atac a les portes del monestir guixolenc per l'abat de la Grassa (1118), *entró su Señoria Reverandíssima por las nuestras, [portes] que fue a mi parecer lo que dice el refrán, por huir del fuego dar en las brasas* (62v).

I seguí: *[El bisbe] metió tan bien la mano en el gobierno militar del castillo Benedormiens [...] pretendiendo que havia de depender de su cuidado el ordenar lo que más conviniese a su guarda y reparo sin intervención de su antiguo gobernador y señor el Abbat y monges de Sant*

Feliu, puniendo de hecho en el, castellano a su devoción, fuesenos açercando un poco más y metióse en término de Sant Feliu a donde ya esta Sancta Casa abia dado licencia a algunos labradores o pageses de estas parrochias çircumveçinas para que pudiesen romper los montes y bosques de Sant Amans, y aprobechasen la tierra para sus sementeras y cosechas de pan y vino: y porque el del término de Villartagas no es el peor de esta tierra y las viñas que en él se començaban a plantar daban muestras de ser más y mexores...⁽³¹⁰⁾.

El cas és que, des del 1118, el bisbe s'anà emparant de drets i honors del monestir. Fou l'inici de les topades —primer suaus, després contundents— que no acabaren fins que els monjos foren expulsats de Sant Feliu de Guíxols⁽³¹¹⁾.

49- 1121 (abans del)

Riambau de Baseia i els monjos guixolencs varen fer una permuta de propietats. Això passà mentre Esteve, abat de Sant Feliu es dirigia en pelegrinació al Sant Sepulcre⁽³¹²⁾. Ho trobarem en el document del 31-V-1144, transcrit i traduït (apèndix XIV). Ara bé, desconeixem la data de l'escrit i també quins eren els honors intercanviats.

50- 1131, 8 de juliol⁽³¹³⁾

Testament de Ramon Berenguer III *El Gran*. Tres coses ens interessen d'aquest document: 1) Deixà al monestir guixolenc un mas amb les seves vinyes, propietats que estaven en litigi entre ambdós (comte i abat). 2) Donà al Sant Sepulcre un dels millors masos de Llagostera. 3) Riambau de Baseia signà com a marmessor.

Comentari:

El fet que Riambau de Baseia fos un dels marmessors demostra que era un home de predicament, que gaudia de l'amistat i confiança del gran comte català. Cal tenir-ho en compte en valorar la seva personalitat quan el trobarem discutint importants honors al monestir guixolenc.

(306) CANO, 1606, pàg. 62.

(307) ESTEVA, 1978.

(308) SANZ, 1968.

(309) Vegeu el que hem dit en estudiar el document del 951.

(310) CANO, 1606, pàg. 62v-63.

(311) ESTEVA/PALLÍ, 1990.

(312) Segons ZARAGOZA, 1982, pàg. 18. Esteve sembla que fou abat des d'una data incerta —anterior al 1094— fins al 1121, però desconeixem quan anà a Terra Santa.

(313) MIQUEL, 1945, pàg. 527-532, núm. 493 el considera del 19-VIII-1130. MARCA, 1688, col. 1272, SOBREQUÈS, 1970, pàg. 201, ABADAL, 1970, pàg. 299 i COLL. GEC, del 1131.

Testament que atorgà Riambau I de Baseia⁽³¹⁴⁾ en disposar-se a visitar el Sant Sepulcre de Jerusalem. La relació impressionant de donacions demostra l'elevada posició social del testador, fàcilment comprensible si recordem que el 1112 fou testimoni de la donació d'honors que Dolça, comtessa de Barcelona i de Provença, va fer al seu marit Ramon Berenguer III, i que el 1130 signà, com a marmessor, el testament del comte suara esmentat. Per tant, fou un dels barons de confiança del gran comte durant almenys divuit anys, temps més que suficient per a arrodonir una copiosa heretat.

Els béns eren tan nombrosos que els presentarem per grups, sense seguir l'ordre que tenen en el testament. Els que fan referència al nostre tema seran tractats més extensament i aniran en primer lloc; els altres ho seran de manera breu, però suficient per comprendre la gran importància del patrimoni assolit —aneu a saber de quina manera— pel nostre personatge de Baseia-Pals-Benedormiens.

Per el nostre objectiu —els territoris de la Vall d'Aro— criden l'atenció les donacions que Baseia féu a la canònica de Girona, en especial el castell de Benedormiens amb els seus béns annexos, propietats que eren del monestir guixolenc, com ho reconegué i ho deixà escrit Oliver Bernat, i el de Baseia no podia ignorar-ho perquè signà, com a familiar, la mateixa escriptura.

Contra tot el que han escrit els historiadors fins avui —començant per Cano—, sembla que el matrimoni de Riambau de Baseia amb Ermessenda tingué un sol fill que ja era mort el 1132, com veurem en el document que seguirà. Per tant, si s'hagués executat el testament d'Oliver Bernat, el monestir guixolenc hauria augmentat extraordinàriament el seu patrimoni.

Ultra el testador, signaren el document Umbert I⁽³¹⁵⁾, germà; Ermessenda, esposa; Umbert II, nebot; Ademar de Baseia, familiar; Arnau de Santa Cristina d'Aro; Bru de Calonge; Berenguer, bisbe de Girona; Berenguer, abat de Sant Feliu de Girona, i altres⁽³¹⁶⁾. L'abat de Sant Feliu de Guíxols no hi és esmentat, ni sabem qui era, perquè si bé Zaragoza posa *Berenguer (1121-1144)*, en el text diu: *Com abat aparece por primera vez en 1139*⁽³¹⁷⁾.

Comentaris:

a) Donacions al monestir guixolenc:

1) *Deixo i aprovo aquell alou que fou del difunt Bernat Gausfred, que és a Barcelona o en el Llobregat.*

Per aquest document sabem que les cases de Barcelona i del seu raval havien estat de Bernat Gausfred, pare d'Oliver Bernat. Hem vist —document del 1104— que Oliver donà les cases esmentades al monestir guixolenc. En el testament que estem comentant Riambau de Baseia les

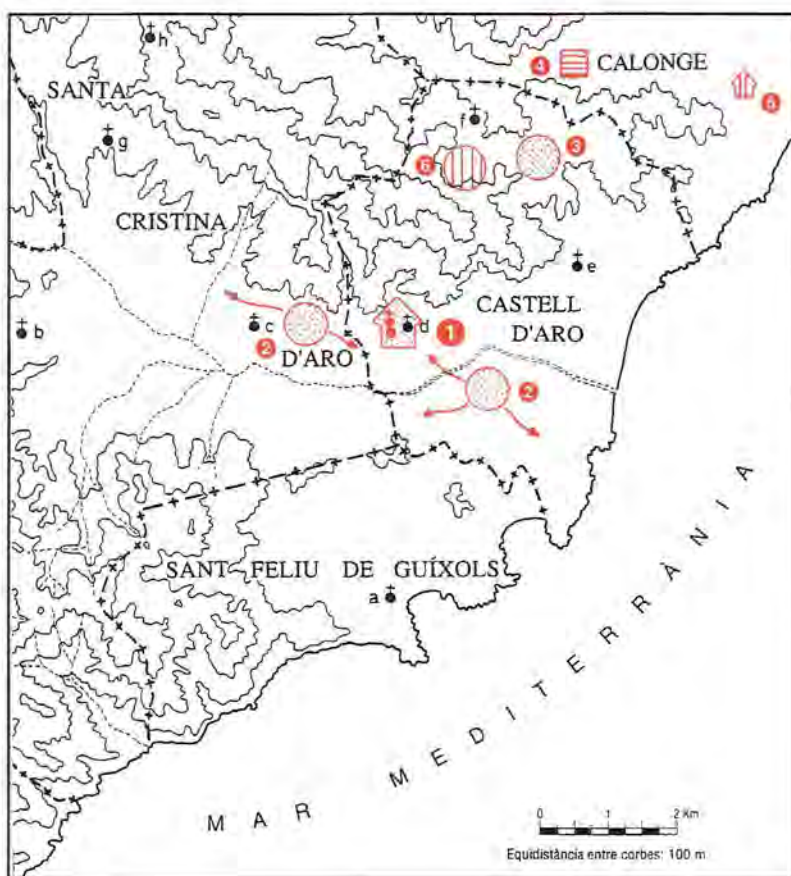

Fig. 78. 1132. Testament de Riambau de Baseia. Donà a la canònica de Girona: el castell de Benedormiens amb la seva església, les defenses i la vila (1); l'honor íntegre que posseïa a la parròquia i terme de Santa Cristina (2) i els que tenia en el terme de Santa Maria de Fenals (3). Al seu germà Umbert, l'alou de Calonge (4). Legà al monestir guixolenc: l'alou que fou de Bernat Gausfred que era a Barcelona o en el Llobregat; un mas a Calonge (5) i un honor que tenia en violari del mateix monestir a Santa Maria de Fenals (6).

Signes convencionals: Donacions al monestir = ratllat vertical; a la canònica = a punts i al seu germà = ratllat horitzontal.

Quadrat compacte = castell; fletxes = cases o masos; quadrats = alous; cercles = propietats.

hi tornà a donar, prova que se les havia quedat, contra el voler del seu sogre, i continuà senyorejant-les (com de la resta dels béns propietat del monestir, dels quals Oliver s'havia emparat).

2) També donà al monestir guixolenc un mas a Calonge i poca cosa més.

3) Igualment li legà *tot aquell honor que tinc en violari d'aquell monestir*⁽³¹⁸⁾. Al nostre entendre, el de Baseia tenia el violari de Santa Maria de Fenals, entre d'altres. Però el seu conjunt —excepte les propietats que acabem d'enumerar—

(314) Riambau de Baseia, casat amb Ermessenda —filla d'Oliver de Pals— era senyor dels castells de Baseia i de Pals per part de la muller i s'havia emparat del Benedormiens, entre d'altres ja més apartats dels territoris que historiem. Segons Hurtebise, també era senyor de Julià (p 45-1), dada que no consta en el testament. Com el seu sogre, no va fer cas de les excomuniions, però —també com ell— acabà per fer testament i féu el propòsit d'anar a Terra Santa, que probablement no va poder complir perquè el va sobtar la mort.

(315) Usem Umbert —sense h— com Pons i Guri, la GEC —paraula Montseny— i Sobrequès i Vidal. Com Pons i Guri, 1962b, també distingim Umbert I (pare) i Umbert II (fill).

(316) ACG, pergami núm. 218. *Pabordia d'Aro I*, pàg. 37 de l'índex i *Pabordia d'Aro 3*, núm. 456, pàg. 2111. ROURA, 1985, núm. 218. BLANCO, 1991, pàg. 99-103, text llatí. Traducció de GABRIEL ROURA.

(317) ZARAGOZA, 1982, pàg. 20.

(318) Potser el violari de Santa Maria de Fenals esmentat en el document del 1053.

Fig. 79. Restes de l'antic castell de Benedormiens (Castell d'Aro). Damunt de la filada d'es-
pitlleres es veuen, ben perfilats, els marlets originals. Fotografia obtinguda l'any 1970 abans de
començar-ne la restauració.

Fig. 80. La part més antiga que es conserva del castell de Benedormiens (Castell d'Aro) es la
propera a l'església. Creiem que es pot considerar, aquest sector, del segle XII, si ens guiem per
l'aparell de carreus, el portal adovellat i el tipus d'espitlleres. Fotografia obtinguda l'any 1970
abans de començar-ne la restauració.

no fou deixat pel testador al monestir guixolenc,
sinó a la seu de Girona, contra tota legalitat.

4) i la seva capa menor.

b) Donacions a la canònica de Girona:

*El meu Castell d'Aro amb la seva església⁽³¹⁹⁾
i amb la torre que allí hi ha edificada i també
amb les cases i murs [o muralles] construïts i amb
la vila que es troba al seu entorn i tot l'honor ín-
tegre que posseeixo a la parròquia i terme de
Santa Cristina d'Aro; també [l'honor que posse-
eixo] en el terme de Santa Maria de Fenals, ex-
cepte aquell honor ja esmentat de Sant Feliu. Tot
això són terres, vinyes, horts, arbres de diverses
classes, masos, homes i dones, censos i usatges,
boscos, garrigues, prats i pastures; estanys, ai-
guamolls i els ports i senyories de la muntanya i
pla, de l'erme i del conreu, viaductes i conducci-
ons d'aigua i totes les altres coses.*

Els canonges, però, no podien vendre, donar,
empenyorar ni canviar el castell i l'honor esmen-
tat ni al bisbe, ni al comte ni a ningú, sinó que
sempre més l'havia de tenir la canonja; condició

que imposà d'acord amb la seva esposa Ermes-
senda.

*Els cavallers i els homes que tenen alguna
cosa d'aquest honor que deixo a l'esmentada es-
glésia de Santa Maria i a la seva canònica per
mi, Riambau, serveixin en aquesta mateixa canò-
nica de la mateixa manera que deuen fer-ho per a
mi.*

El Benedormiens, l'església, les fortificacions
exterior i les cases de Castell d'Aro —que for-
maven el primitiu poble del mateix nom— passa-
ven a ser, si el testament es complia, propietat de
la seu de Girona (de la qual havia estat bisbe, feia
21 anys, el germà del testador, Bernat Umbert).

És a dir, Riambau de Baseia, un dels barons
més influents del comte, llegà a la seu la major
part dels honors del monestir guixolenc; per tant,
donà béns que no eren seus. Aquesta donació fou
la causa principal de les fortes disputes que hi ha-
gueren entre ambdues institucions religioses fins
que els monjos foren expulsats el 1835.

També havien de fer a la canònica *aquell ser-
vei que em feien a mi els homes del Montseny.*

c) A l'església de Santa Maria d'Aro (Castell
d'Aro) deixo un calze de plata d'aquella mateixa
plata que té Ramon "Sagarii" (Saguer?) i un ta-
pis de teixit.

d) Béns donats pel testador, lluny de la Vall
d'Aro: *al monestir de Sant Tomàs de Canyà [de
Fluvià] un encenser d'argent i un mas a Baseia; a
l'església de Santa Maria de Vilabertran, dos ta-
pissos de teixit; a la de Sant Miquel de Fluvià, un
alou i dos modis de blat; a la de Santa Maria
d'Ullà, el delme de les anguiles de l'estany Salso;
a l'Hospital de Jerusalem, una vinya, una tinença
que Guillem d'Hospital li tenia i un mas en el ter-
me de les Arenes (St. Llorenç o Sant Romà); a
l'església de Sant Celoni, aquelles cases que es
troben al costat de la porta de la mateixa església
i un esplet; a la de Sant Marçal del Montseny, un
mas i una cortina de teixit; a la de Sant Cugat del
Vallès, un alou al Penedès; a la de Sant Vicenç de
Cardona, un mas a Calonge; a la confraria de
Siurana, un modi d'ordi i dos de forment; a l'es-
glésia de Santa Coloma de Siurana, el servei que
rebo en el seu alou i un modi d'ordi; a Sant Pere
de Pals, un modi d'ordi, i als templers, el mas de
Serra [de Daró].*

e) Deixà al seu germà Umbert I el castell de
Baseia amb tota la seva integritat i amb les seves
viles i amb tots els seus termes i adjacències.

També el castell de Rocabertí⁽³²⁰⁾, l'alou de

(319) L'església de Santa Maria de Castell d'Aro fou consa-
grada l'any 1078. Per tant, quan era castlà Bernat Gausfred, avi
d'Ermessenda.

(320) Castell de Rocabertí. Situat al cim d'una aguda eleva-
ció a uns 2 km al nord de la Jonquera, prop de la frontera; esmen-
tat des del 948. Ref: CATALÀ, II, 1969, índex de noms; BADIA,
II, pàg. 206; GEC.

Fig. 81. L'anomenada «Torre de les Hores» és la vella torre de l'Homenatge que queda, quasi com a únic testimoni, del castell de Pals. Es tracta d'un magnífic exemplar de torre romànica de fortalesa de planta circular. Fotografia de Joan Badia.

Marzà⁽³²¹⁾, l'honor del Montseny amb el castell de les Agudes i el de Montclús⁽³²²⁾ i el de Montpalau⁽³²³⁾ i el de Tudela [Sant Gregori]⁽³²⁴⁾ i el d'Hostalric⁽³²⁵⁾ i el de Gironella⁽³²⁶⁾ i el del Brull⁽³²⁷⁾ i el del Far⁽³²⁸⁾. *I també aquell honor que em va deixar Guillem Umbert, familiar meu, excepte allò que més amunt he testat. Després de la mort del meu germà, [Umbert I] passi tot al seu fill Guillem Umbert [Umbert II] si visqués i, si fos mort, passi a aquell a favor del qual ho volgués concedir.* El testament dóna altres referències que ometem perquè es refereixen a honors que escapen del nostre tema.

Deu castells deixats al seu germà denoten la importància del patrimoni que aplegà el nostre personatge.

És curiosa la manera d'actuar d'aquests personatges. El de Baseia no respectà el testament del seu sogre i s'emparà del Benedormiens i dels seus béns annexos. Però quan ell féu testament el trobem redactat de manera semblant al que no acatà: repartí béns que no eren seus i posà condicions en cas que l'hereu hagués mort. Els següents conceptes de Pella i Forgas venen com l'anell al dit: *Extraños hombres los señores de aquellos siglos, en todo atrabiliados y extremados así en la corrupción como en la penitencia* (pàg. 415) i *terminaron estas contiendas [...] muy en armonía con aquel siglo lleno de tantos contrastes de impiedad y de exaltación religiosa* (pàg. 416).

També deixà al seu germà l'alou d'Osona ano-

menat Montdellos; *l'esplet del meu honor del Montseny i tot altre esplet... [...] l'alou que tinc per judici a Calonge, l'honor de Pelacals [...] i tots els oblits que no fossin consignats en el testament.* I si morís algun dels nebots, la seva part que li tinc donada per testament, passi al meu germà Umbert.

f) Al seu nebot Umbert II (Guillem Umbert) —probablement hereu del germà d'en Riambau, Umbert I li deixà el castell de Pals juntament amb el feu que tinc del comte de Barcelona i que pertany al mateix castell, però mentre visqués Ermessenda —esposa del testador— el tindria en usdefruit. També tot aquell bé que li deu el comte de Barcelona, *senyor meu que ja és mort.*

El castell de Pals havia estat dels Gausfred i l'últim de l'esmentada família —Oliver Bernat— l'havia deixat, pel testament del 1103, al monestir de Sant Feliu, si del matrimoni d'Ermessenda amb el de Baseia no hi havia descendència. Ja sabem que tingueren un fill que el 1132 era mort, però no tenim notícia de cap més fill. Per tant, el castell i la vila de Pals havien de revertir al monestir guixolenc, però —incomplint la darrera voluntat del seu sogre— el de Baseia cedí el castell i altres béns al seu nebot. Malgrat aquesta injustícia, no sabem que el monestir guixolenc hagués reclamat contra una donació tan contrària al testament de Bernat de Pals. Això sembla indicar que no disposem de totes les dades; el silenci del monestir ens sembla sospitos.

També li deixà *aquell empenyorament que tinc del vescomte de Cardona a Calonge i a Vall-llobrega per valor de 200 morabetins i un altre empenyorament de valor 100 morabetins, també pel vescomte.*

Finalment li deixà la seva espasa, com a successor i cap del llinatge.

(321) Marzà. Poble i cap del municipi de Pedret i Marzà; esmentat des del 1060 (Alt Empordà, comtat d'Empúries). BADIA, pàg. 315; GEC.

(322) Castell de les Agudes, en el Montseny. Esmentat el 1018 (CATALÀ, II, pàg. 240 amb fotografia). El 1151 ja era una fortalesa més simbòlica que no pas real (Íd, I, pàg. 695-1). El castell del Montclús era situat al nord de Sant Esteve de Palautordera, en un turó de la riba esquerra del Tordera.

(323) Montpalau. Era situat dalt d'una muntanya, a la dreta de la riera de Pineda, municipi del mateix nom. Des de la primera meitat del segle XI pertanyia al llinatge dels Sesagudes.

(324) Castell de Tudela, municipi de Sant Gregori (Gironès), situat al cim del puig de Tudela.

(325) Castell d'Hostalric (la Selva) a la vall del Tordera, a la seva confluència amb la riera d'Arbúcies.

(326) Castell de Gironella a Girona. Punt culminant de la *Força Vella*, a la dreta del palau del bisbe. Esmentada ja el 1190, era la més important i més alta de les torres gironines; s'esfondrà el 1404, i fou refeta a partir del 1411 (GEC).

(327) Castell del Brull, municipi del mateix nom (Osona), entre la plana de Vic i el Montseny.

(328) Castell del Far (Llinars del Vallès). Esmentat ja el 1023 (GEC).

g) A l'altre nebot Riambau li deixà dues eugues, i de les altres que quedaven en deixà la meitat a la seva esposa Ermessenda i l'altra meitat a Umbert i a Guillem, nebots (creiem Riambau II Umbert i Guillem Umbert II de Baseia, respectivament).

h) *Deixo a la meua esposa Ermessenda tres sarraïnes*, probablement tres esclaves. Bé que Bloch va diagnosticar un *retroceso progresivo* de l'esclavitud entre els segles V i IX⁽³²⁹⁾ i que hom ha valorat en un 15% de esclavos como mínimo en el s X⁽³³⁰⁾, l'esclavitud anà disminuint en el decurs dels anys, però a Catalunya —i concretament a Sant Feliu de Guíxols— encara existia en el segle passat.

Altrament Ermessenda, esposa del testador, durant tots els dies de la seva vida quedava usufructuària dels honors llegats pel seu marit.

i) En el testament, Riambau de Baseia no parla dels seus germans Ramon Umbert i Bernat Umbert perquè eren morts. Ramon, arxilevita de la seu gironina, va morir el 1089 (Català, II, 1969, pàg. 241-2 i 243-1). Bernat, bisbe de Girona, va morir, com és sabut, el 1111. Res no podem assegurar de la seva germana Guisla, tampoc no esmentada en el testament.

j) El que deixem dit i el que varem escriure quan varem estudiar el document del 1118, foren les causes principals que motivaren les lluites, per qüestions materials, que enfrontaren el bisbe de Girona i l'abat de Sant Feliu de Guíxols. La bona harmonia que abans de la primera data esmentada existia entre ambdues institucions eclesiàstiques s'havia acabat per sempre més. Els plets i les convinençes no acabaren fins que, com hem dit, els monjos foren expulsats de la nostra ciutat.

52- 1132, 20 de novembre

En aquesta data morí Riambau de Baseia. Hem trobat tres textos que ho demostren:

1) *Verbo "Sepulturas" núm 1 se troba lo epitafi de Riambaldo de Basilia, que morí any 1132 y diu: "dimisit huic Ecclesia Castrum de Aredo"*⁽³³¹⁾.

2) *Al dors de la capella de Santa Catharina [a la seu de Girona] es troba sepultura alta ab lapida que diu: "Anno Domini 1132 Calendis dezembris obiit Riambaldus de Basilia qui hic jacet cum sua uxore, et filio, et dimisit huic Ecclesiae Castrum de Aredo, et calicem auri, et centum morabatinos, cuyus anima requiescat in pace"*⁽³³²⁾.

Traducció de Joan Villar: *En l'any del Senyor 1132, el dia de les Calendes de desembre va morir Riambau de Baseia, que aquí jeu amb la seva esposa i fill, i va deixar a aquesta església el Castell d'Aro i un calze d'or i cent morabatins. Que la seva ànima reposi en pau.*

3) A 12 de les calendes de desembre [20 de

novembre] mort Riambau de Baseia. La seva nota necrològica diu així: *Eodem die obiit Riambaldus de Basilia qui calicem aureum Deo et huius sedi bona obtulit devote et castrum super Aredo cum centum aureos in suo dimissit testamento huius praelibate sedis canonice*^(332a).

Comentaris:

a) Si el mes de maig Riambau va fer testament i el mes de novembre morí i fou enterrat a l'església de Castell d'Aro, tingué temps d'anar i tornar de Terra Santa? No ens sembla probable; més aviat diríem que morí sense poder realitzar el seu propòsit.

b) Riambau havia tingut un fill, però sembla que el 1132 era enterrat⁽³³³⁾. No hem trobat cap més indici d'haver tingut més descendència. Pels efectes d'herència, per tant, hem de considerar com si no n'hagués tingut. Llavors el castell de Pals pertocava al monestir guixolenc.

c) En el testament consta que deixava a Santa Maria de Castell d'Aro *un calze de plata i un tapis de teixit. A la làpida consta un calze d'or i cent morabetins*.

53- 1144a, 31 de maig

XIV

Concòrdia pactada entre Berenguer de Llerç, bisbe de Girona, i Berenguer, (1121-1144...) abat de Sant Feliu de Guíxols, sobre la permuta que els monjos de Sant Feliu varen fer amb Riambau i la seva esposa Ermessenda —quan l'abat Esteve (mort el 1121) era fora, pelegrí al Sant Sepulcre— permuta que Riambau no havia complert⁽³³⁴⁾.

Desconeixem quina fou la permuta i en quina data va ser convinguda, però com que el bisbe i els seus canonges havien heretat bona part dels béns del monestir guixolenc dels quals el de Baseia s'havia emparat, ara —mort el darrer— la disputa era entre les dues comunitats religioses. Seguint el costum d'aquells anys (la *convenientia*) les dues comunitats varen nomenar dos jutges (Bernat, sagristà de la seu gironina, i Guillem de Calonge) per tal de resoldre la qüestió sense plejar.

Comentaris:

a) El bisbe i els seus canonges havien de donar i definir a l'abat i als seus monjos tot allò que tenien al pla de Vernedes i en altre lloc.

(329) Esmentat per GUY BOIS, 1991, pàg. 41.

(330) GUY BOIS, 1991, pàg. 43.

(331) ACG, *Repertori Pontic*, vol I, pàg. 100.

(332) ACG, *Repertori Pontic*, vol 3, pàg. 184, núm. 1.

(332a) ACG, *Martiriologi S. XIII*, f. 40v, col. 1, manuscrit núm. 11.

(333) Segons Jordi Bolós i Masclans, el fill es deia Pere, dada que no sabem d'on procedeix (*Catalunya romànica*, VIII, pàg. 246).

(334) ACG, pergami núm. 247. *Pabordia de Juliol. Vall d'Aro*. Plec 1, núm. 1. ROURA, 1985, núm. 247. Transcripció i traducció de JOAN VILLAR i TORRENT (Apèndix XIV).

b) I una peça de terra del pla de Fenals, sobre del camí que surt de Sant Feliu i porta a Fenals, amb consentiment i voluntat de Ramon de Riera, que rebia la tasca d'aquesta.

c) I tot això que Guillem Ramon de Medaiola i Pere Sunyer de Mates (?) demanaven en la vostra coromina de Sant Pol i això amb voluntat d'aquells.

d) Per contra, l'abat de Sant Feliu i els seus monjos havien de definir a la seu de Girona i als seus canonges onze *sexterades*⁽³³⁵⁾ i mitja de terra i un *dextrum* que reclamaven dins de la coromina del pla de Fenals, propietat del monestir i que era alou de Sant Feliu. I això sense cap retenció, perquè hi fessin el que volguessin.

e) El castell de Benedormiens no hi és esmentat.

f) Després de l'ajut del bisbe gironí al monestir guixolenc (1118) i de les donacions injustes de Riambau de Baseia a la canònica gironina (1132), aquesta és la primera concòrdia pactada entre les dues institucions eclesiàstiques. Fou l'inici clar del distanciament entre la canònica de Girona i el monestir de Sant Feliu de Guíxols a conseqüència d'interessos materials.

54- 1144b, 9 de setembre XV

Judici de Bernat, sagristà de la seu, i Guillem de Calonge, jutges, sobre les disputes que mantien d'una part el bisbe Berenguer de Llerç i els canonges, i de l'altra, l'abat Berenguer i els monjos del monestir de Sant Feliu de Guíxols, sobre els drets en determinades possessions de la Vall d'Aro⁽³³⁶⁾. Com es comprovarà, tan bon punt acabaven una convinença ja en començaven una altra. Però no plantejaven la propietat dels mateixos honors, sinó d'honors diferents, la majoria de vegades.

Comentaris:

a) El bisbe i els seus canonges no podien tenir cap fàbrega⁽³³⁷⁾ dins de l'honor anomenat de Sant Feliu perquè Riambau, abans de morir, retingué l'esmentat honor a favor del monestir. Això sí, Riambau salvava el dret de possessió i de treball de Pere i Ramon Bernat, que confessaren haver tingut, des de feia molt de temps, la possessió de l'esmentada fàbrega.

Entenem que l'honor anomenat de Sant Feliu placat a Santa Maria de Fenals era del monestir, però dintre de l'honor, Pere i Ramon Bernat hi posseïen la fàbrega (propietat de l'edifici i, potser, d'alguna extensió de terreny).

Sobre aquest punt, remarquem: 1) Pere Bernat i Ramon Bernat eren oncles del de Baseia. 2) El darrer, en el seu testament tan prolix, no esmenta cap dels seus oncles, ni cap nebot de la família dels de Pals; per tant, si els féu alguna donació, considerem que fou poc important.

b) L'alberga d'Arnau, de Santa Cristina d'Aro, —dret d'allotjar-se a la casa d'un vassall— el tin-

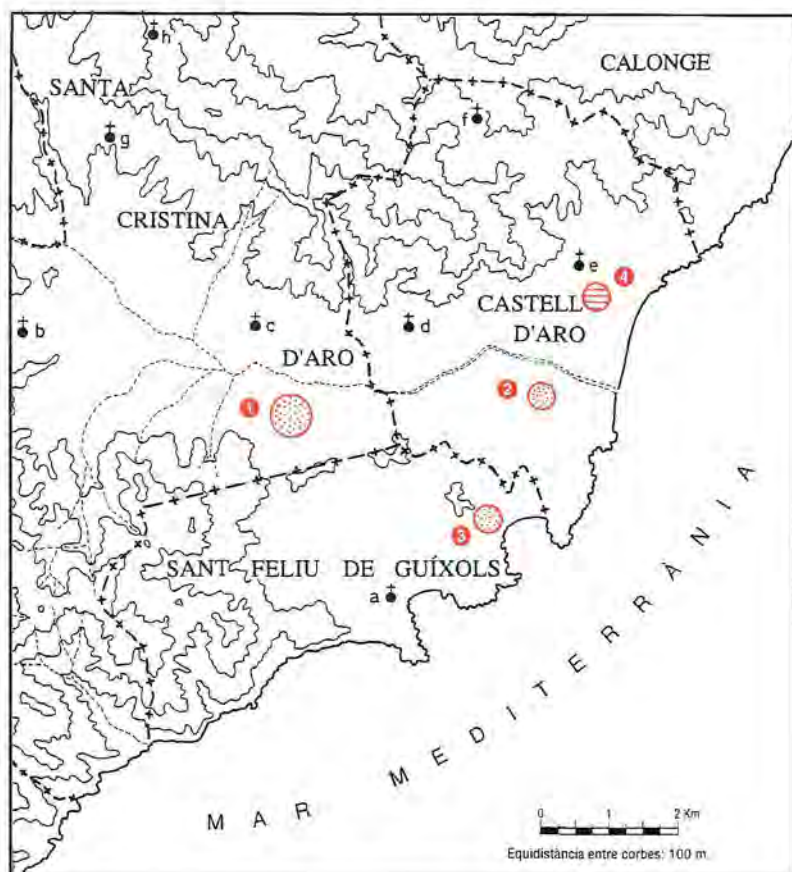

Fig. 82. 1144a. Concòrdia entre Berenguer, bisbe de Girona, i Berenguer, abat de Sant Feliu de Guíxols. El bisbe i el convent de canonges de Girona havien de donar a l'abat guixolenc i als seus monjos tot el que tenien al pla de Vernedes (1); una peça de terra en el pla de Fenals, sobre del camí que sortia de Sant Feliu i portava a Fenals (2), i una altra a la coromina de Sant Pol (3). Per la seva banda l'abat i el convent de monjos havien de definir a Santa Maria de Castell d'Aro i al bisbe de Girona onze *sexterades* i mitja de terra i un *dextrum* dins de la coromina del Pla de Fenals (4).

dria el bisbe i els seus canonges, no a causa de l'alou de Sant Feliu, sinó a causa del reconeixement que n'havia fet Riambau a Santa Maria de Girona en el moment de la seva malaltia —de la qual va morir— i a causa de l'honor que Arnau tenia per a la seu gironina⁽³³⁸⁾.

c) L'abat recuperaria el castell de Benedormiens i totes les coses que li foren donades, però ell el custodiaria o el faria custodiar bé per una persona adient. De manera que als homes de la seu gironina no els corresponia cap càrrega per a la defensa del castell, *a no ser aquella que va establir-se en l'escriptura feta de dit castell*.

(335) "*Sexterada o sesterada*". La "*modiata*" era el espacio de tierra en que cabía un modio o almud de sembradura [...]. La extensión superficial de la "*modiata*" o "*mojada*" es de 4.896 metros o 48 áreas 96 centiáreas.— La mitad de la "*modiata*" era llamada "*semodiata*" [...] y la sexta parte "*sesterada*" (BALARI, 1899, pàg. 656).

(336) ACG, pergamí núm. 248. CANO, 1606, pàg. 62v-63. GRAHIT, 1874, pàg. 127. HURTEBISE, 1905, pàg. 48-I-3. ZARAGOZA, 1982, pàg. 20. Roura, 1985, núm. 248. Transcripció i traducció de JOAN VILLAR i TORRENT (Apèndix XV).

(337) La fundición de hierro fue una industria muy explotada. En los documentos se llama "*fabrica*" a la forja, y dicha palabra ha dado lugar a la doble forma "*fàbrega*" y "*farga*" (BALARI, 1964, vol II, pàg. 674).

(338) Dret que tenia el senyor d'allotjar-se (amb el seu acompanyament o seguici) a la casa d'un vassall per un nombre determinat de dies, o de cobrar l'import equivalent de les despeses que ocasionaria l'esmentat allotjament (PONS i GURI a la GEC). En el document del 1161 es concreta que l'alberga era per a 8 cavallers de l'església gironina.

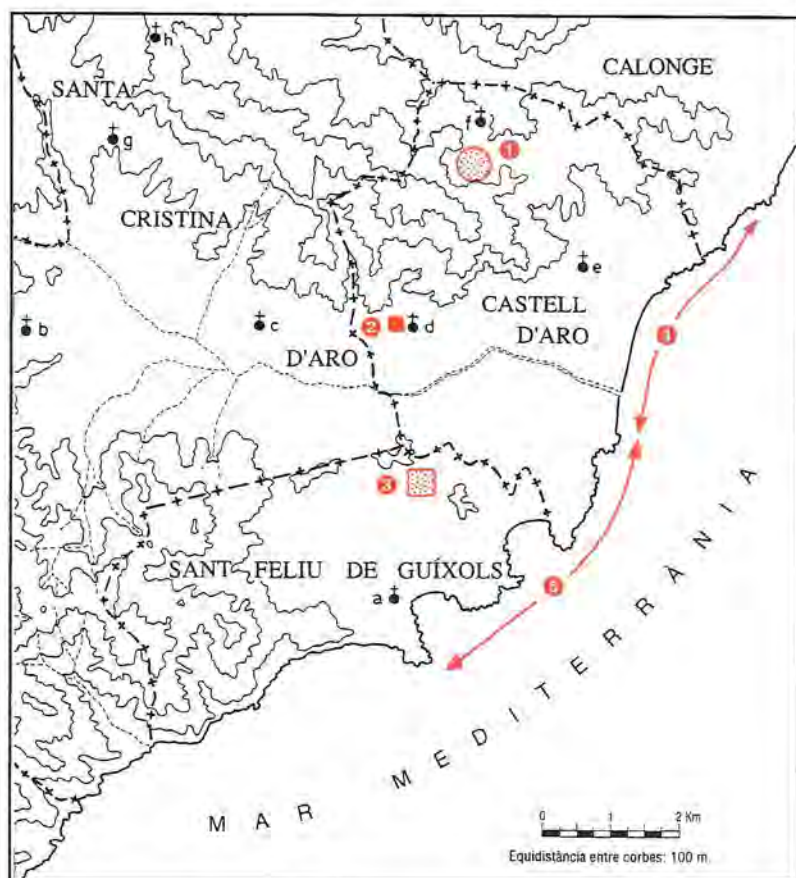

Fig. 83. 1144b. Judici sobre les disputes entre el bisbe i els canonges de Girona i l'abat i els monjos de Sant Feliu de Guíxols: el bisbe i els seus canonges no podien tenir cap fàbrega dins de l'honor de Sant Feliu plaçat —segons vam veure en el testament de Riambau de Baseia— a Fenals (1). L'abat recuperaria el castell de Benedormiens (2). La vinya de Vilartagues (3) seria alou propi del monestir, com ho seria una quarta part dels peixos grossos i la dècima dels altres, pescats entre Conanglo i el final de la parròquia de Fenals (4). La resta del litoral fins a Sant Feliu correspondria només a l'abat i als seus monjos (5).

d) Declararen els jutges que la vinya de Vilartagues era alou propi del monestir, car cap justificant no demostrava que fos alou dels germans Pere i Ramon Bernat; perquè Pere Bernat havia reclamat la vinya i no va poder recuperar-la per mitjà de judici, i perquè el comte havia ordenat que el bisbe no demanés res de les coses que tenia l'abat de Sant Feliu i els seus monjos el dia de la mort de Riambau de Baseia.

e) En relació al canvi que féu Riambau amb els monjos de Sant Feliu, varen jutjar que el bisbe —com a hereu de Riambau— havia de suplir el que aquest no complia. Si no volgués fer-ho, havia de tornar a cada un allò que Riambau els havia donat.

f) De les tretes⁽³³⁹⁾ que els homes feren sobre Sant Feliu i que l'abat i els monjos reclamaven, varen creure que era just i equitatiu que el bisbe les tornés a aquells a qui havien estat preses per Riambau, els quals les tindrien al servei de Sant Feliu; igualment havia de tornar a l'abat i als seus monjos la tasca que des de llavors havia perdut.

g) Senyoriu del mar. Des de Conanglo fins al final de la parròquia de Fenals pel costat de Sant Feliu, quedava comú al bisbe i a l'abat. Al primer —i als seus canonges— li tocarien dos quarts dels peixos grans (que per reverència corresponien als senyors), part de què, segons es diu, havia gaudit Riambau de Baseia d'acord amb l'abat i monjos del monestir guixolenc; al darrer el correspondia un quarter, com també la dècima part dels altres peixos.

El mateix repartiment es faria de les adquisicions marítimes fortuïtes.

h) La resta del litoral marítim —des de la parròquia de Fenals (Pinell) fins a Sant Feliu de Guíxols— corresponia només a l'abat i als seus monjos.

55- 1144c, 30 de setembre

Pergamí de contingut pràcticament igual a l'anterior, tot i que és escrit amb lletra més clara i definida⁽³⁴⁰⁾.

56- 1153, 5 de febrer

Els germans Bernat de Malvet, Guillem i Llu-nell, amb la seva mare, defineixen a favor de la seu, l'honor que tenien per la mateixa seu, a Sant Cebrià dels Alls, en el vil·lar de Malvet⁽³⁴¹⁾.

Comentari:

En aquest document es torna fer menció del vil·lar de Malvet com a pertanyent a Sant Cebrià dels Alls. Així mateix es fa referència del clergue Adalbert Ramon i la seva neboda Adelaida del document del 1083. *Nosaltres els esmentats canonges lloem a tu Bernat aquelles coses que Adalbert Ramon va donar a la seva neboda Adelaida, de manera que les tinguis per nosaltres al servei nostre i ens paguis anualment el cens estipulat⁽³⁴²⁾.*

57- 1153, 15 d'octubre

Testament de Bernat de Galliners, canonge de la seu, que disposa de béns situats a Galliners, la Vall d'Aro, Camós i altres llocs.

La part que afecta la nostra comarca, diu: *Llego a Sant Feliu de Guíxols 3 morabatins i 10 sesterçis d'ordi d'aquell que tinc a la Vall d'Aro, i 2 de forment i el meu millor vi, amb la bota on és, que tinc allà mateix, i al capellà de la mateixa vila, 5 sous; la resta del vi que tinc allà, la deixo al meu nebot Berenguer amb una bóta de les que hi ha allà; les altres bótes les venguin els meus marmessors i lliurin al preu en bé de la meua ànima. Llego a l'església de Santa Cristina d'Aro i als seus clergues 10 sous que em deu Guillem de Parlavà; a Guillem d'Eroles, cinc mitgeres de mill; a l'església de Fenals, 3 sous...⁽³⁴³⁾.*

(339) Tretes = posar terres en conreu, ja sigui en el llit d'alguna corrent d'aigua o a conseqüència d'arrencar boscos, segons J.M. Marquès.

(340) ACG, pergami núm. 249. *Pabòrdia de Juliol*, núm. 2. ROURA, 1985, núm. 249.

(341) ACG, *Pabòrdia de Juliol*. Pl 1. ROURA, 1985, núm. 276.

(342) ACG, *Pabòrdia de Juliol*. Pl 1. ROURA, 1985, núm. 276.

(343) ADG, J.M. MARQUÈS, 1987-1993, pàg. 453, núm. 291. Traducció del mateix J.M. MARQUÈS.

Guillem, abat de Sant Feliu de Girona⁽³⁴⁴⁾ signà el document.

Ramon Arnau donà a la canonja, a mans de Guillem de Palol, cabiscol, *les tasques de tot el meu honor que posseeixo en tota la Vall d'Aro i a la parròquia de Santa Cristina, excepte el dret del monestir de Sant Feliu de Guíxols. També concedeixo i reconec que jo i tot el meu honor [o propietat] estem sota la protecció i el senyoriu de la Seu de Girona talment com fou sota la potestat de Riambau de Baseia i reconec que haig de prestar alberg de vuit cavallers a l'església de Girona. Amb tal condició faig aquesta donació que tindrè i posseiré aquestes tasques mentre visqui. A la meua mort, aquestes tasques seran possessió perpètua de la canònica de Santa Maria [de Girona]*⁽³⁴⁵⁾.

En el document del 1144b hem vist que *l'albergeria d'Arnau de Santa Cristina quedava per la catedral de Girona*. Ara comprovem que s'exceptuava *el dret del monestir de Sant Feliu de Guíxols*, dret que no sabem concretament quin era. Arnau i la seva propietat quedaven sota la protecció i senyoriu de la seu, de la mateixa manera com abans ho era del de Baseia. Deduïm que els honors d'Arnau eren de dubtosa procedència, venint com venien d'un personatge que tan pocs escrúpols havia tingut amb el monestir guixolenc. Per això, sens dubte, necessitaven la protecció d'un senyor poderós (Baseia o la seu), i si necessitaven protecció era senyal que algú més també creia tenir dret a la seva propietat (el monestir).

59- 1163, 25 de juny

Església de Santa Maria de Fenals, alou dit de Vila Gran, alou de Cassà o de Peral, alou de Llagostera amb el mas Prat i totes les seves pertinences, alou de Penedes i de Spanedad, alou de Rotger, alou de la Vall d'Aro amb la feixa que fou de la comtessa Riquilda, alou a la parròquia de Sant Martí de Romanyà, donacions que feren a la vostra església el bisbe Arnulf, el clergue Almaric, Gaufred Vidal i Bernat, fill del dit Gaufred, amb els violaris que tenien per Sant Feliu, delmes i primícies de la Vall d'Aro i la vil·la Mordanic [Mordanyac] i de les noves rompudes fetes d'ençà que es conquerí Barcelona fins al dia

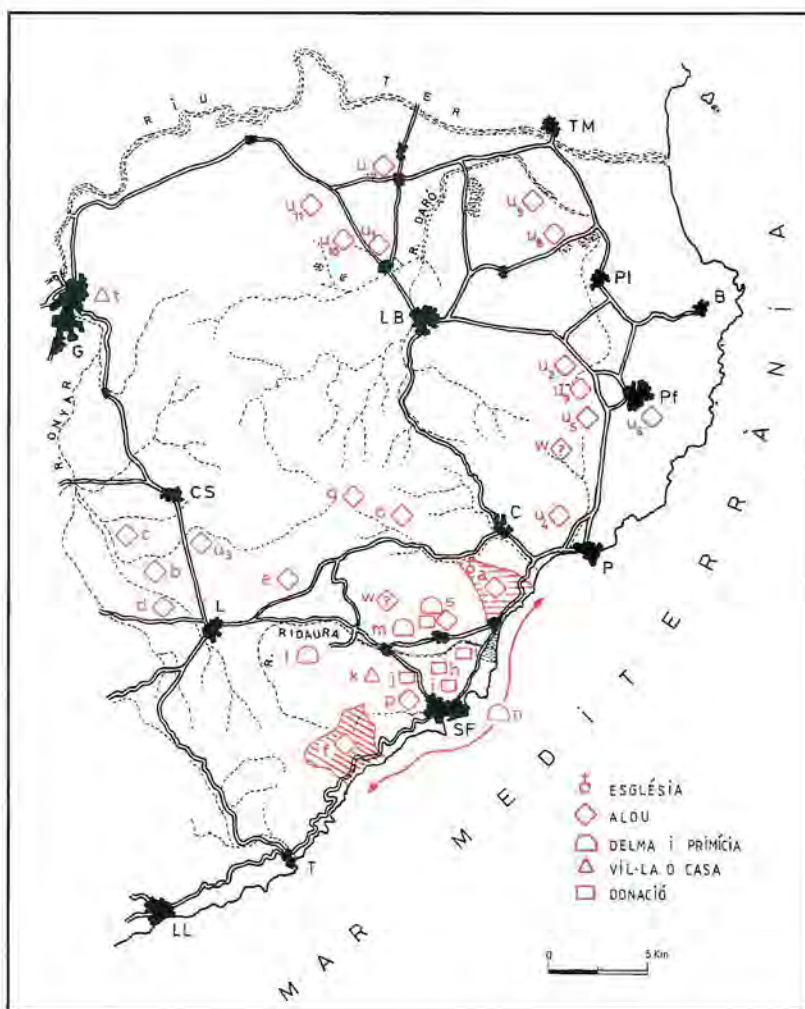

Fig. 84. 1163. Honors reconeguts pel papa Alexandre III al monestir guixolenc: església i alou de Fenals amb 18 masos (a), ratllat horitzontal; alou de Vila gran (b); alou de Cassà de Peruls o Perles (c); alou de Llagostera (d); alou de Penedès (e); alou d'Spanedat, *Fevum Vetulum* (f) ratllat inclinat; donacions desconegudes d'Arnulf (g) en el text; donació del clergue Almaric al voltant de la riera de Vilartagues (h); donació de Gausfred Vidal, des de Pinell fins al Benedormiens (i); donació de Bernat Gausfred i de la seva mare Qüixol, des de migdia del Ridaura (sector no comprès en les donacions anteriors) fins al monestir (j); vil·la Mordanyac (k); delmes i primícies de Solius (l); delmes i primícies de la Vall d'Aro (m); delmes dels peixos des de Conanglo a Sant Lionç (n); alou de Calonge (o); alou de Sant Feliu (p); alou de Sant Martí de Romanyà (q); béns diversos —no localitzats— dins de la Vall d'Aro (s); cases a la ciutat de Girona (t); honors plaçats fora de la Vall d'Aro, entre el Ter, l'Onyar i Tossa (u): a Corçà (u₁), a Llofriu (u₂), a Vilar de Verneda (u₃), a Vilaromà (u₄), a Torrodella, Mont-ràs (u₅), a Palafrugell (u₆), a Jofre (u₇), a Boada (u₈), a Fontanilles (u₉), a Anyells (u₁₀), a Púbol (u₁₁), a *Palatio Ravani*, Parlavà (u₁₂); Vall-llobrega que pot ser l'actual poble del mateix nom o la vall del Llobregat (w).

Poblacions: Sant Feliu = SF; Tossa = T; Lloret = LL; Llagostera = L; Cassà de la Selva = CS; Girona = G; Calonge = C; Palamós = P; la Bisbal = LB; Torroella de Montgrí = TM; Palafrugell = Pf; Pals = Pl, i Begur = B.

d'avui, tal com us les van donar el bisbe Rotger i els canonges de la seu de Girona; cases i propietats que teniu a la ciutat de Barcelona i el seu districte; cases que teniu a la ciutat de Girona, alocs i possessions de Corçà, alocs i propietats de Llofriu, delmes i primícies de la vila de s'Olius i de la vall d'Aro, delme de tots els peixos pescats des de Conangló fins a Sant Leonci, alou de Fenals amb divuit masos amb les seves pos-

(344) La signatura diu Guillem, abat de Sant Feliu, però no concreta si ho era de Girona o si ho era de Guíxols. Com que sembla que ambdós es deien Guillem, vam consultar J.M. Marquès que, amablement, ens deixà el seu treball inèdit *Abaciologi de Sant Feliu de Girona* on llegim: *Guillem ...1153-1159... Fou marmessor del testament de Bernat de Galliners, canonge de la seu, el 1153.*

(345) ACG, pergami núm. 317. ROURA, 1985, núm. 317, autor de la traducció del fragment publicat.

Fig. 85. El mas Vilabella del barri d'Esclet, al sud-oest del terme de Cassà de la Selva, va ser propietat del monestir guixolenc fins a la desamortització de mitjan segle passat. Fotografia de l'Arxiu Segur.

sessions, alou que fou del comte Sunyer i d'altres homes, alou de Calonge, alou que fou de Bertran Arnal, alou de Vilar de Vern, alou que es troba a dins la mateixa parròquia, alou de Vila-romà, de Vall-llobrega i de Torrodella, de Palafrugell, de Llofriu, de Boada, de Fontanilles, d'Agüells, de Lidrinia, de Púbol, de Vall d'Urxeres, de Valls, de Parlavà.

Més endavant, el document conté aquests conceptes contundents:

Decretem també que a ningú no sigui lícit de pertorbar temeràriament el predit monestir, o llevar-li possessions, o retenir-les, escapçar-les o molestar-les amb vexacions de qualsevol mena; pel contrari, que es conservin íntegres i sense danys a favor d'aquells als quals van ésser concedits en govern i sustentació, salvant l'autoritat de la Seu Apostòlica i la jurisdicció canònica del prelat diocesà. I si, en l'esdevenidor, alguna persona, eclesiàstica o secular, atemptés temeràriament i conscient contra aquest escrit de la nostra constitució, després d'advertit segona i tercera vegada, si no corregeix el seu atreviment amb una oportuna satisfacció, sigui privada de la dignitat del seu poder i honor i es reconegui reu de la malvestat perpetrada davant del tribunal diví i sigui excomunicada del sacratíssim Cos i Sang del Déu i Senyor redemptor nostre Jesucrist, i al judici final quedi sotmès a dura venjança; en canvi, tots els qui mantinguin els drets de l'esmentat lloc, tinguin la pau del Senyor nostre Jesucrist, i percebin ací el fruit de la seva bona acció i trobin els premis de l'eterna pau davant del jutge sever, amen⁽³⁴⁶⁾.

És un dels documents bàsics d'aquest estudi; també un dels més difícils d'interpretar en algunes de les seves parts.

Comentaris:

a) Segons el precepte del 968, el monestir tenia Fenals amb l'església de Santa Maria, és a dir, el territori i l'església de Fenals. Entenem que en aquest document —1163— es reconegueren al monestir els mateixos o béns semblants. Dir *Església de Santa Maria de Fenals i alou de Fenals amb 18 masos amb les seves possessions*⁽³⁴⁷⁾ significa que era tot o quasi tot Fenals: església i territori, com en el 968.

b) *Alou dit de Vila Gran*. Segons Cano, 65v, *Villa Magno* o, al marge, Vilabella. El darrer és situat al barri d'Esclet al sud-oest del terme de Cassà, molt a prop dels termes de Caldes de Malavella i de Llagostera. Va ser propietat del monestir fins que aquest fou dissolt el 1835.

c) *Alou de Cassà o de Peral*s (J. Marquès) o *Peruls* (Cano, pàg. 65v). Potser *Perles*, del qual diu el doctor Calzada: *en temps antic hi hagué amb aquest nom un gros veïnat a Cassà de la Selva que tenia el nom de Perles, i que més tard es dividí en dos: Mosqueroles, encara avui existent amb aquest nom i Perles. Aquest últim més tard va dir-se Montroig, nom que també ha arribat fins avui*⁽³⁴⁸⁾. *Perles* era al nord d'Esclet, dintre de Cassà, a l'oest de la població, Avui la casa més important del barri és can Dalmau.

d) *Alou de Llagostera amb el mas Prat i totes les seves pertinències*. Probablement era l'alou inclòs dins l'*Spanedat*, situat al barri de Mata, a l'oest de Llagostera, a prop del terme de Caldes de Malavella.

e) *Alou de Penedes*. També era dins de l'*Spanedat* del 1016, aquí presentat com a finca individual, separada del conjunt. Algun investigador cregué, erròniament, que Penedes i *Spanedat* eren una mateixa cosa, que eren paraules sinònimes.

f) *Alou Spanedat*. En aquesta època, era la propietat anomenada *Feu vell*, composta del *Malvet marítim* i del *Solius marítim*. Els altres honors que el 1016 en formaven part (Vall d'Aro, Calonge, Solius, Penedes i Llagostera) ara consten amb el seu nom propi.

g) *Donacions que feren a la nostra església el bisbe Arnulf*. Aquest fou abat de Ripoll (938-970) i bisbe de Girona (954-970)⁽³⁴⁹⁾. No sabem quines foren les donacions, car el document no les especifica. Encara que avui no hi sabem cap relació, cal recordar que el comte Miró donà Tossa a Ripoll (966); potser llavors Arnulf, ja bisbe, féu la donació al monestir de Sant Feliu de Guíxols, quan n'era abat Sunyer, el primer abat guixolenc conegut (...968-976...). Si aquesta donació fou anterior al 968, tal vegada Arnulf donà alguna de les propietats que s'esmenten en el precepte de Lotari. Són observacions que cal retenir, però que avui no ens porten a cap conclusió concreta⁽³⁵⁰⁾.

(346) CANO, 1606, pàg. 65. MARCA, 1688, col. 1336. GRAHIT, 1874, pàg. 128, nota 4. PELLA 1883, pàg. 421. HURTEBISE, 1905, pàg. 48-2. Traducció al català de J.M. MARQUÈS (dins CERVERA, 1984, pàg. 95). ZARAGOZA, 1992, pàg. 103, l.

(347) Consultat mossèn Marquès, ens concretà que aquesta és la traducció correcta.

(348) CALZADA, 1986, pàg. 34.

(349) ROURA, 1988, pàg. 60.

(350) N'hem parlat en els documents del 954-970 i 962 (pàg. 61 i 64, c).

h) Donació que féu *el clergue Almaric* de la seu de Girona, germà de Bernat Gausfred de Pals, que fou castlà del Benedormiens; comprenia la riera de Vilartagues i les terres veïnes (1103b, b).

i) Donacions de *Gausfred Vidal* i la seva esposa Quíxol; eren les terres que anaven del port de Pinell fins al castell de Benedormiens (1103b, c) i altres béns (1103b, fig 71).

j) Donacions de *Bernat, fill de Gausfred, amb els violaris que tenien per Sant Feliu*; era la donació de Bernat i de la seva mare Quíxol. Comprenia des del sud del Ridaura (sector no comprès a les donacions anteriors) fins al monestir (1103b, f).

k) *I la vil·la de Mordanic* (Cano, *Mordanici*). No sabem on era emplaçada. Probablement era situada a prop de l'actual torrent Mordanyac⁽³⁵¹⁾.

l) *Delmes i primícies de la vil·la de Solius*. El monestir guixolenc arribà a tenir tot el Solius marítim (fig. 25 i 26) i un alou al continental (1103a, b). El 1163 sembla que només tenia uns petits drets. La propietat havia canviat des que Oliver de Pals s'apropià de bon nombre d'honors del monestir que —de nom— tornà el 1103, però que llavors retingué el seu gendre Riambau de Baseia i creiem que mai més ni Solius marítim, ni l'alou de Solius continental no tornaren a ser del monestir de Sant Feliu. En efecte, el 1163 veiem que només hi tenia *delmes i primícies*.

m) En el text trobem *delmes i primícies de la Vall d'Aro* i, més endavant, *delmes i primícies de la vil·la de Solius i de la Vall d'Aro*. Per què calia repetir *delme i primícies de la Vall d'Aro*? És una prova més de les dificultats que la interpretació d'aquests documents representa.

n) *Delme de tots els peixos pescats des de Conanglo fins a Sant Lionç*. Hem parlat d'aquest delme en el document del 1103a, comentari h; també en el del 1144b, comentaris g i h⁽³⁵²⁾. El dret de l'abat —qüestionat pel capítol gironí el 1144b— anava des de Conanglo a Sant Lionç, això és, des de l'inici del terme de Fenals per llevant, fins al final del de Solius marítim, dret que cobrava el monestir. Però com que Oliver de Pals primer i després el seu gendre Riambau de Baseia s'havien emparat del Feu Vell (Soliu marítim i Malvet també marítim), el monestir perdé el dret dels peixos de la costa corresponent; també n'havia perdut una part del que es pescava des de Conanglo fins al límit de la parròquia de Fenals (sentència del 1144b). Per tant, el dret dels peixos reconegut pel papa, no creiem que mai hagués estat efectiu. A fi de comptes, el papa signà la butlla després d'escoltar l'abat, però és ben segur que desconeixia la realitat de la qüestió. L'abat tenia el dret, però —per la força— li havien sostret una part d'aquest honor. El cas és que, segons sembla, l'abat no tornà a tenir, en tota la seva integritat, el dret dels peixos que tan generosament el papa li

reconegué. Altrament, tampoc no cobrava el dret dels peixos dels rius i basses del Solius continental, que pertanyia al fisc del comte.

o) *Alou de Calonge*. Era un dels inclosos dins de l'Spanedat antiga.

p) *Alou que es troba a dins la mateixa parròquia*. Entenem que eren les terres de Sant Amanç i de Vilartagues, situades dins del terme de Sant Feliu⁽³⁵³⁾, béns que la seu de Girona pretenia. Vilartagues és esmentada a la sentència del 1144b; en canvi, no s'esmenta Sant Amanç.

q) *Alou a la parròquia de Sant Martí de Romanyà*. Potser era l'alou plaçat dins dels termes de Romanyà, inclòs dins de l'Spanedat.

r) Si comparem els béns esmentats en aquest document amb els que Lotari reconegué al monestir, trobem a faltar l'església de Sant Martí de Biert. Veiem tres possibilitats: o el monestir se'n va desprendre, o la hi sostragueren o era la de Sant Martí de Romanyà, com hem proposat en estudiar el document del 968. Si és la darrera, per què el document no l'especifica?

s) Béns no localitzats, per manca de dades, dins de la Vall d'Aro: *Alou de Rotger*, probablement Pere Roger, bisbe de Girona, germà de la comtessa Ermessenda (1041); *alou de la Vall d'Aro amb la feixa que fou de la comtessa Riquilda* (dins Solius continental?; 939); *delmes i primícies de la Vall d'Aro i de les noves rompudes*⁽³⁵⁴⁾ *fetes d'ençà que es conquerí Barcelona fins al dia d'avui, tal com us les van donar el bisbe Rotger i els canonges de la seu de Girona; delmes i primícies [...] de la Vall d'Aro alou que fou del comte Sunyer i d'altres homes; alou que fou de Bertran Arnal*.

t) Honors plaçats lluny de la Vall d'Aro: *cases i propietats que teniu a la ciutat de Barcelona i al seu districte; cases que teniu a la ciutat de Girona*⁽³⁵⁵⁾. Abans hem trobat: Un hort a Barcelona (1053, g); alous al comtat de Barcelona Penedès i Girona (1098, i); possessions dins i fora de Barcelona (1104, a); alou que era a Barcelona o en el Llobregat (1132, a). També alou de Vall

(351) El mas Mordanyac ara és situat entre el Vilar de Santa Cristina, roca Rodona i el barri de la Brugada.

(352) Bé que fora del tema d'aquest treball —1200— hem recollit a l'apèndix XIX una concòrdia del 1235 sobre el port de la Curcuiada que havia deixat de pertànyer, a partir d'aquesta data, al monestir guixolenc i reincorporat a Solius, avui terme de Santa Cristina d'Aro.

(353) CANO, 1606, pàg. 63.

(354) És la primera vegada que trobem esmentada la paraula *rompuda* aplicada als boscos arrancats per convertir-los en terres de labor.

(355) El 1259 encara trobem una escriptura de *aprobación y concesión hecha por el abad y capitulo de San Feliu de Gerona de todas aquellas casas íntegras que son en el burgo de San Feliu de Gerona al monasterio de San Feliu de Guíxols [...] Debiendo pagar este monasterio cuatro sueldos anuales y no más* (ZARAGOZA, 1992, pàg. 22, núm. 1).

d'Urxeres, de Valls. Al nostre entendre, el *Vallis Urcea* (dels anys 886 i 899; Abadal, 1926, pàg. 140 i 146), en el comtat de Barcelona, en el Vallès (916, 1), en el comtat del Vallès (968, i), *Vall Ursera* (1103, d) i *Vall d'Urxeres, de Valls* (1163, x) eren una mateixa propietat plaçada a l'actual vall del rierol Vallors (*Vallis Urcea*), al nord d'Arbúcies⁽³⁵⁶⁾.

u) Honors localitzats, plaçats fora de la Vall d'Aro, entre el Ter, l'Onyar i Tossa: alous i possessions de Corçà (Cano i Marca, *Quartiano*); alous i propietats de Llofriú (Cano *Jodrid*, Marca *Lodrich*); alou de Vilar de Vern⁽³⁵⁷⁾; alou de Vilatoromà (Cano *Villa Romani*; Marca id); *Torrodella*, avui Mont-ras, segons comunicació oral de Josep Calzada; Palafrugell (Cano *Palatio Frugells*, Marca *Frugelli*); Jofre (*Jofrid*, *Iofredi*), barriada de Palafrugell, al costat de Llofriú; Boada; Fontanilles (*Fontanilies*); Anyells (*Agüells*) veïnat de Corçà; Púbol; Parlavà (*Palatio Ravani*).

v) Alou de Vall-llobrega, potser plaçat dins de l'actual Vall-llobrega. No descartem, però, la possibilitat d'haver estat al voltant o proper al torrent Llobregat, tal com hem dit en el document del 968 (fig. 5 i 18).

x) Malgrat la contundència de les paraules del papa, la qüestió entre el capítol gironí i el monestir guixolenc arribà —amb el temps— a extrems de forta tensió, com vàrem demostrar en el nostre primer treball⁽³⁵⁸⁾. La tensió era deguda a uns conceptes que foren repetits el 1586 quan la topada fou més forta.

Hem dit que el papa confirmà els béns del monestir, però *salvant l'autoritat de la Seu Apostòlica i la jurisdicció canònica del prelat diocesà*, paraules que donaren motiu a la seu per a interpretar la confirmació a la seva manera. En realitat, el papa vingué a dir a l'abat: tots aquests béns són teus, però no ho són si el bisbe creu que la concessió el perjudica; és a dir, deixà la porta oberta al bisbe perquè reclamés el que li semblava de llei. En altres paraules: el papa concedí a l'abat el que aquest li demanà, però es guardà molt de tenir problemes amb el bisbe⁽³⁵⁹⁾.

y) Si comparem les propietats que el monestir posseïa el 968 amb les que li reconegué Alexandre III, veurem que conservà les que tenia (en general) a les quals sumà les de Barcelona, Girona i els alous de les localitats que el document enumera. No hi ha dubte: el monestir guixolenc, al segle XII, era força ric. Sobretot perquè ultra els honors esmentats a la butlla, l'abat i els monjos senyorejaven tot el terme de Sant Feliu amb els drets feudals corresponents, que no eren pocs.

z) És evident que el papa reconegué els béns que l'abat li proposà. Essent així, per què el document no esmenta el castell de Benedormiens com un dels honors del monestir, si abans (1144 i 1145) i després (1199) li fou confirmada la seva

propietat? Per què tampoc el monestir no reclamà Pals, ja que Ermessenda no tingué més que un fill que morí prematurament? Ignoraven els monjos els documents que nosaltres coneixem o nosaltres no tenim algunes de les dades que ells coneixien?

60- 1178, 10 de gener

Sentència arbitral donada per Berenguer, arquebisbe de Tarragona, sobre les controvèrsies entre l'església de Girona i Gilabert de Cruïlles, sobre l'honor de Malvet. Gilabert tindrà els masos Rocalta i Lluell amb les seves pertinences; l'església de Girona tindrà els masos de Bernat de Malvet, Alenyà i Roca⁽³⁶⁰⁾.

Comentari:

Encara avui existeixen els masos Rocalta o Roquetal i Alenyà. El primer és situat a l'oest del puig d'Arques, en el camí que va de can Llac al Puig Gros, terme municipal de Santa Cristina

(356) La clau per a localitzar el topònim és en el text del 886: Precepte de Carles el Gros a Teuter pel qual posà l'església de Girona sota la seva protecció i li confirmà els seus béns entre els quals hi havia la vila dita "Elzedà" amb totes les seves adjecències, és a dir, a orient pel camí que va fins a la "Ripa fructa", a migdia, des de la Creu fins al terme d'Arbúcies, a ponent fins a Joanet i a cerç pel rierol que diuen de Vallors ("Vallis Urcea"), i arriba a Santa Coloma (ABADAL, 1926, pàg. 140, traducció de Josep Calzada). Per tant, el *Vallis Urcea* és el rierol de Vallors, afluent de capçalera de la riera de Santa Coloma de Farners (També DALMAU, 1969, pàg. 46-47. Darrerament, ANTONI PLADEVALL, *El poblament i la propietat de la terra als antics termes de Sant Hilari Sacalm i la Vall d'Osor* (s. X), "Quaderns de la Selva", 6, 1993, pàg. 62, 72 i 74 (Vallors, Valle Orci, Vallorci i Vallorcio). La finca era termenada, car tenia afrontacions. El document fou signat a l'església de Sant Segimont de la Vall d'Arbúcies, propera a la d'Urcea.

(357) Damunt de la n del nom Vern, el manuscrit del pare Cano hi ha una coma; probablement indica que la paraula és abreujada. Equival a Verneda? Seria alou del Vilar de la Verneda lloc proper a la riera del mateix nom?

(358) ESTEVA/PALLÍ, 1990, pàg. 32.

(359) Com hem dit, malgrat que el document venia del papa, la canònica hi tirà guitzes: *Esta Bulla confirma las donaciones que expusieron los Monges que tenían del Obispo Pedro Roger, y de los canónigos de Gerona de la Décima de Santa Christina de Aro y es falso que en ningún instrumento consta que los Canónigos de Gerona les diesen estos Diezmos. Esta bula no hace mención de la tan decantada donación de Ermesendis, sin embargo de ser entonces la más moderna, y el título más fuerte que suponen tener. En todo caso solo confirmaría lo que justamente poseherían quando la misma condesa Ermesendis, y su hijo el conde propietario de Barcelona las restituyó a la Yglesia de Gerona por instrumento del año 1020 (Instructa del Plet de la Vall de Aro contra lo Monastir de Sant Feliu de Guixols, 1785, ADG). Si, com creiem, es tracta del document del 1019 —quan es reformà la canònica— consta que, de la Vall d'Aro només fou donada (per Arnust) la meitat dels delmes de la parròquia de Sant Esteve [Bell-lloc] que és baix l'apèndix de Romanyà.*

(360) ACG. ROURA, 1985, núm. 416. Pabordia de Juliol. Vall d'Aro, Pl I, núm. 4.

d'Aro. El segon es troba a l'est del puig d'Arques, en el camí que condueix de Sant Cebrià dels Alls al coll de la Ganga, terme actual de Cruïlles-Monells-Sant Sadurní.

Els altres masos, no sabem on estaven plaçats.

61- 1181, 11 de març XVI

Convinença pactada entre Ramon de Sant Miquel i la seva mare Farrera, amb l'església de Girona i Arnau de Constantins, paborde d'Aro, sobre uns masos de Riera situats en aquella contrada: *el mas de Guillem Adalbert i el mas Pere de Riera, el mas de Pere Bernat i el mas de Guillem Dunucii, i el mas Adalbert i el mas Giralt i el mas de Corola i el mas Loffano* (Lossano?).

L'església de Girona assegurava que aquelles terres eren del seu dret *per testament i donació de Bernat Guifred, jutge, i afegia que el canonge* (paborde d'Aro) *rep els censos i possessions de l'erm de "truanda" (?)*.

Ramon de Sant Miquel ho negava i demanava al bisbe i canonges *a Romanyà un mas dit vulgarment Judicial i unes possessions en el puig de Tudiga i a la coma Ladria i unes cases de la sagrera prop de l'església, les quals afirmava que totes havien de ser seves [...]* perquè la senyora de Noguera, mare de Ferrera —mare meva— ho tenia i posseïa quan va morir.

El compromissari Arnau de Darnius i Berenguer de Calonge varen fallar així: *Jo [Ramon de Sant Miquel] i la meua mare Ferrera renunciariem a tot dret que poguéssim tenir; a canvi, rebríem l'honor de Riera i també el de Romanyà que nosaltres demanàvem de la canònica de Girona [...] amb el pacte i llei que nosaltres i la nostra posteritat [...] paguem per dit honor cada any el dia de les calendes de juliol, a la canònica de Girona i al paborde que fos d'Aro, vuit sous gironins de moneda: dos per l'honor de Romanyà i sis per l'honor de Riera, de manera que no ens sigui lícit retenir un dels dits honors i l'altre deixar-lo [...] sinó que el retinguem tot enter o el deixem tot enter [...] Si no paguéssim el sobredit cens per les calendes de juliol [...] sigui lícit a la canònica de Girona i al paborde que hi hagués a Aro [...] ocupar ambdós honors*⁽³⁶¹⁾.

Comentaris:

a) El document parla d'unes cases de la sagrera, prop de l'església de Romanyà. Per tant, l'església romànica de Romanyà també disposava d'una sagrera, com les de Fenals (1063, b i f); Sant Amanç (1063, b) i Castell d'Aro (1078, c; 1098, k).

b) Comentant aquest document, Sanz (1987, pàg. 136) va escriure: *potser és important d'assenyalar a favor de qui fallen normalment els plets i que quasi sempre són els pabordes els beneficiats en les sentències*, i acaba així: *En definitiva, mitjançant aquests processos els pabordes varen*

Fig. 86. Si bé la carta de franqueses atorgada per l'abat Bernat als habitants de Sant Feliu de Guíxols porta data d'1 de juny de 1181, la població existia des d'almenys el segle IV aC a la punta del Fortí, a llevant de la badia. Fotografia de l'any 1870, cedida per Josep Geli.

anar completant les possessions capitulars, tot afirmant-se progressivament el seu domini sobre les terres i els homes de la seva jurisdicció.

c) Coma Lladria és un indret situat a la Serrallonga, a l'oest de Roca Rubia. Divideix *lo terme de Aro ab Romanyà*⁽³⁶²⁾.

d) Ramon de Sant Miquel era el propietari d'un molí situat a la confluència de les rieres de Sant Miquel i Llobregat⁽³⁶³⁾. En un plànol fet per l'agrimensor Pumarola —reproduït, en part, a la fig. 20— consta com *torre y molino derruido*. Un de nosaltres, encara fa pocs anys, va veure restes d'aquest molí en el llit de la riera de Sant Miquel.

e) El mas Riera és situat al peu del curs d'aigua que neix a Romanyà i desguassa a la riera dels Molins, prop de la fita de separació dels termes de Santa Cristina d'Aro i Calonge. Els altres masos esmentats en el document ens són desconeguts.

62- 1181, 1 de juny

Carta de franqueses atorgada per l'abat Bernat de Sant Feliu de Guíxols als habitants de la vila⁽³⁶⁴⁾.

Les parts essencials del document diuen:

L'abat Bernat i els monjos del monestir de Sant Feliu de Guíxols *en vista a la utilitat de la casa i al creixement i millora de tota la vila, i per honor i estima de tots els habitants presents i futurs,*

1) *Establim que a ningú dels habitants que vulguin jurar la fidelitat, la defensa de la casa i la residència a la vila, se'ls exigeixi mai la qüestió, drets de pesatge o de mesura ni cap altre impost sobre mercaderies mòbils que puguin comprar o vendre a la mateixa vila, sinó que siguin lliures de tot això.*

2) *Els concedim, endemés, la lliure facultat de prendre i conduir aigües als horts sense lligam ni servei a ningú, fora d'allò que Guillem Arrufat sol rebre dels horts que prenen les aigües a la seva propietat.*

3) *Concedim també als pescadors aquella*

(361) ACG, pergami núm. 425. Pabordia de Juliol. Vall d'Aro. Plec 1, núm. 7. ROURA, 1985, núm. 425. Traducció de JOAN VILLAR i TORRENT (Apèndix XVI).

(362) ESTEVA/PALLÍ, 1990, pàg. 52-1-3 i fig. 50, lletra s.

(363) En tenim notícia des del 1326.

(364) CANO, 1606, pàg. 69v. FONT i RIUS, 1969, pàg. 225-227, amb la traducció castellana. J.M. MARQUÈS, dins CERVERA, 1984, pàg. 95-96, traducció catalana.

Fig. 87. El mas Lloberes de Romanyà de la Selva, abans mas Torrent, és un casal de grans proporcions emplaçat al curs alt de la riera de Salenys, fortificat amb una garita.

peça dels peixos grossos que demanava el prepòsit, de manera que mai més no es doni ni es demani, a excepció de la meitat d'aquells grans peixos que, una vegada rebuda, es donin als pescadors tres lliures de blat i tres mesures de vi.

4) *També els concedim que si algú mor sense testament, els seus béns no els envaeixi el senyor, sinó que amb ordre i consell dels bons homes de la vila i del senyor siguin concedits als hereus que siguin més pròxims en el parentiu, a saber, aquells que vulguin jurar que habitaran a la vila i prometin fidelitat i defensa del monestir.*

5) *El mateix establím per a les eixorquies; que els eixorcs tinguin lliure facultat de disposar dels seus béns i assenyalar els hereus que vulguin amb el consell de l'abat i de bons homes, que siguin també persones que es comprometin amb jurament a residir a la vila, a la fidelitat i a la defensa del monestir.*

6) *I nosaltres, tots els habitants d'aquesta vila rebem amb gratitud del sobredit abat Bernat i dels monjos aquesta llibertat i prometen amb jurament, cada u per ell, que serem fidels i bons defensors de la casa de Sant Feliu segons les nostres forces, de la millor manera que es pot entendre per al millorament de la vila i utilitat de la casa i de la reverència de l'abat i dels senyors i dels homes bons en tots els seus drets, justícies i costums legítims, i que els serem sempre fidels i estarem preparats a les ordres de l'abat, dels senyors i dels homes bons per a les armes, per a les obres de les fortificacions i de la vila, per a les hosts i cavalcades, i per a les guàrdies.*

7) *I no es concedirà la prohibició de la sal, sinó del monestir*⁽³⁶⁵⁾.

Comentaris:

a) De resultes d'aquesta carta de franquícies, el nombre d'habitants de la vila va augmentar, però no sabem fins a quin punt. És evident, però, que la vila—com a unitat de població rudimentària—ja existia. Jo, Bernat, per voler de Déu abat de Sant Feliu de Guíxols [...] en vista de la utilitat de la casa i al creixement de la vila. Per tant, es tracta del document més antic que esmenta la vila de Gissàlis.

b) Al nostre entendre, però, la població existia des d'abans: en temps ibèrics a la punta del Fortí i

almenys des dels segles I-III, en el lloc on més tard fou alçat el monestir.

63- 1182, 3 de novembre

Concòrdia pactada entre Bernat de Malvet i Arnald de Darnius, sagristà de Girona i de la pabordia del mes de gener, sobre alguns masos, erms i pertinences de terra i boscos. *Arnald dona i lloa a Bernarda i al seu fill Bernat tot el dret a aquelles terres i boscos mentre donguin la tasca a la canònica i un cens de dos sous per Nadal. Per dita donació confessa haver rebut cent sous.*

També li dona i concedeix a ella i al seu fill la batllia de tot l'honor que la canònica de Girona té a Malvet. Dita mansada afronta per orient en dos rius que allà s'uneixen; per migdia en la gorga d'en (o de) Massa; a occident amb la terra pròxima del monestir de Sant Feliu de Guíxols o en la vinya de Pere Adreband i, de part de cerç, amb el riu que ve de Crusanes. Aquests termes eren continguts en la carta que Adalbert Ramon, clergue, féu a la seva neboda Adelaida⁽³⁶⁶⁾.

Comentari:

Els límits de la mansada són idèntics als descrits en el document del 30 d'agost de l'any 1083, tal com es reconeix aquí per la donació d'Adalbert Ramon a la seva neboda Adelaida.

64- 1183, 15 de juliol

Adelaida i el seu marit, Ramon de Ginesta, vengueren a l'església de Sant Feliu de Girona i al seu sagristà, Berenguer de Calonge, tota la possessió que tenien a la parròquia de Sant Martí de Romanyà en alou de Sant Feliu, que anteriorment havien tingut Bernat Ramon de Santa Pau i Ramon de Sarrià i que els atorgants havien comprat a Ramon de Xungla, oncle de l'esmentada Adelaida, pel preu de 115 sous de diners barcelonenses. En el dors de l'escrit es llegeix: *Venda feta a Sant Feliu del mas que vuy se diu Torrent de Romanyà. Pabordia de Tordera*⁽³⁶⁷⁾.

Comentaris:

a) L'Adelaida esmentada al final del document anterior i que fa referència a un altre del 1083, no té res a veure amb la del mateix cognom que aquí s'esmenta

b) El mas Torrent de Romanyà és actualment el mas Lloberes, situat sobre la riera de Salenys.

(365) HURTEBISE, 1905, pàg. 49-2 ho resumeix així: *Por último se hizo constar [...] que el Monopolio de la Sal seria concedido al Convento y no a otra persona o entidad.*

(366) ACG. ROURA, 1985, núm. 442. Pabordia de Gener, núm. 146.

(367) J.M. MARQUÈS, 1990b.

65- 1190, 2 de novembre⁽³⁶⁸⁾
XVII

Ramon Gausfred i la seva muller Ermessenda donaren al monestir guixolenc totes les terres que tenien a la parròquia de Santa Cristina d'Aro, tant les ermes com les cultivades, *des del riu o torrent Llobregat fins el riu de Riu d'Aro vell, i des de Mordanyac fins Ganiguer, és a dir, el mas on vivim i la tasca que tinguérem a la femada de Bernat Garrufa; el mas del Vilar d'Aquila i el mas de Gausfred Bescós en el qual habita Bernat Ramon, excepte el que vam donar a l'altar de Santa Maria.*

També donem al dit monestir les nostres vinyes amb les terres en les quals són plantades, al lloc que es diu Trilles, i a Vilaret i a Tueda [...] excepte el que donàrem als llocs religiosos, i excepte l'honor que va des del riu de Caned a Val [Canyet a Vallpresona?], a tocar el mar, el qual deixem als nostres nebots [...] També li donem [...] els closos de Fenals i de Crota [...] i les tasques de Tueda i tot el que tenim a la parròquia de Santa Maria de Fenals i de Sant Martí de Calonge [...] ço és, tres masos amb els homes i les dones i totes les seves pertinences [...] i en la parròquia de Santa Maria de Filafanis⁽³⁶⁹⁾ la meitat del camp d'en Llobet i una feixa de terra que hi ha allí, i en un altre lloc [...] una feixa de terra sota el puig de les Aranyes⁽³⁷⁰⁾ per la qual passa el rec del Molí i tot el que tenim per Sant Feliu [...] i la Sureda del Far⁽³⁷¹⁾.

Més o menys per aquesta mateixa data, Pere Saguer, de la Vall d'Aro, féu donació al monestir *para siempre jamás de la granja de las Arolas o a lo menos muchas tierras y possessiones de alrededor*⁽³⁷²⁾.

Comentaris:

a) *Des del riu o torrent Llobregat fins el riu de Riu d'Aro vell, i des de Mordanyac fins Ganiguer, és a dir, el mas on vivim i la tasca que tinguérem a la femada de Bernat Garrufa.* És la part compresa entre el riu o torrent Llobregat i el Ridaura vell, que passava més al nord d'on passa avui, més a prop de l'actual ajuntament. Mordanyac i Ganiguer sembla que eren paratges, no rieres. Situem el mas entre els veïnats Vilar Ferriol i Brugada, ambdós de Santa Cristina, car ens sembla que en el pla no hi havia cases⁽³⁷³⁾.

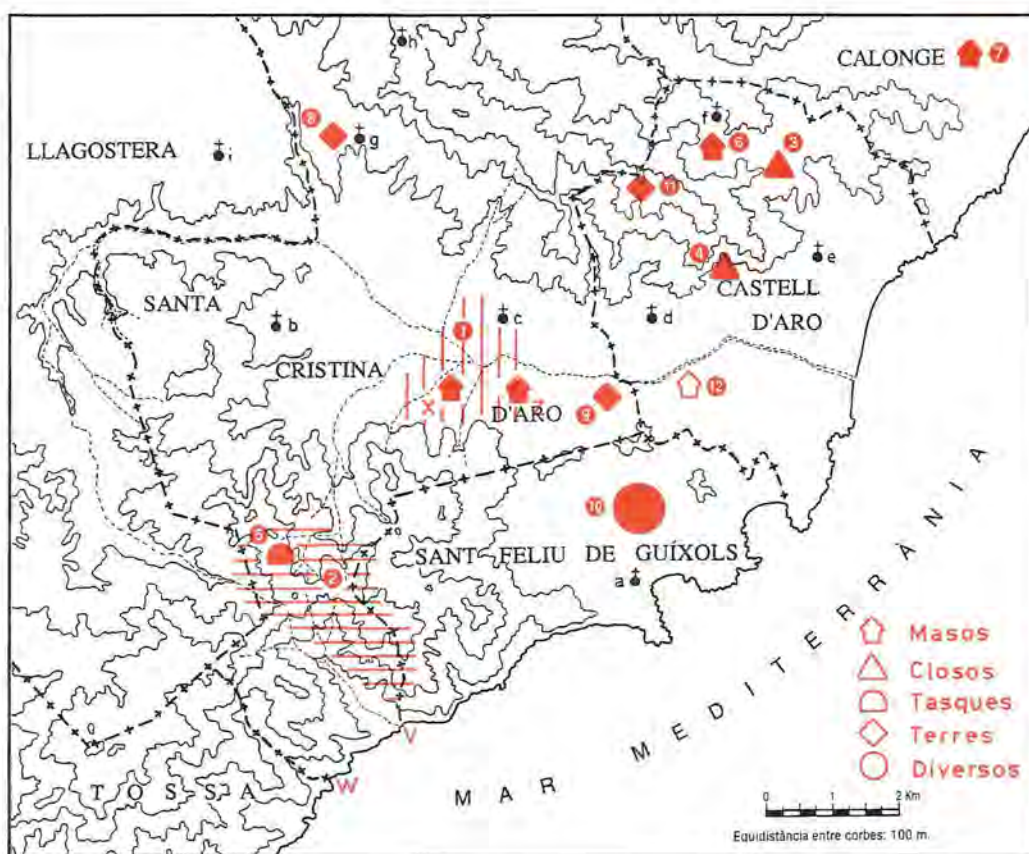

Fig. 88. 1190. Donacions de Ramon Gausfred i de la seva muller Ermessenda al monestir guixolenc: Del Llobregat al Ridaura Vell i del Mordenyac al Ganiguer (1), ratllat vertical; mas del Vilar d'Aquila i mas de Gausfred Bescós, entre els veïnats del Vilar (x) i de la Brugada (z); vinyes plantades en el lloc de Trilles o Trilles, Vilaret i Tueda (2), excepte l'honor que va del riu Canyet (v) a Vallpresona (w), ratllat horitzontal; closos i tancats de Fenals i Crota (3 i 4); tasques o impositcions de Tueda (5); tot el que tenim a la parròquia de Santa Maria de Fenals i de Sant Martí de Calonge (6 i 7); mig camp d'en Llobet i una feixa de terra a la parròquia de Santa Maria de Filafanis, ara Bell-lloc (8); una feixa sota el Puig de les Aranyes (9); tot el que tenim per Sant Feliu (10) i la sureda del Far, ara Vallvanera (11). Terres de les Eroles, ara el Remei (12), donació de Pere Saguer.

Mas del Vilar d'Aquila. El nostre amic Escortell l'identificà amb el que els documents anomenen Vilar Ferriol, ara dit simplement el Vilar⁽³⁷⁴⁾.

El mas de Gausfred Bescós, en el qual habita Bernat Ramon. Hem trobat un mas Ramon propietat de Guillem Ramon en el Vilar Ferriol de Santa Cristina, any 1315⁽³⁷⁵⁾.

Els tres masos esmentats sembla que eren entre el veïnat de la Brugada a l'est i el Vilar a l'oest, on hi ha les cases més antigues del costat dret del Ridaura, terme de Santa Cristina.

b) Vinyes plantades en el lloc anomenat Trilles, Vilaret i Tueda. Segons Alcover-Moll, *trilla* vol dir *rodera, solc fet a terra per la roda dels carros*. No sabem si aquest concepte pot aplicar-

(368) CANO, 1606, pàg. 72-73. GRAHIT, 1874, pàg. 216. HURTEBISE, 1905, pàg. 49-2-5 considera el document del 1193. Traducció de JOSEP CALZADA (Apèndix XVI).

(369) Abans dita de Sant Esteve i ara de Santa Maria de Bell-lloc.

(370) El Puig de les Aranyes és a Bufaganyes, sobre el mas Surià, pel peu del qual passa el Rec dels Molins.

(371) CANO, 1660, pàg. 72-73. GRAHIT, 1874, V. HURTEBISE, 1905, pàg. 49.

(372) CANO, 1660, pàg. 71 v. HURTEBISE, 1905, pàg. 49-2.

(373) El topònim Mordanyac el trobem esmentat en els documents del 7-V-1057 (riera de Mordanyac); del 25-VI-1163 (vil·la de Mordanyac) i en aquest, on sembla que fa referència a un paratge. Avui dia encara hi han dos masos, en el veïnat de la Brugada, que es coneixen amb els noms de Mordanyac i Ganiguer.

(374) JOSEP ESCORTELL, *El Vilar de Santa Cristina d'Aro*, "Àncora" 7-III-1968.

(375) ESTEVA/PALLÍ, 1990, pàg. 120 i fig. 104.

Fig. 89. Tram de costa «des del riu Caned (Canyet) a Val (Vallpresona), a tocar el mar» que fins al final del segle XII, va pertànyer al monestir guixolenc. Correspon totalment al Solius marítim, avui terme de Santa Cristina d'Aro.

Fig. 90. Granja de les Eroles i ermita del Remei, abans dins el terme de Sant Feliu i ara de Castell d'Aro. La va donar Pere Saguer de la Vall d'Aro a l'abat Bernat (1163-89) del monestir guixolenc. Fotografia actual, després de la restauració.

se al topònim del nostre document. El cas és que, amb el topònim *Triall* o *Trialls*, hem identificat la part alta d'una muntanyeta que, durant molts anys, serví de fita entre la Creu d'en Gras i el terme de Sant Benet, al nord de can Rifà.

La riera de Tueda neix al voltant de Sant Baldiri, on sabem que hi hagué vinyes plantades.

En canvi, desconeixem on era el lloc anomenat Vilaret malgrat que, amb aquest nom, tenim localitzats diversos paratges.

c) Els testadors deixaren als seus nebots l'honor que, segons Cano, s'estenia *des del riu Caned a Val, a tocar el mar*. Creiem que, en realitat, la finca anava des del torrent Canyet fins a Vallpresona, a tocar el mar; això és, el document esmenta la part costanera del Solius marítim que, fins al final del segle XII, pertangué al monestir guixolenc, *excepte el que donaren als llocs religiosos*.

d) Incloem aquí els closos o tancats de Fenals i de Crota; les tasques o impositcions de Tueda⁽³⁷⁶⁾; tot el que els testadors tenien a la parròquia de Santa Maria de Fenals i de Sant Martí de Calonge (tres masos i un alou); mig camp d'en Llobet i una feixa de terra a Santa Maria de Filafanis; una feixa sota el puig de les Aranyes (sector de Bufagnyes), per sota del qual passa el rec del molí (de

la Lixarda), motiu d'una qüestió, com veurem. Llurs emplaçaments són indicats en el mapa adjunt.

e) El document també esmenta tot el que els testadors tenien a Sant Feliu, i la sureda des Far (Sant Cugat des Far, ara Vallvenera).

f) Per aquesta mateixa època, Pere Saguer, de la Vall d'Aro, donà les terres de les Eroles, on anys més tard fou alçada l'ermita del Remei.

g) L'esmentat conjunt de béns augmentà el patrimoni de l'abat i monestir de Sant Feliu que, cada vegada més, es convertia en un dels propietaris més importants del comtat de Girona.

h) En el text de Cano, es llegeix Ramon Gausfred (*Gaufredi*) al començament i Ramon Jofred (*Jofredi*) al final, essent així que es tracta de la mateixa persona.

66- 1197, 29 de desembre

Sentència arbitral entre l'abat i Guerau de Lledó⁽³⁷⁷⁾. Foren declarats de l'abat el mas del Vilar de Santa Cristina d'Aro amb totes les seves dependències, l'alou de Calonge i altres que els documents de què disposem no esmenten. I, a favor de Guerau de Lledó, el castell de Benedormiens, les tasques de Fenals, de Crota i l'ús dels peixos. Però tant ell com els seus descendents serien sempre vassalls de l'abat i comunitat de monjos de Sant Feliu de Guíxols.

Comentaris:

a) Segons Cano, Guerau de Lledó, *el qual tenia a su cuenta la defensa del castillo de Fanals*⁽³⁷⁸⁾ *a título de castellano en fe y homenaje de esta Sancta Casa y así por esta razón estaba obligado a hacer por su persona las cercas y guaytas de la costa con su gente conforme a la costumbre antigua de sus antecesores, y por ventura debia de aber alguna falla acerca de estos servicios por lo qual se debieron de encontrar las voluntades [...] y todo se compuso de manera que al sobre dicho caballero Garau de Lato, se le hizo nueva entrega de la tenencia del Castillo y se obligó de nuevo a la correspondencia de sus obligaciones haciendo su pleytesía de esta forma:*

Jo, Ramon per gràcia de Déu abat de Guíxols, junt amb tota la comunitat que m'és sotmesa, lloo

(376) Considerem que les tasques de Tueda fan referència a Tueda del Montclar - Sant Baldiri i no a Tueda de Sant Feliu. Ja que més endavant el document fa referència a *tot lo de Sant Feliu* per la qual cosa aquest últim hi quedaria inclòs.

(377) Geraldo de Latone, Garau de Lató, Gerardo Leton, Grau de Lledó, Grau de Lató i Gerald Leton són les diverses grafies d'aquest personatge que hem trobat en diferents autors. El cognom, podria referir-se a Sant Cebrià de Lledó?

(378) Cano insistí a situar el Benedormiens en la *misma Playa de fenales* (pàg. 32). Aquest i altres errors que hem observat en el seu manuscrit fa que no el considerem fidedigne.

Fig. 91. El molí de Sa Lixarda de Castell d'Aro és situat al marge dret del Ridaura, al peu del camí que va de Bufaganyes a les Aroles. Avui tot l'indret ha estat transformat i quasi no en queden rastres. Fotografia dels anys quaranta del AHMSFG.

i concedeixo a tu, Guerau de Lledó i als teus perpètuament la castellanía del castell de Benedor-miens, [...] de manera que guardis el castell i fa-cis guàrdies i rebo de tu homenatge [...]. Fet el 29 de desembre de l'any del Senyor 1197⁽³⁷⁹⁾.

Con esta solemnidad y juramento homenaje de tener este castillo en fe de su señor el Abbad y monges de S. Feliu se hacía el nombramiento de castlà en aquellos tiempos...⁽³⁸⁰⁾

b) Per Hurtebise, Guerau de Lledó es el último castellán de que se tienen noticias. Después, en fecha no definida, pasó el Castillo de Aro a ser feudo del cabildo de Gerona, arrastrando consigo a parte de los moradores de la nueva población, mientras que otros continuaron sujetos al Abad de Guíxols, que conservó tierras en aquel lugar y la mayor parte quedaron independientes o redimieron su servidumbre con sus convecinos de Santa Cristina, pudiendo así explicarse la unión de las parroquias o bailía del Valle de Aro a San Feliu de Guíxols en 1374, con cuya villa tuvieron historia común durante algunos siglos⁽³⁸¹⁾.

67- 1198, 15 de novembre

L'abat Ramon, de Sant Feliu de Guíxols, i Alamand⁽³⁸²⁾ canonge i paborde d'Aro, posaren fi a les qüestions i controvèrsies que mantenien entre ells, [a la Vall d'Aro] aportant 100 morabatins cada ú com a penyora del pacte, fet a mans de Pere de Cortsaví i de Berenguer Sifred. Tant l'abat com el paborde renunciaven al dret d'apel·lació de la sentència⁽³⁸³⁾.

68- 1199, 7 de gener

XVIII

Pere de Cortsaví, sagristà de la seu gironina, assessorat per Guillem Jordà, canonge d'Elna, donà sentència sobre les disputes hagudes entre Ramon, abat de Sant Feliu de Guíxols, i Alamand, canonge de Girona i paborde d'Aro⁽³⁸⁴⁾.

Donem tot seguit les parts de la sentència:

Comentaris:

a) *Oides les al·legacions de cada una de les parts i ateses amb diligència les atestacions i lle-gits i estudiats els instruments i privilegis, jo, Pere de Cortsaví, sagristà de Girona, amb el con-sell del meu assessor esmentat, adjudico el lloc en què està situat el molí amb les seves aigües, reguers amb el seu rec i el cap del rec [on hi ha la deu] que es troba a la Vall d'Aro, a la parròquia de Santa Cristina, en el lloc que anomenen Lixarda ("Loxards") tal com els testimonis de l'es-mentat abat varen determinar. I jo, amb l'asses-sorament del meu conseller, determino que el ter-me o termes posats siguin perpètuament de l'abat de Sant Feliu de Guíxols i els seus successors; l'abat tindrà llicència d'edificar en aquest lloc el que vulgui mentre no causi dany als veïns. És el molí dit de Sa Lixarda, o Salixarda, situat en el rec Madral, entre el peu del Puig de la Granolla i el Puig de Sa Canal⁽³⁸⁵⁾.*

b) *Per altra banda, adjudico a Alamand, ca-nonge de Girona, i als seus successors tot el feu de Palol ("Palatiolo") i de Vilobí ("Villalbino") sobre els quals hi havia hagut en altre temps un contenciós entre ells, és a dir, perquè els feudes de Palol i Vilobí els cobrava la parròquia de San-ta Cristina d'Aro. Aquestes finques eren prop de Girona; per tant, no afecten el nostre tema.*

c) *També adjudico a l'abat i als seus succes-sors la casa que fou de Ramon Gausfred que el mateix Ramon havia donat a Sant Feliu de Guíxols. Es refereix a la casa que, amb altres béns, donaren, amb la seva esposa Ermessenda, al monestir el 1190.*

d) *També adjudico a Ramon, abat de Sant Feliu [1189-1199] i als seus successors, totes les dècimes i primícies amb tot l'alou que ell té a la parròquia de Santa Cristina d'Aro i amb totes les novals⁽³⁸⁶⁾ que ell mateix o els seus antecessors haguessin fet o bé les que d'ací endavant ell ma-teix i els seus successors faran en aquell alou en*

(379) Traducció de J.M. MARQUÈS.

(380) CANO, 1606, pàg. 74 i 74v. SEVILLANO, 1953, pàg. 161, núm. 4, data 2 gener, HURTEBISE, 1905, pàg. 45. ZARAGOZA, 1992, pàg. 113, núm. 4 i 5.

(381) HURTEBISE, 1905, pàg. 45.

(382) Alemany d'Aiguaviva arribà a ser bisbe de Girona (1219-1227). Malgrat que Hurtebise (pàg. 50-1) diu que *llegó a ser arzobispo de Tarragona* no l'hem trobat a l'arxiepiscopologi que publica la GEC.

(383) ROURA, 1985, núm. 552. ACG Pabordia de Juliol. Vall d'Aro. Plec 1, núm 8; esmentat per SANZ, 1985, pàg. 422 que dóna aquesta referència: ACG, Aro I, pàg. 13 i 31-35.

(384) ACG, pergamí núm. 554. CANO, 1606, pàg. 75-76. GRAHIT, 1874, pàg. 131. HURTEBISE, 1905, pàg. 45-2, 49-2-6 i 50-1. ROURA, 1985, núm 554. ZARAGOZA, 1992, p 113, núm 5. Traducció de GABRIEL ROURA (Apèndix XVIII).

(385) ESTEVA/PALLÍ, 1990, pàg. 18-19 i fig. 6 i 7.

(386) Potser terres guanyades als corrents d'aigua.

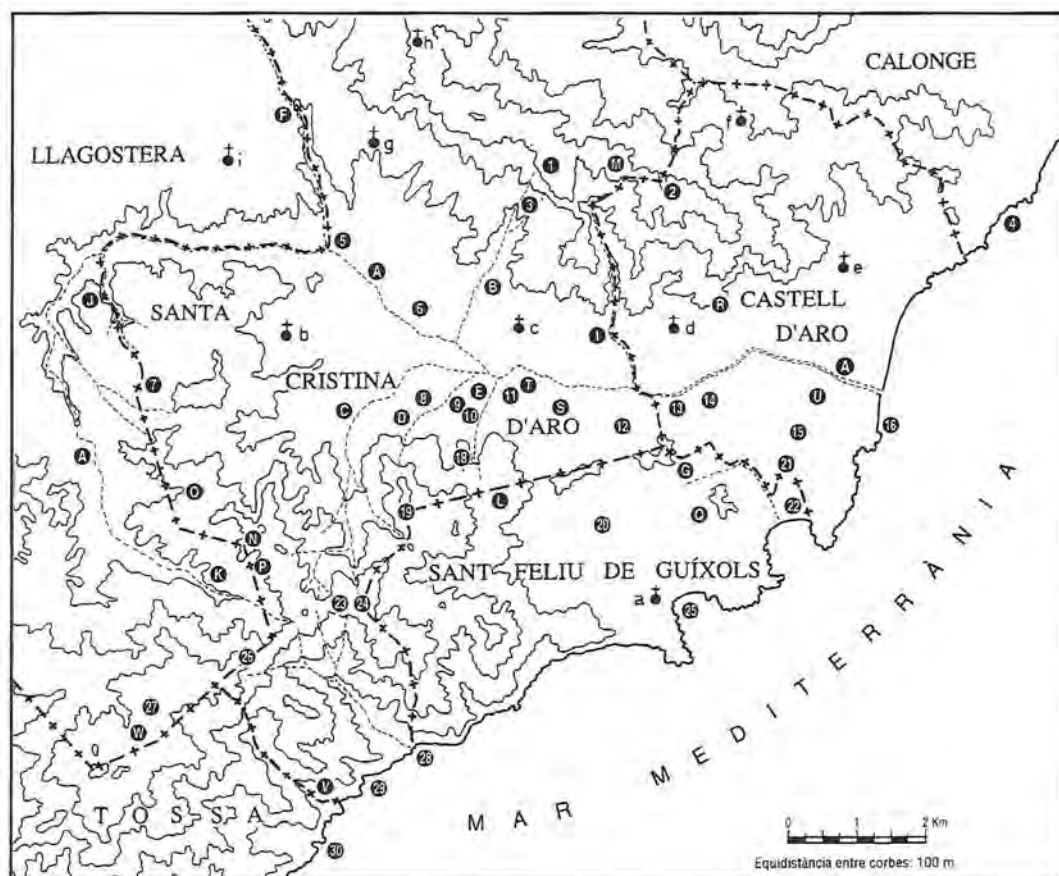

Fig. 92. Situació de llocs citats en diferents documents estudiats.

Esglésies: a= Monestir de Sant Feliu de Guíxols; b= Santa Agnès de Solius; c= Santa Cristina d'Aro; d= Santa Maria de Castell d'Aro; e= Església nova de Fenals o Fenals de baix; f= Santa Mª de Fenals o Fenals d'amunt; g= Santa Mª de Bell-lloc abans Filafamis o Sant Esteve; h= Sant Martí de Romanyà; i= Sant Ampelí de Penedes.

Llocs puntuals:

- 1 = Roca Rubia
- 2 = El Far, avui Vallvanera
- 3 = Aro Antic o Malvet
- 4 = Conanglo, avui platja de Ses Torretes o de Treumal
- 5 = Pedra Ramera
- 6 = Pedrafit del Prat del Adrabald o la Pedra o Pedrafixa
- 7 = Font de l'Olivera o d'Olmeda, avui d'en Bernat
- 8 = Vilar d'Aquila
- 9 = Barri del vilar Ferriol
- 10 = Mas Mordanyac
- 11 = Mas Ganiguer
- 12 = Puig de les Aranyes
- 13 = Molí de la Lixarda o del Cuc
- 14 = Les Aroles, avui ermita del Remei
- 15 = Coll de Sant Pol
- 16 = Port de Pinell, ara Riuet i Club Nàutic d'Aro
- 17 = Rocalbas o roca que hi ha al prat de Raval
- 18 = Roca Rodona actual
- 19 = Pedralta, abans Pedra Rodona o Pedra sobre altra
- 20 = Sant Amanç
- 21 = Pla de Sant Pol
- 22 = Les Canelles o Canyelles de Sant Pol
- 23 = Terme gros o Creu d'en Barraquer
- 24 = Puig Alt, Turó de l'Home o Puig de les Cols
- 25 = Port del Castellar o de Sant Feliu
- 26 = Pedra Espolla o Spodola
- 27 = Montagut
- 28 = El Canyidell, avui els Canyerets
- 29 = La Corcollada o Curcuïada
- 30 = Sant Lionç o Salions
- d = Castell de Benedormiens

Llocs no puntuals:

- A = Ridaura o riu Arazi o Aro
- B = Riu o torrent Llobregat avui riera Marcona
- C = Riera de Tueda, Toveda o Dueda
- D = Riera de S'Auladell
- E = Riera de Mordanyac
- F = Riera de Salenys o de Pruneres
- G = Riera de Vilartagues abans riu Engilfré
- H = Riera de Canet o Canyet
- I = Torrent de les Figüeres, avui de Canyet
- J = Torrent de Maçanera o de la Deu
- K = Torrent de Llinars
- L = Bujonis o Bujons
- M = El Brell
- N = Torres
- O = Tallades
- P = Camp comtal de Tueda
- Q = Barri de Tueda
- R = Barri de Crota
- S = Barri de Bufaganyes
- T = Pla de Vernedes
- U = Pla de Fenals
- V = Vallpresona
- W = Muntanyes de Tossa

nom propi. En aquelles novals, en canvi, que feren o que es fan a l'esmentat alou de Sant Feliu pels pagesos de l'abat, aquests pagaran delmes i primícies a Santa Cristina, puig l'alou és situat en la susdita parròquia. Es refereix a l'alou que

Gausfred Vidal i la seva esposa Quíxol donaren al monestir quan aquest, el 1041, passà a ser senyor del castell de Benedormiens.

e) *També adjudico a l'abat i als seus successors perpètuament tot aquell erm en el qual està edificat el colomar al costat del mas Eroles que en Pere Seguer havia donat al monestir de Sant Feliu. És la finca que Pere Seguer havia donat al monestir pels voltants del 1190.*

f) I, com a molt important, fallà que el castell de Benedormiens era del monestir. La sentència fou contundent: *d'aquella invasió del Castell d'Aro, imposo silenci perpetu a Alamand i als seus successors*⁽³⁸⁷⁾.

Què havia passat amb el que comentem en el document del 1197? Fins avui no n'hem trobat cap explicació convincent.

(387) La sentència arbitral no fou suficient per a deixar contents les parts i tornaren a pledejar, aquesta vegada a la cúria eclesiàstica de Tarragona. Per fi el 8-VI-1203 acordaren signar una transacció per la qual el paborde d'Aro, Alamand d'Aiguaviva, lliurava a l'abat de Sant Feliu el molí de Sa Lixarda i, en qualitat de benefici per la seu de Girona, el delme que es cobrava en el lloc dit Pou ("Puteus"). Quedava per al paborde la terra plana situada entre les Eroles i la platja de Sant

Pol, com també els feudes de Palol ("Palatiolo") i de Vilobí ("Villalbino") que cobrava la parròquia de Santa Cristina d'Aro. I el batlle de Fenals continuaria pagant al paborde, en nom de l'abat de Sant Feliu, 40 sous de cens anual, el dia 1 de juliol obtinguts de les rendes o tasques de Fenals. Aquest plet, segons Cano, durà "cerca de seys años (que era harto para entonces)".

SINOPSI

Segons el doc. núm. 1 de l'any 881, Carloman donà a la seu gironina tota la Vall d'Aro "amb pleníssima integritat". Límits de la vall: el mar, Tossa, Llagostera, Romanyà i Calonge.

Els doc. núm. 2, 3 i 6 són confirmacions i donacions a la mateixa seu, de propietats situades a l'esmentada Vall. Això demostra que la seu de Girona abans havia venut —o li havien pres— finques de la Vall que després tornaren a ser seves per compra, permuta o per donació. Si no, no podria entendre's que el capítol gironí augmentés les seves possessions a la Vall, si el 881 ja la tenia tota "amb pleníssima integritat".

Els doc. núm. 4 i 5 del 916 i 919 són vendes —dins els confins de la Vall d'Aro— a la contessa Garsenda, i en les quals la seu gironina no hi és ni esmentada. Aquest detall confirma el que deixem dit al final de l'apartat anterior.

En els documents fins ara esmentats (núm. 1 a 6) no es parla de cap qüestió o disputa. El monestir encara no havia nascut o tenia pocs anys de vida.

A la primera meitat del segle X (data probable) tingué lloc un fet important: la fundació del monestir guixolenc (doc. núm. 7). És segur que els benedictins no haurien vingut si no haguessin disposat de mitjans de vida, bona part dels quals hagueren de ser substrets dels que tenia o havia tingut la seu a la Vall. De moment, però, el capítol gironí —pels motius que fos— sembla que veié amb bons ulls l'arribada dels benedictins.

La presència del monestir a Sant Feliu modificà la situació. Els documents ja no parlen de donacions o confirmacions de propietats a la seu de Girona; ara el bisbe és esmentat indirectament per tal de beneficiar l'abat i el seu monestir. Així veiem —doc. núm. 8 del 939— que Guiu, bisbe de Girona, cedí un alou de la Vall a la comtessa Riquilda i, a canvi, en rebé un altre, aliè a la Vall. Riquilda demanà la permuta per tal d'incloure l'alou de la Vall dins l'extens Spanedat, que estava completant, per a fer-ne ofrena al monestir, donació que tingué lloc pocs anys després, entre el 939 i el 947 (doc. núm. 9).

L'any 968 (doc. núm. 15) tingué lloc un altre fet extraordinari: l'abat Sunyer rebé del rei Lotari un diploma en el qual el darrer reconeix els béns del monestir guixolenc. És la confirmació del triomf de l'abat, sense cap ganxo per als seus oponents. El bisbe ni tan sols hi és esmentat. En el document s'anomenen les propietats del monestir, però no els seus límits concrets. En aquest aspecte tot és confós, i aquesta circumstància afavorí les discrepàncies entre l'abat i el bisbe.

Del document del rei Lotari al darrer document esmentat en l'inventari (núm. 68 del 1199) hom observa: 16 confirmacions i/o donacions (núm. 17, 18, 20, 23, 24, 32, 35, 36, 41, 43, 44, 50, 51, 57, 59 i 65) de béns al monestir guixolenc

i 6 donacions (núm. 22, 29, 35, 37, 51 i 58) al capítol gironí.

En dos fets (núm. 43 i 48) el bisbe donà suport a l'abat, i cinc vegades (núm. 53, 54, 55, 67 i 68) l'abat i el bisbe questionaren o pledejaren, com si haguessin trencat el plat bonic.

Cal fer esment del doc. núm. 59 del 1163: el papa confirma els béns del monestir, però *salvant l'autoritat de la Seu Apostòlica i la jurisdicció del prelat diocesà*. És a dir, deixa obert el camí a les disputes entre l'abat i el bisbe, disputes intermitents que continuaren fins a l'expulsió dels benedictins, el 1835. La diferència d'aquesta confirmació amb el diploma de Lotari és importantíssima. Ressaltem aquest detall perquè el 1354 es féu la delimitació del terme de Sant Feliu i el document fou redactat de manera semblant al que comentem, detall en el qual el capítol gironí s'arapà per a defensar el punt de vista dels seus interessos.

Finalment hem trobat delimitacions amb topònims en els documents núm. 1 sobre la Vall d'Aro; núm. 4 sobre un alou de la mateixa Vall; núm. 8 sobre un alou i també sobre Solius; núm. 9 i 20 sobre l'alou Spanedat; núm. 30 i 31 sobre Solius, i núm. 65 sobre un alou de Santa Cristina. En els doc. núm. 24, 38 i 44 es reflecteixen diferents límits parcials de llocs concrets.

Solius és el poble més documentat i el primer a tenir termenada; per contra, no hem trobat ni una sola delimitació de tot Sant Feliu.

Amb les dades fins ara exposades hom comprèn els problemes que forçosament havien de sorgir quan es tractava de delimitacions de terres que pertanyien a cada col·lectivitat o a cada particular tan bon punt n'eren propietaris. Això explica l'interès de l'abat d'aconseguir del rei una delimitació oficial del seu alou que, ensems, era el terme municipal de Sant Feliu de Guíxols⁽³⁸⁸⁾.

Com a cloenda, podem dir que des de l'any 881 el capítol de Girona senyorejà la Vall d'Aro; quan a la primera meitat del segle X fou fundat el monestir guixolenc, moltes de les propietats de la Vall passaren a ser propietat del monestir, que en restà el senyor principal. Aquesta realitat innegable originà enfrontaments de totes classes entre ambdues autoritats eclesiàstiques.

(388) Per a més informació vegeu "El terminal de Sant Feliu de Guíxols (1354-1980)", ESTEVA/PALLÍ, 1990.

SEGONA PART

UN LLINATGE EMINENT LLIGAT A LA NOSTRA HISTÒRIA (segles XI-XII)

- 1- Gausfred Vidal - Quíxol de Pals
- 2- Bernat Gausfred de Pals - Estefania
 - 2a- Udalard, germà de Bernat Gausfred
 - 2b- Almaric, germà de Bernat Gausfred
- 3- Oliver Bernat de Pals
 - 3a- Germans d'Oliver Bernat de Pals
- 4- Ermessenda de Pals - Riambau de Baseia
 - 4a- Ermessenda de Pals
 - 4b- Riambau [I Umbert] de Baseia
- 5- Unió de dos llinatges: de Montseny i de Pals

1- Gausfred Vidal - Quíxol de Pals

En 994, Ramon Borrell i Ermessenda, comtes de Barcelona, Girona i Osona, feren donació de la torre de Pals i la seva església de Sant Pere al bisbe de Gerona; hom creu que en la concessió no devia anar comprès el senyoriu de la vila⁽³⁸⁹⁾.

Quíxol era l'hereva del senyoriu de Pals. Com que, a començament del segle XI, casà amb Gausfred Vidal, el matrimoni senyorejà el castell de Mont-aspre, també anomenat castell de Pals, amb caràcter de senyor independent, més que no pas feudatari⁽³⁹⁰⁾.

26-VIII-1018. Procés de la causa entre Ermessenda, comtessa de Barcelona, i Hug, comte d'Empúries, sobre l'alou d'Ullastret. Entre d'altres, signà, en primer lloc, Gausfred Vidal, cosa que demostra l'elevada categoria social del nostre personatge⁽³⁹¹⁾.

1041. Donació del castell de Benedormiens a l'abat Llandric. Signaren Ermessenda, Pere —bisbe de Girona—, Gausfred Vidal amb la seva esposa Quíxol i, després, el comte Ramon⁽³⁹²⁾. El matrimoni Vidal-Quíxol donà *tot l'alou que nosaltres posseïm a la parròquia de Santa Cristina de la Vall d'Aro des del port de Pinell fins a l'esmentat castell* [Benedormiens]. (Document 24. Apèndix V).

1-XI-1046. Gausfred Vidal morí poc abans d'aquesta data, puix la seva vídua féu l'execució testamentària corresponent⁽³⁹³⁾.

1051-1058. La comtessa Ermessenda, en bé de l'ànima del seu marit Ramon Borrell, tornà a la seu de Girona totes les esglésies [...] que el seu marit havia retingut. Entre elles hi havia l'església de Pals amb totes les seves dependències; senyal que era de la seu.

El matrimoni Vidal-Quíxol tingué tres fills: Bernat Gausfred, senyor de Pals; Udalard Gausfred, el Llarg, de Begur, i Almaric, clergue de la seu de Girona⁽³⁹⁴⁾.

La presència dels Vidal en diversos documents signats per la comtessa Ermessenda, el seu germà Pere Roger, el seu nét Berenguer Ramon el Corbat i el comte Hug d'Empúries, evidencia

la seva importància i categoria com a cap d'una família prepotent.

2- Bernat Gausfred de Pals - Estefania

Fill i hereu de Gausfred Vidal i de Quíxol.

1052. Fou present a la consagració de l'abat Arnau.

1053. L'abat Arnau renuncià a la custòdia del castell de Benedormiens. Bernat Gausfred, amb el consentiment de la comtessa Ermessenda, en fou nomenat castlà.

1056. Ramon Berenguer I s'havia casat amb Almodis, la seva tercera esposa, el 1052 però —contra el que era acostumat— no li féu carta d'esposalles, probablement per l'excomunió que pesava sobre seu (junt amb altres dues més) a conseqüència d'haver repudiat la seva segona esposa, Blanca. A finals del 1056, el comte féu la carta d'esposalles —amb més de tres anys de retard— en la qual donava a Almodis, entre altres béns, el comtat i bisbat de Girona, però no pogué prendre'n possessió perquè Ermessenda *conservava jurídicament intacte el cogovern de tots els comtats i d'una manera efectiva el de Girona*⁽³⁹⁵⁾. Bernat Gausfred signà, com a testimoni, la carta d'esponsalles esmentada⁽³⁹⁶⁾.

1057. La comtessa Ermessenda vengué als seus néts els drets que tenia sobre el comtat de Girona. El monestir acabava de perdre la seva gran protectora; abans havien mort l'abat Oliba (1046) i el bisbe Pere (1050), germà d'Ermessenda. Sense ells tres, el monestir guixolenc que tenia un abat probablement de poc relleu —ni en sabem el nom— quedà indefens davant de Bernat Gausfred, un dels magnats rellevants dels comtes.

Sospitem que, després del que deixem dit (fe-

(389) BOTET i SISÓ, 1908, pàg. 648.

(390) PELLA, 1883, pàg. 441.

(391) MARCA, 1688, col. 1014.

(392) MARCA, 1688, col. 1083.

(393) ROURA, 1985, núm. 49.

(394) Aquesta dada no és segura. La confusió, al nostre entendre, prové del text següent: *alou que Almaric, clergue de la seu de Girona, germà de Vidal de Pals* (apèndix XII del 1103). Almaric era germà de Gausfred Vidal, no n'era fill? Segons Pella, el matrimoni Vidal-Quíxol deixà dos fills: *Bernardo que fue señor de Pals y Uzalardo que lo fue de Bagur* (pàg. 441). Criteri que seguí Negre i Pastell, segons Jordi Bolós (*Catalunya romànica*, VIII, p 246). Hurtebise en canvi, per les dates, ho veié clar: El poder del monestir creixé en gran manera gràcies a les donacions de Bernat Gausfred y sus hermanos Uzalardo Gausfredo, el Largo, señor de Bagur y el clérigo de la Seo de Gerona, Almarich (pàg. 44, 2-5), criteri que nosaltres hem seguit.

(395) SOBREQUÉS, 1970, pàg. 63 i 64.

(396) MARCA, 1688, col. 1109-1111.

Fig. 93. Al cim d'un puig poc enlairat i sobre un planer cobert encara en època recent per estanys i aiguamolls s'alça la vila de Pals, senyoriu de la qual va exercir un llinatge lligat a l'història de la vall d'Aro i del monestir guixolenc.

Fig. 94. L'enrunat castell medieval de Begur, només conserva petits aparells del primitiu sistema defensiu esmentat al segle XI. Fotografia de Joan Badia.

blesa del monestir i prepotència del senyor de Pals i castlà del Benedormiens) va començar l'ambició del segon sobre les propietats del monestir que el de Pals tenia en violari.

Recordem que, segons Pella, Bernat Gausfred *era de condició alborotado y lo revela que le forzaron a dar al conde de Barcelona dos caballerías de tierra para enmienda de dos sacrilegios que cometió en la iglesia de Boada*⁽³⁹⁷⁾, dada que no hem pogut comprovar perquè Pella no indicà la referència corresponent.

8-IV-1065. Bernat Gausfred vengué la sobirania del castell de Pals —amb els termes i pertinences— i també la vila, als comtes de Barcelona Ramon Berenguer i Almodis⁽³⁹⁸⁾.

1078. Consagració de l'església de Santa Maria del Castell d'Aro. Bernat Gausfred, que l'havia fet alçar, donà el seu domini directe a la seu de Girona, però ell en restà senyor útil. En el document no s'esmenta per a res ni l'abat ni el monestir guixolenc, cosa estranya perquè el Benedormiens era del monestir, i castell i església donem per segur que formaven unitat defensiva, això és, no eren dues coses independents. Aquesta realitat sembla que demostra que Bernat Gausfred, que havia mantingut una actitud respectuosa amb el monestir quan aquest tenia un abat prestigiós com Arnau, ara que sabia la feblesa material del monestir i la seva prepotència po-

lítica, pensava ben altrament. Les relacions del de Pals amb el monestir guixolenc començaren a trontollar.

29-X-1098. Féu testament, del qual ja hem parlat. Recordem només que deixà el castell de Benedormiens al monestir guixolenc (cosa que no calia, perquè ja era seu) i el de Pals al seu hereu Oliver (recordem que ja n'havia venut als comtes la sobirania superior).

Almenys tingué tres fills: Oliver Bernat de Pals; Pere Bernat, clergue, i Ramon Bernat⁽³⁹⁹⁾.

2a- Udalard, germà de Bernat Gausfred

Udalard Gausfred *el Llarg* fou senyor de Begur.

Donà al monestir guixolenc un alou alçat dins de la parròquia de Fenals, alou que ja trobem relacionat amb el nom del seu pare Gausfred Vidal (Document 44. Apèndix XII).

Fou el segon senyor conegut del castell de Begur (primer n'havia estat Arnust, que ho era el 1019). Udalard el vengué a la comtessa Ermessenda que l'infeudà a diversos servidors i amics. Finalment el 1057 Ermessenda el vengué als seus nés, els comtes Ramon Berenguer I i Almodis. Des de llavors fins ben entrat el segle XIV, no es va separar del domini directe dels comtes de Barcelona, que també l'infeudaren⁽⁴⁰⁰⁾.

2b- Almaric, germà de Bernat Gausfred

Fou clergue a la seu de Girona. Influí en la decisió del seu germà de donar a la canònica l'església de Castell d'Aro?

Havia llegat al monestir guixolenc un alou en la descripció del qual s'esmenten el torrent de Vilartagues, el Remei, Sant Pol, les Canyelles i l'estany. (Documents 44 i 59).

Recordem, però, que Almaric, segons Pella, era oncle de Bernat Gausfred, i no pas germà.

3- Oliver Bernat de Pals

Era fill de Bernat Gausfred i nét de Gausfred Vidal de Pals.

Quan el seu pare morí (cap al 1098), Bernat, senyor de la vila i del castell de Pals (però no de la sobirania superior, que el seu pare havia venut

(397) PELLA, 1883, pàg. 441.

(398) PELLA, 1883, pàg. 441; MIQUEL, 1945, pàg. 520; Riquer i Monreal, 1955, pàg. 73; CATALÀ, 1969, pàg. 703-2; BONNASSIE, 1981, pàg. 143.

(399) Segons Pella (1983, pàg. 415) els germans d'Oliver eren *Pedro, Bernardo y Ramon*, dada que feren seva Riquer-Monreal (1955, pàg. 26). Creiem que, entre Pere i Bernat, no ha d'haver-hi la coma; en total eren tres germans.

(400) PELLA, 1883, pàg. 442.

Fig. 95. Restes d'una torre de fortificació de planta rectangular amb espitlleres de l'antic castell de Baseia (Siurana, Alt Empordà) des d'on devia sortir, segurament, el noble Riambau, deixador del castell d'Aro a la seu gironina. Fotografia de Joan Badia.

—1065— als comtes de Barcelona), ajudat pels seus germans Pere Bernat i Ramon Bernat i pel seu gendre Riambau de Baseia, s'emparà de bona part de les propietats del monestir de Sant Feliu de Guíxols. L'abat aconseguí que fos excomunicat pel bisbe de Girona, per l'arquebisbe de Tarragona i pel papa. Tot debades, com ho havia estat el nomenament de castlà del Benedormiens a favor de Ramon Gausfred. (Document 42. Apèndix X).

El reconeixement de les propietats del monestir pel comte Ramon Berenguer —amb la família del qual tan estretament estaven lligats els senyors de Pals— potser fou la causa del canvi total efectuat per Oliver Bernat. El cert és que, penedit, l'1-IX-1103 signà una escriptura de devolució dels béns usurpats. En el document esmenta els seus germans Pere Bernat, clergue, i Ramon Bernat; la seva mare Estefania; la seva filla Ermessenda, i el marit d'aquesta, Riambau de Baseia⁽⁴⁰¹⁾. No hi consta el nom de l'esposa, potser difunta.

Finalment sortí de la nostra terra i no se'n va saber res més.

3a- Germans d'Oliver Bernat de Pals

Sabem que tingué dos germans segurs: Pere i Ramón. (Document 41. Apèndix IX).

Pere Bernat. El seu pare, Bernat Gausfred, en el testament del 1098 li deixà l'alou que tenia en el pla de Vernedes i les pertinences que ja li havia donat abans: un mas amb les seves bordes; el document no diu res més.

1103. Signà el document del seu germà penedit.

Ramon Bernat. El seu pare li deixà un alou a Calonge, que tenia per a ell Aldegari Gausfred.

1103. Signà el document del seu germà penedit.

Quan el 1103 Oliver es penedí, en el document que signà, entre els testimonis, hi havia un Ponç Bernat que no sabem si també era un germà, cosa que posem en dubte, perquè no li deixà res.

4- Ermessenda de Pals - Riambau de Baseia

4a- Ermessenda de Pals

Ermessenda era filla d'Oliver Bernat.

1103b. Signà, junt amb el seu marit, l'escriptura en la qual Oliver Bernat feia saber el seu ferm propòsit de tornar al monestir guixolenc els béns dels quals se li havia emparat (Document 44. Apèndix XII).

1104. Testament d'Oliver Bernat. Deixà *universal heredera de todos sus bienes a su única hija Ermessendis*. Però si morís sense tenir fills, *sea heredero universal de la villa y castillo de Pals el monasterio de San Feliu de Guixoles*. (Document 45).

12-V-1132. Testament del seu marit Riambau de Baseia. Deixà a la seva esposa tres sarraïnes i, durant tots els dies de la seva vida, quedava usufructuària dels honors llegats per ell. (Document 51. Apèndix XIII).

20-XI-1132. Sembla que Ermessenda encara vivia. El seu marit i el seu fill, en canvi, eren morts. (Document 52).

4b- Riambau [I Umbert] de Baseia

Era fill d'Umbert Odó, de qui fou probablement hereu. Per tant, tingué 5 germans, els més coneguts dels quals foren Guillem Umbert i Bernat Umbert, bisbe de Girona (1094-1111).

Baseia és un llogaret del municipi de Siurana (o Ciurana), a l'Alt Empordà.

Casà amb Ermessenda, filla d'Oliver Bernat de Pals.

Segons Pella, *a la sombra de la corte feudal de Castelló nacieron los señoríos de Foxá [...] Basea junto a Ciurana, señores de Juyà [...] su linaje fue de los más esclarecidos de Cataluña [...] Por lo demás los documentos más antiguos que citan Baseya la llaman Basilia*⁽⁴⁰²⁾.

1103. Signà l'escriptura del seu sogre, però quan aquest abandonà les nostres terres, Riambau no complí la darrera voluntat d'Oliver Bernat sinó que, seguint el seu exemple, continuà senyorejant els béns del monestir dels quals Oliver s'havia apropiat.

(401) Segons PELLA (pàg. 415) Riambau era cunyat d'Oliver; en realitat n'era gendre.

(402) VILLANUEVA, XII, pàg. 271; PELLA, 1883, pàg. 439, nota I.

1112. Dolça, comtessa de Barcelona i Provença, donà els seus honors al seu marit Ramon Berenguer III. Un dels testimonis fou *Umberti de Basilia*; creiem Riambau Umbert de Baseia⁽⁴⁰³⁾.

1113. Riambau de Baseia prestà jurament de fidelitat al bisbe de Girona pel castell de Juià⁽⁴⁰⁴⁾.

23-II-1114. Convinença entre el bisbe Berenguer de Girona i Umbert de Baseia, per la qual aquest fa homenatge pel castell de Juià. Signaren Umbert i *Reamballi*, probablement el nostre Riambau de Baseia⁽⁴⁰⁵⁾.

1114-1115. Expedició a Eivissa i Mallorca a iniciativa dels pisans, però sota comandament del comte Ramon Berenguer III. L'estol de vaixells estigué recalat a Sant Feliu de Guíxols. Riambau de Baseia formava part del consell secret del comte. Per tant, donem per segur que el de Baseia intervingué en la preparació de l'atac i, per probable, que prengué part a l'expedició i que lluità al costat del mateix comte. (Document 46).

1086-1131. En temps de Ramon Berenguer III, el consell secret del comte constava versemblantment de deu membres reclutats entre els estrats mitjans o subalterns de l'aristocràcia, de les famílies que, per consegüent, ho devien tot al favor comtal. Entre ells hi havia els *germans Reimbal i Humbert* (creiem Riambau de Baseia i Guillem Umbert I)⁽⁴⁰⁶⁾.

1117. Ramon Berenguer III, per consell dels seus magnats, donà al seu germà, abat de la Grassa, el monestir de Sant Pere de Galligans. *Rambaldi de Basela* signà segon, després del vice-comte de Girona. Per tant, és citat entre els homes del comte i també al final, ara *Raiambaldi*⁽⁴⁰⁷⁾. El monestir de Sant Feliu de Guíxols no és esmentat.

2-VIII-1118. L'abat de la Grassa s'apoderà per la força del monestir guixolenc; no comprenem per quin motiu. Riambau era conseller del comte.

L'abat i els monjos, foragitats del seu monestir se sotmeteren humilment al bisbe de Girona, amb el qual tenien molt bones relacions. (Document 48).

12-VII-1127. Riambau de Baseia intervé com a testimoni en un acte d'empenyorament que fa el comte Ramon Berenguer III i el seu fill Ramon Berenguer IV a l'església de Santa Maria de Vilabertran i al seu abat Pere Guillem, del mas que té Guillem Bernat de Gascons, situat a Llagostera...⁽⁴⁰⁸⁾.

1131. Testament de Ramon Berenguer III. Riambau de Baseia era un dels marmessors⁽⁴⁰⁹⁾. Això vol dir que, almenys des del 1112, el de Baseia comptava amb la confiança i el suport del comte. L'abat poc podia fer per a recuperar els seus béns de la Vall d'Aro, malgrat que el bisbe defensés els seus innegables drets.

12-V-1132. Testament que atorgà Riambau de Baseia en disposar-se a visitar el Sant Sepulcre de Jerusalem, desig que probablement no va poder complir. Ultra el testador, signaren el docu-

ment Umbert I, germà; Ermessenda, esposa; Umbert II, fill de l'anterior, nebot; Ademar de Baseia, familiar; Arnau de Santa Cristina d'Aro; Bru de Calonge; Berenguer, bisbe de Girona; Berenguer, abat de Sant Feliu de Girona, i altres. L'abat de Sant Feliu de Guíxols no hi és esmentat, prova que les relacions no eren bones. (Document 51).

Com hem vist en estudiar aquest document, Riambau deixà a la seu de Girona una part molt important dels béns usurpats al monestir guixolenc, això és: *el meu castell d'Aro amb la seva església i amb la torre que allí hi ha edificada i també amb les cases i murs construïts i amb la vila que es troba al seu entorn i tot l'honor íntegre que posseeixo a la parròquia i terme de Santa Cristina d'Aro*.

Aquesta important donació a Santa Maria de la seu de Girona d'uns béns que, amb els documents de què fins ara disposem, eren del monestir guixolenc, versemblantment foren la causa del trencament de les bones relacions que fins aquesta data hi hagué entre ambdues institucions religioses.

La preferència del de Baseia per la seu de Girona potser va ser conseqüència d'una realitat familiar: dos germans de Riambau de Baseia havien ingressat — anys enrere — a la seu de Girona. Bernat Umbert el sabem clergue des del 1079, diaca des del 1088 i bisbe del 1093 al 1111. Ramon Umbert, clergue de la seu gironina, era subdiaca el 1062, levita el 1065 i arxilevita el 1088. Donades aquestes circumstàncies, és més que probable que Riambau sentia més preferència per la seu — on havien estat dos dels seus germans — que pel monestir al qual havia substret importants honors i, per tant, amb qui lògicament havia topat fortament diverses vegades.

Sembla que la possibilitat de tenir el Benedormiens (amb les propietats que li eren pròpies) obrí o despertà la cobdícia dels homes que combiaven la seu gironina i, contra tota raó, aspiraren a posseir uns béns que ja tenien propietari legítim.

Altrament ara sabem que el de Baseia tingué un fill que va morir prematurament, car no l'esmenta en el testament i consta com a sebolit. Segons el d'Oliver Bernat, si la seva filla Ermessenda no tenia fills, el monestir guixolenc havia d'heretar el castell de Pals. En canvi, Riambau de Baseia el llegà al seu nebot Umbert II, fill d'Umbert I, germà del testador.

El més curiós és que no coneixem ni un sol intent del monestir per tal d'heredar Pals i, com

(403) MARCA, 1688, col. 1238-1239.

(404) Id nota (402).

(405) J.M. MARQUÈS, 1987a-1993, pàg. 353, núm. 213.

(406) BONNASSIE, 1981, pàg. 161, nota 71.

(407) MARCA, 1688, col. 1248-1249.

(408) J.M. MARQUÈS, 1994, doc. núm. 450.

(409) MARCA, 1688, col. 1271-1275.

Fig. 96. Genealogia de la casa de Pals (segles XI-XII).

hem dit *porque la señora Melisenda tubo herederos hijos suyos no sucedió la casa en la posesión del castillo y villa de Pals*⁽⁴¹⁰⁾. Concepte que repetí Grahit⁽⁴¹¹⁾.

Per altra banda, quan el 1163 el papa reconegué els béns del monestir guixolenc no inclogué ni el Benedormiens ni el castell de Pals, honors que, al nostre entendre, eren legalment del monestir.

Per tant, les relacions entre els senyors de Pals i el monestir guixolenc foren excel·lents en temps de Gausfred Vidal/Quíxol; començaren a no ésser-ne tant amb el seu fill Bernat Gausfred, i foren de forta enemistat amb Oliver Bernat i amb Riambau de Baseia, que morí sense deixar descendència.

Entre el bisbe (i la seu de Girona) i el monestir de Sant Feliu hi hagué excel·lent amistat fins que el de Baseia llegà il·legalment el Benedormiens i els béns annexos a la seu gironina (1132). Des d'aquest moment, les qüestions no varen acabar fins que el 1835 els benedictins foren expulsats de Sant Feliu de Guíxols.

5- Unió de dos llinatges: de Montseny i de Pals.

Amb el casament de Riambau de Baseia amb Ermessenda de Pals varen quedar entroncats dos llinatges importants de les nostres terres: els Umbert de Montseny i de Baseia, i els senyors de Pals, castlans del Benedormiens.

Acabem d'estudiar els darrers. Els primers ja foren estudiats —amb l'erudició i el rigor característics— pels investigadors i bons amics Pons Guri, Pere Català i Antoni Pladevall i pels desapareguts Albert Giol i Pelegi Negre.

Per ells sabem que Umbert Odó fou pare de sis fills: *del bisbe Bernat Umbert, de Guisla de Montseny [...] d'Udalard, de "Riambau" [de Baseia] de Ramon de Montseny —ardiaca de Girona— i, finalment, de l'hereu Guillem Umbert I de Montseny*⁽⁴¹²⁾.

No sabem, però, que ni un sol investigador hagués identificat aquest Riambau amb el que es va casar amb Ermessenda, hereuera del llinatge dels senyors de Pals, que foren castlans del Benedormiens.

Per això les nostres investigacions primeres van consistir a aplegar els textos en els quals hi havia esmentat el nostre Riambau i que poguessin servir per a posar en clar la identitat del nostre personatge. Aquests foren els fragments recollits:

Cuando se intentó terminar las desconfianzas y enemistades que continuamente se suscitaban en el gobierno simultáneo de los dos hermanos Ramón Berenguer y Berenguer Ramon y se firmó

entre ellos un acta de pacificación en 1080, Guillermo Umberto figura en ella como uno de los más preciados caballeros. Igualmente ocupaban puestos de distinción sus dos hermanos Riambaldo, que fue señor del Montseny, y Bernardo, que, habiendo tomado el estado eclesiástico, fue nombrado obispo de Gerona en 1093⁽⁴¹³⁾.

Dels diversos germans de Guillem Umbert [...], un —Riambau ("Reamballus")— fou senyor del Montseny, i altre —Bernat— bisbe de Girona⁽⁴¹⁴⁾.

Guillem Umbert [I] fou l'hereu principal⁽⁴¹⁵⁾. *Riambau [II] faria dues parts de tota l'honor del Montseny que havia sigut del seu pare Guillem Umbert I i del seu "oncle Riambau" [de Baseia]...*⁽⁴¹⁶⁾.

Els conflictes tornaren a rebrotar, car Riambau al·lega novament el fideicomès de l'herència del seu pare, el testament "del seu oncle" i els convenis juramentats tinguts amb el seu germà Guillem Umbert de Basella⁽⁴¹⁷⁾.

29-V-1151. Testament de Guillem Umbert II de Baseia: *Recognovit fratri suo Riamballo [II] ipsut (ipsum?) testamentum patris sui et de Riamballo avunculo suo sicut ei iuravit*⁽⁴¹⁸⁾. *Al seu germà Riambau [II Umbert] li reconeix els drets que el mateix testador li tenia pactats d'abans sota jurament i que provenien dels testaments del seu pare Guillem Umbert I i del seu "oncle Riambau" [de Baseia]*⁽⁴¹⁹⁾. La mateixa referència

(410) CANO, 1606, pàg. 50v.

(411) GRAHIT, 1874, pàg. 123.

(412) PONS i GURI, paraula *Montseny* de GEC. L'entramillat a Riambau l'hem posat nosaltres per a fer ressaltar la paraula.

(413) ALBERT GIOL i GARCERAN, *El castillo de Montpalau*, agost 1924. Notícies a CATALÀ, I, 1967, pàg. 691-1 i pàg. 700, nota 25.

(414) CATALÀ, I, 1967, pàg. 692-2.

(415) CATALÀ, II, 1969, pàg. 241-2.

(416) PONS, 1974, pàg. 160.

(417) PONS, 1974, pàg. 161.

(418) PONS, 1962a, pàg. 130.

(419) PONS, 1974, pàg. 158. Pons Guri identificà de manera indubtable l'existència de Guillem Umbert de Baseia que seria Umbert II, però també Baseia II. El títol del seu treball no deixa lloc al més petit dubte: *La successió de Guillem Umbert de Basella* que així queda diferenciat del seu pare Guillem Umbert I.

a l'oncle Riambau (de Baseia) es torna a trobar a la pàg. 159 i a la 160 (2 vegades).

Però quan vàrem donar la qüestió per resolta va ser quan vàrem trobar en el regest de Gabriel Roura el testament de Riambau de Baseia del 12-V-1132⁽⁴²⁰⁾. Atesa la importància que des del primer moment vàrem concedir al document, vam demanar al doctor Roura la seva traducció, cosa que va fer amb la seva acostumada amabilitat. És a l'apèndix núm. XIII. Des d'aquell moment hem donat per aclarida la unió de les dues famílies o llinatges: els Umbert del Montseny/Baseia i els Gausfred de Pals/Benedormiens.

Com que el de Baseia llegà al seu germà Guillem Umbert I els castells de Baseia, Rocabertí, tot l'honor del Montseny amb els castells de les Agudes, Montclús, Montpalau, Tudela, Hostalric, Gironella, Brull i Far, creiem que Riambau fou l'hereu; no Umbert I, com creuen Pons Guri i Pere Català.

En efecte, el testament, si no ens hem equivo-

cat, esmenta 7 vegades "la meua esposa Ermesenda", nom que també consta entre els marmessors i els testimonis; 11 vegades "el meu germà Umbert" que també trobem entre els testimonis i els marmessors; 11 vegades 3 nebots: Umbert, Guillem Umbert i Riambau, essent així que, segons creiem, els nebots eren dos: Guillem Umbert II de Baseia i Riambau II Umbert, cosa que sembla indicar que el segon una vegada se'l designà Riambau i l'altre Umbert. Però no n'estem segurs.

Quan feia temps que teníem la traducció del testament, va ser localitzat per Blanco que va publicar la seva transcripció llatina; però no sembla pas que donés al document la importància real que tenia⁽⁴²¹⁾.

(420) ACG. ROURA, 1985, núm. 218.

(421) BLANCO, 1991, pàg. 99-103.

TERCERA PART RESUMS DIVERSOS I ALTRES DADES

- 1- Calonge
- 2- Fenals
 - 2a- Església de Santa Maria
 - 2b- Existí la família Gausfred de Fenals?
 - 2c- Els Llabià de Fenals
- 3- Biert-Romanyà
- 4- Bell-lloc
- 5- Vall-llobrega
- 6- Malvet - Santa Cristina d'Aro
- 7- Benedormiens - Santa Maria - Castell d'Aro
- 8- Solius
- 9- Pobles veïns relacionats amb la Vall d'Aro i Gissalis
 - 9a- Llagostera
 - 9b- Tossa
- 10- La costa i la pesca
- 11- Spanedat i *Fevum vetulum*
- 12- Les esglésies de la Vall

1- Calonge (Colonge ?)⁽⁴²²⁾

S'ha escrit, amb insistència, que Calonge era possessió del monestir guixolenc. Aquestes són les paraules d'uns il·lustres investigadors: *En un diploma de Lotari [...] signat el [...] 968, apareix esmentat Colonico entre les possessions de l'abat Sunyer de Sant Feliu de Guíxols*⁽⁴²³⁾, text que han acceptat els investigadors fins avui.

Nosaltres creiem que l'abat guixolenc només tenia a Calonge un o alguns petits alous i que els veritables senyors del lloc foren els comtes, el bisbe o la seu gironina. Examinem els documents:

Final del segle VIII. Segons Caner/Vilar, fou alçada una fortificació, *futura matriu del castell [...] edificada pels comtes de Girona, vassalls dels francs [...] Segur que s'alçà en el lloc on és ara la torre quadrada*⁽⁴²⁴⁾. Dada que no sabem en què es basa.

881. Carloman donà la Vall d'Aro a Teuter. Passà del rei al bisbe de Girona. La Vall limitava a la part nord fins al terme de Romanyà i Calonge... Això és, arribava fins a Calonge, però Calonge no era de la Vall, sinó que en quedava exclosa. El monestir guixolenc probablement encara no existia.

898. Foren confirmades a l'església de Girona diverses propietats entre les quals hi havia les adquirides per Teuter. No es diu res de Calonge.

939 (abans del ?). Fundació del monestir guixolenc.

939-947. Els comtes Sunyer i Riquilda donaren l'alou Spanedat al monestir. El document es va perdre.

16-IV-945. *El comte Sunyer i la seva esposa, la comtessa Riquilda, donen a Santa Maria de la*

seu de Girona un alou que tenen al comtat de Girona, a l'apèndix de Sant Martí, al vilar de "Rivofredo",⁽⁴²⁵⁾ i al terme de la vila de "Fontes", que dit comte té per compra feta al bisbe Sunifred, per bé d'ànima del seu germà Borrell, del seu fill Ermengol i del dit bisbe Sunifred. Els comtes Sunyer/Riquilda l'havien comprat al bisbe Sunifred (944)⁽⁴²⁶⁾ i el van donar a la seu de Girona. El monestir guixolenc no hi és esmentat.

10-IV-948. *Eucària ven a Ermemir i Recisind una terra situada al comtat de Girona, a l'apèndix de Sant Martí [de Calonge], a la vall de "Fontes", a la vila dita "Riufredo", que afronta*

(422) Si en el primer document conegut trobem escrit *Colonico* (en el diploma del 968 també es escrit així) i ho trobem també a la majoria dels altres documents antics, per què la població s'anomena Calonge i no Colonge? El mateix comentari ens va fer Anscari Mª Mundó. En canvi trobem a Guy Bois (1991, pàg. 45 i també en altres planes) el topònim *Collonge* (relativament proper a Mâcon-Cluny, Borgonya).

(423) RIQUER/MONREAL, 1955, pàg. 25.

(424) CANER/VILAR, 1976, pàg. 298.

(425) L'actual barri dit Rifred és a l'occident de Calonge, entre la riera de la Ganga al nord; els barris de l'Illa, Cabanyes i Molins al sud; la riera de Rifred —de la qual pren el nom— a l'est, i la riera dels Molins i el municipi de Cruïlles a l'oest (CANER, 1983, pàg. 64).

(426) Data i text de J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 128, núm. 45. Segons MARCA, 1688, col. 856, BOTET i SISÓ, 1908, pàg. 603, ABADAL, 1969-1986, pàg. 338 i BADIA, 1977, pàg. 125-1 i 127-2, el document és del 944. BOTET i SISÓ creu que d'aquest document *dimanen los drets que tenia en Calonge lo bisbe de Girona*. CANER comentà: *es desprèn que tenien possessions a Calonge, els monjos de Sant Feliu i el bisbe de Girona* (1983, pàg. 95).

Fig. 97. Vista del nucli antic de Calonge amb el castell dels Cruïlles i l'església de Sant Martí. Contràriament al que s'ha dit, mai Calonge va ésser possessió del monestir guixolenc, encara que aquest hi tenia alous. Fotografia cedida per Jaume Aymar i Joan Vicens.

amb "aqueducto", "Centullo", terra de Santa Maria i la venedora, i medeix 7, 14, 6 i 11 destres, per 6 diners⁽⁴²⁷⁾.

968. Confirmació de Lotari: i a Calonge equival a la part de l'actual terme de Romanyà que mira vers Calonge —la Serrallonga i els territoris que vessen les aigües pel costat de Calonge—, però no es refereix al seu terme, sinó a un territori que és de Romanyà.

1016. Els comtes Ramon Borrell i Ermessenda confirmaren l'Spanedat al monestir. Diu: *dins dels termes de la Vall d'Aro, i de Llagostera i a Romanyà i als Torns i als (S')Olius, i a Fenals, i a Calonge, i a Penedes, i dins de llurs termes*. El text no diu pas que tot Calonge fos dintre de l'Spanedat, sinó que part de l'Spanedat era dins del terme de Calonge. Si ho entenguéssim d'una altra manera, també Llagostera i Penedes haurien estat del monestir, cosa que no creiem acceptable⁽⁴²⁸⁾.

1018 i 1023 *Al jurament de fidelitat que entre els anys 1018 i 1023 reté el comte Guifré de Cerdanya [988-1035] a la comtessa Ermessenda trobem esment "de castello quem dicunt Calónico", prova de la importància que ja en aquells temps tenia aquesta fortificació*⁽⁴²⁹⁾. El monestir tampoc no hi és esmentat.

20-XI-1019. Quan en aquesta data la vida canònica de la seu gironina fou reformada, la comtessa Ermessenda, el seu fill Berenguer Ramon I, i Pere —bisbe de Girona i germà d'Ermessenda— li donaren, entre altres béns, l'església de Sant Martí de Calonge amb delmes i primícies i oblacions. El monestir de Sant Feliu no intervingué per res en el traspass, perquè no n'era propietari, ni n'havia estat mai.

1041. El castell de Benedormiens fou concedit al monestir de Sant Feliu a condició que fos vigilada la part de costa que anava des de Calonge fins al monestir. Ho diu ben clar el pare Cano: *Els moros molestaven estas costas de la Vall daro y Fanales; no esmenta Calonge perquè era defensada des del seu castell. El de Benedormiens servia para la guardia y amparo de todas las poblaciones que abia desde Calonge hasta esta Santa Casa de San Feliu*⁽⁴³⁰⁾ on s'observa que Calonge quedava fora de la influència del castell de la Vall; per tant, fora de la jurisdicció de l'abat guixolenc.

1053. Diu Grahit: *puestos de acuerdo los monjes y la condesa Ermesindis, hicieron entrega [...], al caballero Bernardo Gaucefredo, de la tenencia y guarda del sobredicho castillo con todas sus pertenencias por durante su vida, concediéndole además algunas propiedades y posesiones en los términos de San Feliu de Guíxols y la Valle de Aro; no en el de Calonge*. I, més endavant: *Oliveros Bernat [...] pretendía [...] la castellanía del Benedormiens, con todas sus pertenencias, y el diezmo del pescado que se cogía desde Conanglo hasta San Feliu de Guíxols*⁽⁴³¹⁾. Si les propietats eren en els termes de

Sant Feliu i de la Vall, és lògic que Conanglo fos a l'inici del de Calonge, tot just deixada la Vall; no al final. Això també indica que Calonge no tenia res a veure amb el castell de Benedormiens ni amb el monestir de Sant Feliu. Si no, llegim: *y lo que se discurre es, que fuera del término de Sant Feliz de Guíxols ay un lugar que se llama Calonge a quien corresponde Conanglo...*⁽⁴³²⁾

1051-1058. La comtessa Ermessenda retornà a la seu de Girona els béns dels quals el seu difunt marit s'havia emparat. Entre ells hi havia dues esglésies: Sant Martí de Calonge i Santa Cristina d'Aro. Això confirma que ambdues esglésies amb totes les seves pertinences ja eren de la seu quan el comte les prengué. Cap no era del monestir guixolenc.

3-IV-1058. *Audebrand ven a Adalbert, levita, un alou situat al comtat de Girona, a la vall "Colonico", a la parròquia de Sant Martí, indret de "Riufred", consistent en un mas, la vinya "de ipso Lavador", vinyes "ad ipsas Primeres" i altres prop de l'església de Sant Martí, que afronta amb hereus de l'atorgant i el mar, "Rocafort", castell de "Barre", indret de "Cegataria, ipso Furn", puig de "Seviscre" i "ipso Rochet", per 21 mancusos de Barcelona*⁽⁴³³⁾. Ni en aquest document ni en el de l'any 948 el monestir guixolenc no és esmentat per a res.

4-I-1084. *Testament d'Adalbert Ramon, llegant a la Seu de Girona uns masos i altres béns situats a Malvet, cases a Calonge i la meitat del bosc anomenat "Ganga". També deixa almoines als preveres de Sant Cebrià dels Alls*⁽⁴³⁴⁾. Tampoc no s'esmenta el monestir guixolenc.

1103. Oliver Bernat volia tornar els béns robats al monestir guixolenc. A la relació dels mateixos no s'esmenten ni Calonge ni la parròquia de Sant Martí. Només *els alous que hi ha a Calonge i a Cassà i a la vall Ursera*. Per tant queda clar que a Calonge el monestir guixolenc només hi tenia un o alguns alous, com hem dit⁽⁴³⁵⁾.

El mateix Oliver testificà: *evacuem les dècimes de tots els peixos que es capturaran des de Conanglo fins al port de Sant Feliu*. En els docu-

(427) JM MARQUÈS, 1987a-1993, pàg. 129, núm. 46.

(428) J. PLA i CARGOL (1953, pàg. 125) va escriure que el castell de Calonge se sabe que perteneció primero a los condes de Gerona (siglo IX) y pasó después al monasterio de San Feliu de Guíxols (X y comienzos del XI). Notícies que recolliren CANER (1954, pàg. 251) i CATALÀ (1969, pàg. 627 i nota 13 de la pàg. 633), entre altres, i que creiem equivocades.

(429) RIQUER/MONREAL, 1955, pàg. 26.

(430) CANO, 1606, pàg. 31v-32.

(431) GRAHIT, 1874, pàg. 121-122.

(432) *Antigüedad ilustrada*, 1680, pàg. 164.

(433) J.M. MARQUÈS, 1987a-1993, pàg. 238, núm. 119.

(434) ROURA, 1985, núm. 97. BLANCO, 1991, pàg. 96, transcripció llatina.

(435) Apèndix XI. No opinen com nosaltres: PELLA, 1883, pàg. 417 i 628. RIQUER/MONREAL, 1965, pàg. 26. CANER/VILAR, 1976, pàg. 298. BADIA, 1977, pàg. 125-126. CANER, 1983, pàg. 95.

ments que afecten al monestir guixolenc, mai no es parla de la costa calongina; sempre, per la costa, el delmari de l'abat acabava a Conanglo.

1144. Hom esmenta la senyoria del mar des de Conanglo (a tocar Fenals) fins a Sant Feliu, sense afectar Calonge.

1163. Alguns autors han presentat aquest document com a prova que Calonge era del monestir guixolenc. No som de la mateixa opinió. En el text, bona part del qual reproduïm quan estudiem aquest document, trobem: *alou de Cassà [...] alou de Llagostera [...] alou de Penedes [...] alous i possessions de Corçà, alou i propietats de Llofriu [...] alou de Calonge [...] alou de Vila-romà, de Vall-llobrega i de Torrodella, de Palafrugell, de Llofriu, de Boada, de Fontanilles, etc.*, poblacions de les quals no n'hi ha ni una que fos senyorejada pel monestir guixolenc, sinó que, com diem hi tenia certes possessions o drets.

2-II-1190. Ramon Gausfred i la seva esposa donaren al monestir de Sant Feliu tot el que tenien a la parròquia de Santa Maria de Fenals i de Sant Martí de Calonge⁽⁴³⁶⁾. Però no la parròquia, que no era seva.

1193. *Lo castell de Calonge, que era primer dels comtes de Gerona y després dels reis d'Aragó, fou donat en feu per aquests a diverses persones. Consta que en 1193 lo posseïa Ramon de Solius*⁽⁴³⁷⁾.

En realitat, no sabem que ningú hagi investigat a fons el tema de les propietats i de llurs propietaris. Potser el document que transcrivim a continuació servirà per a demostrar la complexitat del tema. El document, del qual en desconeixem la data, diu així: "*Los Sres. Alodiales que entran en Calonge: 1 Lo senyor Duch [o baró de Calonge]. 2 El Sor. abat de Sant Feliu de Guíxols per la sua dignitat. 3 Entra dit Sr. son sachristá. 4 Entra dit Sor. per son camarer. 5 Entra lo Sachristá segon de Gerona. 6 Entra lo benefici de St. Benet de Gerona. 7 Entra lo pabordre de Juliol. 8 Entren los aniversaris de Gerona. 9 Entra lo Sr. Ribas per rahó de Bados. 10 Entra mr. Carreres per rahó de Massanet. 11 Entra la almoyna comuna de Sant Feliu de Guíxols. 12 Entra Pons Joan servia. 13 Entra lo rector de Solius. 14 Entra la Sra. Priora de Santa Maria de la Mar de Sant Daniel de Gerona. 15 Entra el camarero de Cruylles, 16 Entra el beneficio de Ntra. Sa. de Vila Romá. 17 Entra el capbº de Cortada. 18 Entra el beneficio de Ntra. Sª del Puig*"⁽⁴³⁸⁾.

En cap dels documents no es troba que Calonge hagués estat possessió del monestir de Sant Feliu de Guíxols; això sí, el monestir tenia alous a Calonge.

2- Fenals

2a-Església de Santa Maria

Indiscutiblement era possessió del monestir de Sant Feliu. En tenim aquestes referències:

968. Lotari reconegué que *Fenals amb l'església de Santa Maria* era una de les possessions del monestir guixolenc. Seria una església preromànica de la qual no coneixem cap resta. Potser formava unitat amb les sepultures antropomorfes plaçades *al pie de los muros*⁽⁴³⁹⁾ de l'actual església, probablement construïda sobre les restes de l'anterior.

Era el temple d'un poblet situat a Fenals d'Amunt, compost de masies escampades, no visible des del mar pel perill que representaven les invasions pirates.

1053. L'abat Arnau donà la custòdia del Benedormiens a Bernat Gausfred. Per a satisfer les necessitats de la defensa, també li donà, *en violari, l'alou de Fenals [...] del qual el seu pare Gausfred i el mateix Bernat s'havien exvacuat en poder de Sant Feliu i nostre*, alou que, després de la seva mort, havia de retornar a la propietat del monestir.

1051-1058. Ermessenda retornà a la seu de Girona les esglésies que el seu marit havia retinut. La de Fenals no hi és, i això prova que no era de la seu, sinó del monestir guixolenc.

1063. Sagramental del testament del levita i jutge Guitard. El document detalla que Guitard tenia blat i caps de bestiar a la sagrera de Santa Maria de Fenals. Per tant, era l'església romànica actual de Fenals d'Amunt, construïda no feia massa temps, vista la seva decoració lombarda. Almenys era servida per dos preveres, car Guitard deixà dues cabres a un i dues cabres a l'altre. I tenia una sagrera important perquè, entre altres dependències, almenys hi havia un estable.

1103. Bernat de Pals volgué tornar les propietats del monestir de les quals s'havia emparat. Una era l'alou de Fenals que Udaldard Gausfred, fill de Gausfred, anomenat "el Llarg" llegà al monestir guixolenc.

1163. Confirmació del papa Alexandre III: *Església de Santa Maria de Fenals i alou de Fenals*. Amb l'església hi entraven la sagrera⁽⁴⁴⁰⁾ i els ter-

(436) CANO, 1606, pàg. 72.

(437) BOTET i SISÓ, 1908, pàg. 604. Textos semblants a PELLA, 1883, pàg. 445, nota 2; RIQUER/MONREAL, 1955, pàg. 26, i CANER, 1983, pàg. 106.

(438) ACA, MH núm. 1583, pàg. 115v i, repetit, a 136v.

(439) PELLA, 1983, pàg. 328.

(440) *Sagrera. Terreny sagrat, posat sota la protecció i immunitat eclesiàstica, que envoltava les esglésies consagrades. Comprénia l'església, el cementiri i l'espai inclòs dintre les 30 passes que el bisbe concedia a l'església el dia de la seva consagració* (ANTONI PLADEVALL, dins la GEC).

renys necessaris per tal que el rector en pogués viure dignament⁽⁴⁴¹⁾.

1190. Gausfred i Ermessenda donaren al monestir guixolenc *els closos de Fenals i tot el que tinc a la parròquia de Fenals*. Amb donacions com aquesta, la parròquia anava engrandint el seu patrimoni.

El fet de tenir tan poques referències de Santa Maria de Fenals, sembla indicar que ningú no discutia al monestir de Sant Feliu la seva possessió⁽⁴⁴²⁾.

Entre 1285 i 1525. *Seis escrituras que contienen la renuncia de herencia que hizo Bernardo de Labiano de Fanals, a quien instituyó heredero Berenguer de Letón [Lledó] salvo de la que por donación "inter vivos" tenía antes hecha. La compra de un huerto y viña en Fanals, por Pedro Sala en alodio del monasterio [...] La compra que hizo Juan Aymerich de una pieza de tierra en Fanals, donde dicen Sot de Baix del Molí de Candell, en alodio del monasterio. La compra de dos pedazos de tierra en Fanals donde dicen Mas Mort, en alodio del monasterio, por Miguel Rovira. Y la compra que a Nicolás Basart hizo Miguel Rovira de dos tierras en Fanals, donde dicen la Creu de Pinell, en alodio del monasterio, y a quien paga diezmo y tasca, y la primicia al rector de Fanals; desde los años 1285 a 1525*⁽⁴⁴³⁾.

29-VIII-1345. Ramon, abat de Sant Feliu de Guíxols, que té el Mas Prat al lloc de Sant Amanç, en dóna en emfiteusi una feixa a Pere Lladó, de Santa Maria de Fenals, situada al lloc de Bassa d'en Brun⁽⁴⁴⁴⁾.

12-IX-1362. Els vicaris confirmen a Ramon Monell, clergue de Mieres, la sagristia de Fenals, vacant per mort de Jaume de Vilanova i conferida per l'abat Francesc de S.F.G.⁽⁴⁴⁵⁾.

1-XI-1362. El vicari general confirma el diaconil de Fenals vacant per mort de Pere Duos (sic), conferit per l'abat de S.F.G. a Bernat Bosca⁽⁴⁴⁶⁾.

29-VI-1363. El bisbe concedeix indulgència als benefactors de l'església de Fenals⁽⁴⁴⁷⁾.

1427. A Catalunya tingué lloc un terratrèmol⁽⁴⁴⁸⁾.

12-VII-1438. Als parroquians de Fenals. La parroquial és situada en lloc boscós, que obliga a no deixar-hi les joies entre setmana. El terratrèmol la va ensorrar, i era massa gran per a la comunitat de veïns. S'autoritza transferir en altre lloc decent i a fer nou cementiri⁽⁴⁴⁹⁾.

16-II-1443. Llicència al rector i obrers de Fenals per construir una nova església al coll d'Espirà, venent uns camps de l'obra⁽⁴⁵⁰⁾. La llicència per a construir l'Església nova de Fenals és del 1443, però no sabem si es va fer llavors o si es va fer més tard⁽⁴⁵¹⁾.

1603. En aquesta data l'església de Santa

Fig. 98. Església de Santa Maria de Fenals d'amunt, reconeguda com a possessió del monestir guixolenc, vista des de l'absis.

Maria de Fenals fou agregada a la de Castell d'Aro, que passà a ser parròquia. Vegeu, en aquesta, més detalls de la primera. Des d'aquest moment, l'església de Sant Feliu va perdre una part important del territori que, des del 968, li era unit.

13-VIII-1663. Llicència de beneir una campana a Fenals, sufragània de la Vall d'Aro⁽⁴⁵²⁾.

1699 (no porta data, però és entre dues partides de l'any esmentat) Llicència de pesca en diumenge a Fenals per a la construcció de les esglésies de Castell d'Aro i Fenals⁽⁴⁵³⁾.

(441) A més, el rector tenia certs drets consuetudinaris. Recordem que fa una quarantena d'anys que mossèn Gumersindo Vilagran, rector de Bell-lloc i encarregat de la parròquia de Romanyà, quan acabava de dir la missa a Romanyà anava a esmorzar a can Roquet. Un dia digué: *No puc deixar d'anar-hi perquè aleshores perdria el dret*.

(442) Trobem en un document: *Nótese que dicha sentencia ho termenal es y comprèn els termes de Belloch, S^a Christina, Fanals y Romanya en los quals tots ho en cada un de ells te moltes directas señorias y rendas, censos, etc. esta casa y en particular mayors en Fanals deont es Sr. Campal directe sols lo Abat y te y cull tots los delmes de totes coses en sos termes i, més endavant: y encara que en dita sententia y declaració no es parla apenas de Fanals nols done cuydado, antes es millor per esta casa Señora sola campal y directa de tots los delmes y de totes coses de delma de dit terme de Fanals y es señal que no tenia lo preseni monestyr debats ni questions ab altres señors, ni ab confrontissos...* (ACA, Monacals, Hisenda, núm. 1586, pàg. 212v i 214v, respectivament; doc. del 20-I-1500 trasllat el 13-VII-1665 per fra Ildefons Navarra).

(443) ZARAGOZA, 1992, pàg. 125, núm. 4. Recordem que les terres de Fenals comprenien el Pla del mateix nom, part del curs del Ridaura i arribaven fins a Pinell.

(444) ADG Pergamins de Sant Feliu de Guíxols, s. núm. Regest de J.M. MARQUÈS.

(445) J.M. MARQUÈS, 1993a, pàg. 138, núm. 1094.

(446) J.M. MARQUÈS, 1993a, pàg. 128, núm. 1011.

(447) J.M. MARQUÈS, 1993a, pàg. 152, núm. 1224.

(448) MANUEL RIU, *Una font polonesa per a l'estudi del terratrèmol de 1427*, "AIEG", XXV, 1979-80, pàg. 357. Segons "Amics de l'Art Romànic", circular 129, gener 1994, s'està realitzant un estudi sobre els edificis afectats per terratrèmols en el bisbat de Girona.

(449) J.M. MARQUÈS, 1991a, pàg. 25.

(450) J.M. MARQUÈS, 1991a, pàg. 33.

(451) Sobre aquesta església, vegeu CALZADA, 1981, pàg. 107-108.

(452) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 240, núm. 2867.

(453) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 311, núm. 3879.

2b- Existí la família Gausfred de Fenals?

Pensem que no. Aquestes són les dades que hem reunit, per ordre cronològic.

1606. Cano situà el castell de Benedormiens a la costa de Fenals⁽⁴⁵⁴⁾. Però enlloc no hem trobat que esmenti els Gausfred de Fenals, sinó Gaufred Vidal de Pals⁽⁴⁵⁵⁾.

La primera dada (Benedormiens a Fenals) és equivocada; la segona, correcta.

1874. Grahit seguí Cano i situà el Benedormiens a la costa de Fenals⁽⁴⁵⁶⁾. En canvi, tampoc no hem trobat que esmentés els Gausfred de Fenals.

Com Cano, una dada equivocada i una de correcta.

1883. Pella no donà importància a les restes de Fenals i, correctament, considerà que les restes del Benedormiens eren a Castell d'Aro⁽⁴⁵⁷⁾.

En canvi, va escriure: *Calonge era acaso de ellos [dels pobles que formaven la batllia de Palamós] el lugar más antiguo. Aparece en el año 978 formando en alguna parte en los dominios del monasterio de San Feliu de Guíxols, y en las contienas que los monjes tuvieron con Oliver Bernardo de Pals (explicadas en las págs. 416 i 417), al apaciguarse, fue restituído y dado en feudo a la familia de los Gaufredos señores de Fanals, mas los derechos de la iglesia de San Martín de Calonge, y sus propiedades pertenecieron al obispo, y después al cabildo de Gerona (pág. 628).*

Ens sembla que en aquest text hi ha tres errors:

1) 978 havia de ser 968.

2) Calonge no fou mai del monestir de Sant Feliu de Guíxols. Ens sembla que ho hem demostrat.

3) No sabem que mai els Gausfred haguessin estat senyors de Calonge ni de Fenals. Eren senyors de Pals i, alguns, també foren castlans del Benedormiens. És la primera vegada que hem trobat *los Gaufredos señores de Fanals, potser un lapsus del gran historiador de Begur*⁽⁴⁵⁸⁾. Altra-ment Pella no esmentà la referència on va basar la seva afirmació⁽⁴⁵⁹⁾.

1905. Com Cano i com Grahit, Hurtebise tampoc no esmentà els Gausfred de Fenals. Les seves paraules y *Uzalardo Gaufredo (el de Fanals)*, però, no sabem si foren correctament interpretades. Posem atenció al text que inclou el tram transcrit: *El documento enumera los terrenos usurpados. Fueron éstos: el Castillo Benedormiens [...] la spanedad [...] donada a los monjes por los condes [...]; los alodios que los mismos heredaron de Gaufredo Vidal Amalrich [...] y Uzalardo Gaufredo (el de Fanals) (45-1).*

Queda clar que la part final del text —y *Uzalardo Gaufredo (el de Fanals)*— es refereix a l'alou que Uzalard Gausfred tenia a Fenals, no que ell fos de Fenals⁽⁴⁶⁰⁾. En canvi sabem que Uzalard Gausfred el Llarg era senyor de Begur⁽⁴⁶¹⁾.

Sospitem que el possible error de Pella, potser reforçat pel concepte no massa clar d'Hurtebise, foren la causa de la confusió que, des del 1905, fou acceptada per la totalitat⁽⁴⁶²⁾ dels historiadors fins als nostres dies.

1953. Pla Cargol fou el primer historiador⁽⁴⁶³⁾ que donà per segurs conceptes que són erronis⁽⁴⁶⁴⁾. Segons ell, 1) Calonge era del monestir guixolenc. 2) Al segle XII, Calonge va ser feu dels Gausfred de Fenals. 3) El castell de Calonge fou del monestir de Sant Feliu de Guíxols (segle X i començament de l'XI). 4) El monestir cedí el castell en feu a Gausfred de Fenals i després passà als reis d'Aragó.

És a dir, durant un cert temps, segons Pla i Cargol, tant el lloc com el castell de Calonge foren del monestir guixolenc i dels Gausfred de Fenals. Segons creiem nosaltres, els Gausfred de Fenals no han existit mai i ni Calonge ni el seu castell tampoc no foren mai del monestir de Sant Feliu de Guíxols.

A partir de les dades anteriors, tots els historiadors que hem consultat —àdhuc els més il·lus-

(454) CANO, 1606, pàg. 32: *el castillo que entonces se llamaba Benedormiens [...] había sido edificado [...] en la misma Playa de Fanals cuyas ruynas y fundamentos se ven oy en una montaña junto a la mar; pág. 42v-43: que era casi imposible acudir a la defensa del castillo de Fanals; pág. 44: en el reparo del castillo de Fanals.*

(455) CANO, 1606, pàg. 39v. També Oliveros Bernat de Pals *señor de la villa y castillo de Pals*, pàg. 42v, 44, 45, 47v, 48, 49 i 50.

(456) y como en Fanals existía abandonado un castillo llamado Benedormiens... (pàg. 117).

(457) una fortaleza que estaba en el valle de Aro, llamada de Benedormiens [...] Benedormiens no era otro que el castillo de Aro y de modo alguno estuvo en Fanals (pàg. 422).

(458) Atès el prestigi de Pella, deixem aquest punt com a dada per comprovar.

(459) Pella donà aquestes referències: MARCA, ap. CVIII (968 Lotari) i *España Sagrada*, t. 43, pàg. 426 (1019 canònica); també les pàg. 416 i 417 del seu propi llibre. A les dues obres primeres no es parla per a res dels Gausfred de Fenals i a les pàg. 416 i 417 s'esmenta 3 vegades Oliver de Pals i una vegada Oliver Bernardo de Pals, però ni una els Gausfred de Fenals.

(460) Corroboració del que hem dit: 3º *el alodio de Fanals que fue donación de Uzalardo Gaufredo* (ACA, MH, núm. 1718 (del 1756), pàg. 114, núm. 6).

(461) HURTEBISE, 1905, pàg. 44-2-5.

(462) Si algu ha discrepat, nosaltres no n'estem assabentats.

(463) Almenys no sabem cap document de data anterior que ho digui.

(464) El castell de Barre, segons Pella *perteneció al monasterio de Sant Feliu de Guíxols y luego, en el s. XII, fue dado en feudo a la familia de los Gaufredos, señores de Fanals. — Ya con referencia concreta al castillo de Calonge se sabe que perteneció primero a los condes de Gerona (siglo IX) y pasó después al monasterio de Sant Feliu de Guíxols (X y comienzos del XI). Este monasterio lo cedió en feudo a Gaufredo de Fanals y pasó después a los reyes de Aragón quienes lo encomendaron a diversos guardadores entre los cuales figura Ramon de Solius. (PLA, 1953, pàg. 125).*

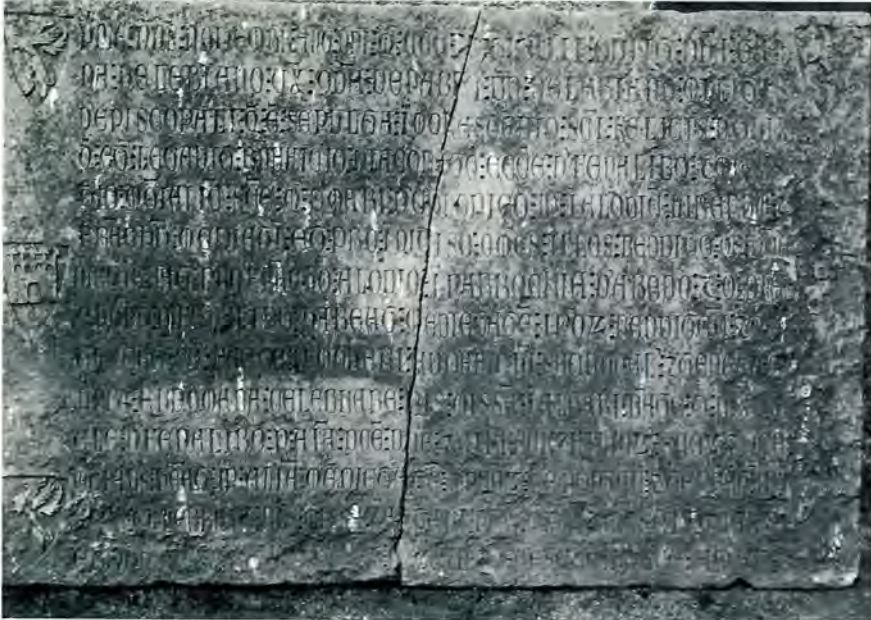

Fig. 99. Làpida gòtica de Fenals. L'epitafi, traduït al català, diu així: «l'any del Senyor 1338, a 4 de novembre, va morir la senyora GERALDA de Llabià, esposa, en temps, de l'honorable Bernat de Llabià, cavaller de la Bisbal, que fou sepultada en el monestir de Sant Feliu de Guíxols, i que, així mateix, llegà en benefici del diaconat de l'església de Fenals i al monestir de monjes de Santa Maria del Mar, de Calonge, a perpetuitat, en propietat lliure i franca, per meitat i «pro in diviso», totes les rendes que aital senyora posseïa en lliure propietat a la parroquia d'Aro; i (disposar) que el diaca de Fenals tingui la meitat de dites rendes i que s'obligui a promoure's al grau sacerdotal així com a celebrar la missa dues vegades totes les setmanes a l'altar de la benaurada Maria de dita església de Fenals per l'ànima de dita senyora, del seu espós i dels seus fills; i que les monjes tinguin a perpetuitat l'altre meitat de les rendes i s'obliguin a perpetuitat a fer celebrar dues vegades la missa a l'altar de la benaurada Maria del propi monestir, totes les setmanes, per l'ànima de la mateixa senyora mencionada; les ànimes dels quals descansin en pau, amén». Fotografia de Jaume Llorca, 1965.

Fig. 100. Església de Santa Maria de Fenals de baix on es conservava la làpida gòtica dels Llabià procedent de l'antiga capella de Fenals d'amunt. És una construcció del segle XVIII amb campanar inacabat de planta quadrada, si bé se'n té notícia des del segle XVI.

tres— s'han anat repetint i han donat per bons els conceptes erronis que hem esmentat.

2c- Els Llabià de Fenals

Hem dit que, segons creiem, els Gausfred de Fenals no han existit mai. En canvi sí que varen viure-hi els Llabià. A continuació presentem les dades que hem pogut recollir.

27-V-1228. *El bisbe de Girona Guillem firma a Guillem de Reixach els delmes de Llorà i Biert, que aquest ha rebut d'ell en feu.* Bernat de Llabià signà el document⁽⁴⁶⁵⁾.

27-V-1229. *Bernat de Llabià reconeix tenir en feu (pel bisbe de Girona la casa on habita i un*

clos, situats a la Bisbal, i la meitat del delme de Ruplà, pels que fa homenatge.

18-VII-1275. *Pau de Palol, cavaller, reconeix tenir pel bisbe de Girona, Pere de Castellnou, el delme de Sant Jordi Desvalls.* Entre d'altres, signà, com a testimoni, Bernat de Llabià, miles⁽⁴⁶⁷⁾.

30-V-1277. *Amigable sentència arbitral entre el monestir i la vila de Sant Feliu de Guíxols sobre la contribució dels guixolencs i els homes propis de l'abat a determinades obres del monestir.* Fra Ramon de Llabià signà com a monjo del monestir⁽⁴⁶⁸⁾.

15-VI-1286. *Bernat de Bedos, cavaller, reconeix tenir en feu pel bisbe Bernat [de Vilert] la meitat del delme de Santa Coloma de Fitor, que per ell té Bernat de Llabià, i en fa homenatge*⁽⁴⁶⁹⁾.

6-VIII-1313. *Bernat de Llabià, cavaller de la Bisbal, reconeix tenir en feu pel bisbe Guillem la meitat del delme de Ruplà, pel que fa homenatge*⁽⁴⁷⁰⁾.

Sense data, però probablement entre 1285 i 1525. *Seis escrituras que contienen la renuncia de herencia que hizo Bernardo de Labiano de Fenals, a quien instituyó heredero Berenguer de Letón, [Lledó], salvo de la que por donación "inter vivos" tenía antes hecha*⁽⁴⁷¹⁾.

28-VIII-1321. *Bernat de Bedòs, cavaller, reconeix tenir en feu pel bisbe de Girona Pere [de Rocabertí] una part del delme de la parròquia de Santa Coloma de Fitor, que per ell té l'hereu de Bernat de Llabià, cavaller de Fenals, i fa homenatge*⁽⁴⁷²⁾.

Ramon de Llabià (1328-1348), abat de Sant Feliu de Guíxols: *era su paternidad caballero muy noble del linaje de los Labianos bien conocidos en esta tierra [...] porque además de ser caballero el Abbad, era también muy docto*⁽⁴⁷³⁾.

Era hijo de una familia noble del Ampurdán y había nacido probablemente en Fanals. Fue elegido abad a los 26 años [...] Murió en junio 1348⁽⁴⁷⁴⁾.

4-XI-1338. *Epitafi de la làpida de Fenals: Va morir GERALDA de Llabià [escrit Llabià], vídua de*

(465) J.M. MARQUÈS, 1987a - 1993, pàg. 619, núm. 427.

(466) J.M. MARQUÈS, 1987a - 1993, pàg. 625, núm. 436.

(467) J.M. MARQUÈS, 1987a - 1993, pàg. 676, núm. 499.

(468) CANO, 1606, pàg. 90v-92, apèndix XX.

(469) J.M. MARQUÈS, 1987a - 1993, pàg. 682, núm. 508.

(470) J.M. MARQUÈS, 1987a - 1993, pàg. 705, núm. 545.

(471) ZARAGOZA, 1992, pàg. 125, núm. 4.

(472) J.M. MARQUÈS, 1987a - 1993, pàg. 753, núm. 616.

(473) CANO, 1606, pàg. 109 i 110.

(474) ZARAGOZA, 1982, pàg. 29. CANO, 1606, pàg. 116v. VILLANUEVA, 1803, XV, pàg. 13. JM MARQUÈS, ADG, *Registro de Lletres*, 1991, núm. 1535.— *A Bertran d'Abadia, cambrer. Doni possessió a Ramon de Llabià, de l'abadiat de Sant Feliu de Guíxols, 26 maig 1328 (f. 135v). Id núm. 1534.— Al prior claustral i monjos de Sant Feliu de Guíxols. Manca acceptar Ramon de Llabià, sacristà, com a abat, després que ha confirmat l'elecció. 26 maig 1328 (f. 135v).*

Bernat de Llabià, cavaller de la Bisbal, que fou enterrada al monestir de Sant Feliu de Guíxols. Probablement no li quedaven fills vius, car a l'epitafi consta la donació per a l'ànima de l'esmentada senyora, del seu espòs i dels seus fills i perquè les rendes que posseïa a la parròquia d'Aro va deixar-les partidores entre el diaca de Fenals i el monestir de monges de Santa Maria del Mar, de Calonge.

Quan va morir Gerdal, Ramon de Llabià era abat de Sant Feliu de Guíxols on no sabem que hi deixés res, essent així que s'hi féu enterrar ja que possiblement l'abat era familiar del seu marit difunt⁽⁴⁷⁵⁾.

1359. *En estas Cortes de 1359 celebradas en Cervera asiste un noble llamado Lop de Labià, residente en Fanals. "Cortes de los antiguos Reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña II"* (Madrid 1899, 109)⁽⁴⁷⁶⁾.

A... maig 1392 los jurats de Sant Feliu i de la Vall de Aro donaren una suplicació al Rt. Abbat que fes fer la cerca de Conanglo fins a Sant Feliu a m^o Llop de Labià⁽⁴⁷⁷⁾.

1419. *Requerimiento que por parte del abad se hizo a Bernardo de Labià para que, como poseedor de las cercas de Fenals y otros lugares inmediatos, prestase juramento y homenaje*⁽⁴⁷⁸⁾.

3- Biert-Romanyà

881. Carloman donà la Vall d'Aro a Teuter. La donació arribava fins al terme de Romanyà. Per tant, Romanyà no era de la Vall d'Aro; era un dels seus termes.

916. Garsenda comprà Solius; arribava de cerç en els termes de Romanyà.

Fundació del monestir guixolenc (cap a l'any 939).

939. Riquilda adquirí Solius. El seu termenal anava pels termes de Llagostera fins als termes de Romanyà sota l'església de la casa de Sant Esteve i de cerç afronta en els termes de Romanyà. Sant Esteve és l'actual església de Santa Maria de Bell-lloc.

Segons mossèn Jaume Marquès, *L'interès de la comtessa Riquilda a posseir l'alou de la Vall d'Aro s'explica perquè ja posseïa els termes de Calonge, Romanyà de la Selva, Penedes i Llagostera, que constitueixen la finca anomenada Spanedat els quals volten la Vall d'Aro.* Però quan vam demanar-li la referència, no recordava d'on l'havia tret⁽⁴⁷⁹⁾.

939-947. Donació de l'Spanedat. Document perdut.

968. Diploma de Lotari. Entre altres, reconeix al monestir guixolenc: *Biert amb l'església de Sant Martí [...] i Romanyà a la Vall d'Aro i a Calonge.* No sabem on era el lloc de Biert; per hipòtesi remota l'identifiquem amb Romanyà, que té l'església també dedicada a Sant Martí i no

consta en el precepte. En canvi, entenem que *Romanyà a la Vall d'Aro* era Bell-lloc; i a *Calonge* era la part de Romanyà actual encarada (o aigüessant) a Calonge.

1016. Els comtes confirmaren l'Spanedat al monestir de Sant Feliu. El document diu que l'Spanedat era dins d'uns termes entre els quals s'esmenta els *Bancells de Romanyà* i una de les finques era a *Romanyà*. Els fragments subratllats mostren que el 1016 el nucli central de Romanyà ja existia: arribava fins als Bancells i probablement comprenia el nucli de l'església de Sant Martí i la resta del terme actual excepte i a *Calonge*. Recordem també i *Romanyà a la Vall d'Aro* = Bell-lloc.

Així Biert del 968 seria Romanyà del 1016. Considerem que aquesta hipòtesi és molt arriscada.

1019. Reunió per a dotar la canònica de Girona. Arnust donà la meitat dels delmes de la parròquia de Sant Esteve, que és baix l'apèndix de Sant Martí de Romanyà. Malgrat que alguns autors han escrit que en aquesta reunió es donà a la canònica l'església de Sant Martí de Calonge i Sant Martí de Romanyà, aquesta darrera no consta en el pergamí original. És la primera vegada que hem trobat esmentada l'església de Sant Martí de Romanyà.

1051-1058. Ermessenda tornà a la seu de Girona les esglésies de les quals el seu marit s'havia emparat. Entre elles hi havia Santa Cristina d'Aro, però cap més que fos dels nostres llocs. Això equival a dir que el monestir guixolenc tenia forces possibilitats d'ésser-ne el propietari i fa que ens inclinem per aquesta arriscada hipòtesi.

1067. Sagramental. Romanyà és esmentat dues vegades, però sobre dades intrascendents: un alou i 6 quarteres de blat.

1103. Quan Oliver Bernat volgué tornar els béns usurpats al monestir guixolenc, ni Sant Martí de Romanyà ni Biert no hi són esmentats.

1163. Alexandre III confirmà els béns del monestir guixolenc: [...] *alou de la parròquia de Sant Martí de Romanyà*. No consta ni Biert ni l'església de Sant Martí de Romanyà; només s'esmenta un alou de la parròquia del mateix Sant Martí de Romanyà. No queda res clar.

1181. Arnau constantins, paborde, i Ramon de Sant Miquel es disputaven un honor d'un mas a *Romanyà, terres a Puig Tudiga i a Coma Ladria i unes cases prop de l'església de Romanyà*.

En conjunt, les dades que tenim de Sant Martí de Biert i de Sant Martí de Romanyà són poques i

(475) ESTEVA, "Àncora" 21-IV-1966.

(476) ZARAGOZA, 1982, pàg. 29, nota 7.

(477) ACA. MH, núm. 1577, pàg. 13v.

(478) ZARAGOZA, 1992, pàg. 208, núm. 25.

(479) J.M. MARQUÈS, 1981, pàg. 207-3.

cap no és decisiva. Per això la nostra hipòtesi se-
gons la qual ambdues esglésies eren la mateixa,
és una hipòtesi ben arriscada; volem fer-ho con-
star.

18-IX-1279. *Ramon Picó renuncia un benefi-
ci de l'església de Sant Martí de Romanyà*⁽⁴⁸⁰⁾.

6-VI-1297. *Bernat de Güell, ardiaca de la Sel-
va, ven a Jaume de Sarrià, clergue de Romanyà
de la Selva, les rendes de la capellania de
Romanyà pel preu de 840 sous*⁽⁴⁸¹⁾.

29-IX-1298. *Marc Nadal renuncia la doma de
Sant Martí de Romanyà*⁽⁴⁸²⁾.

14-III-1328. Als parroquians de Sant Martí de
Romanyà. *Vacant la doma per mort de Pere de
Puig, s'aprova la presentació de Pere Escaler,
clergue, feta per Guillem de Socarrats amb po-
der d'Hug de Cruïlles, abat de Sant Feliu [de
Girona] i capellà de Romanyà*⁽⁴⁸³⁾.

17-VI-1328. *A Pere Escaler, domer de Ro-
manyà [de la Selva]. Llicència per absentar-se un
any*⁽⁴⁸⁴⁾.

17-VI-1328. *A Jaume de Sarrià, clergue de
Romanyà. Llicència de servir la doma en absèn-
cia de Pere Escaler*⁽⁴⁸⁵⁾.

15-VII-1328. *A Pere Escaler, clergue de Sant
Martí de Romanyà. Dimissòria d'ordres ma-
jors*⁽⁴⁸⁶⁾.

12-XI-1328. Als parroquians de Sant Martí de
Romanyà. *Vacant la doma per renúncia de Pere
Escaler, s'accepta la presentació d'Arnau Pere
Ramon, fet per Hug de Cruïlles, abat de Sant
Feliu de Girona i capellà de l'església*⁽⁴⁸⁷⁾.

30-III-1335. *Guillem de Vallosella, rector del
Mercadal, atès que Guillem de Rovira, de Lla-
gostera, avi matern de Ramon Dalmau, senyor
útil del mas Dalmau d'Eixart, parròquia de
Romanyà, pot regir el dit mas, li encomana de
governar-lo*⁽⁴⁸⁸⁾.

13-IX-1336... *són excomunicats per querella
dels marmessors de Pere de Puig, de Sant Martí
de Romanyà*⁽⁴⁸⁹⁾.

8-II-1365. *Perpinyà Carrera, domer de Sant
Martí de Romanyà... renuncia als seus beneficis...
Així mateix Ramon Saulera... renuncia als drets
de la doma de Sant Martí de Romanyà*⁽⁴⁹⁰⁾.

29-VIII-1365 *El vicari general uneix dos be-
nificis dits doma de Sant Martí de Romanyà (...)
en un sol, dit rectoria; el rector haurà de cele-
brar missa solemne els dies (...) dels sants Martí i
Cugat en els seus corresponents altars*⁽⁴⁹¹⁾.

1392. *Capbreu de Romanyà ordenat pel
camarero de Sant Feliu de Guíxols*⁽⁴⁹²⁾.

6-VI-1595. *Llicència a Romanyà de desfer
dos altars i reedificar-los*⁽⁴⁹³⁾.

26-VI-1603. *Confirmació de l'erecció de la
confraria del Roser de Sant Martí de Roma-
nyà*⁽⁴⁹⁴⁾.

Fig. 101. Presbiteri de l'església de Sant Esteve de Bell-lloc
després de la seva restauració (any 1961). L'aparell preromànic
(segle X) es veu en tota la seva bellesa i simplicitat.

26-VI-1603. *Llicència a Sant Martí de
Romanyà d'arrabassar l'altar de Sant Sebastià i
traslladar-lo a fi de col·locar al seu lloc el del
Roser*⁽⁴⁹⁵⁾.

1607. *Llicència de vendre ciris a Romanyà de
la Selva per fer una campana*⁽⁴⁹⁶⁾.

10-V-1636. *Llicència al rector de Romanyà de
portar sagraments a cavall*⁽⁴⁹⁷⁾.

1643 (o data propera). *Relació del que "ses
llevat" de Bell-lloc i Romanyà. Hi ha relació de
noms*⁽⁴⁹⁸⁾.

2-IV-1704. *Obertura del testament de Jaume
Flor, rector de Romanyà de la Selva*⁽⁴⁹⁹⁾.

4- Bell-lloc d'Aro

881. Carloman donà la Vall d'Aro al bisbe
Teuter. El termenal, per la part de cerç, anava fins
al terme de Romanyà. Creiem que Bell-lloc era
unit a Romanyà, però no en tenim la certesa.

939. Dels termes de Llagostera, la rodalia de
Soliu seguia fins als termes de Romanyà sota
l'església de la casa de Sant Esteve. Sant Esteve
era l'actual església de Santa Maria de Bell-lloc;

(480) J.M. MARQUÈS, 1992c, pàg. 32, núm. 319.

(481) J.M. MARQUÈS, 1992c, pàg. 38, núm. 378.

(482) J.M. MARQUÈS, 1992c, pàg. 45, núm. 452.

(483) J.M. MARQUÈS, 1991b, pàg. 139, núm. 1.376.

(484) J.M. MARQUÈS, 1991b, pàg. 159, núm. 1.586.

(485) J.M. MARQUÈS, 1991b, pàg. 159, núm. 1.587.

(486) J.M. MARQUÈS, 1991b, pàg. 163, núm. 1.629.

(487) J.M. MARQUÈS, 1991b, pàg. 178, núm. 1.787.

(488) J.M. MARQUÈS, 1992d, pàg. 46, núm. 425.

(489) J.M. MARQUÈS, 1992a, pàg. 2, núm. 18.

(490) J.M. MARQUÈS, 1993a, pàg. 175, núm. 1.436.

(491) J.M. MARQUÈS, 1993b, pàg. 175, núm. 1.439.

(492) SEVILLANO, 1953, pàg. 175, núm. 168.

(493) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 10, núm. 122.

(494) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 28, núm. 315.

(495) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 28, núm. 317.

(496) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 43, núm. 480.

(497) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 171, núm. 2.011.

(498) ACA, MH, núm. 1.583, f. 207v.

(499) J.M. MARQUÈS, 1992c, pàg. 208, núm. 2121.

com hem dit, creiem que Bell-lloc formava unitat amb Romanyà.

968. Trobem en el precepte de Lotari: *i Romanyà a la Vall d'Aro*. Entenem que era la part (apèndix) de Romanyà plaçada a la vall, això és, l'actual Bell-lloc. Si fos així, el territori de Bell-lloc era propietat del monestir guixolenc.

1019. Arnust donà a la canònica *la meitat dels delmes de la parròquia de Sant Esteve que és baix l'apèndix de Sant Martí de Romanyà*⁽⁵⁰⁰⁾. Això prova que els delmes no eren del monestir.

1051-58. Ermessenda tornà a la seu de Girona les esglésies de les quals el seu marit s'havia emparat. La de Bell-lloc no consta a la relació, probablement perquè no era de la canònica.

1063. Sacramental del testament del clergue Guitard. Deixà a la canònica dos alous: el segon és el que tenia a la Vall d'Aro, *des de l'església de Santa Cristina fins al terme de la parròquia de Santa Maria de Filafanis*. És la primera vegada que trobem Santa Maria en comptes de Sant Esteve; també és el primer esment a Filafanis.

1067. Publicació sacramental del testament de Bonfill Donuç: *apud Sanctum Stephanum de villa Filafanis*. És l'última vegada que trobem esmentat Sant Esteve.

1190. Ramon Gausfred i la seva esposa Ermessenda donaren diverses finques al monestir guixolenc; entre elles, a *la parròquia de Santa Maria de Filafanis la meitat del camp d'en Llobet*.

1250. Un document esmenta tres masos de l'actual Bell-lloc d'Aro: el mas Rusquell, el mas Pons i el mas Ferrer àlies Llorenç de Filafanis⁽⁵⁰¹⁾.

1260. S'esmenta Ramon Belloch, clergue de Filafans i el mas Ferrer àlies Llorenç de Filafans⁽⁵⁰²⁾.

1279a. Ramon de Belloch, clergue i domer de Santa Cristina d'Aro. També parla del mas Ferrer Llorenç, però ja no esmenta Filafanis ni Filafans⁽⁵⁰³⁾.

1279b. S'al·ludeix a Filafanis i el 1280 s'esmenta l'*ecclesie de Filafanis*⁽⁵⁰⁴⁾.

1303. S'esmenta Guillem Riba y abans Llorens, però no el topònim⁽⁵⁰⁵⁾.

1304. Parla del mas Ferrer, s'esmenta Guillem Riba, però no esmenta ni Llorenç ni el topònim⁽⁵⁰⁶⁾.

1319. S'esmenta Guillem Riba i el mas Ferrer Llorenç, però no el topònim⁽⁵⁰⁷⁾.

1322. *El bisbe dispensa Bernat Perpinyà, de S^a Mª de Bell-lloc o Filafans, fill de prevere i soltera*⁽⁵⁰⁸⁾. És la primera vegada que trobem Filafanis convertit en Bell-lloc.

1329. S'esmenta *Pulcro loco i Vilaffanis*⁽⁵⁰⁹⁾.

1336. S'esmenta Guillem Riba, sense topònim⁽⁵¹⁰⁾.

1338. *Belloch sive Vilaffanis*⁽⁵¹¹⁾.

18-IX-1341. A Jaume Estaqui, rector de Bell-

lloc. *A pesar de la pena que li posà pel desembre de 1338 Bernat de Xesa, vicari, d'exili per 5 anys, s'autoritza el seu retorn a la parròquia*⁽⁵¹²⁾.

1-IV-1348. Bernat Alagot promet satisfer sense dilació a Jaume Escac, clergue de Sta. Maria de Bell-lloc, 200 sous en concepte de composició d'una baralla⁽⁵¹³⁾.

13-III-1355. Llicència a Ramon Gifró de celebrar dues misses en dies de festa, una a Aro i l'altra a Filafans o Bell-lloc⁽⁵¹⁴⁾.

1362. *A la parròquia de Santa Maria de Bell-lloc, àlies dita de Filafans, el rector rep la meitat del delme; el paborde d'Aro de la catedral de Girona, l'altra meitat, excepte que el sagristà major de la catedral, com a senyor de la casa de la Roca de Solius rebí tot lo delme en el veïnat de Clarà*⁽⁵¹⁵⁾. Per tant, el monestir no rebia cap part dels delmes.

Segles XIV. En un nomenclator consta: *Ecclesia parrochialis sancte Marie de Silafanis, "alias de Pulcro loco"*⁽⁵¹⁶⁾.

1401-2. *Sancte Marie de Pulcroloco sive de Vilafanis*⁽⁵¹⁷⁾.

24-XII-1438. La rectoria de Bell-lloc és dita també de Vilafans⁽⁵¹⁸⁾.

11-VIII-1474. *A Pere Feliu Riba, apotecari de Palamós, pare de Pere Riba, beneficiat de Bell-lloc. Llicència per fer paret de reforç de l'arc de capella i portal*⁽⁵¹⁹⁾.

8-V-1486. *Edificació de l'església de Bell-lloc d'Aro. Els obrers i parroquians de S^a Mª de Vilafanis o Bell-lloc (diu Pulcro loco), han pensat demolir una part, perquè és massa gran, i reparar la resta. Després d'informe fet per Bernat*

(500) MONSALVATGE, 1910, pàg. 40, escrivi: *San Esteban de Romaña de la Selva. Parroquia suprimida, la cual, antes de finir la Edad Media, era sufragánea de Santa Inés de Solius, condado y obispado de Gerona.*

(501) *Consueta* de Santa Maria (Bell-lloc d'Aro).

(502) *Consueta*, cit *supra*, núm. 2.

(503) *Consueta*, cit *supra*, núm. 2.

(504) RIUS, 1956, pàg. 74 i 102.

(505) *Consueta*, cit *supra*, núm. 2.

(506) *Consueta*, cit *supra*, núm. 2.

(507) *Consueta*, cit *supra*, núm. 2.

(508) J.M. MARQUÈS, 1992c, pàg. 145, núm. 1.491.

(509) ADG, Visites pastorals.

(510) *Consueta*, cit *supra*, núm. 2.

(511) ADG, Visites pastorals.

(512) J.M. MARQUÈS, 1992a, pàg. 27, núm. 238.

(513) J.M. MARQUÈS, 1993a, pàg. 52, núm. 425.

(514) J.M. MARQUÈS, 1992a, pàg. 240, núm. 2.258.

(515) ADG, *Llibre verd*, pàg. 127v, referència facilitada per Josep Calzada. El *Vicinus de Clarano o Clerano*, esmentat per Pujol i Alsius, 1883, pàg. 18 i per altres autors recents, no correspon a Bell-lloc d'Aro.

(516) PONS, 1964, pàg. 54, núm. 469; en nota al peu, puntualitza: "*alias de Pulcroloco*" adda, *siglo XV*; a la pàg. 72, núm. 462, consta com a la pàg. 54, però sense l'adda.

(517) ADG, visites pastorals.

(518) J.M. MARQUÈS, 1991a, pàg. 24.

(519) J.M. MARQUÈS, 1991a, pàg. 75.

Bosch, de Sant Feliu i Dalmau Riera, d'Aro, s'autoritza demolir la paret de migdia i nord, i instal·lar retaules a l'espai restant⁽⁵²⁰⁾.

Donada la importància que per a nosaltres podia tenir aquest document, J.M. MARQUÈS ens traduí el fragment que segueix:

Els comissionats per informar es van servir de Cebrià Vendrell, de Cassà, i mestre Esteve, del regne de França, mestres de casa. Que la parròquia té només 5 feligresos. Que a la banda nord hi ha una paret "confracta" i no es pot reparar. I a migdia, una de semblant, que no tardaria a caure. Sota aquestes parets hi ha 3 retaules qu'es han de traslladar al "cursu maior". El "cursu maior" és suficient per als feligresos i per als altars.

Si hem de creure aquest text, sembla que en la data esmentada —1486— la porta de la paret nord va ésser aparedada i suprimida una altra porta que era plaçada a la paret de migdia de l'actual església. Si fos així, caldria modificar la data que va escriure un de nosaltres⁽⁵²¹⁾. Però creiem prudent esperar que ben aviat es realitzin noves excavacions que aclareixin aquests i altres punts que fins ara no han estat clars.

8-II-1543. Contracte per pintar —Nicolau Mates— el retaule de Sant Miquel per a l'església de S^aM^a de Bell-lloc⁽⁵²²⁾.

Advocacions

Hem recopilat, en els diferents anys, les següents: 939 Sant Esteve. 1019 Sant Esteve. 1063 Santa Maria (1ª vegada). 1067 Sant Esteve (excepció). 1190 Santa Maria. 1322 Santa Maria. 1348 Santa Maria. 1362a Santa Maria. 1362b Santa Maria. 1401 Santa Maria. 1486 Santa Maria. 1543 Santa Maria.

Segons les dades anteriors, en els temps més reculats l'actual església de Bell-lloc d'Aro era dedicada a Sant Esteve; després, a Santa Maria. Sospiem que el canvi d'invocació va tenir lloc entre 1019 i 1063, bé que amb una excepció: 1067. El canvi probablement va ser conseqüència d'un fet ocorregut el 1019. Aquest any, en efecte, es va acordar construir i dotar la canònica de Girona sota l'advocació de Santa Maria. Des de llavors diverses esglésies —entre elles la de Bell-lloc d'Aro— foren dedicades a Santa Maria.

Topònims

Hem trobat, en els diferents anys, els següents: 1063 Filafamis. 1067 Filafamis. 1190 Filafanis. 1250 Filafanis. 1260 Ramon Belloch i Filafans (el darrer, 2 vegades). 1279a Ramon de Belloc. 1279b Filafanis i església de Filasanis. 1322 Bell-lloc o Filafams. 1329 *Pulcro loco* i Vilaffanis. 1338 Belloch o Vilaffanis. 1341 Bell-lloc. 1348 Bell-lloc 1355 Filafans o Bell-lloch. 1362 Bell-lloc (a) Filafams. S XIV Silafanis (a) *Pulcro loco*. 1401 *Pulcro loco* o Vilafanis. 1438

Fig. 102. Església vella de Sant Mateu de Vall-llobrega (segle X-XI). Contràriament al que s'ha dit, no creiem que el monestir de Sant Feliu de Guíxols posseís aquesta església, almenys en un primer període (del segle X a la primera meitat del segle XII). És manifest, en canvi, que a partir d'aquesta època el monestir guixolenc gaudí d'algun predi a Vall-llobrega, inici de les importants propietats que més tard hi tingué. Fotografia de Joan Badia, 1975.

Bell-lloc o Vilafams. 1474 Bell-lloc. 1486 Bell-lloc i 1543 Bell-lloc.

Així mateix hem trobat el nom antic escrit d'aquestes maneres: *Filafanis* (3 vegades), *Filafans* (3 id.), *Filafamis* (2 id.), *Filafams* (2 id.), *Vilaffanis* (2 id.) i *Filasanis*, *Silafanis*, *Vilafanis* i *Vilafams* (1 vegada cada una). Quin és el correcte?⁽⁵²³⁾

En resum, doncs, veiem que Filafanis (o una de les seves variants) apareix des del 1063 fins al 1438; Bell-lloc, cognom, des del 1260 i Bell-lloc, topònim, des del 1322. Del 1260 coneixem un Ramon Belloch i, del 1279, un Ramon de Belloch, noms que podrien indicar una mateixa persona. El Ramon Belloch o de Bell-lloch fou l'origen de l'actual topònim o el topònim existia abans?

Quan des del 1322 trobem ambdues referències juntes, Bell-lloc és davant de Filafamis (excepte a les referències del 1355 i del segle XIV, d'ordre invertit). Però el topònim Filafamis persistí fins al 1438 (última referència doble recollida), bé que usat en segon lloc.

5- "Valle Lubrica" (Vall del Llobregat i Vall-llobrega)

És un altre dels topònims difícils de posar en clar. També aventurem una hipòtesi arriscada:

939-947. Donació de l'Spanedat al monestir guixolenc. Document perdut.

968. Reconeixement de les propietats del monestir guixolenc: i "Valle Lubrica" (Vall del Llobregat) i *Romanyà a la Vall d'Aro* (Bell-lloc) i *a Calonge* (Romanyà que mira a Calonge).

1016. Els comtes confirmaren l'Spanedat al monestir guixolenc. *Valle Lubrica* no és esmentada.

25-IV-1062, *Dalmau Bernat* [de Peratallada] *promet al comte Ramon Berenguer [...] pel feu i castell de Begur [...] i rep d'ells un terç del delme*

(520) J.M. MARQUÈS, 1991a, pàg. 82.

(521) ESTEVA, 1990, pàg. 111, núm. 7.

(522) CLARA, 1983, pàg. 128.

(523) Josep Escortell s'inclina per Filafani que potser significaria *el terreny o l'espai de terra del temple*, segons opina ("Àncora" 27-IV-1989).

del corall i dels peixos del mar, des del terme del castell de Pals a Vall-llobrega⁽⁵²⁴⁾.

1137. *Humbert de Cruïlles i Alemany de Vall-llobrega donen testimoni davant el bisbe Berenguer [...] sobre dues parts de les tasques de la Bisbal...*⁽⁵²⁵⁾

1163. El papa confirmà els béns del monestir guixolenc: *alou de Vila-romà, de Vall-llobrega i de Torrodella [Mont-ras], de Palafrugell, de Llofriu...* Com diu el text, es tractava d'alous. Vist el conjunt de la part transcrita, el lloc de Vall-llobrega era proper a Vila-romà i Mont-ras; no podia ser la Vall del Llobregat. En aquesta data, com és manifest, el monestir guixolenc tenia algun predi a Vall-llobrega, inici de les importants propietats que més tard hi posseï.

1254. *Ponç Macip de Vall-llobrega i la seva esposa Guillem i el seu fill Pere, venen a Gerald, abat de SFG, un clos situat a Vall-llobrega, indret de Riballes per 250 sous*⁽⁵²⁶⁾.

1266-1277. *Nueve pergaminos cosidos que contienen títulos de venta de los mansos Valles y Estany, en Vallobrega y en Villaroma, los cuales fueron comprados por el monasterio de San Feliu de Guíxols a doña Geralda de Begur*⁽⁵²⁷⁾.

1277. Sentència arbitral sobre la qüestió haguda entre el monestir i la universitat de SFG. Trobem: *la universitat juntament amb els homes propis del monestir i els de "Valle Lubrica", de Fenals, d'Aro, de Solius, de Sant Amanç, com fins ara s'ha acostumat fer, facin i hagin de netejar el vall que és al voltant del predit monestir*⁽⁵²⁸⁾. Donem per segur que aquest *Valle Lubrica* és la Vall del Llobregat, car tots els poblets que s'esmenten són de la Vall d'Aro o de Sant Feliu. Si aquest *Valle Lubrica* fos Vall-llobrega, també haurien hagut de venir a netejar la mateixa vall els homes propis de Vila-romà, Calonge..., de la qual cosa el document no parla pas. Per tant, creiem que es tracta de la Vall del Llobregat.

1362. *Encara el 1362 l'abat de Sant Feliu era considerat rector de les esglésies de Vall-llobrega i de Vila-romà, que en aquesta època formaven un sol districte parroquial*⁽⁵²⁹⁾. I el 1421 nomenava domer per a l'església de Vila-romà⁽⁵³⁰⁾.

1375. *Se prohibe que ningún notario pueda sacar instrumento en la villa ni en tres leguas en su contorno, y manda se pregone como se ejecutó en 1375, y se incluyen las parroquias de Santa Cristina, Valldaró, Solius, Romanyà, Betlloch y Fanals*⁽⁵³¹⁾.

1385. El rei Pere III el Cerimoniós va visitar el castell/monestir de Sant Feliu de Guíxols i, a petició de l'abat Ramon de Sant Esteve, va ordenar que els homes propis de les parròquies de la Vall d'Aro, Fenals, Solius i Romanyà *fuesen obligados a acudir a su defensa [del castell/monestir] siempre que fuese necesario*⁽⁵³²⁾. En aquesta ordre no s'esmenta *Valle Lubrica*, potser

perquè la Vall del Llobregat ja havia quedat absorbida pels llocs de Malvet/Santa Cristina i de Bell-lloc, en bona part separats pel torrent Llobregat. Tampoc no fa esment dels homes propis que el monestir tenia a Vall-llobrega, Vila-romà, Calonge... perquè la distància era massa gran i, lògicament —en cas de perill— era més natural que cerquessin refugi dins dels castells de Vila-romà, Calonge o Benedormiens.

Al nostre entendre, els documents del 968 i del 1277 es refereixen a la Vall del Llobregat que, pel costat de llevant, comprenia part de l'actual Malvet i, per ponent, part de Romanyà de la Vall (Bell-lloc). Els documents dels anys 1062, 1137, 1163, 1254, 1266-1277 i 1362, en canvi, es refereixen a Vall-llobrega.

Contràriament al que s'ha escrit, el *Valle Lubrica* no és ni esmentat en el document del 1016 (Spanedat).

6- Malvet-Santa Cristina d'Aro.

881. Carloman donà la Vall d'Aro al bisbe Teuter. Malvet no és esmentat, però creiem era dintre de la Vall d'Aro.

922. Diploma de Carles el Simple al bisbe Guiu. Entre altres propietats, reconeix a la seu de Girona *el veïnat de Malvet amb els seus termes, situat a la Vall d'Aro*. És el primer document conegut que esmenta el nom del veïnat de la Vall d'Aro: Malvet, bé que el topònim existia des de temps més reculats. Tenia termenal, però el document no l'esmenta.

939. La comtessa Riquilda adquirí del bisbe Guiu les Hortes de Malvet. El document dóna els topònims del seu termenal. Pel nord, arribava fins a la Serrallonga (Roca Rubia), però no anava més enllà.

939-947. Spanedat, document perdut.

966. Tossa limitava amb Sant Feliu; Malvet marítim i Solius marítim eren del monestir guixolenc.

968. Diploma de Lotari a l'abat Sunyer. Li reconegué, entre altres, l'Spanedat, dins el qual hi sabem Aro (amb Malvet).

(524) J.M. MARQUÈS, 1984, pàg. 12, núm. 13. MIQUEL, vol. 1, pàg. 501, núm. 472.

(525) J.M. MARQUÈS, 1984, pàg. 14, núm. 40.

(526) ADG, Pergamins de S.F.G. Regest de J.M. MARQUÈS.

(527) SEVILLANO, 1953, pàg. 162, núm. 10.

(528) CANO, 1606, pàg. 90v-92. SEVILLANO, 1953, pàg. 162, núm. 13. Apèndix XX, traducció de Gabriel Roura. ZARAGOZA, 1992, pàg. 114, núm. 8.

(529) BADIA, 1977, pàg. 449-2.

(530) J.M. MARQUÈS, 1993b, pàg. 144, núm. 1586.

(531) ZARAGOZA, 1992, pàg. 132, núm. 6.

(532) CANO, 1606, pàg. 123-126v. ACA, MH, núm. 1718, pàg. 48, núm. 15. ZARAGOZA, 1992, pàg. 133, núm. 8.

Fig. 103. L'església de Santa Cristina d'Aro aglutina el barri antic de la població. Es citada per primera vegada l'any 1041. Conserva importants estructures de la segona meitat del segle X o inici del segle XI, emmascarades per un arrebosat de calç, tant a l'interior com a l'exterior de l'edifici. Fotografia Thomas que ens ha facilitat Pere Barreda.

1016. Confirmació de l'Spanedat.

1041. Donació del Benedormiens a l'abat guixolenc. És citada per primera vegada l'església de Santa Cristina d'Aro.

1051-1058. La comtessa Ermessenda retorna a la seu de Girona les propietats de les quals el seu marit s'havia apropiat. Una d'elles era l'església de Santa Cristina d'Aro, prova que era de la seu gironina.

30-VIII-1083. Adalbert Ramon, clergue, dóna a la seva neboda Adelaida, l'alou de Riuranegues que té en el comtat de Girona, parròquia de Sant Cebrià dels Alls, vil·la de Malvet. Afronta a orient amb els dos rius que allà s'ajunten; a migdia amb el "riu de Gur de Marca"; a occident amb terra de Sant Feliu de Guíxols i la vinya de Pere Adebran; a cerç amb el riu que ve de Crusanes⁽⁵³³⁾.

4-I-1084. Testament d'Adalbert Ramon. Llega a la seu de Girona uns masos i altres béns situats a Malvet, cases a Calonge i la meitat del bosc anomenat "Ganga". També deixà almoines als preveres de Sant Cebrià dels Alls⁽⁵³⁴⁾.

1131. Judici sobre la controvèrsia tinguda entre el Capítol de la Seu de Girona i Gilabert de Cruïlles sobre l'honor de Malvet, en presència del bisbe Berenguer Dalmau de Peratallada i els jutges Borrell, Dalmau de Peratallada, Arnau de Palol i Arnau de Navata⁽⁵³⁵⁾.

2-II-1153. Els germans Bernat de Malvet, Guillem i Llunell, amb la seva mare, defineixen a favor de la seu, l'honor que tenien per la mateixa seu, a Sant Cebrià dels Alls, en el vilar de Malvet⁽⁵³⁶⁾. S'esmenta Adalbert Ramon i la seva neboda Adelaida del document del 1083.

10-I-1178. Sentència arbitral donada per Berenguer, arquebisbe de Tarragona, sobre les controvèrsies entre l'església de Girona i Gilabert de Cruïlles, sobre l'honor de Malvet. Gilabert tindrà els masos Rocalta i Llunell amb les seves pertinences; l'església de Girona tindrà els masos de Bernat de Malvet, Alenyà i Roca⁽⁵³⁷⁾.

3-XI-1182. Concòrdia pactada entre Bernat de Malvet i Arnau de Darnius, sagristà de la Seu, sobre certs masos rònecs i altres terres situades a Malvet⁽⁵³⁸⁾.

28-VII-1189. Judici que donà Berenguer de

Calonge en el plet que, sobre els drets de Bernat de Malvet, mantenien Berenguer de Cistella, paborde de Gener, i Guillem Ramon de Riera⁽⁵³⁹⁾.

Segona meitat segle XII. Judici donat per Borrell, jutge, Arnau de Llers i per Dalmau de Peratallada en la disputa per la possessió dels drets de l'honor d'Adalbert Ramon de Malvet, parròquia de Sant Cebrià dels Alls. Els litigants eren, d'una part, Bernat de Monells i de l'altra, Gilabert de Cruïlles⁽⁵⁴⁰⁾.

Observem que els documents del 922 i 939 parlen dels llocs anomenats vil·la de Malvet i Hortes de Malvet, ambdós dins la Vall d'Aro. Les Hortes de Malvet, de límits coneguts, comprenien el Malvet marítim, annexionat abans del 966 pel monestir guixolenc, i el Malvet continental, qu'arribava fins a la Serrallonga per la vall del Llobregat. Per contra, les demarcacions de la vil·la de Malvet ens són desconegudes. Després, durant un segle i mig, el topònim Malvet no ens apareix en cap dels documents trobats.

En el document del 1041 s'esmenta per primer cop l'església de Santa Cristina d'Aro. Ignorem si llavors el topònim Malvet ja s'havia convertit en Santa Cristina o si encara el primer era el nom del lloc i la segona el de la parròquia. Breu: desconeixem quan Malvet deixà de ser el nom del lloc i passà a ésser-ho d'una barriada (o caseriu); també quan el nom de la patrona de la parròquia es convertí en topònim del lloc. D'una cosa no tenim cap dubte: en temps dels primers documents el lloc s'anomenava Malvet i la parròquia Santa Cristina.

En els documents dels anys 1083, 1084, 1131, 1153, 1178, 1182, 1189 i segona meitat del segle XII es parla de la vil·la i del vilar de Malvet, parròquia de Sant Cebrià dels Alls, del bosc de la Ganga; del mas Alenyà i dels preveres de Sant Cebrià dels Alls. També s'esmenten les persones, relacionades amb la zona, següents: Gilabert de Cruïlles, Dalmau de Peratallada, Bernat de Monells, Ramon de Riera i germans Bernat de Malvet.

Pels registres anteriors, veiem que els documents de la primera meitat del segle X fan referència al Malvet d'Aro, parròquia de Santa Cristina d'Aro. Els de la segona meitat del segle XI i

(533) ACG. ROURA, 1985, núm. 143. BLANCO, 1991, pàg. 94, transcripció llatina.

(534) ACG. ROURA, 1985, núm. 97. BLANCO, 1991, pàg. 95, transcripció llatina.

(535) ACG. ROURA, 1985, núm. 211.

(536) ACG. ROURA, 1985, núm. 276.

(537) ACG. ROURA, 1985, núm. 416.

(538) ACG. ROURA, 1985, núm. 442.

(539) ACG. ROURA, 1985, núm. 480.

(540) ACG. ROURA, 1985, núm. 581. Document sense data. ROURA opina que és de la segona meitat del segle XII.

XII esmentats, al·ludeixen al Malvet de la parròquia de Sant Cebrià dels Alls; per això les persones esmentades són alienes a la Vall d'Aro relacionades amb llocs plaçats més cap a tramuntana: Cruïlles, Peratallada i Monells. Altrament recordem que a la segona meitat del segle XII —quan gran part del patrimoni capitular fou dividit en dotze pabordies— Sant Cebrià dels Alls pertanyia a la de Gener, mentre que Santa Cristina d'Aro, Santa Maria de Fenals, Romanyà, Calonge, Sant Sadurn i Bell-lloc pertanyien a la de Juliol⁽⁵⁴¹⁾. Finalment, el document del segle XIV pertany altre cop a la vall propera a l'església de Santa Cristina, dins la Vall d'Aro.

Com a cloenda opinem que:

- o bé hi havia, en una època determinada, dos indrets diferents —el de Santa Cristina d'Aro i el de Sant Cebrià dels Alls— que eren designats amb el mateix topònim Malvet.

- o bé que el nom de Malvet no fos utilitzat durant tres segles i mig a la Vall d'Aro a causa de tot un conjunt d'esdeveniments en el sector (desmembració de les Hortes de Malvet amb incorporació al monestir guixolenc de la part marítima d'aquestes; aparició d'uns noms de lloc —Santa Cristina i Filafanis/Bell-lloc— i desaparició d'altres —vall del Llobregat, situada enmig de les anteriors, i Romanyà encarat a Calonge— i sobretot, domini important del territori de les esglésies de Santa Cristina i Santa Maria de Castell d'Aro per part del Capítol de la Seu de Girona) i que originen un trasllat del topònim Malvet més cap al nord, ja en dominis de la parròquia de Sant Cebrià dels Alls, per retornar a la Vall d'Aro en el segle XIV i romandre fins als nostres dies.

Un fet és evident: la denominació Malvet es utilitzada avui només per a la vall propera a l'església de Santa Cristina d'Aro.

28-II-1209. *Alemanys d'Aiguaviva, sagristà de la seu, institueix el benefici de Sant Joan de la seu, dotat amb masos que s'enumeren, de la parròquia d'Aro*⁽⁵⁴²⁾.

8-II-1275. *Llandric, clergue d'Aro, firma rebut a Guerau Jordà, de 100 sous destinat a Jofre d'Aro*⁽⁵⁴³⁾.

13-V-1276. *Arnau de Sant Miquel fa procura al seu germà Bernat de Sant Miquel, clergue, en causa que ha de tenir amb Ramon de Sant Miquel d'Aro de part altra, per raó de l'obligació que feu per ell quan era presoner en poder de Pere Alemany i els seus germans*⁽⁵⁴⁴⁾.

23-VIII-1287. *Ponç de Urgio, sacristà de la seu de Girona, ven a Gilabert, abat de Sant Feliu de Guíxols, una vinya situada a Santa Cristina d'Aro per 60 sous bar*⁽⁵⁴⁵⁾.

6-VII-1302. *Jaume Surribas i sa muller venen a Bartomeu Portes una fexa de terra sota l'església de Santa Cristina que se te per lo abat de Sant Feliu*⁽⁵⁴⁶⁾.

3-VIII-1320. *Guillema, muller de Pere Portes, de Malvet, parròquia de Santa Cristina, amb testament, fa hereu a Pere, son fill*⁽⁵⁴⁷⁾.

9-X-1329. *Ermessenda Carbonell ven els suers del lloc anomenat Font calenta i Roca Roja que se te per lo monestir de Sant Feliu*⁽⁵⁴⁸⁾.

23-IV-1337. *El bisbe i el capítol de la seu confirmen la donació feta per Antoni de Galiana, canonge, a Bernat Sunyer, d'Aro, de la seïonia de la pabordia de Juliol de la seu a Aro*⁽⁵⁴⁹⁾.

1-VII-1346. *Bernat Seguer i altres d'Aro, reconeixen ser homes propis de Bernat de Montrodon, canonge i paborde de Juliol de la seu*⁽⁵⁵¹⁾.

6-IV-1345. *Pere Pujoler ven a Pere Portes una fexa en lo lloc dit tunadalmau que se te per lo abat del monestir de Sant Feliu*⁽⁵⁵⁰⁾.

30-X-1347. *Bernat d'Om, de Calonge, es fa home propi de Bernat de Montrodon, canonge i paborde de Juliol per haver-se casat al mas Rafart d'Aro*⁽⁵⁵²⁾.

30-IV-1348. *Jaume Tomàs, claver de l'església de Castellar, encomana a Guillem Cavaller, claver de la seu, la distribució de 35 lliures deixades per Bernat de Bruguera, domer d'Aro, per a la celebració de misses a la mateixa seu*⁽⁵⁵³⁾.

19-VIII-1360. *Bernat Cifred d'Aro, excomunicat com a hereu de Pere Oli, del mateix lloc, per no haver complert els llegats d'aquest, promet executar-lo i és absolt*⁽⁵⁵⁴⁾.

1364. *El bisbe concedeix llicència al monestir de Sant Feliu de Guíxols per comprar al rei la jurisdicció d'Aro, per 20.000 sous*⁽⁵⁵⁵⁾.

1365. *El bisbe aprova la compra feta pel monestir de Sant Feliu de Guíxols de la jurisdicció d'Aro, per 20.000 sous*⁽⁵⁵⁶⁾.

8-V-1417 *El bisbe uneix la pabordia d'Aro de la seu amb la capellania de Capmany*⁽⁵⁵⁷⁾.

3-XII-1484 *Nota de la mort del Cardenal Margarit; el capítol de la seu elegí (...) fiscals (...) Miquel Quintana, domer d'Aro (...) i hom prengué possessió del palau episcopal*⁽⁵⁵⁸⁾.

(541) A. SANZ, 1987, pàg. 137.

(542) J.M. MARQUÈS, 1987b, pàg. 7, núm. 28.

(543) J.M. MARQUÈS, 1993a, pàg. 2, núm. 9.

(544) J.M. MARQUÈS, 1993a, pàg. 11, núm. 98.

(545) ADG. Pergamins de S.F.G. Regest de J.M. MARQUÈS.

(546) ACG. Pabordia de juliol. ARO I, núm. 47.

(547) ACG. Pabordia de juliol. ARO I, núm. 68. Vegeu la creu de Portes a la fig. 20.

(548) ACG. Pabordia de juliol. ARO I, núm. 79.

(549) J.M. MARQUÈS, 1992d, pàg. 72, núm. 671.

(550) ACG. Pabordia de juliol, ARO I, núm. 147.

(551) J.M. MARQUÈS, 1992d, pàg. 146, núm. 1.338.

(552) J.M. MARQUÈS, 1992d, pàg. 164, núm. 1.501.

(553) J.M. MARQUÈS, 1992d, pàg. 175, núm. 1.608.

(554) J.M. MARQUÈS, 1992d, pàg. 325, núm. 2.899.

(555) J.M. MARQUÈS, 1992d, pàg. 350, núm. 3.113.

(556) J.M. MARQUÈS, 1992d, pàg. 359, núm. 3.187.

(557) J.M. MARQUÈS, 1993b, pàg. 139, núm. 1.527.

(558) J.M. MARQUÈS, 1993b, pàg. 222, núm. 2.430.

25-II-1542 [...] *los de Santa Christina de Aro per excusar los danys sufrian per la distancia de la Iglesia demanaren llicència per fabricar Iglesia nova prop de Aro, desde la qual sels administren sacraments*⁽⁵⁵⁹⁾.

4-V-1586. Contracte amb Joan Pujades, fuster de Riudellots de la Selva, per fer un retaule per a l'església de Santa Cristina d'Aro⁽⁵⁶⁰⁾.

23-II-1604. Llicència de beneir l'altar de Santa Cristina de la Vall d'Aro⁽⁵⁶¹⁾.

17-VII-1620. Nomenament de Jaume Darder, prevere de SFG, com a ecònom de la doma de S^aC^a d'Aro, per mort de l'obtentor⁽⁵⁶²⁾.

18-VIII-1620. Rectoria de S^aC^a d'Aro a favor de Bernat Coll, clergue de la ciutat de Girona⁽⁵⁶³⁾.

17-VII-1621. "Vidimus" d'indulgència papal a S^aC^a d'Aro⁽⁵⁶⁴⁾.

8-V-1624. Llicència a S^aC^a d'Aro, de fer capella i altar dels sants Miquel, Sebastià i Isidre al mur nord, prop de l'altar major, on hi havia ja un retaule de Sant Miquel⁽⁵⁶⁵⁾.

9-VII-1627. Comissió per beneir les capelles de Sant Miquel i Sant Isidre de la parroquial de S^aC^a d'Aro⁽⁵⁶⁶⁾.

10-IV-1629. Llicència a S^aC^a d'Aro per erigir confraria de Sant Isidre a l'altar recentment construït del sant⁽⁵⁶⁷⁾.

7-VI-1634. Llicència a Jaume Barraquer, de S^aC^a d'Aro, de tenir sepultura davant l'altar de Sant Isidre de la seva parroquial⁽⁵⁶⁸⁾.

30-VI-1665. Llicència a S^aC^a d'Aro de fer ballar cinc cavallets a la processó del Roser⁽⁵⁶⁹⁾.

9-III-1669. Llicència a S^aC^a d'Aro de vendre ciris per daurar un tabernacle⁽⁵⁷⁰⁾.

18-V-1683- Llicència a Josep Clara, pagès del veïnat de Canyet, parròquia de S^aC^a d'Aro, de tenir banc a la seva parroquial⁽⁵⁷¹⁾.

7- Benedormiens, Santa Maria i Castell d'Aro.

1041. La comtessa Ermessenda donà el castell de Benedormiens a l'abat i monestir de Sant Feliu de Guíxols.

1053. L'abat Arnau cedí la custòdia —no la propietat— del castell a Bernat Gausfred que es comprometé a pagar al monestir una mitgera d'oli cada any.

1078. Consagració de l'església de Santa Maria de la Vall d'Aro.

Bernat Gausfred donà del seu alou una sagrera que té 30 passos legítims al voltant de tota l'esmentada església.

Bernat donà la susdita església i l'alou a Santa Maria de la seu de Girona, de manera que cada any en surti com a renda una lliura de cera.

Aquesta donació de la damunt dita església i el seu cementiri es fa de tal manera que l'esmentat Bernat i els seus successors tinguin i posseeixin tots aquests béns per sempre, sense cap mena d'oposició per part de ningú, únicament al servei

Fig. 104. Sector de migdia del transformat castell d'Aro o de Benedormiens. Adossat, destaca la silueta del campanar gòtic tardà de l'església de Santa Maria que, si bé fou consagrada l'any 1078, no conserva cap rastre de la primitiva.

de Déu i de la seva Mare, amb la sola excepció del cens abans esmentat⁽⁵⁷²⁾.

El bisbe sotmeté aquesta església a la jurisdicció i subordinació de S^aC^a d'A, de manera que els seus clergues la regeixin i des del dia d'avui i per sempre no perdi res de l'honor que ara té o ha de tenir per l'esmentada església⁽⁵⁷³⁾.

1098. Testament de Bernat Gausfred: deixà el castell a l'abat de Sant Feliu de Guíxols, cosa que no podia fer. En tot cas podia reconèixer que el castell era de l'abat, però no donar-li, car ja era seu. No esmentà l'església, però sí la meitat de la sagrera que donà a la seva esposa Estefania.

1098? Defunció de Bernat Gausfred en data desconeguda. Per a substituir-lo, l'abat nomenà castlà Ramon Gausfred, però Oliver Bernat, fill i hereu del primer, s'apoderà del castell i de totes les seves pertinences.

1103. Bernat de Pals, penedit, signà un document en el qual féu constar el desig de tornar al monestir els béns que li havia pres i que descriu. Però el seu gendre -Riembau de Baseia- no complí les últimes voluntats d'Oliver Bernat, sinó que

(559) ACG. *Repertori Pontic*, t. I, pàg. 100.

(560) ESTEVA/BAUTISTA, 1993.

(561) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 29, núm. 333.

(562) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 98, núm. 1.124.

(563) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 99, núm. 1.139.

(564) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 109, núm. 1.282.

(565) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 120, núm. 1.417.

(566) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 132, núm. 1.548.

(567) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 143, núm. 1.679.

(568) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 165, núm. 1.932.

(569) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 247, núm. 2.966.

(570) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 259, núm. 3.145.

(571) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 295, núm. 3.645.

(572) Vegeu document 37.

(573) BELLÉS, 1991, pàg. 104.

s'emparà dels béns del monestir igual com havia fet el seu sogre anys enrere.

1132. Testament de Riembau de Basella. Deixà a la canònica de Girona *el meu castell d'Aro amb la seva església i amb la torre que allí hi havia [...] i amb la vil·la que es troba al seu entorn i tot l'honor íntegre que posseeixo a la parròquia i terme de Santa Cristina d'Aro*. És a dir, donà a la canònica de Girona els béns que eren del monestir.

Probablement d'aquí sorgí la gran disputa que durant segles, protagonitzaren ambdues institucions eclesiàstiques.

1144. Dos compromissaris varen fallar: l'abat recuperaria el castell de Benedormiens i totes les coses que li foren donades, però ell el custodiaria o el faria custodiar bé per una persona adient.

1163. El papa Alexandre III confirmà les pertinences del monestir, algunes de les quals anaven aparellades amb el castell de Benedormiens, però el castell no hi és esmentat. Ja no n'era propietari?

1197. Sentència arbitral: Guerau de Lledó quedà amb el Benedormiens, però tant ell com els seus descendents serien sempre vassalls de l'abat i comunitat de monjos de Sant Feliu⁽⁵⁷⁴⁾.

1199. Nova sentència arbitral. Sobre el castell de Benedormiens, el text no pot ser més contundent: *d'aquella invasió del Castell d'Aro imposo silenci perpetu a Alamand [paborde d'Aro] i als seus successors*.

Per tant, la darrera sentència arbitral és la confirmació del que hem anat sostenint al llarg del nostre treball: el Benedormiens era del monestir guixolenc.

17-VII-1272. *Testament de Ferrer de Bella-guarda, cavaller, que elegeix per marmessors la seva esposa Berenguera [...] es fa sepultar a la capella de Santa Maria del Castell d'Aro, i fa llegats a aquesta capella i a la parròquia de Rupia*⁽⁵⁷⁵⁾.

1279. Es troba esmentada l'església de *Aredo cum capella castrí*⁽⁵⁷⁶⁾.

1280. *Item pro ecclesia de Arado*⁽⁵⁷⁷⁾.

11-II-1305 *El bisbe confirma Jaume Vidal per a la doma d'Aro*⁽⁵⁷⁸⁾.

1320. *El bisbe remet a Ramon Eimeric, domer d'Aro, el concubinatge per 40 morabatins*⁽⁵⁷⁹⁾.

17-IX-1327. *Berenguer de Sous, clergue de la capella del castell d'Aro, promet fer el servei de la mateixa capella*⁽⁵⁸⁰⁾.

9-X-1327. *Ramon Gaufred, claver d'Aro, promet celebrar 95 misses que havia omès Berenguer de Sous, clergue de la capella del castell d'Aro*⁽⁵⁸¹⁾.

1327. A Guillem Castellar, sagristà d'Aro. *Per negligència de Berenguer de Sous [diu Sos], be-*

neficiat, s'emparà la renda del benefici de la capella del castell d'Aro. Havent donat seguretat de complir, se li desemparà⁽⁵⁸²⁾.

23-III-1333. *Testimonial a favor de Berenguer de Sous, beneficiat de la capella del castell d'Aro*⁽⁵⁸³⁾.

12-II-1338. *Bernat Seguer ven a Pere Soler un quadró en lo lloc dit Pradells que se te per lo Sagristà del Monestir de Sant Feliu*⁽⁵⁸⁴⁾.

19-II-1344. *Al capellà del monestir de SFG. Desconeguts han atacat el castell de la pabordia d'Aro de la seu. Intimi monitòria d'excomunió, a fi que siguin denunciats*⁽⁵⁸⁵⁾.

9-XI-1346. A Bernat Avinent, feligrès d'Aro. *Atès que la fàbrica de la capella del castell d'Aro no té administrador, se li encomana l'administració, de la que haurà de donar comptes als domers i obrers d'Aro*⁽⁵⁸⁶⁾.

31-V-1351. Als clergues d'Aro. *Facin elegir obrers*⁽⁵⁸⁷⁾.

28-VI-1352. *Pere de Bousarenys, pedrer de Sant Feliu de Guíxols, firma rebut al procurador d'Antoni Galiana, canonge, per reparacions fetes al castell d'Aro, propi de la pabordia de Juliol de la seu*⁽⁵⁸⁸⁾.

3-IX-1353. *Diversos veïns del castell d'Aro capbreven a Guillem Albert, beneficiat de la capella del mateix castell, les seves possessions*⁽⁵⁸⁹⁾.

5-VI-1354. Als clergues de la seu. *Intimin monitòria a Pere Albert, batlle de Girona, que obligà a homes de les esglésies de Solius, Aro i Fenals a remar en galeres del rei en la guerra contra el de Castella*⁽⁵⁹⁰⁾.

(574) Segons Hurtebise, *Este es el último castellán de que se tienen noticias. Después, en fecha no definida, pasó el Castillo de Aro a ser feudo del cabildo de Gerona, arrastrando consigo a parte de los moradores de la nueva población, mientras que otros continuaron sujetos al Abad de Guíxols, que conservó tierras en aquel lugar y la mayor parte quedaron independientes o redimieron su servidumbre con sus convecinos de Santa Cristina, pudiendo así explicarse la unión de las parroquias o bailía del Valle de Aro a San Feliu de Guíxols en 1374, con cuya villa tuvieron historia común durante algunos siglos*.

(575) J.M. MARQUÈS, 1986, Testaments, núm. 7.274.

(576) RIUS, 1946, pàg. 74. BADIA, 1977, pàg. 141-1. Potser la paraula capella, aplicada a Castell d'Aro, és més correcta que la paraula església. Altament, observem que las *Rationes* esmenten dos temples: l'església d'Aro (Santa Cristina) i la capella del Castell.

(577) RIUS, 1946, pàg. 102. BADIA, 1977, pàg. 141-1.

(578) J.M. MARQUÈS, 1992c, pàg. 66, núm. 679.

(579) J.M. MARQUÈS, 1992c, pàg. 110, núm. 1.133.

(580) J.M. MARQUÈS, 1992c, pàg. 267, núm. 2.731.

(581) J.M. MARQUÈS, 1992c, pàg. 268, núm. 2.741.

(582) J.M. MARQUÈS, 1991b, pàg. 114, núm. 1.138.

(583) J.M. MARQUÈS, 1991b, pàg. 244, núm. 2.544.

(584) ACG. Pabordia de juliol. ARO I, p. 119, núm. 97.

(585) J.M. MARQUÈS, 1992a, pàg. 36, núm. 322.

(586) J.M. MARQUÈS, 1992a, pàg. 101, núm. 928.

(587) J.M. MARQUÈS, 1992a, pàg. 173, núm. 1.640.

(588) J.M. MARQUÈS, 1992d, pàg. 210, núm. 1.936.

(589) J.M. MARQUÈS, 1992d, pàg. 254, núm. 2.328.

(590) J.M. MARQUÈS, 1992a, pàg. 303, núm. 2.838.

13-III-1355. *Llicència a Ramon Gifró de celebrar dues misses en dies de festa, una a Aro i l'altra a Filafans o Bell-lloc*⁽⁵⁹¹⁾.

12-II-1359. *Al batlle d'Aro. Doni possessió del castell d'Aro a Bonanat Saügueda, prevere de capítol que ha obtingut del Papa la pabordia d'Aro*⁽⁵⁹²⁾.

8-V-1396. *Pere Sifreu per permuta entrega a Pere Forner una casa i terra en lo lloc dit Crota que se te per lo abat de Sant Feliu*⁽⁵⁹³⁾.

26-VI-1438. A Joan d'Espanya, ordre de Sant Benet. *La capella eremítica de Sant Cugat del Far que tenia Francesc Vinyeta, religiós, li és conferida, amb ornaments, vestits, camps i horts. Atès que hi vol edificar monestir del seu ordre, se l'autoritza a tenir el Santíssim i oli sant que li haurà de proporcionar el capellà de SFG, sense lesionar els drets d'Aro* [S^aC^a]⁽⁵⁹⁴⁾.

1462. *Els remenses quemaron sin duda entonces el castillo de Aro, según aparece en documentos posteriores*⁽⁵⁹⁵⁾.

1462. Segons Hurtebise, parece ser que el Castillo de Aro, el antiguo Benedormiens, fue destruido por los payeses de remensa [...] no dejándonos sino las escasas ruinas que, incrustadas en edificios modernos, contempla hoy el viajero sobre una eminencia a la entrada del pueblo...⁽⁵⁹⁶⁾.

13-I-1478. *Llicència de bastir capella a Sant Sebastià dins de Sant Cugat*⁽⁵⁹⁷⁾.

1569. *En la plaça de Santa Maria hi ha la casa rectoral amb un escut en relleu en la llinda de la porta i una finestra renaixentista amb una petxina en relleu al dintell i una motllura que acaba en dues testes de persona a mena de ménsules. Hi figura la data 1569*⁽⁵⁹⁸⁾.

11-XII-1589. *Llicència als obrers de St Cugat d'Aro per demolir l'altar, molt deteriorat, i fer-ne un de nou*⁽⁵⁹⁹⁾.

21-VI-1594. *Llicència als obrers de l'església de la Vall d'Aro per prendre un censal de 120 lliures, a fi de pagar una nova campana*⁽⁶⁰⁰⁾.

28-VIII-1602. *El bisbe erigeix la capella de Santa Maria del castell d'Aro en església parroquial, i li uneix la de Fenals, amb estatuts en català sobre la divisió de les rendes de Santa Cristina*⁽⁶⁰¹⁾.

1604. *Comisión que dio el Obispo de Gerona al Abbad para visitar el nuevo altar de Santa Christina de la Valle de Aro, y que hallándose decente, y con ara, se celebrase Missa*⁽⁶⁰²⁾.

23-II-1604. *Llicència de beneir el nou altar de Santa Cristina de la parroquial de Santa Maria de la Vall d'Aro*⁽⁶⁰³⁾.

3-VIII-1605. *Pròrroga de termini a la parròquia de Castell d'Aro, per fer cementiri*⁽⁶⁰⁴⁾.

1606. *A Santa Maria de Castell d'Aro tenien un altar votiu de Santa Cristina, sense ara*⁽⁶⁰⁵⁾.

16-IV-1607. *Llicència de beneir campana a Castell d'Aro*⁽⁶⁰⁶⁾.

17-XI-1613. *Llicència d'ampliar la parroquial de Santa Maria del Castell d'Aro, ocupant el cementiri de la part que sigui ben vista a la majoria dels feligresos*⁽⁶⁰⁷⁾.

24-IV-1614. *El bisbe estableix ordinacions sobre el bací de les Ànimes del purgatori de S^aM^a de la Vall d'Aro*⁽⁶⁰⁸⁾.

7-VII-1614. *Llicència d'ampliar l'església de Santa Maria del Castell d'Aro, i de treballar-hi en diumenge*⁽⁶⁰⁹⁾.

22-III-1615. *Desastre en la iglesia del Castell de Areu.—A 22 de mars 1615 en Santa Maria del Castell de Areu e iglesia parrochial, después de aver alçat Déu a la missa matinal va acomtèixer que un poch de bòveda que avia restat en peu, vell, en la iglesia nova que ara fan, va caure y de repente va matar de la pedra que allí va caure na Bosca de Crota y va descalebrar en Oliver de la Coma, vell; y en Solà, jove de Crota, y molta altra gent que, com era diumenge, la gent estava allí amontonada per oir la missa per lo poch lloch que hi ha de estar dins de la iglesia, tota de present descoberta [...], de difícil lectura] vella de la qual estava lo altar ahont se deya la missa*⁽⁶¹⁰⁾.

(591) J.M. MARQUÈS, 1992a, pàg. 240, núm. 2.258.

(592) J.M. MARQUÈS, 1992a, pàg. 306, núm. 2.861.

(593) ACG Pabordia de juliol. ARO I, pàg. 752, núm. 204.

(594) J.M. MARQUÈS, 1991a, pàg. 23.

(595) PELLA, 1883, pàg. 678. HURTEBISE, 1905, pàg. 46-1. BADIA, 1977, pàg. 140-2.

(596) HURTEBISE, 1905, pàg. 46-1.

(597) J.M. MARQUÈS, 1991a, pàg. 77.

(598) BADIA, 1977, pàg. 141-2.

(599) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 7, núm. 76.

(600) J.M. MARQUÈS, 1991a, pàg. 119.

(601) J.M. MARQUÈS, 1992e, pàg. 129, núm. 1.346. CANO, 278v. ZARAGOZA, 1992, pàg. 118, núm. 47 i pàg. 186, núm. 138. Aquests mateixos dies, el bisbe Arévalo de Suazo (1601-1604), a pedimiento de los vecinos del castillo de la Vall de Aro, erigió una nueva parrochia en aquel pueblo, y para más congrua sustentación del rector unió a esta nueva rectoría la antigua de nuestra iglesia de Fanals. Puso Su Señoría en ella por primer rector ha un beneficiado de esta iglesia parrochial de San Feliu, que hera ya rector de Fanals por presentación de esta santa casa, cuyo es el derecho de patronazgo, y, con voluntad y acuerdo del Señor Abbad fray Luys de Arévalo Sedeño, hizo Su Señoría Illustrísima la unión de estas dos iglesias y juntamente hizo gracia y merced al Señor Abbad y a los demás successores suyos del patronazgo de esta nueva parroquia, como le tenía antiguamente en la de Fanals... (MASSOT, 1971, pàg. 339). Des d'aquest moment l'església de Fenals quedà agregada a la de Castell d'Aro. Probablement des de llavors SFG va perdre una part important de territori i de costa que, des del 968, li era unit.

(602) ACA. MH, núm. 1718, f. 18, núm. 23. ZARAGOZA, 1992, pàg. 177, núm. 56.

(603) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 29, núm. 333.

(604) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 35, núm. 383.

(605) ADG, Visites pastorals.

(606) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 40, núm. 445.

(607) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 66, núm. 743.

(608) J.M. MARQUÈS, 1992e, pàg. 153, núm. 1.564.

(609) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 69, núm. 786.

(610) ACA. MH, núm. 1.580, pàg. 117 v.

1615. A la segona capella lateral del costat de l'evangeli hi ha, esculpida, la data 1615, data de l'església nova *que ara fan*, segons la notícia anterior.

26-III-1615. *Llicència per beneir la nova parroquial de Castell d'Aro ampliada amb dues capelles*⁽⁶¹¹⁾.

5-IV-1615. *Concòrdia ab lo mestre que fa la iglésia del Castell d'Aro sobre la escala que ha de fer nova a la sagristia de la present iglésia; és lo preu 1558 ab tres pagas*⁽⁶¹²⁾.

1617. A la façana principal, encarada a ponent, s'hi veu —a la part alta— una obertura ovalada a sota de la qual hi ha un carreu amb un escut en relleu. A la part superior de l'escut s'hi llegeix la data esmentada: les dues primeres xifres —16— a l'esquerra de la part superior, i les altres dues —17— a la dreta.

17-I-1619. *Llicència per beneir la parroquial de Castell d'Aro, ampliada amb llicència de 17-XI-1613*⁽⁶¹³⁾.

19-II-1619. *Llicència a la família Sicars per tenir tomba a la capella del Roser d'aquesta església*⁽⁶¹⁴⁾.

1619. Data del rellotge de sol que hi ha sobre del rosetó.

28-8-1635. *Comissió a Castell d'Aro per beneir dues campanes*⁽⁶¹⁵⁾.

16-IV-1636. *Llicència a Joan Samir, pagès de Castell d'Aro, de tenir sepultura a aquesta parroquial, davant l'altar major*⁽⁶¹⁶⁾.

9-I-1651. Els marmessors de Montserrat i Maria Basart institueixen el benefici del Roser a la parroquial de Santa Maria d'Aro⁽⁶¹⁷⁾.

13-VIII-1663. *Llicència de beneir una campana a Fenals, sufragània de la Vall d'Aro*⁽⁶¹⁸⁾.

18-XII-1668. *Llicència de reconciliar l'església de Castell d'Aro, profanada per una baralla entre dones*⁽⁶¹⁹⁾.

8-XI-1689. Fer casa al castell de Castell d'Aro. Francesc Ferrer, canonge de la Santa Església de Girona, féu saber que Jaume Noguer, *Chirurgià de la parròquia, volent assentar aquell tros de valls del Castell que són a la part de tremontana des del cantó de la iglésia fins al cantó de dit castell a la part de Ponent a fi de fer en ells casa dexant carregar a la paret de dit castell* oferia al canonge de l'esmentada seu de Girona i a la *pabordia vulgarment dita de Juliol per rahó de dit assentament dotze sous de cens anual a més de competent entrada*⁽⁶²⁰⁾.

1699 (No porta data, però és entre dues partides de l'any esmentat) *Llicència de pesca en diumenge a Fenals per a la construcció de les esglésies de Castell d'Aro i Fenals*⁽⁶²¹⁾.

4-IX-1722. *Jubileu a la capella de Vallvanera del Castell d'Aro*⁽⁶²²⁾.

11-IX-1729. *A 11 Sbre 1729 he rebut del Sr Anton Domenec sis lliuras y son per las dos mitjas anyadas del arrendament del Castell de la Vall de Aro cessás lo ultim 7bre 1729*⁽⁶²³⁾.

1765. Al pati del castell, l'església hi té una porta funcional amb la data esmentada. El ràfec de l'església té decoració de *triangle*, és a dir, cada triangle i cada teula tenen dos extrems amb el color blanc de la calç i la part central —forma de triangle— conserva el color de la terrissa.

1774, 24 de març. *Llicència de sepultura a Pere Dausà, pagès de Castell d'Aro*⁽⁶²⁴⁾.

24-XI-1776. Contracte amb Grau Martí, escultor de Girona, per fer el retaule major de l'església del castell de la Vall d'Aro⁽⁶²⁵⁾.

1782. Al pati del castell l'església hi té, a la porta tapiada, la data susdita.

1784. A la mateixa façana, damunt de la llinxa de la portalada, *dins un relleu geomètric hi figura la data 1784*⁽⁶²⁶⁾.

1879. Incendi i destrucció parcial del castell⁽⁶²⁷⁾.

El 1970 començà, a poc a poc, la restauració del castell. La restauració fou acabada, temps després, d'una manera no massa recomanable.

8- Solius

881. Carloman donà la Vall d'Aro al bisbe Teuter. Solius (total), bé que sense saber-ne el nom, era dintre de la donació.

916. La comtessa Garsenda comprà a Sendret —de qui no sabem res més— la totalitat de Solius. Solius quedà separat de la Vall d'Aro i de les possessions del bisbe gironí. És el primer lloc de la vall que tingué termenal conegut.

919. Quan Garsenda comprà a Emo la meitat de la Vall de Llagostera, el document no diu pas que Llagostera limités amb Solius, sinó amb la Vall d'Aro. Això sembla indicar que Garsenda havia venut al bisbe Guíu (907-941) la totalitat de

(611) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 71, núm. 817.

(612) ACA, MH, núm. 1580, pàg. 119.

(613) J.M. MARQUÈS, 1991a, pàg. 137.

(614) J.M. MARQUÈS, 1991a, pàg. 137.

(615) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 169, núm. 1.981.

(616) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 171, núm. 2.008.

(617) J.M. MARQUÈS, 1992e, pàg. 174, núm. 1.755.

(618) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 240, núm. 2.867.

(619) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 259, núm. 3.135.

(620) ACG, *Llibre 4 de la Pabordia de Juliol*, pàg. 103-104.

(621) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 311, núm. 3.879.

(622) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 314, núm. 4.274.

(623) ACG, *Comptes de la Pabordia del Mes de Juliol de la seu de Girona. 1720 a 1782*, sense foliar. *Lloguer del Castell de la Vall de Aro*.

(624) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 426, núm. 5.484.

(625) Arxiu familiar del Mas Riambau de Castell d'Aro, *Llibre d'actes*, fol 70 i 70 dors.

(626) BADIA, 1977, pàg. 141.

(627) LLUÍS ESTEVA, *Castillo de Aro: La restauración de la fortaleza sigue a ritmo lento. Una parte del edificio fue destruida por una explosión*, "La Vanguardia", Barcelona, 18-XII-1971.

Fig. 105. Església de Santa Agnès de Solius. Edifici del segle XVIII, alçat aprofitant restes arquitectòniques dels segles X-XI. Des de l'any 1967, és atesa per una petita comunitat de monjos cistercencs.

Solius, menys —i això encara és una hipòtesi més arriscada— un alou del qual tornarem a parlar: l'anomenarem alou de Solius, bé que, de fet, una part ara quedaria dins de Solius i una altra dins de Llagostera.

?. El bisbe Guíu adquirí Solius; ignorem com, quan, si totalment o parcialment. Potser totalment.

939 (abans del). Probable fundació del monestir guixolenc.

939. La comtessa Riquilda adquirí del bisbe Guíu la meitat de Solius: la part marítima. En el document es troba, per primera vegada, el nom del lloc: Solius; també, altra vegada, el seu terrenal. No ho sabem pas del cert, però sembla que Solius continental era senyorejada pels comtes.

939-947. Els comtes Sunyer i Riquilda donaren l'Spanedat al monestir guixolenc. Document perdut. Pel que direm, el monestir entrà en possessió de les finques donades, almenys de la major part.

962. Riquilda de Narbona deixà al monestir guixolenc *un alou a Aro*. Creiem que era l'únic predi que li quedava a la nostra Vall. Com que l'alou era en el Solius continental que probablement tornava a ser del bisbe, el Solius esmentat quedava unit, altra vegada, al conjunt de la Vall d'Aro. Per això, en el testament, la vescomtessa pogué donar *l'alou d'Aro*, després dit de Solius.

Riquilda deixà aquest alou al seu nebot Ponç però, a la seva mort, l'havia d'heretar el monestir guixolenc.

966. El comte Miró donà Tossa al monestir de Ripoll. Per orient, Tossa limitava amb territori del monestir de Sant Feliu; o sigui, amb el Solius marítim, prova que havia entrat en possessió de l'Spanedat.

968. Precepte de Lotari a l'abat Sunyer. Reconeix al monestir guixolenc *i Solius [...] i Spanedat*. El primer —*i Solius*— era l'alou que l'abat tenia a Solius continental (el que creiem que provenia de Riquilda de Narbona i potser de la seva mare Garsenda, com hem insinuat en el document del 919). El segon —*i Spanedat*— era un conjunt d'alous entre els quals hi havia Solius marítim (que, juntament amb Malvet —també marítim— formaren, des del 1098, l'anomenat Feu vell).

987. Ponç, nebot de Riquilda, va morir. Le-

galment, *l'alou d'Aro* (de Solius?) havia de revertir al monestir guixolenc, cosa que, pel que veurem, potser no es va complir.

992. Testament de Borrell II: el cenobi de Sant Feliu *retingui el seu alou de Solius*. Creiem que era l'alou plaçat dins del Solius continental, ja esmentat (potser el dels anys 919, 962 i 968).

1016. Ramon Borrell i Ermessenda confirmaren l'Spanedat al monestir guixolenc. Entre les propietats s'esmenten les que hi havia *dins dels termes de la Vall d'Aro* que, al nostre entendre, eren tres: el Malvet marítim i diferents alous petits plaçats dins del Malvet continental i dins del Castell d'Aro. El primer era un alou compacte dins del qual no sabem que hi hagués cap alou particular. Els altres dos —Malvet continental i Castell d'Aro— eren de la seu gironina però a dins el monestir guixolenc hi tenia petits alous de característiques desconegudes.

1057. Dos documents combinats signats pels comtes Ramon Berenguer *el Vell* i la seva esposa Almodis, d'una banda, i Ramon, fill de Seniofred, de l'altra. Per primera vegada trobem localitzat —amb perfils imprecisos— l'alou que el monestir tenia a Solius: *puja fins la font de l'Olivera i el terme de l'alou de Sant Feliu de Guíxols, puja fins el terme de ses Tallades*; per tant, queda clar que l'alou que el monestir tenia a Solius era entre la font de l'Olivera i ses Tallades. Creiem que és el mateix alou esmentat en els documents dels anys 919, 962, 968, 992 i 1016.

També coneixem la divisòria entre els dos Solius: anava des de Pedralta fins a Espodola o Pedra Espolla (fig. 53). El castell encara no era construït.

En el segon document s'esmenten els drets de pasturatge que tenien els Vidal i el monestir de Sant Feliu de Guíxols dins del Solius continental.

1098. Testament de Bernat Gausfred, en el qual s'esmenta, per primera vegada, el Feu vell: *Entretant l'esmentat Oliver tingui [...] el Feu vell ("fevum vetulum")*. Era una de les finques que Bernat Gausfred havia llegat injustament al seu fill Oliver Bernat perquè el Feu vell era del monestir guixolenc per donació dels comtes (939-947).

1103. Ramon Berenguer III i la seva esposa donaren al monestir guixolenc *tot aquell alou que nosaltres tenim a la parròquia de l'església de Santa Agnès de Solius i tot allò que tenim a la parròquia de Sant Feliu de Llagostera*. No hi ha dubte: era el mateix alou que —de dret— el monestir ja tenia. Per tant, el comte no havia fet cap donació, sinó una confirmació. Això indica que probablement el monestir encara no havia pogut posseir —de fet— l'alou que provenia de Riquilda de Narbona o de la seva mare, la comtessa Garsenda. Creiem que és el mateix alou esmentat en els documents dels anys 919, 962, 992, 1016,

1057 i a la fig. 53. Desconeixem tot el termenal exacte.

El mateix any, Oliver Bernat de Pals, penedit, consignà en una escriptura el seu propòsit de tornar al monestir guixolenc els béns que li havia pres. Entre ells hi havia *tot aquell alou que Sunyer, comte, i Riquilda, comtessa [...] donaren al predit Sant Feliu, que també la ja dita comtessa tingué per commutació del bisbe Guiu i dels seus canonges, i aquest alou és la Spanedat que anomenen Feu vell*. N'hem parlat abans en els documents dels anys 968, 1016 i 1098.

En canvi, Oliver Bernat no esmenta l'alou de Solius/Llagostera perquè per apoderar-se'n havia de passar pel Solius continental que senyorejava Ramon Seniofred —cavaller com ell— i els comtes en conservaven la sobe­rania superior, personatges que devien imposar-li respecte.

Els propòsits d'Oliver Bernat de Pals, però, no varen complir-se perquè el seu gendre —Riambau de Baseia— s'emparà dels béns del monestir.

1144. Sentència arbitral. Des de Fenals a Sant Feliu la senyoria del mar era de l'abat. No es parla del tram de Sant Feliu a Tossa, sens dubte perquè Oliver Bernat de Pals s'havia emparat del Feu vell i, amb ell, del tram de mar i de costa corresponents.

1163. Butlla d'Alexandre III. Reconeix al monestir el *delme de tots els peixos pescats des de Conanglo fins a Sant Lionç*. Això equival a dir que l'abat senyorejava tot el mar fins al terme de Tossa; per tant, també el Feu vell, que versemblantment era l'alou *de la Vall d'Aro amb la feixa que fou de la comtessa Riquilda*, compost —com sabem— del Solius marítim i del Malvet marítim.

Solius únic i Solius partit

916. Hi havia només un Solius; el termenal era semblant al d'ara.

939. Riquilda en comprà la meitat. Des de llavors van existir dos Solius, separats per la divisòria Pedralta-Pedra Espolla o Espodola.

1250 (vers). Sabem que ja estaven unificats els dos Solius. Estigueren separats durant més de tres segles.

Propietaris de Solius

Abans del 881. Carloman, com a terra fiscal.

881. Donació de Carloman al bisbe Teuter. Solius total era dins de la donació.

Data incerta. Comtessa Garsenda.

Data incerta. De Garsenda a Senderet, per venda.

916. De Senderet a Garsenda, per venda. Solius únic.

Data incerta. Bisbe Guiu. No sabem si comprà tot Solius o si només la meitat.

939. De Guiu a la comtessa Riquilda, per permuta, Solius marítim. El continental era dels comtes, però Riquilda de Narbona hi tenia un alou que també entrava dins de Llagostera.

962. Riquilda de Narbona donà un alou d'Aro al monestir de Sant Feliu. Creiem que era l'alou plaçat dins del Solius continental.

966. Miró donà Tossa al monestir de Ripoll. Tossa limitava amb el monestir guixolenc. Per tant, el Solius marítim era del monestir de Sant Feliu. Solius continental probablement continuava senyorejat per la família comtal.

968. Lotari reconegué al monestir guixolenc el Solius marítim. El continental potser continuava essent senyorejat pels comtes, però dintre seu —i en part dintre de Llagostera— continuava havent-hi l'alou cedit per Riquilda de Narbona al monestir de Sant Feliu.

1016. Confirmació de l'Spanedat al monestir guixolenc. Solius marítim era de l'esmentat monestir, dins de l'alou *de la Vall d'Aro*. Solius continental probablement era dels comtes, però també podia ser —encara que amb menys probabilitats— de Seniofred, pare de Ramon. El monestir continuava conservant l'alou heretat de Riquilda de Narbona.

1057. Dos documents definiren Solius. La part marítima continuava essent propietat del monestir guixolenc. La continental era senyorejada per Ramon, fill de Seniofred, bé que els comtes en conservaven la propietat superior. Dins d'aquest alou el monestir guixolenc continuava posseint-hi (de dret, però no sabem si també de fet) l'alou heretat de la vescomtessa Riquilda el 962.

1-IV-1208. *Berenguer de Palol va vendre a Alamand d'Aiguaviva, sagristà de Girona [...] els drets i possessions que tenia a SFG, a Santa Cristina d'Aro i a Santa Maria de Fenals, excepte els que té allí per l'Església de SFG i pel castell de Roca (Solius). Aquesta venda devia ser important perquè hi ha un nombre impressionant de firmes, entre les quals hi ha les confirmatòries del bisbe Arnau de Girona i de l'arquebisbe de Tarragona*⁽⁶²⁸⁾. Per tant, el castell era acabat.

8-IX-1231. *El bisbe Guillem de Cabanelles i el capítol, atesos certs problemes de la dotació de tres preveres instituïts per Arnau de Creixell a l'altar de Sant Jaume de la seu, dotats amb el castell de la Roca de Solius, permuten el mateix castell amb la vila de Gascons, situada als termes de*

(628) CALZADA, 1981, pàg. 105. També ACG *Llibre major de la Sagristia*, f. cx.

Fig. 106. Castell de la Roca de Solius, bastit damunt d'un dom granític, reedificat al segle passat aprofitant les pedres de les ruïnes medievals. El desembre de 1969 una forta tramuntana-da l'enderrocà completament. Fotografia de l'arxiu del monestir de Solius, any 1918.

Fig. 107. Entrada al castell de Solius, oberta en un esvoranc de la roca, protegida per un petit mur amb espitlleres i merlets.

Cassà i Llagostera, pròpia de Guillem de Montgrí⁽⁶²⁹⁾, titular de la sagristia de la seu⁽⁶³⁰⁾.

2-VIII-1235. Guillem de Cabanelles, bisbe de Girona, fa una concòrdia entre l'abat de SFG i el sagristà de la seu de Girona, Guillem de Montgrí⁽⁶³¹⁾. Aquest al·legava que el port de la Curcuia-da li pertanyia i també el delme dels peixos que en el port i als seus voltants s'hi pescaven. Això era important, car des del 966 sabem que el monestir guixolenc limitava amb Tossa. La possessió d'un corredor —per estret que fos— que permetés donar una sortida de Solius al mar, era canviar profundament la delimitació del 1057 i tendir a la del 916. Així mateix també invocava que tenia drets sobre les tasques dels prats que novament s'havien posat en cultiu, i sobre els aiguallleixos i al·luvions, i sobre les joves i tasques, i sobre el vi i les cavalcades i altres drets que poden llegir-se amb tot detall a l'apèndix XIX. Totes aquestes coses afirmava posseir-les sobre els homes de Sant Feliu dins el terme del castell de Solius, per raó de dit castell, és a dir, perquè el castell era seu.

L'abat de Sant Feliu ho negava. Per això acordaren i acceptaren l'arbitratge del bisbe de Girona, Guillem de Cabanelles (1227-1245). Aquest fixà un dia concret per a la discussió i l'abat no comparegué al·legant que aquell dia havia d'absentar-se.

Amb tot, el bisbe sentencià que corresponia al sagristà el port de la Curcuia, el delme dels seus peixos i altres servituds, tots dins el terme del castell de la Roca de Solius. Hi ha certes excepcions pels masos Tapioles i Ferrer⁽⁶³²⁾.

25-VI-1238. *Guillem de Montgrí, sagristà de la seu, encarrega a Berenguer de Llagostera i als seus successors l'administració de la candela fundada per Arnau de Creixell, bisbe de Girona, dotada inicialment amb el castell de la roca de Solius i després, per permuta, amb certes lleudes del mercat de Girona⁽⁶³³⁾.*

30-V-1277. Sentència arbitral entre el monestir i la vila de Sant Feliu de Guíxols. Els homes de la universitat estarien obligats a fer les obres sota la Porta Ferrada —celler o tinar— però no si eren cases contruïdes de nou. També els homes propis del monestir i els de *Valle lubrica*, Fenals, Aro, Solius, Sant Amanç, com fins ara s'ha acostumat fer, facin i hagin de netejar el vall que és al voltant del monestir⁽⁶³⁴⁾.

1277. *Tanmateix, els homes de Solius són expressats, en 1277, com a propis del monestir i, per tant, entenem que, en efecte, el castell gravitava dins l'òrbita guixolenc⁽⁶³⁵⁾.*

(629) Guillem de Montgrí (Torroella de Montgrí 1200-? 1273). El 1228 era ja sagristà de la seu de Girona. Intervingué a la conquesta de Mallorca i el 1233 fou designat arquebisbe de Tarragona, però no acceptà el càrrec i en fou administrador apostòlic fins al 1238. El 1235, amb l'aprovació de Jaume I i la col·laboració del seu germà Bernat de Santa Eugènia i altres magnats conquerí Eivissa. (PELAYO NEGRE i PASTELL, *La villa de Torroella de Montgrí y sus primitivos señores*, "I.E. Gerundenses" IV, 1949, pàg. 98; JAUME MARQUÈS CASANOVAS, *Guillermo de Montgrí*, "Revista de Gerona", 50, 1970, pàg. 28; ANTONI PLADEVALL, *Montgrí, Guillem de*, "GEC".

(630) J.M. MARQUÈS, 1987b, núm. 55.

(631) Apèndix XIX. PELLA, 1883, pàg. 596, nota 2, data el document del 1233.

(632) Ambdós masos eren a Tallades: "A ponent, amb la capella de Sant Baldiri, Mas Tapioles i Puig Caballés" (*Llibre parracologi de Solius*, núm. I).— Any 1310, *Fra Tomás abat de SFG, enfrancheix a Guillem de Tallades, fill de Ferrer de Tallades que passa a ser home propi de l'Almoïna en entrar al Vilar Ferriol d'Aro* (J.M. MARQUÈS, 1986, núm. 5422 - Vall d'Aro núm. 107). En el mapa de Solius, propietat de l'ajuntament de Santa Cristina d'Aro, el Mas Tapioles consta amb el nom Tallades.— A l'escriptura de venda judicial de la finca de Sant Baldiri, figura el nom Mas Tapioles a l'indret de Tallades.— Per tant, el Mas Tapioles antic, era al lloc de Tallades i, junt amb el mas Ferrer, en temps del document que estem estudiant, eren habitats per guixolencs que tenien tracte especial pel senyor del castell de Solius, potser pel que es diu en el document del 2-V-1057.

(633) J.M. MARQUÈS, 1987b, núm. 64.

(634) Apèndix XX.

(635) CATALÀ, 1969, pàg. 758.

11-XII-1296. *Pere Goxat, de Llambilles, fa homenatge i promesa a Berenguer de Palau, sagristà de la seu, que guardarà fidelment el castell de Solius*⁽⁶³⁶⁾.

1300. *Berenguer de Palau, sagristà de la seu, firma de dret en una querella sobre el castell de la Roca de Solius contra l'abat de SFG*⁽⁶³⁷⁾.

1302. *Terme de Solius. Lo terme de Solius afronta a solixent a Pedra Fita y en lo molí den Mordeñach àlies Molí Cremat y a Terra Grassa y en lo Puig Balleró. A mitgdia al torrent del Orzell y a la mar junt al riu de Sant Feliu en S. Lleons; a ponent ab la Pedra Mira a la Mar y a Pedra de Aspolla y a Pedra del Albó y a Mata Sabadal y al torrent de la Massanera o de la Deu (al marge: o Deladeu que es sobre la Costa den Alou). A cercs en lo lloch anomenat Pedra Rubia àlies Rama*⁽⁶³⁸⁾.

Comentaris:

(a) *Pedrafità*. N'hem parlat en els documents dels anys 916, 939 i 1057b.

(b) *Molí den Mordeñach àlies Molí Cremat*. Abans Riera Mordanyac i, en un altre document *rec monar del Molí Mordenyac*. El situem com en el document del 1057b.

(c) *Terra Grassa*. Vol dir terra apta per al cultiu. Des de Mordanyac fins a la propera fita, això és fins al Puig de Ballaron, hi ha dos indrets d'aquestes característiques: el sector de Pedralta i els seus voltants, amb el Mas Miquel de Pau, ara abandonat, i els entorns dels masos Rifà i Codolà, abans del mas Gras. Ens inclinem per aquest últim sector, ja que, com veurem, en un establiment del 1321 els termes Terra Grassa i Mas Gras son sinònims.

La delimitació no esmenta Pedralta, cosa estranya, puix ho feia en els documents del 919, 939 i 1057b i encara és fita ben important.

(d) *Puig Balleró* o de Ballaron, anomenat també dels *Trialls* és al nord-oest de can Rifà. També es troba esmentat a la delimitació del 1354-55, entre Sant Feliu i Solius; la divisòria també pot seguir la ratlla recta o per la carena⁽⁶³⁹⁾.

(e) *Torrent de l'Orzell*. Si és l'actual Urgell, un dels seus naixements va a parar al peu del Puig de Ballaron.

(f) *Riu de Sant Feliu en S. Lleons*, Sant Lionç

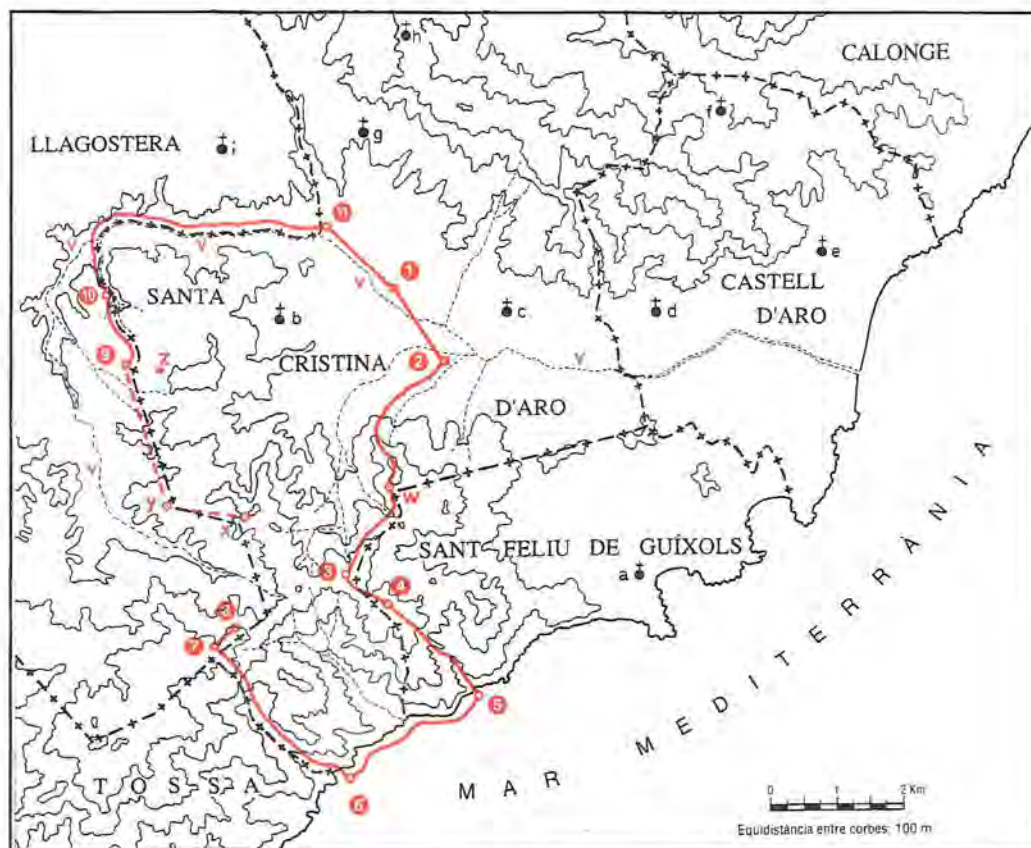

Fig. 108. Termenal de Solius del 1302. *Lo terme de Solius a solixent a Pedra Fita (1) y en lo molí d'en Mordeñach àlies Molí Cremat (2) y a Terra Grassa (3) y en lo Puig Balleró (4). A mitgdia al torrent del Orzell (5) y a la mar junt al riu de Sant Feliu en S. Lleons (6); a ponent ab la Pedra Mira la Mar (7) y a Pedra de Aspolla (8) y a Pedra del Albó [no localitzada] y a Mata Sabadal (9) y al torrent de la Massanera o de la Deu (10). A cercs en lo lloch anomenat Pedra Rubia, àlies Ramera (11). Altres indrets senyalitzats: curs del Ridaura (v); Pedralta (w); Roca Aguilera (x); Matxacuca (y) i mas de Tallades (z).*

o Salions. En un altre document, la fita és Vallpresona. Des del 966 el territori del monestir guixolenc arribava fins a Sant Lionç; d'aquí el nom d'aquesta fita. En els documents del 916 i 939 hem fet passar el termenal per la carena, entre els torrents de Vallpresona i de Salions. Ací ens sembla preferible fer-lo passar pel torrent de Vallpresona, que encara és terme.

(g) *Pedra que mira al mar*, també dita Puig del Orinar o Llorinar (1561). Es troba a l'inici del torrent de Vallpresona i és terme entre Llagostera i Solius. Abans no n'era; almenys no n'hem vist cap referència (vegeu el mapa del 916a).

(h) *Pedra de Aspolla*, Espolla, Espo o Spodola. Vegeu els documents dels anys 1057a i 1057b.

(i) *Pedra del Albó*. En altres documents és anomenada Roca de Falbou i en el del 1324 (Dolors Grau, *Llagostera*, 1987, pàg. 20) Roca Galbau. No localitzada, però és segur que es troba entre la Roca Aguilera i la Pedra Espolla, car així es troba en el darrer document esmentat. Com que no es troba esmentada en el del 1057, potser fou afegida a conseqüència de les propietats que el comte hi tenia.

(j) *Mata Sabadal*. En la *Síntesi Cronològica*

(636) J.M. MARQUÈS, 1992c, pàg. 22, núm. 219.

(637) J.M. MARQUÈS, 1992c, pàg. 60, núm. 622.

(638) *Liber feudorum maior*, ACG, f. 39/25. Trasllat de Navarra (23-I-1655) d'un llibre del 1570/1575. Creiem que l'original és del 1302 perquè així consta a una transcripció de l'ACA, MH, núm 1714, pàg. 31.

(639) ESTEVA/PALLÍ, 1990, pàg. 12-31.

de la Prehistòria i la Història de Llagostera i Comarca d'Emili Soler⁽⁶⁴⁰⁾ es llegeix *Matasevall* (1240) i a *Llagostera* de Dolors Grau, *Mata Sabadall* (1324). En el text de la darrera, el topònim va després de Roca Aguilera, Matxacuca i mas de Tallades. Per això Mata Sabadal ha d'estar plaçat al nord-oest del Mas de Tallades, en uns plans on encara avui hi ha un terme actual. També, prop de l'indret esmentat, vers el nord-est, s'hi troben uns plans, avui dits Mata Rodona.

(k) *Torrent de la Massanera* o de la Deu, ja citat en els documents dels anys 1057a i 1057b; va a desguassar al Ridaura.

(l) *Pedra Rubia* àlies *Ramā* amb una ratlleta, senyal d'abreviació; probablement equival a Ramera, gran menhir caigut de més de 3 m de llargària⁽⁶⁴¹⁾. Cal no confondre-la amb la Roca Rubia —plaçada a la Serrallonga, per tant molt lluny de la Roca o Pedra Ramera— de la qual hem parlat en estudiar el document del 939.

1321. *Establiment del mas anomenat de Terra Grassa o Mas Gras*⁽⁶⁴²⁾.

3-XII-1324. Acta de la venda que fa Ramon Torroella de Pals [...] a Gelabert de Cruïlles i al claver de la seu de Girona de tot lo que te en la parroquia de Santa Agnès de Solius y en lo domini del Castell o força de Solius, y també tot allò que li pertany en altres llocs de dita parroquia de Solius⁽⁶⁴³⁾.

1354-55. El termenal de Sant Feliu fou delimitat per ordre del rei. Entre Tossa i Sant Feliu hi havia Solius, independent de Sant Feliu, no sabem des de quan.

20-VII-1362 *Jaume Traver, renuncia al diaconil de Solius*⁽⁶⁴⁴⁾.

1391. *Establiment fet per lo sagristà major Bernat de Brugarol a Guillem de Terragrassa: Afronta a migdia ab honor vostre del dit mas Terragrassa ques té per la sagristia major mitjançant lo camí que va de Sant Feliu de Guíxols a Tossa; a ponent ab la serra de Dueda, ço és ab honor del residuo del dit Terragrassa...*⁽⁶⁴⁵⁾

1391. *Bernat Brugarol de la Iglesia de Gerona y com a tal sacristà major señor del castell de Solius*, era propietari de les terres del mateix castell⁽⁶⁴⁶⁾.

23-I-1394. *Com lo sacristà segon de la seu de Gerona és Sr de les dècimes de Solius ara fas ditas dècimas del monestir per concordia feta entre lo dit Sacristà y lo present monestir*⁽⁶⁴⁷⁾.

24-II-1394. *El monestir donà —per permuta— el terme de Solius al Sagristà Major de la Seu de Girona*⁽⁶⁴⁸⁾.

1394. *Trueque celebrado entre el Abad de este Monasterio y el Sacristán de la Iglesia de Gerona, por el cual pertenecen al Monasterio los diezmos de la Parroquia de Solius en franco alodio, y al dicho Sacristán las masías, vasallos, censos, agrarios, y demás derechos de Tapiolas, que es de la Baylia de Solius con diferentes con-*

Fig. 109. Ermita i masia annexa de Sant Baldiri en plena serrallada de l'Ardenya, terme de Solius, avui de Santa Cristina d'Aro. Si bé la primitiva església data de l'any 1474, l'actual, abandonada i semiderruïda, es una construcció popular barroca (segles XVII-XVIII). Fotografia de l'any 1950.

diciones para firmeza del contrato. Año 1394. Hay copia sacada en el año 1790⁽⁶⁴⁹⁾.

12-XI-1405. *Guillem Criveller, castlà del castell de Solius, que té el cardenal com a posseïdor de la sagristia major de la seu, firma rebut al procurador...*⁽⁶⁵⁰⁾.

25-X-1474. *Llicència a Pere Saber, que es proposa construir capella a Sant Baldiri, al terme de Solius, en predi propi*⁽⁶⁵¹⁾. Aquesta notícia difereix de la que va publicar Albert Fontanet. Diu: *L'origen exacte de l'ermita [de Sant Baldiri] no es coneix, però històricament consta que ja existia el culte al sant en aquest lloc l'any 1464*⁽⁶⁵²⁾.

30-X-1475. *Llicència a Pere Saber, prevere per celebrar missa a la capella de Sant Baldiri que fa construir a Solius*⁽⁶⁵³⁾.

21-VI-1513. *Llicència a Sant Feliu de Guíxols per pescar en diumenge a fi de reparar la capella de Sant Baldiri de Solius, gairebé enrunada per l'antigor*⁽⁶⁵⁴⁾.

3-IX-1634. *Llicència a Solius de vendre ciris [de Sant Esteve a Nostra Senyora] per pintar el retaule major*⁽⁶⁵⁵⁾.

Segle XVII. *Item té per lo dit sagristà maior de dita seu de Girona en lo bosch de terra grassa y altrament lo Puig de les Cols prop la Creu anomenada den Gras una gran possessió de terra de tinensa de cent vessanes. Afronta a solixent ab lo bosc de la Almoyna del Pla de la Seu de Girona. A migdia ab lo bosch del Monestir, a ponent ab lo mas Chateura y a tramuntana ab lo mas Vilar. Fa al Monestir delma*⁽⁶⁵⁶⁾.

(640) SOLER, 1983, núm. 10.

(641) PALLÍ/ESTEVA, 1990.

(642) ACG, *Resum de tots els actes* [...] del Castell de Santa Agnes de Solius, pàg. 201 b, núm. 6.

(643) ACG, *Resum de tots els actes...*, pàg. 204, núm. 11.

(644) J.M. MARQUÈS, 1993a, pàg. 115, núm. 904.

(645) ACG, *Resum de tots els actes...*, pàg. 207, núm. 20.

(646) ACG, *Resum de tots els actes...*, pàg. 210 b, núm. 22.

(647) ACA. MH, núm. 1714, f. 31.

(648) Arxiu Axandri. Secció Falguera, carpeta III, document 14. MARIO ZUCHITELLO.

(649) ACA. MH, núm. 1718, pàg. 278-8.

(650) J.M. MARQUÈS, 1993b, pàg. 111, núm. 1.279.

(651) J.M. MARQUÈS, 1991a, pàg. 75.

(652) ALBERT FONTANET, *Ruta soliuensa*. Programa de la festa major de Santa Cristina d'Aro, 1987.

(653) J.M. MARQUÈS, 1991a, pàg. 76.

(654) J.M. MARQUÈS, 1991a, pàg. 93.

(655) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 162, núm. 1.893.

(656) ACA. MH, 1625, pàg. 28.

Fig. 110. Absis de l'església de Penedes, testimoniada des del 1333. El nom del lloc apareix, però, en el document del 919, en les afrontacions de la vall de Llagostera comprada per la comtessa Garsenda.

11-X-1715. *Llicència d'erigir confraria del Roser a Solius*⁽⁶⁵⁷⁾.

8-II-1732. *Llicència a Pere Roura de tenir banc a la parroquial de Solius*⁽⁶⁵⁸⁾.

1741. *L'actual església fou beneïda... el 18 de maig de 1741 pel rector de Solius*⁽⁶⁵⁹⁾.

1755. "Don Francisco de Bastero y de Vilana... sacristà major" al qual "Miquel Dalmau pagès del terme del Castell... som escrit i obligat a la defensa del vostre castell de Solius... y a fer guardas en dit castell personalment y en temps de guerra a contribuir per prorrata ab las barreras y barvacanas y altres obras foranas per la fortificació de dit Castell ab la restauració. Personal per fer ditas barreras y barvacanas ab sonas claus ferro fusta pedra y altres cosas necessaries, y també prometo fer todas las demás obras que faran los demás homes vostres que son populats en lo infrascrit terme de dit vostre Castell de Solius". Aquí es veu molt clar que, a més de ser habitacle normal, era també fortalesa en perill de guerra⁽⁶⁶⁰⁾.

1773-1782. *Quan en ple segle XVIII, en els anys 1773-1782 es construí l'actual església per haver-se esfondrat l'anterior romànica, en respectaren el campanar, situat a la part dreta de l'entrada*⁽⁶⁶¹⁾. Altres dades de data posterior són en el mateix article.

L'any 1830, en plena guerra carlina, Pere Dalmau —no consta si n'era ja propietari— hi fa obres, [al castell de la Roca de Solius] amb diners robats del soc de Sant Baldri, aprofitant així diners públics per a ús personal. Aquesta obra és la que sens dubte ha arribat fins a bastant entrat el nostre segle... Caigué el 9-XII-1969⁽⁶⁶²⁾.

9- Pobles veïns relacionats amb la Vall d'Aro i Gissalis.

9a- Llagostera

855. Sembla que Sant Feliu de Llagostera era possessió de Santa Maria de la Grassa⁽⁶⁶³⁾.

881. Carloman donà la Vall d'Aro al bisbe Teuter; per occident, l'alou arribava fins al terme de Llagostera.

916. Senderet vengué Solius a la comtessa Garsenda. Per occident, l'alou arribava fins als termes que en diuen Llagostera.

919. Emo vengué a Garsenda la meitat de la vall de Llagostera, que era Tossa; així Tossa quedava unida a Llagostera i aquesta arribava fins al mar (d'aquí la tradició que un llagosterenc, cada dos anys, quintava per marina). Llagostera continental era dels comtes.

939 (?) (Abans del). Probable fundació del monestir guixolenc.

930-936. Entre aquestes dates, sembla que Garsenda es despregués de la mitja vall de Llagostera. Desconeixem quin fou el nou propietari, però sospitem que el domini continuà en mans de la família comtal.

939. La comtessa Riquilda adquirí del bisbe de Girona la meitat del terme de Solius. El document descriu tot el termenal que, del Canyidell anava per migdia en el mar fins als termes de Llagostera; de ponent va pels termes de Llagostera fins als termes de Romanyà... No esmenta Tossa perquè continuava unida a Llagostera.

939-947. Sunyer i Riquilda donaren l'alou Spanedat al monestir de Sant Feliu. El document es perdé. Més endavant parlarem de la seva confirmació.

951. L'església de Sant Feliu de Llagostera era possessió del monestir de la Grassa.

962. Riquilda de Narbona deixà l'alou de Solius al monestir guixolenc. La meitat de l'alou era a Solius, però l'altra meitat era a Llagostera.

966. El comte Miró donà al monestir de Ripoll l'alou de Tossa —o mitja vall de Llagostera—, probablement la part comprada per la comtessa Garsenda el 916. Per això creiem que Tossa passà de Garsenda als familiars de la casa comtal catalana i així Miró pogué donar-la al monestir de Ripoll. Des de llavors, Llagostera deixà de tocar al mar. Llagostera continental continuà essent propietat dels comtes.

992. Testament de Borrell II. La casa de Santa Maria de la Grassa havia de posseir, de dret, l'alou de Llagostera, però, de fet, l'esposa del comte en quedà usufructuària.

1014-1016. Ramon Borrell i Ermessenda confirmaren al monestir guixolenc l'alou Spanedat.

(657) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 331, núm. 4.142.

(658) J.M. MARQUÈS, 1993, pàg. 354, núm. 4.444.

(659) Id nota 652.

(660) ALBERT FONTANET, *Solius. El castell de la Roca*. Programa de la festa major de Santa Cristina d'Aro, 1984.

(661) ALBERT FONTANET, *El campanar de Solius*, Programa de la festa major de Santa Cristina d'Aro, 1985.

(662) Id nota 660.

(663) GRAU, 1987, pàg. 12 i 15.

Fig. 111. Al segle X el monestir de la Grassa (Llenguadoc) posseïa l'església de Sant Feliu de Llagostera. Les terres eren senyorejades per la casa comtal de Girona. Fotografia d'A.T.V. que ens ha facilitat Pere Barreda.

En el document es llegeix: *...dins dels termes de la Vall d'Aro i de Llagostera...* Eren alous diversos; no la totalitat de Llagostera, que era terra fiscal.

1051-1058. Ermessenda retornà a la seu, entre altres, l'església de *Sant Feliu de Llagostera amb totes les seves pertinences...* de la qual el seu marit, el comte Ramon Borrell, s'havia emparat. Si l'església fou tornada a la seu capitular, és prova evident que abans aquesta ja n'era la propietària; no el monestir de la Grassa.

2-V-1057. Concòrdia entre Ramon Berenguer I i Ramon Seniofred sobre els termes entre Llagostera i Solius. El pergamí diu ben clar que Llagostera era terra comtal. Probablement ja ho era, almenys des del temps d'Ermessenda.

7-V-1057. Ramon Berenguer I definí l'alou de Solius per a Ramon Seniofred. El pergamí confirmava que Llagostera era terra comtal. També dona el terrenal entre Llagostera i Solius.

1103. Ramon Berenguer III confirmà els béns del monestir de Sant Feliu de Guíxols als quals afegí totes les rendes i propietats que havia hereditat a les parròquies de Solius i Llagostera. En el document anterior (1057) veiem clar que el comte era senyor jurisdiccional de Llagostera i posteriorment veurem que continuava essent-ho (1162). Creiem, doncs, que era el mateix alou del 962, el que Riquilda de Narbona donà al monestir guixolenc.

1130. Testament de Ramon Berenguer III. Ordenà que si la seva filla Berenguera —casada amb Alfons VII de Lleó i Castella— enviudés, els seus fills havien de tornar-la a maridar dignament i mentrestant li assenyalava com a lloc de residència Llagostera⁽⁶⁶⁴⁾. Prova evident que Llagostera seguia essent de la família comtal.

1148. *Els Llambí de Panedes compren la peça de terra anomenada "Les Famades" [situades al NE de Can Llambí], al monestir de Sant Feliu de Guíxols*⁽⁶⁶⁵⁾.

1162. Els pagesos es dirigiren a Ramon Berenguer IV en protesta contra l'administrador reial⁽⁶⁶⁶⁾.

1163. Alexandre III confirmà els béns del monestir de Sant Feliu de Guíxols. A la confirmació es llegeix: *alou de Llagostera amb el mas Prat i totes les seves pertinences.*

Altres dades

Casa comtal. El 916 Garsenda adquirí mitja vall de Llagostera (Tossa), però el document descriu tota la vall, els límits de la qual inclouen els pobles de Llagostera i Tossa actuals. Hipòtesi: Garsenda comprà mitja vall (Tossa) i com que Llagostera (l'altra mitja vall) ja era dels comtes, quedà una sola finca comtal. Per això el document la descriu tota. Aquesta propietat única (Llagostera i Tossa) es conservà en temps de Sunyer-Riquilda fins que el 966 el seu fill Miró donà Tossa (mitja vall) a Ripoll i ja quedà per sempre independent de Llagostera, que deixà de tenir sortida al mar. L'altra mitja vall (Llagostera) continuà senyorejada pels comtes i pels comtes-reis.

Llagostera i el monestir de la Grassa. Tenim recollides quatre referències que tracten del tema que encapçala aquestes ratlles. Són les dels anys 855, 951, 992 i 1051-1058⁽⁶⁶⁷⁾ de les quals només dues són de fiar: les dels anys 951 i 992.

951. Butlla del papa Agapit II, que confirma al monestir de la Grassa la possessió de l'església de Sant Feliu de Llagostera, església que, amb totes les seves pertinences, el 1051 la comtessa Ermessenda retornà a la seu de Girona; prova evident que, abans d'aquesta data, ja no era del monestir llenguadocià.

992. Testament de Borrell II: *la casa de Santa Maria de la Grassa conservi l'alou de Llagostera*, que no sabem quin era, i encara la vídua del comte en quedava usufructuària.

Si ens hem de creure aquestes referències, el 951 el monestir llenguadocià posseïa l'església de Sant Feliu de Llagostera, però abans del 1051 ja era de la seu de Girona. Altrament el 992 el monestir de la Grassa tenia un alou a Llagostera. No sabem res més. Ben poca cosa per a treure cap conclusió mitjanament acceptable.

Alou del monestir guixolenc a Solius. En realitat era alou de Solius però també de Llagostera perquè comprenia una part del terme de Solius i una part del de Llagostera. Vegeu-ne l'explicació en el resum de Solius.

9b- Tossa

881. Carloman donà al bisbe Teuter la Vall d'Aro que, per migdia, arribava fins a Tossa, creiem Sant Lionç.

(664) SOBREQÜÉS, 1970, pàg. 201.

(665) SOLER, 1980, núm. 8.

(666) GRAU, 1987, pàg. 12.

(667) Diu GRAU, 1987, pàg. 15: 1119.— *Sancti Felicis de Lagostera. Possessió de Santa Maria de la Grassa.* Desconeixem el document del 1119. Si es refereix al que Marca, Grahit i J. Marquès atribueixen al 1118, recordem que l'abat de la Grassa envai el monestir de Sant Feliu de Guíxols, però el document no parla de Sant Feliu de Llagostera.

916. Garsenda comprà Solius total a Senderet. L'alou arribava fins a la muntanya que en diuen Torsa, l'actual Montagut.

919. Garsenda comprà la meitat de la vall de Llagostera. El document conté els límits de la totalitat de Llagostera i de Tossa: *per mitgdia, el mar, Caulés y Maçanet; per ponent, Maçanet, Caldes i Esclet*. Tossa no és esmentada perquè quedava dins de la rodalia de Llagostera; feien una sola demarcació. Tossa era la mitja vall de Llagostera, la part marítima.

939 (abans del ?). Fundació del monestir guixolenc.

939. La comtessa Riquilda —per permuta— adquirí del bisbe Guiu el Solius marítim: per migdia limitava en el mar fins els termes de Llagostera; de ponent va pels termes de Llagostera fins als termes de Romanyà. Si ni al sud ni a l'oest no s'esmenta Tossa és clar que Tossa seguia unida a Llagostera.

939-947. Donació de l'Spanedat al monestir guixolenc; el document es va perdre.

966. El comte Miró donà a Ripoll l'alou de Tossa que, per orient, arribava fins al mateix terme del monestir de Sant Feliu de Guíxols. El document esmenta l'església de Sant Lionç. Des d'aquesta data, Llagostera deixà de tocar al mar, Tossa quedà separada de Llagostera i Sant Lionç passà a ser el límit entre Tossa i Sant Feliu.

968. Diploma de Lotari. Solius marítim continuava essent del monestir guixolenc. Tossa limitava amb Sant Feliu de Guíxols.

992. Testament de Borrell II. Reconeugué que l'alou de Tossa era del monestir de Ripoll, però el deixà a la seva esposa Eimeruda mentre visqués.

1016. Confirmació al monestir guixolenc de l'Spanedat que tenia de migdia el mar, i així arribava fins el port de Tossa (probablement Sant Lionç). Sant Feliu de Guíxols continuava limitant amb Tossa.

1057. Definició de Solius continental. Sant Feliu, que senyorejava Solius marítim, limitava amb Tossa.

1096-1097. El comte Berenguer Ramon *el Fratricida* restituí a Ripoll l'alou de Tossa, restitució que fou confirmada l'any següent per Ramon Berenguer III. Sembla que llavors el monestir entrà en possessió de Tossa. Si realment fou així, havien passat 131 anys des que Miró havia fet el seu testament. El límit era el mateix.

1163. Alexandre III confirmà al monestir guixolenc el *delme de tots els peixos pescats des de Conanglo fins a Sant Lionç*. Per tant, el límit seguia igual.

1187. Raimon de Berga, abat de Ripoll, *establí els usatges i costums dels habitants en fundar el castell de la vila en el Mont Guardi i la parròquia de Sant Vicenç*^(667a).

Límit oriental, per la costa:

881. La Vall d'Aro arribava fins a Tossa (Sant Lionç).

966. Sant Lionç era de Tossa.

1016. Límits de l'Spanedat: *i així arriba fins el port de Tossa*.

1096. El comte restituí a Ripoll l'alou i el port de Tossa.

1163. L'abat de Sant Feliu tenia el *delme de tots els peixos pescats des de Conanglo fins a Sant Lionç*.

És evident que a Tossa i port de Tossa poden prestar-se a interpretacions diverses, però sabem que el 966 Sant Lionç era de Tossa i que el 1163 l'abat tenia el delme dels peixos pescats fins a Sant Lionç. Per això creiem que Sant Lionç era la fita oriental de Tossa, per la costa.

Límit oriental, per l'interior:

916. Solius arribava fins a la muntanya que en diuen Torsa.

966. Tossa arribava fins al mateix Far.

La muntanya de Tossa i el Far eren, sens dubte, una mateixa cosa: l'actual Montagut.

Per això fem anar la delimitació oriental de Tossa des de Sant Lionç a Montagut.

Altres dades

Tossa estigué unida a Llagostera almenys des del 919 fins al 939; com a màxim, fins al 966.

Com a minsa possibilitat, també Llagostera pogué tenir un passadís amb un petit tram de costa, entre Solius marítim — propietat del monestir de Sant Feliu — a llevant, i la Tossa comtal a ponent.

Tossa limità amb Sant Feliu potser des del 939-947 i, ben segur, des de 966 fins una data intermèdia entre 1163 i 1355. Després, limità amb Solius⁽⁶⁶⁸⁾.

10- La costa i la pesca

Des de sempre, els habitants de les terres que historiem van dedicar-se a la pesca. En tenim proves concretes des d'abans de JC⁽⁶⁶⁹⁾.

Des del segle IX —inici del nostre treball— donem per segur que els senyors territorials respectius (comtes, bisbes, abats, castellans i castells) cobraven part dels peixos que es pescaven a les aigües del mar, dels estanys i dels rius de les seves jurisdiccions respectives.

Referit a la nostra comarca, el primer esment que hem trobat sobre aquest tema és de l'any 939. Diu que a l'alou de Solius hi havia *cases, cortals, horts (...) pesqueres...* Ben poca cosa.

(667a) J. LLEONART / P. MUNDET, *Tossa*, "Quaderns de la Revista de Girona", 1987, núm. 14, pàg. 14.

(668) ACA, MH, núm 1714, pàg. 31. Curiosament Botet i Sisó, 1908, pàg. 1019 va escriure que el terme de Tossa limitava al E, ab lo de Sant Feliu de Guíxols y ab la mar, com si encara Solius no arribés al mar.

(669) NOLLA/ESTEVA/AICART, 1989, pàg. 67.

Fig. 112. La donació del comte Miró I al monestir de Ripoll comprenia, entre d'altres, el litoral tossenc entre el Mont Guardí -lloc on s'emplaçà més tard la vila vella- i Sant Llionç. Aquest tram costaner mai no fou senyorejat pel monestir de Sant Feliu. Tan sols es permeté als pescadors guixolencs «tender sus redes en los mares de su litoral» (de Tossa). Fotografia de Zerkowitz que ens ha facilitat Jaume Lladó.

La segona dada —per ordre cronològic— fa referència a Tossa, bé que es refereix als pescadors de Guíxols. La donació del comte Miró I al monestir de Ripoll de l'alou de Tossa (any 966), contemplava els drets de pesca. Però es permetia als pescadors guixolencs *tender sus redes en los mares de su litoral, costumbre sancionada por remotísimo uso, recuerdo tal vez de una época anterior*⁽⁶⁷⁰⁾. El document diu que Tossa afrontava per mar amb el monestir de Sant Feliu; la qual cosa vol dir que el litoral guixolenc limitava amb el terme de la població veïna.

968. Seguint les pautes abans mencionades i com que el monestir de Sant Feliu de Guíxols arribava fins al territori de Fenals, la costa guixolencia comprenia des de l'inici de Calonge fins l'inici de Tossa (probablement des de Conanglo fins a Sant Llionç).

1016. En la descripció del perímetre de l'alou Spanedat es diu que els límits eren: *de la part d'orient el mar; de migdia el mar i així arriba fins el port de Tossa*. Creiem que el tram de costa del monestir era idèntic al del 968.

1041. Donació del Benedormiens i dels seus béns annexos a l'abat Llandric. Opinem que tota la costa continuava senyorejada pel monestir. L'abat i els monjos havien de defensar el monestir, el Benedormiens i la costa. El tram a custodiar creiem que era l'esmentat Conanglo-Sant Llionç, però el document parla *des del port de Pinell fins al port del Castellar* perquè era el tram més perillós, el més poblat i el més proper al castell de Benedormiens, motiu de la donació de la comtessa Ermessenda.

1053. L'abat Arnau donà a Bernat Gausfred la custòdia del Benedormiens junt amb els béns annexos algun dels quals —com l'honor que anava des de Pinell fins al Benedormiens— contenia part de costa. És lògic creure que, junt amb les finques costaneres, el castlà senyoregés un dret —no sabem quin era— sobre els peixos.

1098. Bernat Gausfred, castlà del Benedormiens concedeix al monestir de Sant Feliu de Guíxols, entre altres, *els ports de Canyelles (Sant Pol) i el Castellar*.

1099. L'abat Esteve donà a Ramon Gausfred la castllania del Benedormiens i, amb ella, *les imposicions sobre el peix*⁽⁶⁷¹⁾. No concreta més. Però demostra, com era lògic, que el castlà gaudia de part del peix pescat en el tram que li corresponia

defensar. Conanglo-Castellar? Ramon Gausfred no pogué gaudir de la castllania del Benedormiens i bens annexos perquè Oliver Bernat s'emparà de tot.

1103. Oliver Bernat de Pals, en el seu testament, reverteix al monestir, entre altres béns de què injustament s'havia apoderat, *les dècimes de tots els peixos que es capturaran des de Conanglo fins el port de Sant Feliu*. Perquè no esmenta fins a sant Llionç si retorna també tot el *Feu Vell* (Malvet marítim i Solius marítim)?.

Aquesta voluntat no es va portar a terme perquè el seu gendre, Riambau de Baseia, s'apoderà de tots els béns testamentaris que el senyor de Pals volia reintegrar al monestir.

1144. Per sentència arbitral entre la seu de Girona i el monestir guixolenc l'abat recuperaria el Benedormiens i tots els béns que li havien estat donats. Però la senyoria del mar, des de Conanglo fins al final de la parròquia de Fenals, quedaria comuna al bisbe i a l'abat. Al primer li tocarien dos quaters dels peixos grans, part que, segons sembla, havien posseït els senyors de Pals quan eren castllans —de grat o per força— del Benedormiens. A l'abat guixolenc li corresponia un quarter, i també la dècima part dels altres peixos. La resta del litoral —des de la parròquia de Fenals (Pinell) fins a Sant Feliu de Guíxols— corresponia només a l'abat i als seus monjos.

L'abat guixolenc cobrava el dret dels peixos des d'una data per a nosaltres incerta, potser des del 968. Quan l'abat Arnau cedí la custòdia del Benedormiens a Bernat Gausfred (1053) també li donà una part d'aquest dret. En recuperar el castell, lògicament havia de recuperar el dret dels peixos, però, per la sentència que comentem, el capítol gironí n'havia de percebre una part. No sabem si l'abat havia perdut aquest dret o si el bisbe ja el cobrava abans.

1163. El papa Alexandre III revoca, mitjançant una butlla, la sentència arbitral de 1144. El monestir *quedó definitivament en posesió señorial absoluta del diezmo del pescado de las aguas que bañaban las costas desde Conanglo a San Leoncio*, diu Hurtebise⁽⁶⁷²⁾. I Cano: *decimas omnium piscium qui capti fuerint a Conanglon usque ad Sanctum Leoncium*⁽⁶⁷³⁾. És la primera vegada que documentalment es reconeix el dret feudal del delme del peix en tot el litoral guixolenc, des de Conanglo a Sant Llionç.

1181. De la carta de franqueses concedida per l'abat Bernat als habitants de la vila de Sant Feliu de Guíxols, parteix el costum del monestir de *donar als pescadors tres lliures de blat i tres mesures de vi* quan aquests anaven a lliurar la meitat

(670) HURTEBISE, 1905, pàg. 119-1.

(671) CANO, 1606, pàg. 43v. GRAHIT, 1874, ap. I, pàg. 211.

(672) HURTEBISE, 1905, pàg. 119-1.

(673) CANO, 1606, pàg. 65-66.

d'algun gran peix pescat en les seves aigües jurisdiccionals.

1190. En la donació de Ramon Gausfred i la seva muller Ermessenda al monestir guixolenc s'exceptua l'honor que va des del riu de Caned a val (Canyet a Vall-presona?) a tocar el mar, el qual deixem als nostres nebots. Aquest sector correspon a la part costanera del Solius marítim. Vol dir que des d'ara el monestir deixava de senyorejar aquesta part del litoral?

1197. Per sentència arbitral es concedeixen a Guerau de Lledó les tasques de Fenals, Crota i l'ús dels peixos. No queda clar si es tractava del peix del mar o dels estanys propers a aquests llocs.

1235. El bisbe de Girona fa una concòrdia atorgant *perpetuament* al senyor del castell de la Roca de Solius el port de sa Curcuçada i tot el profit que en peixos o en altre cosa se'n tragués o se'n pogués treure. Car, afegeix el document, *no existeix prova (...) que l'església de Sant Feliu el tingues* (el port de sa Curcuçada) o bé en percebes profit (Apèndix XIX). Ara sí que quedava clar que els drets que el monestir guixolenc havia senyorejat tant de temps dins el Solius marítim havien acabat.

11- Spanedat i *Fevum vetulum*

939-947. Els comtes Sunyer i Riquilda donaren l'alou Spanedat al monestir guixolenc, de recent fundació. Document perdut. És quasi segur, però, que ben aviat el monestir guixolenc prengué possessió almenys del Solius marítim i del Malvet marítim, pel que direm en el document següent.

966. El comte Miró donà Tossa al monestir de Ripoll. Tossa limitava amb el monestir de Sant Feliu. Per tant, Solius marítim i Malvet marítim eren propietats del darrer, potser des del 939-947 (recordem que la comtessa Riquilda havia adquirit ambdues propietats el 939), quan els comtes donaren l'Spanedat al monestir.

968. Confirmació de les propietats del monestir guixolenc pel rei Lotari. Eren aquestes: Propietats individuals: Fenals amb l'església de Santa Maria i Biert amb l'església de Sant Martí i Solius⁽⁶⁷⁴⁾ i la Vall del Llobregat i Romanyà a la Vall

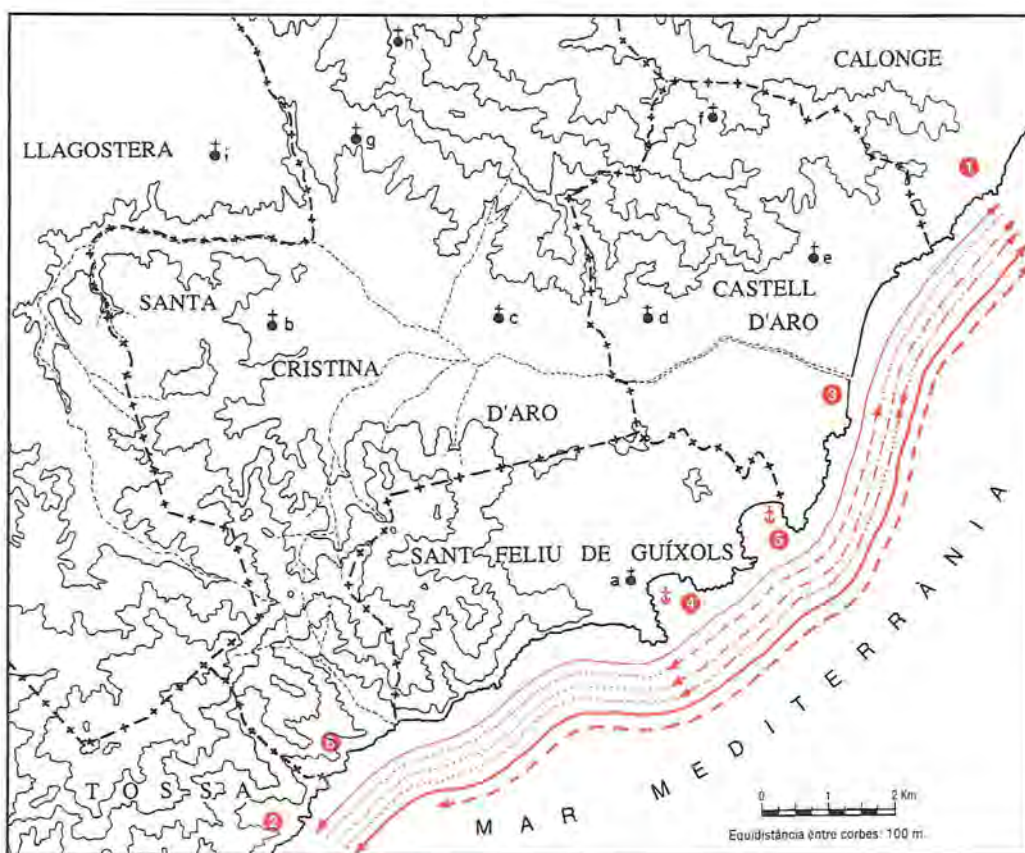

Fig. 113. Trams de costa senyorejats pel monestir guixolenc en diverses èpoques. Any 968 (ratlla fina contínua); any 1041 (ratlla fina discontinua); any 1099 (ratlla fina discontinua amb un punt); any 1144 (ratlla fina discontinua amb quatre punts); any 1163 (ratlla gruixuda contínua) i any 1235 (ratlla gruixuda discontinua). Llocs: Conanglo (1); Salions (2); Port de Pinell (3); Port del Castellar (4); Port de Canyelles [Sant Pol] (5) i Port de Sa Curcuçada (6).

d'Aro (Bell-lloc) i a Calonge (Romanyà aiguavesant a Calonge). Propietat col·lectiva: l'Spanedat. Propietat individual independent: en el comtat del Vallès.

Encara aquest document no especifica quines eren les finques que formaven l'Spanedat.

1016. Confirmació de l'Spanedat pels comtes Ramon Borrell i Ermessenda. No es parla de les propietats del monestir ja esmentades el 968, sinó únicament dels alous, el conjunt dels quals formaven l'Spanedat. Segons el document, sabem que era *dins dels termes de la Vall d'Aro* (alou a Santa Cristina i a Castell d'Aro) *i de Llagostera i a Romanyà i als Torns [Torres] i a Solius* (continental) *i a Fenals* (algun alou que no era del monestir i que aquest comprà o li donaren) *i a Calonge i a Penedes i dins de llurs termes*.

No s'esmenta ni Solius marítim ni Malvet marítim perquè segurament havien format part de l'Spanedat, però ja n'eren separats⁽⁶⁷⁵⁾.

Recordem que, a conseqüència d'haver-se perdut el document original, *el mencionat alou — Spanedat — va minorar-se parcialment*, detall que probablement era cert.

1098. Testament de Bernat Gausfred en el qual s'esmenta la terra fiscal vella: *Entretant l'esmentat Oliver tingui [...] la terra fiscal vella ("Fevum*

(674) Solius (marítim) que, amb el Malvet (també marítim) formaren, com veurem en el document del 1098, la terra fiscal vella (*Fevum vetulum*).

(675) Com hem dit a la nota anterior, formaven una unitat independent (*Fevum vetulum*) potser des d'abans del 966, bé que nosaltres no en tenim constància fins arribar al document del 1098.

Fig. 114. Conjunt de tres esglésies detectades a Santa Maria de Bell-lloc. Edificació d'època visigòtica paleocristiana (1); temple preromànic de meitat del segle X (2) i esglésiola romànica del segle XI (3). Fotografia presa al final de les excavacions de l'any 1985.

vetulum)⁽⁶⁷⁶⁾. Era una de les finques que Bernat Gausfred havia legat injustament al seu fill Oliver, i diem injustament perquè ja era del monestir guixolenc per donació dels comtes (939-947).

1103. Oliver Bernat, penedit, volgué tornar al monestir els béns que li havia retingut injustament. Entre ells hi havia el *Fevum vetulum*: *tot aquell alou que Sunyer, comte, i Riquilda, comtessa [...] donaren al predit Sant Feliu, que també la ja dita comtessa tingué per commutació del bisbe Guiu i dels seus canonges, i aquest alou és la Spanedat que anomenen terra fiscal vella ("Fevum vetulum")*.

Per aquest text deduïm que l'*Spanedat* inicial ben aviat quedà dividida en dues parts: la primera era la terra fiscal vella formada pel *Solius* marítim i el *Malvet* marítim⁽⁶⁷⁷⁾; la segona era la resta. Cada una de les parts era designada amb el nom primigeni —*Spanedat*— bé que de la primera se'n deia preferentment *Fevum vetulum*⁽⁶⁷⁸⁾.

1163. El papa Alexandre III confirmà els béns que el monestir guixolenc llavors tenia. Entre ells hi havia l'*alou Spanedat*, però també els que en el document del 1016 en formaven part, bé que ara —1163— hi consten amb nom propi: Vall d'Aro, Calonge, *Solius*, Penedes i Llagostera. Per això creiem que aquí l'*Spanedat* era ja només el *Fevum vetulum*.

12- Les esglésies de la Vall

Com hem dit, el primer document conegut que esmenta la Vall d'Aro és la donació de Carloman a Teuter (881) en la qual es diu que a la donació hi eren incloses *terres, vinyes, prats, boscos, molins, aigües i corrents d'aigües. Conreuades i sense conrear*. En canvi, no esmenta cap església.

El document núm. 3 (899) és una confirmació al bisbe de Girona Servusdei. Entre les possessions que es confirmaven es troben uns *villars que hi ha a la Vall d'Aro adquirits pel bisbe Teuter, amb les esglésies, terres, vinyes, prats, boscos i molins*.

En aquest darrer document s'esmenten les esglésies de la Vall, però no diu quines. Hem de creure que aquestes no foren alçades en el curs

dels divuit anys que separen el 881 i el 899. Més aviat suposem que en el primer document s'oblidaran d'esmentar-les. Per tant, donem per segur que almenys algunes de les esglésies ja existien de temps; l'arqueologia ho certifica.

Quines esglésies hi havia a la Vall pels voltants del 881?

1. La de Sant Feliu de Guíxols on hem comprovat la presència d'una edificació de tècnica romana, probablement un baptisteri o un mausoleu paleocristià (segles V-VI dC)⁽⁶⁷⁹⁾; una necròpolis paleocristiana (abans segle V dC) i una altra d'època posterior (segles VII-X dC)⁽⁶⁸⁰⁾; i la probable capçalera d'una esglésiola⁽⁶⁸¹⁾. La Porta Ferrada és considerada de data més moderna.

2. La de Santa Cristina d'Aro —veïnat de Malvet— on coneixem restes d'una esglésiola paleocristiana amb enterraments de tégula a doble vessant a l'interior del temple (segles IV-VI dC) i una necròpolis exterior de sepultures fetes amb pedres planes (segles IX-XI dC)⁽⁶⁸²⁾. L'actual església parroquial és més recent, de la segona meitat del segle X o inici del segle XI, en les parts més primitives⁽⁶⁸³⁾.

3. La de Bell-lloc, on s'ha detectat un jaciment tardo-romà i tres esglésies juntes, la més antiga probablement d'època visigòtica de tradició paleocristiana⁽⁶⁸⁴⁾.

Als tres jaciments arqueològics fins ara estudiats, cal adjuntar-hi els altres —no tan segurs— quant a la presència de les esglésies respectives.

4. La de Solius. En sabem la rodalia de l'any 916, (document núm. 4) però no l'existència de l'església. Segons Joan Badia, l'actual església presenta fragments d'aparellat a l'actual campanar que poden considerar-se de la segona meitat del segle XI⁽⁶⁸⁵⁾.

5. La de Fenals. És esmentada per primera vegada l'any 968 (document núm. 15). Segons Badia *"és una església característica del segle XI amb aplicació dels elements ornamentals llombards"*⁽⁶⁸⁶⁾. Per tant existia una altra església més

(676) Vegi's nota 271.

(677) El 966 aquesta *Spanedat* ja era unida al terme de Sant Feliu de Guíxols. Per això en el document de la data esmentada consta que Tossa limitava, a llevant, amb el terme del monestir guixolenc.

(678) Vegi's nota 271 final.

(679) ESTEVA, 1982. Id. 1992, pàg. 135.

(680) ESTEVA, 1978 c.

(681) ESTEVA, 1979.

(682) ESTEVA, 1966 a. Id., 1993, pàg. 57-72. OLIVA, 1968. BADIA, 1977-81, opina que podria tractar-se d'una *simple cella memoria o església de cementiri* T.I. pàg. 371. AICART-NOLLA, 1993, pàg. 73-75.

(683) BADIA, 1977-81, T.I, pàg. 372-375. BADIA, *Església de Santa Cristina d'Aro. Restauració*, Programa de la festa major de Santa Cristina d'Aro, 1991.

(684) ESTEVA, 1990.

(685) BADIA, *Santa Maria de Fenals i Santa Agnès de Solius*, a "Catalunya Romànica, vol. VIII: *Empordà I*", pàg. 311, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1989.

(686) *Ibid.*, pàg. 191-193.

antiga que potser l'arqueologia un dia detectarà.

6. La de Romanyà. Cal incloure-la dins el període pre-romànic (segles VIII-IX)⁽⁶⁸⁷⁾; per tant, anterior al 916 (document núm. 4). Més recentment hom l'ha considerat possiblement de final del segle X o del començament de l'XI⁽⁶⁸⁸⁾.

7. La de Castell d'Aro. Fou consagrada al 31-XII-1078 pel bisbe de Girona Berenguer Guifred, i fou agregada a la parroquial de Santa Cristina (document núm. 37). No es conserven rastres d'aquesta capella, ja que l'actual edifici és d'estil gòtic tardà amb façana barroca⁽⁶⁸⁹⁾.

Hem fet aquest resum de les esglésies perquè *en reorganitzar-se el país als segles VIII i IX es crearen moltes parròquies que s'anaren multiplicant i subdividint en parròquies secundàries o sufragànies al llarg dels segles XI i XII*. És el cas de

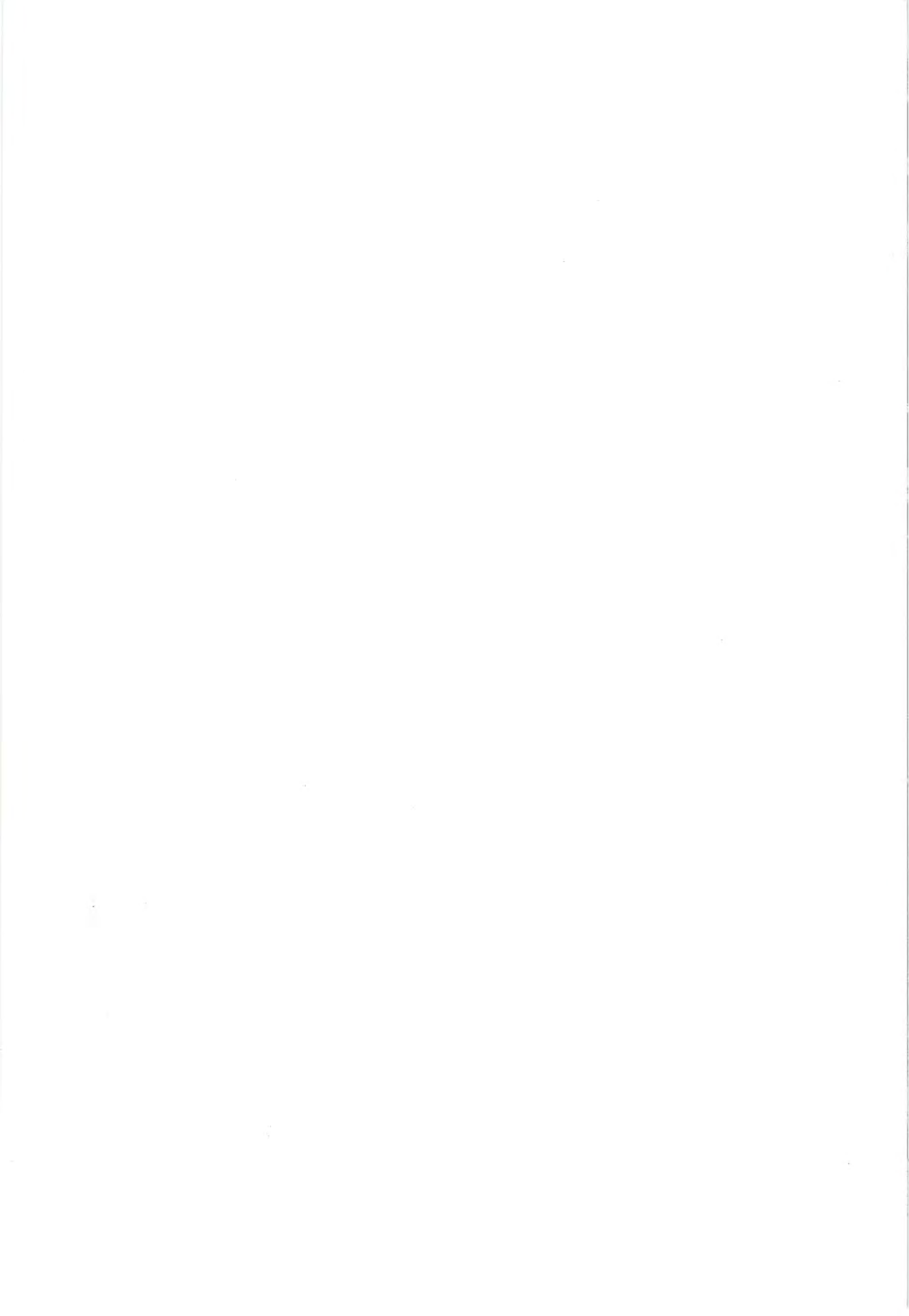
la Vall amb les 7 esglésies-parròquies, de les quals dues eren sufragànies: la de Bell-lloc de Romanyà i la de Castell d'Aro de Santa Cristina d'Aro. També perquè *les parròquies tingueren una gran importància civil i social en els segles medievals i foren la base per a la creació dels municipis moderns*.

Per aquest motiu els alous dels primers segles s'anaren convertint en parròquies, de les quals sorgiren els municipis o agregats actuals.

(687) BADIA, 1977-81, T.I, pàg. 379-380.

(688) J. BADIA HOMS, ML. RAMOS MARTÍNEZ, JA. ADELL GISBERT, *Sant Martí de Romanyà* a "Catalunya Romànica", vol. VIII: *Empordà*, pàg. 310-311, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1989.

(689) BADIA, 1977-81, T.I, pàg. 141.

QUARTA PART
APÈNDIX DOCUMENTAL

- I Senderet vengué un alou a la comtessa Garsenda (916, 8 d'octubre).
- II Permuta entre el bisbe Guiu i la comtessa Riquilda (939, 18 de gener).
- III Els comtes Ramon Borrell i Ermessenda confirmen l'alou Spanedat al monestir guixolenc (1016, 7 de maig).
- IV Donació del bisbe Pere de Girona a la canònica gironina de diversos béns, entre els quals hi ha l'església de Sant Martí de Calonge (1019, 20 de novembre i 1031, 24 de setembre).
- V Ermessenda, comtessa; Pere Roger, bisbe de Girona; Gausfred Vidal i la seva esposa Quixol, i Llandric, abat de Sant Feliu de Guíxols, edificaren comunament el castell de Benedormiens i en donaren la propietat a l'abat i monestir guixolenc (1041, 26 de maig).
- VI Ermessenda retorna a la seu episcopal de Girona diversos béns, entre els quals hi ha les esglésies de Sant Martí de Calonge i Santa Cristina d'Aro (1051-1058).
- VII Concòrdia, transacció i definició entre Ramon, comte i marquès, d'una part, i de l'altra, Ramon Seniofred, sobre els termes entre ells, això és, entre Llagostera i Solius (1057, 2 de maig).
- VIII Definició que fan els comtes Ramon i Almodis a Ramon, fill de Seniofred, sobre el seu alou de Solius, a condició que no s'hi faci cap castell ni lloc de defensa si no és amb la voluntat i llicència dels comtes esmentats (1057, 7 de maig).
- IX Testament de Bernat Gausfred de Pals, castlà del Benedormiens (1098, 29 d'octubre).
- X Donació de la castlania del Benedormiens a Ramon Gausfred per part de l'abat Esteve (1099, 19 de juny).
- XI Concessió de Ramon Berenguer III al monestir guixolenc de l'alou de Solius (1103, 30 de març).
- XII Bernat de Pals, penedit, torna al monestir guixolenc els béns que li havia pres (1103, 1 de setembre).
- XIII Testament de Riembau de Baseia abans d'anar a Terra Santa. Dóna el castell de Benedormiens —que no era seu— a Santa Maria de la seu de Girona. Testimonis: Umbert, germà; Ermessenda, esposa; Umbert, nebot; Ademar de Baseia i d'altres (1132, 12 de maig).
- XIV Concòrdia entre Berenguer de Llerç, bisbe de Girona, i Berenguer, abat de Sant Feliu de Guíxols, sobre la permuta que els monjos de Sant Feliu de Guíxols feren amb Riembau i la seva esposa Ermessenda, permuta que Riembau no havia complert (1144, 31 de maig).
- XV Judici de Bernat, sagristà de la seu, i Guillem de Calonge, jutges, sobre les disputes entre Berenguer de Llerç i els canonges d'una banda i l'abat Berenguer i els monjos del monestir de Sant Feliu de Guíxols de l'altra, sobre els drets de determinades possessions de la Vall d'Aro (1144, 9 de setembre).
- XVI Convinença entre Ramon de Sant Miquel i la seva mare, amb l'església de Girona i Arnau de Constantins paborde d'Aro, sobre uns masos situats a la Vall d'Aro (1181, 11 de març).
- XVII Per remei de les seves ànimes, Ramon Gausfred i la seva esposa Ermessenda donen al monestir de Sant Feliu diversos béns (1190, 2 de febrer).
- XVIII Sentència de Pere de Cortsaví sobre les disputes de Ramon, abat de Sant Feliu de Guíxols i Alamand canonge de Girona i paborde d'Aro (1199, 7 de gener).
- XIX Concòrdia feta per Guillem, bisbe de Girona, en la qüestió que hi va haver entre l'abat de Sant Feliu de Guíxols i Guillem de Montgrí, sagristà de Girona, sobre el port de la Corcuada, el delme dels seus peixos i altres servituds corresponents al terme del castell de la Roca de Solius (1235, 2 d'agost).
- XX Amigable sentència arbitral entre el monestir i la vila de Sant Feliu de Guíxols sobre la contribució dels guixolencs i els homes propis de l'abat a determinades obres del monestir (1277, 30 de maig).

APÈNDIX DOCUMENTAL

I

916, 8 d'octubre

Senderet vengué a la comtessa Garsenda, dins els confins de la Vall d'Aro, un alou que abans li havia comprat, que, pels límits, sabem que era Solius.

En nom de Déu. Jo, Senderet, sóc venedor a tu, Garsenda comtessa, compradora. Per aquesta escriptura de venda meva, et venc a tu en el comtat de Girona dintre els confins de la Vall d'Aro, et venc el meu alou que jo vaig comprar-te a tu, la mateixa venedora, el qual alou té com a afrontacions per orient en el riu que en diuen Llobregat i en la Pedrafita que hi ha al Prat que en diuen Adrabald i en la Pedra que en diuen Rodona i baixa fins al mar; de migdia fins a la muntanya que en diuen Torsa; d'occident en els termes que en diuen Llagostera, i de cerç en els termes de Romanyà.

Et venc el mateix alou susdit amb els seus vilars, això és, cases, corrals, horts, terres, vinyes, conreus i erms, prats, pastures, boscos, garrigues, aigües, aqüeductes, retorns de les aigües, en tot i per tot, allò que tinc o mereixo tenir dins els termes de la predita vall, tot allò que vaig comprar-te tal com ressona en l'escriptura que tu vas fer-me; així t'ho venc a tu íntegrament. I en el comtat de Barcelona en el Vallès també et venc tot allò que vaig comprar-te a tu mateixa, conreus i erms, en tot i per tot, qualsevulla cosa que om pot nomenar, tot quant jo vaig comprar-te a tu mateixa allà mateix i ressona en la meva escriptura de compra que tu mateixa vas fer-me, tot allò mateix et venc enterament amb llurs afrontacions, amb llurs entrades i sortides, pel preu de tres cents sous que tu compradora em vas donar i jo, el venedor, de present vaig rebre amb les meves mans i res del preu susdit no va quedar en poder de tu la compradora. És manifest. Ara bé; totes aqueixes coses predites que jo et venc les traspasso del dret meu al teu domini i potestat amb tota la integritat per tal que des d'ara, en nom de Déu, tinguis lliure i plena potestat de fer-ne i judicar-ne allò que vulguis, amb llurs entrades i

sortides de la propietat. I si jo el venedor o qualsevol home que vingues a rompre contra aquesta venda o jo mateix hi vingues, no ho pugui reclamar, sinó que et compongui o jo et compongui totes aqueixes coses sobredites al doble amb totes llurs millores i aqueixa venda no es pugui rompre sinó que en tot romangui ferma i estable en tot temps i en quant al calendari l'escriptura de venda era feta a l'octau de les idus d'octubre any vint-i-quatre regnant Carles rei, fill de Lluís. + Signa Senderet Aliaman, qui he fet aquesta venda i he pregat que fos firmada. + Signe Embolat Aliaman. + Signe Guiscfred Aliaman. + Signe Servo Dei Aliaman + Signe Hichila Aliaman. + Signe Salamon Aliaman. + Signe Adulf Aliaman. + Signe Gadiscle Aliaman. En nom de Crist, Genís prevere Aliaman qui he escrit aquesta venda i ho he signat el dia i any sobrescrit.

A la comtessa Garsenda li interessava acreditar que havia comprat la finca de la Vall d'Aro a Senderet, però havia perdut l'escriptura precedent. Per això el dia vuit d'abril del 923 va assolir la reunió d'un tribunal de quatre jutges, de tres eclesiàstics, onze laics i un agutzil en presència de molt de públic a l'església de Sant Segimon de la vall d'Arbúcies on vint-i-cinc testimonis van acreditar amb jurament que havien vist i sentit llegir i comprovat les signatures del document.

ACG, *Pabordia d'Aro*, llibre III, fs 2105-2110, còpia d'una transcripció del 21-VII-1411. Document i traducció facilitats pel doctor JAUME MARQUÈS el 9-XII-1981. BLANCO, 1991, pàg. 72-75, transcriu, en llatí, la totalitat del document que l'atribueix al 921.

II

939, 18 de gener

Permuta entre el bisbe Guiu i la comtessa Riquilda; ella rebé l'alou de les Hortes de Malvet i la meitat del terme de Solius; a canvi, lliurà un alou que tenia al comtat d'Empúries, dins els termes de la vila Palatiolo.

El text de les escriptures legals reclama que les permutes de terra de l'Església es facin en favor de les coses eclesiàstiques amb consentiment del bisbe i dels clergues de cadascuna església de tal forma que d'una banda en resulti un honor per a l'Església i de l'altra no sembli de cap manera que el que permuta en sofreixi un greu dispendi. Així, doncs, jo en nom de Déu, Guiu, humil bisbe de l'església gironina, considerant la justa petició de la il·lustre dama, la comtessa Riquilda, la qual ens ha demanat que li fos permutat el nostre alou que es troba en el comtat de Girona dintre els termes del lloc que en

diuen Aro (*Arazi*) per un altre alou que ella té en el comtat d'Empúries dintre els termes de la vila PALATIOLO, junt amb l'assentiment dels nostres canonges i dels altres homes bons que resideixen en el mateix lloc, donant assentiment a les justes peticions d'ella, hem decretat que aquesta escriptura de la nostra permuta sigui feta amb equanimitat i sigui legalment refermada. Així, doncs, en aquesta permuta et donem a tu, la comtessa Riquilda, el nostre alou suara esmentat de la Vall d'Aro, això és, cases, cortals, horts, terres, vinyes, molins, olivars, pesqueres, prats, pasturatges, boscos, garrigars, arbres

fruiters, aqüeductes i albellons, tot i en tot, tant allò adquirit com per adquirir. I afronten les Hortes de Malvet de part d'orient en el torrent de les Figueres, que baixa del Brell i arriba fins a l'artiga de Bonelda i des d'aquesta artiga arriba fins a l'artiga de Bojons i des d'ací va als cortals d'en Pasqual i arriba fins al mar; de migdia, pel mateix mar, va fins al Canyidell i de ponent va des del Canyidell fins a la Pedrafità que està al Prat a tocar el riu Aro i arriba fins al riu que en diuen Llobregat, puja fins a la Roca Rubia, i de cerç des de la Roca Rubia fins al Brell. Tot quant inclouen dins aqueixes afrontacions així t'ho permutem íntegrament. També els termes de Solius són d'orient en el riu Llobregat i des del riu Rubricat va dreta via per la Pedra fins al Canyidell que està a tocar el mar; de migdia en el mar fins als termes de Llagostera; de ponent va pels termes de Llagostera fins als termes de Romanyà sota l'església de la casa de Sant Esteve i de cerç afronta en els termes de

Romanyà i arriba fins al riu Llobregat. Tot quant inclouen dintre totes aqueixes afrontacions, així te'n permutem la meitat enterament. Així, doncs, entreguem aquests alous ans escrits, tal com en els mateixos termes està escrit, per a tenir perpètuament la vostra permuta i posseir-la i senyorejar-la per tal que en nom de Déu, des d'ara i en avant, tant tu com els teus successors perpètuament tingueu llicència i potestat tant de tenir-ho com de permutar-ho i vendre i també de donar-ho...

Esmentat per JAUME MARQUÈS, 1981, pàg. 207. El 9-XII-1981, Marquès ens facilità la traducció catalana del document, però només la part fins aquí transcrita, això és, la que fa referència a la Vall d'Aro. BLANCO, 1991, pàg. 75-79 publica tot el document en llatí. Ignorem on és l'original; vegeu Blanco, pàg. 76.

III

1016, 7 de maig

Els comtes Ramon Borrell i Ermessenda confirmaren al monestir de Sant Feliu de Guíxols l'alou Spanedat. Els que primer n'hi havien fet ofrena foren els comtes Sunyer i Riquilda, però l'escriptura original s'havia perdut.

Tots els terrenals estan d'acord, tot i que siguin els poders més grans, a sotmetre el cos i l'esperit a Aquell a la milícia del qual les dignitats celestials serveixen amb submissió. Per aquesta raó, doncs, en el nom de Déu, Ramon, per la gràcia de Déu comte i marquès, juntament amb la dolcíssima esposa nostra Ermessenda, comtessa, hem recordat tàcitament en el nostre cor els vestigis dels Sants Pares que menysprearen el luxe del món i els bordells, i per l'amor de Déu i el remei de les ànimes distribuïren tots els seus béns; i hem tingut present aquella paraula que havíem oït a un prudent lector: *L'almoïna allibera l'ànima de la mort i preserva el que la practica de caure en les tenebres*. Per això jo, el mencionat comte i la mencionada comtessa, donem i atorguem a la casa de Sant Feliu del cenobi de Guíxols, situat al comtat de Girona sobre la riba del mar, l'alou anomenat Spanedat, el qual és en el predit comtat dins dels termes de la Vall d'Aro i de Llagostera i a Romanyà i als Torns (*Turnes*) [creiem Torres] i a Solius, i a Fenals, i a Calonge, i a Penedes, i dins de llurs termes, el qual els antecessors nostres difunts de bona memòria, el comte Sunyer i la comtessa Riquilda, fa temps donaren al mencionat cenobi amb escriptura de donació la qual va perdre's per mera negligència, casualitat, i incúria, i fou cremada amb la infestació dels pagans i degut a aquesta ocasió, el mencionat alou va minorar-se parcialment. Tal són cases, casals, horts, hortals, arbres fruiters i no fruiters, terres, vinyes, boscos, i garrigues, molins, el conreu i l'erm, pedres i fonts, aglanars majors i menors, prats, pastures, aigües i conductes i regressos d'aigües. I l'alou té les següents afrontacions: de la part d'orient el mar; i de migdia el mar, i així arriba fins al port de Tossa; i de ponent toca també els termes de *Riuclar* i de Caldes; i de nord enllaça amb els termes d'Asclat i

arriba fins als Vancells de Romanyà i d'allí gira fins al mar. I totes aquestes coses ens pervingueren a nosaltres tant pels pares com per la dignitat reial i preceptes reials, i a Ermessenda per la meua dècima (dot). Tot el que tenim o haurem de tenir dins d'aquestes afrontacions de l'alou que anomenen Spanedat, i tot el que s'ha tret d'erm per la paraula Spanedat, i el que va aminorar-se d'allí o fraudulentament es va treure, talment donem i atorguem tot el predit alou íntegrament amb les sortides i entrades, onsevolga puguin trobar-ho, des del predit alou fins a la mencionada església, i de manera irrevocable perpètuament traspasem a llur dret, com ja els dits termes encerclen, perquè l'abat i els monjos que allí serveixen Déu i els seus successors ho tinguin i posseeixin i cada any en rebin la tasca amb mesura legítima i les redhibicions que millor puguin. Fem això per remei de les nostres ànimes i de les dels nostres pares i parents i fills i filles nostres. I si jo Ramon, el mencionat comte, o jo Ermessenda comtessa o algú de la nostra nissaga, o cap home o dona posi alguna querella contra aquesta donació escrita o volgués d'aquest mercionat alou aminorar-ne o fraudulentament treure'n quelcom, no pugui exigir res que desitgi sinó que ans que tot incorri en la ira de Déu i es vegi subjecte a les malediccions davidiques, i la seva sort sigui amb Datan i Abiron als quals la terra va absorbir vius, i sigui maranata, i rebi la *sepultura d'ase*, i a més estigui obligat a pagar el doble el mencionat alou amb els seus milloaments a la mencionada església, i d'ací en endavant aquesta escriptura resti indestructible ara i en tot temps.

Feta aquesta escriptura de donació les nones de maig de l'any dinou des que Robert, rei, començà a regnar a França. Signatura de Ramon per la gràcia de Déu comte. Signatura d'Ermessenda, comtessa,

nosaltres a la una hem fet aquesta donació junta-ment amb el nostre fill Berenguer, i hem pregat que la firmessin els testimonis. Signatura de Berenguer, fill de Ramon, comte, i d'Ermessenda. Signatura d'Udalard, mandatari, fill del difunt Gausfred. Signatura de Silvi. Signatura de Ramón, fill del difunt Olivà. Signatura de Seniofrè Bernat. Signatura de Gursa del Delmar.

Jo Guillem, jutge d'aquesta addició, que, per in-

suficiència de la vista corroboro amb el segell d'impressió, i Leustard, prevere i monjo que aquesta donació he escrit el dia i any predits.

Transcripció a CANO, pàg. 28-29 v. MARCA, col 996. BLANCO, 1991, pàg. 79-81 (creu el document del 1014, 7 de maig). Traducció de JOSEP CALZADA.

IV

1019, 20 de novembre-1031, 24 de setembre.

El bisbe Pere, a fi de construir i dotar la canònica de Girona, li donà diversos béns, entre els quals hi havia l'església de Sant Martí de Calonge amb delmes, primícies i oblacions. El document és de la primera data, amb una addició de la segona.

Troband-se reunits a l'església de Santa Maria mare de Déu de Girona els bisbes Pere, president d'aquesta església, Ermengol d'Urgell, Deodat de Barcelona, Berenguer d'Elna, Adalbert de Carcassona, Ató de Coserans i els abats Bernat de Santa Maria de la Grassa, Pere de Rodes, Llandric de Guixols, Guifred de Galligants, Amblard de Sant Quirze de Perelada, Vivà de Sant Pol de Mar i Ponç de Sant Sadurní d'Urgell, i altres molts sacerdots, en presència d'abundants ardiaques, tant de la seu barcelonina com de la de Girona, l'any de l'Encarnació del Senyor 1019, el dia 20 de novembre, els va ésser divinament inspirat que es construís per al servei de Déu i de dita Santa Maria, una casa canònica a fi d'acomplir millor l'ofici diví i tot allò que pertany al Crist.

Aleshores el sobredit bisbe Pere, amb acord de la comtessa Ermessenda i del seu fill Berenguer, comte i marquès, accedint-hi i lloant-ho tots els canonges, eclesiàstics i clergues, va donar per a la construcció i dotació de dita casa canònica el que s'escriu més avall, dient: —Jo, Pere, en nom de Crist bisbe de Girona, amb permís d'Ermessenda comtessa i del seu fill Berenguer, comte i marquès, dono per a edificar, enriquir i dotar la casa canònica en servei de Déu i de la seva mare Santa Maria, l'església de Santa Maria de Castelló amb els seus delmes i primícies i oblacions, i amb tots els seus alous, i l'església de Santa Eulàlia de Vilanova amb els seus delmes i primícies i alous, i l'església de Santa Maria d'Agullana amb totes les seves pertinences, i l'església de Sant Sadurní d'Arenys [d'Empordà] amb totes les seves pertinences. I al comtat de Besalú, l'església de Sant Pere de Montagut amb totes les seves pertinences, i l'església de Cursavell amb totes les seves pertinences, i l'església de Llorona, i les altres parròquies i alous que Miró, vescomte de Besalú, tenia quan va morir i consta que són del dret de Santa Maria amb totes les seves pertinences, i l'església d'Ordis i el fisc de Llebrers amb delmes i primícies i totes les seves pertinences. Totes les coses sobredites que es troben en comtats aliats, jo, sobredit Pere bisbe de Girona, talment les dono i lliuro a l'esmentada casa canònica, com la ja dita seu de Santa Maria les ha de tenir o les té en comtats aliats.

A més, jo Ermessenda i Berenguer comte i Pere bisbe, donem a l'esmentada canònica l'església de Sant Martí de Cassà amb delmes i primícies i totes les seves pertinences, i l'església de Sant Martí de Calonge amb delmes i primícies i oblacions, i l'església de Sant Julià de Corts amb totes les seves pertinences, i l'alou que Bremon vescomte devia a la predita canònica, alou que és al comtat de Girona, a la vila de la Pera, i el mas de Fontadeta amb totes les seves pertinences, i la meitat de l'església de Santa Llogaia de Parets, és a dir, tot allò que pertany a aquesta església, l'alou de Ferrerons i Rovirans amb totes les seves pertinences i la meitat de la parròquia de Sant Feliu de Parlavà amb totes les seves pertinences, i quatre molins que l'arxiprest Guitard tenia, i jo Arnust dono i concedeixo a dita canònica la meitat dels delmes de la parròquia de Sant Esteve que és baix l'apèndix de Sant Martí de Romanyà, que en altre temps Sonifred Guitart tenia per mà del dit Arnust a la parròquia de Sant Amanç amb totes les seves pertinences, i l'església de Sant Martí de Campmajor amb totes les seves pertinences, i la parròquia de Sant Mamet de Riumorts amb totes les seves pertinences, i la meitat de l'església de Sant Martí de Llémna, i la parròquia de Sant Andreu de Mata.

Tot això sobredit que donem a aquesta casa, li ho consignem perennement i íntegrament per rentar les nostres malifetes i pel bé d'ànima del senyor Ramon comte, a fi que amb la protecció dels sobredits bisbes perduri establement i sense convulsió. I totes les altres coses que el bisbe de Girona, o per propietat seva o de Santa Maria de la predita seu, amb consentiment meu o del meu fill Berenguer o d'algun comte de Girona va donar a la ja dita casa canònica, li perdurin sense perjudici i protegides pel vigor de les lleis. Semblantment manem a propòsit de les coses que qualsevol persona d'un i altre sexe i de qualsevol condició hagi donat justament.

I si, cosa que no creiem, alguna persona d'un o altre sexe o de qualsevol condició, volgués prendre quelcom o tot el que ha estat dit més amunt de la predita canònica, o de les coses que pugui adquirir en endavant, nosaltres bisbes sobredits Pere, Ermengol, Deodat, Berenguer, Adalbert, Ató i els

abats sobredits l'excomuniquem, l'allunyem de les portes de la santa Església fins que doni satisfacció als canonges de l'esmentada casa i esmeni allò que va fer infidelment. I si, menyspreés de donar satisfacció digna, tingui participació amb Judes Iscariot a l'infern, no se'l rebí mai mentre visqui a la comunió i cremi després de la mort a les flames venjadores. I a fi que tot això resti ben firmat, ho hem corroborat amb els nostres noms i signatures i hem pregat que es confirmés.

Semblantment jo Pere, bisbe predit, et dono a tu, Ramon, prepòsit, per obediència de la mateixa canònica, de tot allò que el Senyor m'ha de donar de l'haver de Santa Maria, de 1.000 sous, 100, i de 500, 50, i de 400, la desena part, que et concedeixo per al servei de Déu i de Santa Maria; tal com resta confirmat, talment t'ho concedeixo durant la teva vida i la meva.

Jo també, el sobredit Pere, després que el document d'aquesta donació ha estat confirmat, com més avall pot veure's, amb el desig de donar quelcom a la predita canònica, dono l'església de Sant Genís de Monells amb delmes i primícies i totes les seves pertinences, i tot l'alou que fou d'Adaltrudis, situat a Monells, que ella concedí a la casa de Santa Maria amb totes les seves pertinences i adjacències, i em plau de confirmar-ho amb el meu nom.

Jo Hug, per gràcia de Déu comte d'Empúries, dono i concedeixo el cens de dos *carabi* a la ciutat d'Empúries, que em pertany i m'ha de pertànyer com a comte d'aquella terra; dono, doncs, a Déu i a la canònica de la seu de Santa Maria de Girona el sobredit cens i, tot allò que altres persones de la mateixa terra van donar, ho dono i consento per a la salvació de la meva ànima, dels meus fills i de la meva esposa.

Hug, comte, que he firmat donant aquest cens i consentint. Pere, prevere, testimoni. Adebrand, prevere, testimoni. Adalbert, prevere, testimoni.

Fou fet això l'any 25 del regne de Robert, rei.

Pere, bisbe. Jo Benet, de la santa catòlica apostòlica i romana església, confirmo aquest escrit, i mano amb autoritat apostòlica en nom de Déu que valgui eternament. Berenguer, comte. Reibald, arquebisbe d'Arles. Ermessenda, comtessa, per gràcia de Déu, nosaltres que hem fet amb bon ànim aquesta donació i preguem que sigui firmada. Pere, bisbe. Guillem, bisbe. Ermengol, encara que indigne,

bisbe. Berenguer, bisbe de la santa seu d'Elna, confirmo de grat el que és escrit més amunt. Adalbert, bisbe de Carcassona. Deodat, bisbe de Vic per gràcia de Déu, confirmo tot l'anterior escrit. Ramon, ardiaca de Barcelona. Vives, encara que indigne, abat del cenobi de Sant Pol de Mar. Gaufred, abat per gràcia de Déu. Ponç, encara que indigne, abat del cenobi de Sant Sadurní [de Tavèrnoles] d'Urgell. En nom de Déu, Llandric, abat. Gaufred, bisbe de la santa primera església de Narbona, ho confirmo.

Dono també jo, Pere, bisbe, la parròquia de Navata amb totes les seves pertinences, i el seu feu o fisc de Crespià i els quarts de Sant Esteve de Bas i les meitats de les *basas* (potser "cases") de Bàscara, i l'església de *Fonticulo* i les seves pertinences.

Ponç, levita i cabiscol, dono i concedeixo l'alou de Puig Alt, amb límits i termes i amb les seves afrontacions, a la canònica de Santa Maria.

Oliba, bisbe de la santa església de Vic, encara que indigne, confirmo el que ha estat dit.

Després de tot això, jo el predit Pere, bisbe, he estatut i confirmat junt amb els clergues de la predita seu, que de totes les coses mobles i immobles que jo Pere haig d'adquirir del bisbat de Santa Maria, en dono i concedeixo la tercera part a Santa Maria, de tal manera que d'aquesta tercera part se'n facin dues parts per a la restauració de la predita església i l'altra tercera sigui de la mateixa canònica.

Fou feta aquesta addició el 24 de setembre de l'any de l'Encarnació del Senyor 1031, l'any 36 del regne del rei Robert.

Emili, bisbe, ho confirmo. Hug, bisbe de l'església d'Uzés, ho confirmo. Froteri, bisbe de Nîmes. Pere, bisbe. Esteve, bisbe d'Agde. Guillem, per gràcia de Déu, bisbe d'Urgell. Bernat, per gràcia de Déu, bisbe. Berenguer, per gràcia de Déu, bisbe de Girona, he confirmat això, que he jurat.

Senyal de Ponç, dit Bofill, clergue i jutge, escriptor d'aquesta donació.

ACG, pergami original, carpeta 2, núm. 36. Còpia del segle XIII a ADG, *Cartoral de Carlemany*, pàg. 32b-36a i 29b-32b. J.M. MARQUÈS, 1987-1993, pàg. 178, núm. 79. Traducció del mateix J.M. MARQUÈS.

V

1041, 26 de maig

Ermessenda, comtessa; Pere Roger, bisbe de Girona; Gausfred Vidal i la seva esposa Quíxol, i Llandric, abat de Sant Feliu de Guíxols, acordaren que el castell de Benedormiens quedés propietat de l'abat del monestir guixolenc i dels seus successors; també li donaren diverses propietats per cobrir les despeses que el castell comportava.

Sia conegut de tothom com la senyora Ermessenda, comtessa, i el senyor Pere Roger, bisbe de Girona, i Gausfred Vidal, amb la seva esposa Quíxol, i també el senyor Llandric, abat de Sant Feliu de Guíxols, juntament amb els seus monjos, es reuniren a l'església de Santa Cristina de la Vall d'Aro on, en determini pres d'acord, ordenaren que

el castell anomenat Benedormiens, edificat comunament per tots ells, fos custodiat sempre per cavallers o per infants, de nit i de dia, a fi que tots els homes habitants des de Calonge fins al monestir de Sant Feliu poguessin viure lliures d'invasions dels pagans; feta aquesta disposició sobre l'esmentat castell, pactaren que es donaria la seva custòdia a una

persona laica que no hagués causat cap dany als promotors o a llurs homes. Després d'una no petita discussió, essent-hi tots, encomanaren la custòdia del castell amb totes les seves pertinences sota el dret i la potestat del monestir de Sant Feliu de Guíxols i també de Llandric, abat, i dels seus monjos i també de tots els seus successors, i l'entregaren perquè fos tingut perpètuament per mitjà del seguit de condicions que segueixen:

EN NOM DEL DÉU SUPREM: Jo Ermessenda, comtessa, i jo Pere Roger, bisbe de Girona, donem a Déu i al monestir de Sant Feliu de Guíxols i a tots els seus abats i monjos que allí habitaran, perpètuament, totes les dècimes i primícies i totes les altres coses que nosaltres posseïm o devem posseir o bé algun altre home que ho tingués per nosaltres de la parròquia de Santa Cristina de la Vall d'Aro amb el castell de Benedormiens, sòlidament i sense cap retenció amb les eixides i les seves entrades, a fi que custodiïn l'esmentat castell des del port de Pinell fins el port del Castellar com també el camí que sortint del monestir i passant per les Canyelles i pel pla i el coll de Sant Pol fins a la parròquia de Santa Maria de Fenals va fins al Ridaura i descendeix pel mateix camí esmentat per tots els llocs fins al mar. I del nostre dret o del dret de Santa Cristina ho passem al dret i domini de Sant Feliu i de tots els homes que hi habitin, perpètuament.

Així mateix també jo l'esmentat Gausfred Vidal, i jo la seva esposa Quíxol donem a Déu i al monestir de Sant Feliu de Guíxols tot l'alou que nosaltres posseïm a la parròquia de Santa Cristina de la Vall d'Aro des del port de Pinell fins a l'esmentat castell

amb les dècimes i primícies de l'esmentat alou. També [donem] el pedit castell amb els closos i els masos, [tot]seguint el camí que surt del monestir i passa per les Canyelles i pel pla i pel coll de Sant Pol contra [enfront]Fenals i acaba directament en el Ridaura i baixa del mateix camí en tots els llocs fins el mar; i també tots els closos i masos que nosaltres havíem donat per a la custòdia de dit castell en el mar com en les cases dels homes nostres que habiten en la parròquia de Santa Cristina i de Santa Maria de Fenals a fi que l'esmentat abat faci custodiar sempre l'esmentat castell, i entreguem i traspassem el domini del nostre dret al poder de Sant Feliu sense cap retenció. Si algú volgués recórrer contra aquesta escriptura o a defraudar-la que no li sigui possible de fer-ho, ans totes aquestes coses sobredites siguin compensades en el doble a l'esmentat Sant Feliu. Fet aquest acte el 7 de les calendes de juny de l'any desè del rei Enric. Sig+ d'Ermessenda, per la gràcia de Déu comtessa. + Pere bisbe; sig + ne de Gausfred Vidal, sig + ne de Chíxol, els quals hem manat fer aquesta escriptura. La firmem i preguem als testimonis que firmin: Ramon, comte. Eneas Mir. Sig + ne d'Ermengol Bernat. Sig + ne d'Umbert Odó. Sig + ne d'Artuscum. Sig + ne de Gausfred Segari. Adroer, prevere que ha escrit això el dia i l'any esmentat.

CANO, pàg. 32v-34. MARCA, 1688, col. 1083. HURTEBISE, pàg. 42 i 43. Traducció de GABRIEL ROURA.

VI

1051-1058

La comtessa Ermessenda, en bé de l'ànima del seu marit Ramon Borrell, retornà a la seu de Girona tots els béns que el comte retenia, entre els quals s'esmenten les esglésies de Sant Martí de Calonge i de Santa Cristina d'Aro.

En nom del Senyor i salvador nostre Jesucrist. Jo Ermessenda, per gràcia de Déu comtessa, tenint present la fragilitat de la meua vida, i amb temor de la pena de l'infern, per Déu i la seva benaurada mare Maria i per remei de l'ànima del meu marit Ramon, de la meua ànima i dels fills i de tots els meus parents, torno a l'esmentada Mare de Déu i a la seva seu en poder del bisbe d'aquesta, Berenguer, totes les esglésies i drets fiscals, tots els feus legals, totes les terres i masos i tots els alous amb allò que els pertany i totes les coses que jo, Ermessenda, tinc i he tingut de qualsevol manera del bisbat de Santa Maria de dita seu, i que homes i dones tenen o han tingut per mi. I aquestes són les coses que retorno íntegrament i sincera a la Mare de Déu i al seu bisbe esmentat.

Primerament jo Ermessenda, de grat i per voluntat espontània, retorno la torre de Palau amb totes les seves pertinences, i retorno la torre de Púbol amb la seva església i amb totes les pertinences que pertocuen a les dites torre i església. I retorno l'església de Sant Isidor amb la Pera, amb totes les seves pertinences, i l'església de Sant Feliu de Beuda

(sic: Boada) amb totes les seves pertinences, i l'església de Pals amb totes les seves pertinences i l'església de Sant Sadurní de Salzet amb tots els seus apèndixs i totes les seves pertinences i l'església de Sant Joan de Foixà amb totes les seves pertinences, i les esglésies, amb totes les seves pertinences que Ramon, ardiaca de Barcelona, va posseir, és a dir, l'església de Guialbes amb totes les seves pertinences, l'església de Sant Sadurní de Vilafreser amb totes les seves pertinences, i les esglésies amb la fortalesa que va tenir Odó Maçot amb tots les seves pertinences, drets fiscals i alous, i l'església de Sant Vicenç de Camós amb totes les seves pertinences i drets fiscals, i l'església de Sant Martí de Riudellots [de la Creu] amb totes les seves pertinences, i l'església de Sant Martí de la Mota amb totes les seves pertinences; i les esglésies que té Eneas i que deu a dita seu, i l'alou de Montpalau amb totes les seves pertinences i amb el seu castell, i l'església de Sant Martí de Palafrugell, amb totes les seves pertinences i apèndixs, i l'església de Sant Martí de Calonge, amb totes les seves pertinences, i l'església de Santa Cristina d'Aro (Araza), amb totes les seves perti-

nences, i l'església de Sant Feliu de Llagostera amb totes les seves pertinences, i l'església de Sant Esteve de Caldes amb totes les seves pertinences, i l'església de Montrodon (*Montisrotundi*) amb els seus alous, drets fiscals i pertinences totes, i l'església de Gualta amb totes les seves pertinences, i l'església de Llabià amb totes les seves pertinences, i l'església de Paret Rufí amb totes les seves pertinences, i l'església de Viladesens amb totes les seves pertinences, i l'església de Santa Llogaia de Parets amb totes les seves pertinences, i el castell de Blanes amb les seves pertinences que pertanyen a dita Santa Maria, i l'església de Santa Cecília de Montcalb amb totes les seves pertinences, i l'església de Vilamalla amb totes les seves pertinences i l'església de Fellines amb totes les seves pertinences, i l'església de Pineda amb l'alou i les seves pertinences, i l'església de Montfullà amb les seves pertinences i l'església de Bescanó amb les seves pertinences i l'església de Sant Pere de Llorà i la possessió d'Anglès.

Jo, sobredita comtessa Ermessenda, dono les

coses damunt dites de manera íntegra i sencera a dita Santa Maria i a la seva esmentada seu i a tu, Berenguer, pontífex referit, de qualsevol manera que les tingui i que homes i dones les tenen o han tingut per mi, i tot allò que jo vaig prendre del dret propi i senyorial de dita seu, pel meu consell i enginy jo predita comtessa les torno i restitueixo al dret propi de la dita seu i al teu, predit Berenguer. A més, totes les altres coses que ara no han estat anomenades i que tinc, he tingut i de qualsevol manera, fet i intenció han estat preses per mi, les que recordo i les que no recordo, de qualsevol manera que hagin vingut al meu dret, votiva i lliurement les restitueixo a la dita seu i a tu, Berenguer, de manera que ningú les tingui i posseeixi contra Santa Maria i contra la teva voluntat, Berenguer bisbe predit, per cap ordre meva.

ADG, JM. MARQUÈS, 1987-1993, pàg. 239, núm. 120. Traducció del mateix J.M. MARQUÈS.

VII

1057, 2 de maig

Definició i determinació entre els comtes Ramon Berenguer I el Vell i la seva esposa Almodis, d'una banda, i Ramon Seniofred de Solius, de l'altra, sobre els termes del fisc de Llagostera, a causa del gran i màxim dubte que havia sorgit entre ambdues parts.

Sigui coneguda de tothom, tant presents com futurs, la definició i determinació que fou feta entre el senyor Ramon, per la gràcia de Déu comte i marquès, i dona Almodis, per voler de Déu comtessa, i Ramon Seniofred de Solius sobre els termes, confins i límits legítims i íntegres del fisc comtal de Llagostera, a causa del gran i màxim dubte que havia sorgit entre nosaltres mútuament, sobre els esmentats termes de dit fisc. Per això ha sorgit entre nosaltres aquesta disputa perquè l'alou de l'esmentat Ramon Seniofred és contigu i veí i originava certa confusió amb el predit fisc comtal a la part oriental, de migdia i occidental.

Per aquesta causa l'esmentat comte i comtessa, convocats els òptims i nobles barons, el senyor Ponç Grau, vescomte; i el senyor Umbert Odó; i dom Bernat, abat de Sant Feliu de Girona; i dom Bernat Joan; i Guillem Seniofred, clergue; i Amat Ratfred; i els jutges Guillem March, i Guillem d'Ullà; i Ramon Guifred; i Guitart levita, per jutjar i dilucidar i determinar els esmentats termes del dit fisc amb consentiment i comú ànim de pacte, l'esmentat comte i comtessa i els esmentats Ramon Seniofred amb els esmentats nobles barons i jutges, establiren i definiren i determinaren que aquests termes fossin fixes i immobibles segons llei eterna entre el fisc comtal i l'alou de Ramon Seniofred a fi que des d'avui i per tot temps no sorgeixi cap més dubte entre els prescrits termes i contenció.

El primer terme de l'esmentada terra comtal de Llagostera és, a la part de sol ixent el riu de Pruneres, tal com corre i va cap a les aigües de l'Aro. L'altre terme es troba a la part de migdia de les esmentades aigües de l'Aro que separen i divideixen

la citada terra de patrimoni comtal i l'alou de Ramon Seniofred separant els termes de Solius i els termes de Panedes, parteix i travessa fins a les aigües del torrent de Maçanera que hi corre en temps de pluja i el seu torrent, segons puja fins a la font de l'Oliviera i el terme de l'alou de Sant Feliu de Guíxols, puja fins al terme de ses Tallades i baixa fins al torrent de Llinars; aquest torrent de Llinars separa i entra en el camp comtal de Tueda, sobre el qual el comte hi té la tasca i el delme, i així va des de l'esmentat torrent de Llinars directament fins al terme d'Espodola, de patrimoni comtal; i la terra de patrimoni comtal de Llagostera i l'alou de Sant Feliu de Guíxols separen i divideixen la propietat de Ramon Seniofred, entrant en els termes de Torres i ses Tallades per la part de ponent, segons els esmentats límits els quals separen, divideixen i determinen l'esmentat fisc comtal i l'alou de Ramon Seniofred, ja citat, i l'alou de Sant Feliu, per mitjà de les aigües, torrents i límits.

Jo, l'esmentat Ramon Seniofred, així evacuo i defineixo l'esmentat fisc de Llagostera i tots els seus termes, homes i drets que tinc dintre aquests termes de dit fisc, a vosaltres els dits Ramon comte i Almodis comtessa, de manera que des d'avui i per sempre posseïu, amb seguretat i quietud els termes de l'esmentat fisc i el mateix fisc tal com aquests termes dels esmentats queden definits i de forma patent determinen el predit fisc. I si jo, Ramon Seniofred, vingués contra aquesta definició i contra la definició de dits termes i la seva evacuació, pagaré el doble de totes les coses a vosaltres esmentats, comte i comtessa, i així permanenceix ferma aquesta definició per tot temps. I si la meva descendència o qualsevol altra persona actués contra

aquesta definició, semblantment us compensi a vosaltres i a la vostra descendència. Feta aquesta present escriptura de definició i de delimitació a dos del mes de maig de l'any 26 del regnat del rei Enric. Signe de Ramon Seniofred, que aquesta renúncia, conveni i determinació he fet i amb el signe d'un punt he firmat i he demanat que firmessin els testimonis. Signe de Berenguer, fill del citat Ramon. Barnat Joan, clergue. Berenguer, abat. Guitard, levita i jutge. Signe de Guillem Barnat de Claramont. Signe de Bernat Gombau. Signe de Guillem Ramon de Camarassa. Signe de Guillem Mir. Signe de Ber-

nat Ermengol. Signe de Seniofred de Liban. Signe d'Arnall Bosom. Signe de Pere Bernat de Cornellà. Signe de Guillem Ramon de Totela. Pere, prevere, que aquest acord i renúncia ha escrit, amb lletres sobreposades on diu "posteritati" i ho he subscrit, el dia i l'any més amunt expressats.

ACG, *Liber Privilegiorum del monestir de Sant Feliu de Guíxols*, pàg. 23 superior i 15 inferior, car hi ha més d'una numeració. Traducció de GABRIEL ROURA.

VIII

1057, 7 de maig

Definició i delimitació que fan els comtes Ramon i Almodis a Ramon, fill de Seniofred, sobre el seu alou de Solius, a condició que no s'hi faci cap castell ni lloc de defensa si no és amb la voluntat i llicència dels comtes esmentats.

En nom de Crist. Jo Ramon, per la gràcia de Déu comte i marquès, i jo Almodis, per la voluntat de Déu comtessa, som definidors i delimitadors per a tu Ramon, fill de Seniofred, de Solius. És cert i manifest el que ja et vam declarar sobre els termes de nostre fisc de Llagostera, essent presents molts homes nobles, ço és, Ponç fill de Gerald i Humbert fill d'Odó i Berenguer, abat, i Bernat fill de Joan i Guillem fill de Seniofred, clergue, i Amat fill de Jotfred, i els jutges Guitard fill d'Arnau i Guillem fill de Ioland i Guillem fill de Marc. Per tant és prou conegut que ja vam definir i determinar i establir els termes entre tu i nosaltres, és a dir, entre el nostre fisc i el teu alou. Per això, et fem aquesta definició i delimitació de Solius amb els seus termes i les seves terres amb els seus límits, exceptuant que no tinguis ni construeixis cap castell ni lloc de defensa ni torre dintre els termes establerts sense el nostre assentiment i voluntat, i exceptuant el dret de pasturatge que no ha de sortir de la franquesa que fou d'en Vidal i els seus hereus, i exceptuant l'altre de Sant Feliu de Guíxols, que té i ha de tenir, al qual conservem el seu dret i domini. Aquests són els límits de Solius: per la part oriental limita amb la riera de Mordanyac i amb la roca que hi ha al prat de Rabal i amb la pedra sobre l'altra; per la part de migdia amb Espodola; per la part d'occident limita amb les Tallades i amb la riera Maçanera i amb el seu torrent i amb la font d'Olmeda i amb el camp comtal de Tueda i amb el torrent de Llinars; per la part nord limita tot el que s'ha dit amb el Ridaura, que està en el límit entre nosaltres i tu per aquest costat junt amb l'esmentada riera Maçanera, i des

de la mateixa part nord confronta amb la Pedra Fixa. Tal com s'enclou i es conté tot el que ha estat dit dintre els ja dits quatre límits, nosaltres els abans escrits comte i comtessa així definim i establím Solius amb els predits límits i termes, i els còrrecs amb els termes i límits establerts, excepte allò que més amunt hem exclòs perquè des del dia i temps d'avui posseeixis tranquil·lament i pacíficament tot el predit, tu i la teva posteritat per sempre. I en el cas que nosaltres els prescrits definidors i delimitadors o la nostra posteritat ens posessim contra aquesta definició i establiment, haurém de reintegrar el doble o haurà de reintegrar-ho la nostra posteritat a tu, Ramon, o a la teva posteritat; i finalment que sigui estable aquesta definició de límits per sempre. Feta l'escriptura de definició i delimitació i trasllat a les nones de maig de l'any 26 del regnat d'Enric, rei. Ramon, comte. Almodis, comtessa. Berenguer, abat. Bernat fill de Joan. Guitard, levita i jutge. Signatura d'Adalbert fill d'Ervigi. Signatura d'Odó. Signatura de Guillem fill d'Arquimbald. Signatura d'Ermemir fill de Crispí. Signatura de Pere. Signatura d'Arnau fill de Bosó. Signatura de Gausfred fill de Ramon. Signatura de Dalmau fill de Gibert. Signatura de Pere fill d'Adalbert. Pere, prevere, que he escrit i subscrit aquesta definició i delimitació i trasllat en el dia i any predit.

ACA, Pergamí núm. 203 de Ramon Berenguer I. MIQUEL, 1945, I, pàg. 411-412. Traducció de JOSEP CALZADA.

IX

1098, 29 d'octubre

Testament de Bernat Gausfred de Pals, castlà del Benedormiens. Tutors i almoiners: la seva esposa Estefania, el seu fill Oliver, Bernat Guillem, Berenguer Arnau i Bernat Ramon.

Com sigui que ningú que visqui en la carn pot fugir de la mort. Per tant, en nom de Déu, jo, Bernat

Gausfred, temo morir i faig el meu testament i entregant el meu cos vestit amb hàbit monacal, en

poder de Déu omnipotent i de Sant Benet i del Santíssim Feliu màrtir i del senyor abat Esteve, ordeno la meua voluntat i elegeixo tutors i almoners meus la meua esposa Estefania i el meu fill Oliver i Bernat Guillem i Berenguer Arnau i Bernat Ramon als quals prego que distribueixin totes les meves coses, mobles i immobles, tal com ho deixo escrit: Primerament concedeixo entre l'església de Sant Pere i Berenguer, capellà de la mateixa església [probablement de Pals], deu ovelles i als domers de l'esmentada església tres ovelles. Al cenobi de Sant Feliu de Guíxols on entrego el meu cos, concedeixo aquells closells (*clausellos*) que són al costat de la condolina de Sant Feliu que es troba en el lloc que anomenen Sant Pol (*Santum Paulum*) perquè siguin treballats fins al mateix port. I aquell violari que posseeixo a Tueda, des de la figura *Loral* tal com passa directament pel mateix camí o sobre les roques i retorna contra la part oriental al costat de la riera que anomenen Vilartagues (*Vilartagar*), i arriba fins a aquell camí que va a Eroles i acaba en aquell terreny plantat d'Adelaida que fou muller de Bernat Arnau, de Crota, i va fins a la mateixa condolina de l'esmentat Sant Feliu de Canyelles o en el mateix estany i també en el mar i també tots els ports, Canyelles i Castellar, amb les seves servituds, excepte l'honor de Sant Pol que retinc a favor d'Oliver durant tota la seva vida.

No solament el [violari] que toca el mar, sinó també el castell, amb les seves pertinences, que anomenen Benedormiens amb els seus boscos, camps i també les vinyes que es troben dintre aquests termes fins a aquella esmentada *figuera*. I tot aquell dret i alberg que posseeixo a la vila de Bufaganyes (*Bufagraies*) i en els seus termes. També en aquelles cases que es troben allí i també en el treball dels homes tant com allí ho posseeixo per violari o qualsevol altres títols sense cap retenció ho entrego i ho deixo a Sant Feliu, excepte la meitat que posseeixo per violari des del mas de Ramon Guifred (*Guifredi*) amb les seves petites bordes que pertanyen a aquest mas; i dues eugues i un parell de bous i cinc porcs i una tercera part de l'ordi i de forment i un bocoi de vi del millor que posseeixo a l'església de Santa Maria. I a Pere Bernat, fill meu, deixo l'alou que tinc en el pla de Vernedes (*Vernetis*). I a l'esmentat fill meu Pere, el mas que posseeixo, amb les seves bordes, que li vaig donar jo mateix espontàniament i de grat. I al meu fill Ramon Bernat,

aquell alou que posseeixo a Calonge i que tenia per mi Aldegari Gausfred.

L'altre honor meu, és a dir el castell de Pals amb tots els seus termes i pertinences i feus que tinc en tots els llocs comtals, vescomtals i també episcopals o per alguna persona secular i totes les meves batllies i franqueses que posseeixo en tots els llocs i tots els meus alous que posseeixo al comtat de Barcelona i el Penedès i al de Girona, és a dir, a Fenals i a Calonge que té en Dalmau Matfred i l'alou de Llaneres (*Laneras*) i en tots els llocs que posseeixo justament, excepte l'alou d'Aro que el vaig donar per escriptura de donació a Estefania, esposa meua, ho concedeixo al meu fill Oliver. I que l'esmentada Estefania, esposa meua, tingui i posseeixi juntament amb l'esmentat Oliver i amb els altres fills meus tot aquest meu honor i sigui, des d'ara, senyora honorària sense el domini d'ells [dels fills] ni cap mena de lligam tots els dies de la seva vida. Però si succeís entre Oliver i la predita mare seva que no poguessin viure tots junts, cosa que tant de bo no succeeixi, ella tindrà tot aquell alou que li vaig donar a la Vall d'Aro, tal com consta a l'escriptura de donació i el posseeixi tots els dies de la seva vida; després de la seva mort, retorni al meu fill Oliver. El millor *Estal* que posseeixo, passi a Santa Maria [de Castell d'Aro] i la meitat de la sagrera de la predita església i la meitat de l'esmentat alou. L'altra meitat, passi a potestat i domini de l'esmentada Estefania de manera que, des d'ara, tingui poder d'ordenar el que vulgui. Entretant, l'esmentat Oliver tingui del predit alou, de part dels cavallers que allí hi ha, hostes i cavalcades i també la terra fiscal vella (*Fevum vetulum*).

Això és fet el 4 de les calendes de novembre [29 d'octubre] de l'any 39 del regnat del rei Felip [1098].

Sig+ne de Bernat Gausfred, qui he manat fer aquest testament, he firmat i he pregat els testimonis que el firmessin. Sig+ne de Bernat Oliva. Sig+ne de Bernat Ramos. Sig+ne de Guillem Oliví.

Landuí (*Landuinu*), prevere, que he escrit aquest testament, amb lletres esmenades i sobreescrites, en el dia i l'any prefixats.

ACG, pergami original núm. 125. ROURA, 1985, núm. 125. Traducció del mateix ROURA. MARTÍ, 1987, pàg. 586-589. BLANCO, 1991, text llatí a pàg. 97-99.

X

1099, 19 de juny

L'abat Esteve, del monestir de Sant Feliu de Guíxols, per tal de contrarestar el poder d'Oliver Bernat, donà la castlania del Benedormiens a Ramon Gausfred, mentre pogués lluitar i dur les armes.

Sigui conegut per tots els que ho vegin o bé ho sentin que l'abat Esteve de Sant Feliu de Guíxols i els monjos del mateix lloc discutiren i pledejaren amb Ramon Gausfred i els seus parents i amics, és a saber, Grivau, Odó, Arnau, Amicar, Ramon Gausfred i altres parents seus, a causa de la castla-

nia del castell de Benedormiens i de la convinença que féu d'aquest castell, és a saber d'estada i de ronda i d'altres serveis, que el pare de Ramon Gausfred, Guillem, havia jurat fer. La resolució d'aquest plet és aquesta: el predit abat concedeix al dit Ramon l'abans anomenat castell i li dona per castlania des

del torrent sota la figuera local, les tasques de pa i de vi de la part d'Aro com abans eren, i les rondes de Fenals i de Crota i les imposicions sobre el peix i la meitat del que pertanyés a dit castell per les artigues, o sigui de les tasques, si ell fa estada tostemps al castell i fa tot el servei que per ell ha de fer fidelment. D'altra banda jo, el predit Ramon, estic d'acord a fer estada i ronda i tot servei que ha de sortir de l'anomenat castell, a Sant Feliu de Guíxols i al seu abat Esteve i als seus successors fidelment, com dalt és dit, tots els dies de la meua vida, mentre pugui lluitar i dur les armes; mentrestant estic d'acord a posar a dit castell un home capaç si l'abat li prepara un habitacle; però si jo refusés fer totes aquestes coses, declaro i lliuro tot això en poder de Sant Feliu de Guíxols i sota el seu domini.

Fet el dia XIII de les calendes de juliol de l'any XXXVIII del regnat del rei Felip (19 de juny del 1099).

Seny+al de Ramon Gausfred, que vaig fer aquesta convinença, la vaig signar i vaig pregar que fos signada. Seny+al d'Erimbau Odó. Seny+al de Ramon Gausfred. Seny+al de Gafarnichs (?). Seny+al + d'Esteve, per la gràcia de Déu abat de Guíxols. + Bernat, monjo. + Udaldard, monjo.

Senyal de Pere, prevere que, havent-li estat demanat, escrigué aquest document el dia i l'any abans dits.

CANO, 1606, pàg. 43-44. GRAHIT, 1874, pàg. 211. Traducció de GASPAR FELIU i MONTFORT.

XI

1103, 30 de març

Ramon Berenguer III concedí (potser seria millor confirmà) al monestir guixolenc l'alou dit de Solius, plaçat parcialment a la parròquia de Solius i en part, a la de Sant Feliu de Llagostera.

En nom de Crist. Jo Ramon, per la gràcia de Déu comte i marquès, conjuntament amb la meua estimada esposa, concedim i donem a Déu i al monestir de Sant Feliu de Guíxols tot l'alou que tenim i ens correspon a la parròquia de Santa Agnès de Solius i tot allò que pertany a dit alou en la parròquia de Sant Feliu de Llagostera, tal com l'aigua del riu d'Aro limita des del punt on neix fins al mar, per la nostra salvació i la remissió dels nostres pecats i els de tots els pecadors; el qual alou sota l'imperi de Crist, summe rei, i del predit monestir i tots els seus abats i monjos que hi serveixen Déu, els el concedim d'avui i per sempre en expiació: i del nostre domini el lliurem i retem en el seu poder i domini amb tot allò que li pertoca, tal i com nosaltres ho tenim o altres homes ho tenen per nosaltres, sense cap restricció, perquè ho tinguin segurament i lliurement. En compensació hem rebut de l'abat Esteve i dels seus monjos, que ens han demanat dignament que ho acceptéssim, una mula de valor de vint unces d'or. Al mateix temps, fermament i sens dubte refermem tots els predis o donacions que qualsevol dels venerables comtes predecessors nostres, és a saber, el comte Sunyer i la comtessa Riquilda, i Ermessenda i el seu espòs Ramon, oferiren i certament donaren a aquest monestir del sant màrtir Feliu en remei del seus pecats i salvació i descans de la seva ànima; i decretam que romanguin per sempre sota l'autoritat del predit monestir. I perquè

aquesta escriptura tingui més fermesa, preguem al senyor Bernat, bisbe de Girona, que tingui cura de subjectar amb el vincle indissoluble de l'anatema tots aquells que intentin anular o contradir aquestes determinacions nostres: i a més qualsevol que intenti trencar o defraudar aquesta escriptura, que no ho pugui aconseguir i que doni com a composició el doble de tot això.

Fet el dia III de les calendes d'abril de l'any XLIII del regne del rei Felip (30 de març de 1103).

+ Arnau, per la gràcia de Déu bisbe de Vic. Ramon arquilevista. Senyal+ de Ramon comte, que hem fet aquesta donació, l'hem firmada i l'hem feta firmar. + Bernat, per la gràcia de Déu bisbe de Girona. Seny+al de Pere Ermengol. Seny+al de Bernat Gausfred de Palafolls. Senyal Ramon Gilabert, sagristà, que féu aquest senyal de la +. Joan, levista +. Senyal de Miró Aldebrand, batlle. Seny+al de Berenguer Ramon de Solius. + Senyal de Pere, senyal. Seny+al de Ramon Guillem, veguer. + Bernat jutge i cabiscoll.

Senyal de Pere, prevere que, havent-li estat demanat, escrigué aquest document el dia i l'any abans dits.

CANO, 1606, pàg. 46v-47. GRAHIT, 1874, pàg. 211. Traducció de GASPAR FELIU i MONTFORT.

XII

1103, 1 de setembre

Penedit, Bernat de Pals consignà en una escriptura el seu propòsit de tornar al monestir de Sant Feliu de Guíxols els béns que li havia pres.

PEL JUST VOLER DE DÉU S'ENTREGA moltes vegades als pecadors el poder pel qual amb fets

indignants els que són violadors de la Mare Església s'esforcen a saquejar i robar els predis dedicats

als usos divins, malgrat sigui decretat que cap laic o clergue sense el recte consentiment de bisbes, canonges, abats, monjos i religioses no tingui o posseeixi cap dels predis eclesiàstics: Per això

Jo Oliver Bernat de Pals, amb els feudataris i també fautors meus, no horripilant-me'n gens, no vaig témer de robar i devastar la vinya de Crist, és a dir, de la seva Església i els seus predis, sinó que per gran exigència dels meus pecats tots els alous del monestir de Sant Feliu de Guíxols que el meu pare Bernat Gausfred tingué en violari amb el consentiment dels precedents abats i monjos del dit lloc i que després de la seva mort havien de revertir al ja dit monestir sòlidament i lliurement, sense cap autoritat o raó vaig sotmetre violentament per espai de sis anys al meu poder. D'aquí que no poques queixes de l'abat Esteve i dels seus monjos amb freqüents exhortacions i assídues qüestions incessantment em foren presentades exigint dignament que aquests dits alous passin al dret i domini d'ell i del seu monestir i retornin íntegrament, talment per l'autoritat de les seves escriptures puguin aconseguir més útilment; la qual cosa, menyspreant-la, vaig negar-me a fer. Per això els mencionants abat i monjos seus s'apressuraren a acudir al senyor Bernat, bisbe de Girona, i a la comunitat dels seus canonges, als quals mostren humilment amb tal motiu la queixa demanant que per a ell i per al seu monestir es fes justícia, i es reprimís la meua malícia i rapacitat amb el gladi venjador de l'Esperit Sant. Després s'apressuraven a manifestar aquestes mateixes coses a Bernat, arquebisbe de Toledo, i a Ricard, legat de l'Església Romana, i al venerable Pasqual, summe pontífex romà, els quals des de llurs respectius llocs anatematitzant-me m'expulsaren de les portes de la Santa Mare Església amb l'autoritat apostòlica i jutjaren que era un sacrilegi, i no solament a mi, sinó que també als feudataris i tots els meus consentidors. Finalment nosaltres des d'aleshores, aterroritzats pel temor diví, veient que per cap raó ni autoritat no podíem retenir els predits alous contra la fe i disciplina de l'Església, determinàrem íntegres o sense cap mutació, sòlidament i lliure, sense cap retenció, al ja dit monestir i a tots els seus habitants, tornar-los, definir-los, i evacuar-los i entregar-los per aquesta escriptura que comença així:

EN EL NOM DEL SENYOR, JO, Oliver Bernat de Pals, i Pere Bernat, clergue, i Ramon Bernat, germans d'ell, i Estefania, llur mare i Ermessenda, filla del predit Oliver i Riambau el seu espòs, evacuem, definim i deliberem, amb tots els feudataris i còmplices nostres, sòlidament i lliure, sense cap retenció o vincle, al senyor Déu i a Sant Feliu del monestir de Guíxols, a Esteve, abat del mateix lloc, i a tots els monjos allí perpètuament habitants, tot aquell alou que Sunyer, comte, i Riquilda, comtessa, per escriptura de donació donaren al predit Sant Feliu, que també la ja dita comtessa tingué per commutació del bisbe Guíu i dels seus canonges, i aquest alou és l'Spanedat que anomenen terra fiscal vella. També definim i evacuem d'igual manera tot aquell alou que Almaric, clergue de la seu de Girona, germà de Vidal de Pals, llegà al dit Sant Feliu i manà als seus almoiners que fessin la carta almoïnera i al poder i dret de monestir entreguessin,

la qual cosa ja feren, com el Riu d'Engilfred des la part de migdia limita fins a Eroles i així continua per l'entrada de Sant Pol fins a Canyelles i a l'estany. Semblantment definim i evacuem tot aquell alou que Gausfred Vidal de Pals llegà al ja dit Sant Feliu i manà als seus almoiners, és a dir a Quíxol, esposa seva, i a Bernat, fill seu, i a Pere de Sant Feliu, que des d'aleshores fessin una escriptura almoïnera al predit monestir i dels habitants seus, com feren. D'igual manera definim i evacuem tot aquell alou de Fenals que Udaldar Gausfred, fill de Gausfred, anomenat *el Llarg*, llegà al predit Sant Feliu en el seu testament, i manà als seus almoiners, o sigui, a Ermessenda, comtessa, i a tots els altres, que fessin una escriptura almoïnera al ja dit monestir, i l'entreguessin en poder del mateix i dels habitants seus, la qual cosa ja feren, amb els alous que hi ha a Calonge i a Cassà, i a la vall Ursera. Semblantment definim i evacuem el castell de Benedormiens i totes les pertinences del dit castell, o sigui, les tasques, dècimes i manedes i totes les coses del mateix castell, tant les que pertanyen al nostre alou com les que són a l'alou de qualsevol home o qualsevol església. D'igual manera definim i evacuem tot aquell alou que Bernat Gausfred de Pals i Quíxol, mare seva, tingueren a la Vall d'Aro i donaren al predit Sant Feliu [així] com l'aigua del riu d'Aro que corrent fins al mar limita des de la part meridional totes les coses, que allí tingueren fins al monestir de Sant Feliu per raó de gràcia de violari de tot l'alou sobrescrit, que el mencionat Bernat adquirí d'Arnau, Abat del predit monestir, que hauria de tenir només pels dies de la seva vida i després de la seva mort havia de retornar íntegrament i sòlidament, sense cap retenció, al mateix monestir. Tots els alous sobrescrits es troben en el comtat de Girona, a les parròquies i límits de Sant Feliu de Guíxols i de Santa Cristina d'Aro i de Santa Maria de Fenals.

D'igual manera definim i evacuem les dècimes de tots els peixos que es capturaran des de Conangle fins al port de Sant Feliu, tal com el dit monestir i els habitants seus per escriptures o per algunes veus o autoritats millor puguin obtenir o adquirir, segons abans s'ha escrit i segons les escriptures de les predites coses més útilment refereixen o reclamen, i tal com el ja dit monestir i els seus habitants millor puguin obtenir o adquirir per algunes sentències o autoritats o per algunes escriptures, tal com nosaltres els predits evacuadors, o sigui, Oliver, Pere, Ramon, Estefania, Ermessenda, Riambau, amb els nostres feudataris, definim, deliberem, evacuem i entreguem en poder de Déu omnipotent i de Sant Feliu i d'Esteve, abat, i de tots els monjos seus i de tots llurs successors i des d'avui per sempre siguin tots els mencionats alous íntegrament propis de Sant Feliu tal com es contenen i s'inclouen en qualsevols llocs, i del nostre poder traspassem al dret i poder d'ells sòlidament i lliurement, sense cap retenció, com a propi alou amb totes les altres coses més amunt escrites.

Si algú dels nostres o home de qualsevol ordre o sexe vinguéssim, o vinguessin, a irrompre o defraudar contra aquesta escriptura d'evacuació, no puguem, o no puguin, acabar el que hàgim, o hagi, començat, sinó que restaurem o restauri de totes les

dites coses el doble, i per sempre la present escriptura obtingui la plena solidesa (el ple vigor).

Això ha estat fet el dia de les calendes de setembre de l'any quaranta quatre del regnat del rei Felip. Signe d'Oliver Bernat de Pals. Signe de Pere Bernat. Signe de Ramon Bernat. Signe d'Estefania, dona. Signe d'Ermessenda. Signe de Riambau de Baseia, els quals hem manat que es fes aquesta escriptura, l'hem firmada i hem pregat que la firmessin els testimonis. Signe de Ramon Gausfred. Signe de Ponç Bernat. Signe de Berenguer Bertran Signe de Guillem Dalmau. Signe de Ramon Adalban. Signe de Ramon Rigall. Signe de Pere Vivas. Signe de Jeroni. Signe de Guillem Ramon. Signe de Guillem Girbre. Signe de Guillem Sarraí. Signe de Bernat Pere, el qual anomenen Buch. Signe de Berenguer

Bertran. Signe de Pere Guillem. Signe de Ramon Bernat. + Pere, sots-diacon. Signe de Ramon Ponç, sacerdot. Signe de Pere, levita. Signe de Bernat, sots-diacon + Arnau, arxiprest, aprova aquests escrits. + Arnau, per la gràcia de Déu bisbe de l'Església d'Osona. + Pere, clergue i jutge a qui imprimí el senyal de la creu. Joan, levita. Bernat, clergue. Ramon, Coraula. Arnau, levita i xantre.

Pere, prevere que així, pregat, he escrit, el dia i any esmentat.

Transcripció a CANO, pàg. 48-50v. Traducció de JOSEP CALZADA.

XIII

1132, 12 de maig

Testament de Riambau de Baseia abans d'anar a Terra Santa. Donà el castell de Benedormiens —que no era seu— a Santa Maria de la seu de Girona. Testimonis: Umbert I, germà; Ermessenda, esposa; Umbert II, nebot; Ademar de Baseia i altres.

En nom de Déu. Sigui manifest que jo, *Raiambaldus de Basella*, desitjant anar al Sant Sepulcre del Senyor, talment vull fer el meu testament i distribució. En primer lloc, doncs, deixo i entrego el meu cos a Déu i a Sant Esteve... i una condomina en el prat Manuel (*Manuela*) que es troba en el terme de Sant Esteve de Pedret i tres quartans de blat i el meu millor cobertó [o mantell o tapaboques]. Al monestir de Sant Tomàs de Canyà [de Fluvià] deixo un encenser d'argent i un mas a Baseia, que té en Ramon Esteve, amb totes les seves pertinences. A l'església de Santa Maria de Vilabertran deixo dos tapisos de teixit. A l'església de Sant Miquel de Fluvià deixo aquell alou... que posseïa en penyora d'aquell monestir i a l'obra del cloquer de la mateixa església dos modis de blat. A l'església de Santa Maria d'Ullà deixo el delme de les anguilles de l'estany *Salso* que té per a mi l'esmentada església com a penyora de vint morabetins. Al monestir de Sant Feliu de Guíxols deixo i aprovo aquell alou que fou del difunt Bernat Gausfred, que és a Barcelona o en el Llobregat; i un mas a Calonge on habita Ramon Berenguer, ferrer, i tot aquell honor que tinc en violari d'aquell monestir, i la meua capa menor. A l'església de Santa Maria d'Aro deixo un calze de plata d'aquella mateixa plata que té en Ramon *Segarii* (Seguer?) i un tapís de teixit. A l'Hospital de Jerusalem deixo i dono aquella vinya que té en Guillem d'Hospital i tota aquella tinença que l'esmentat Guillem té de mi, i aquell mas que habita en Ramon Joan en el terme de les Arenes [Sant Llorenç o Sant Romà] amb totes les seves pertinences i possessions. I a Santa Maria de la Seu de Girona i a la seva canònica deixo el meu castell d'Aro amb la seva església i amb la torre que allí hi ha edificada i també amb les cases i murs [o muralles] construïts i amb la vila que es troba al seu entorn i tot l'honor íntegre que posseeixo a la parròquia i terme de Santa Cristina d'Aro; també l'honor que posseeixo en el terme de Santa Maria de Fenals, excepte aquell ho-

nor ja esmentat de Sant Feliu. Tot això són terres, vinyes, horts, arbres de diverses classes, masos, homes i dones, censos i usatges, boscos garrigues, prats i pastures; estanys, maresmes i els ports i als drets senyorials, de la muntanya i pla, de l'erm i del conreu, viaductes i conduccions d'aigua i totes les altres coses. Els cavallers i els homes que tenen alguna cosa d'aquest honor que deixo a l'esmentada església de Santa Maria i a la seva canònica per mi, Riambau, serveixin en aquesta mateixa canònica de la mateixa manera que deuen fer-ho per a mi. Aquest esmentat honor i castell el deixo a Santa Maria i a la seva canònica amb tal subcondició: que els canonges d'aquella església no tinguin llicència ni poder de vendre, donar ni empenyorar o permutar ni al bisbe ni al comte ni al vescomte ni a qual-sevol altre home o dona; sinó que sempre l'esmentada canònica el posseeixi i el tingui perpètuament sota el seu domini. I l'esmentada subcondició de l'esmentat honor que jo, Riambau, faig a la predita canònica de Santa Maria, la faig amb consell i aprovació i amb manament de la meua esposa Ermessenda. Deixo també a l'església de Sant Celoni aquelles cases meves que es troben al costat de la porta de dita església i a favor de l'obra de la mateixa església deixo tot aquell esplet que em correspon pel temps d'un any de dita vila. A l'església de Sant Marçal del Montseny deixo un mas que fou del difunt Pere Guiscafred de Coll Bosó (*Collo Bosonis*) i una cortina de teixit. A l'església de Sant Cugat del Vallès deixo aquell alou del Penedès que per mi té Ramon Guillem. A l'església de Sant Vicenç de Cardona deixo un mas a Calonge que tinc de l'esmentada església [de Calonge] com a violari, [una quantitat prestada]. A la confraria de Siurana deixo un modi d'ordi i dos de forment. A l'església de Santa Coloma de Siurana i als seus clergues deixo aquell servei que jo rebo en el seu alou; i un modi d'ordi. I a Sant Pere de Pals deixo un modi d'ordi. Deixo a la milícia del temple del Senyor

[templers] el mas de Serra [de Daró] que habita Guillem Ermengol, amb totes les seves dependències. Deixo a Umbert nebot meu, tot aquell empenyorament que tinc del vescomte de Cardona a Calonge i a Vall-llobrega per valor de 200 morabetins. A Guillem Umbert, nebot meu, deixo la meua espasa i aquell empenyorament de la Castanya (*Castanea*) [Brull, Osona] de valor cent morabetins també pel vescomte. Al meu nebot Riambau deixo dues eugues i d'aquelles altres eugues que després quedaran, en deixo la meitat a la meua esposa Ermessenda i l'altra meitat a Umbert i a Guillem, nebots meus. També deixo el meu castell de Pals, juntament amb el feu que tinc del comte de Barcelona i que pertany al mateix castell, al meu nebot Umbert, però amb tal convenença la meua esposa Ermessenda tingui i posseeixi l'esmentat castell de Pals amb el seu honor i també amb el mateix honor de Castell d'Aro, i també aquell honor que he deixat a Santa Maria [de la seu] durant tots els dies de la seva vida. I després de la seva mort, el Castell d'Aro quedarà per honor de la canònica de Santa Maria, tal com més amunt s'ha testat. I el castell de Pals, amb el seu honor, passi al meu nebot tal com s'ha testat.

Deixo també el meu germà Umbert el meu castell de Baseia amb tota la seva integritat i amb les seves viles amb tots els seus termes i adjacències i totes aquelles coses que li poden pertànyer i tenir, excepte allò que s'ha testat més amunt. Amb tal condició que, després de la seva mort, passi al seu fill Umbert si visqués. Però si el seu fill Umbert hagués mort, passi a aquell a qui volgués deixar-ho. Deixo al meu germà Umbert el castell de Rocabertí juntament amb l'honor que pertany a dita castellanía. I deixo l'alou de Marzá, excepte la condòmina que vaig deixar a Sant Pere [de Pals?] i excepte la meitat de l'alou que deixo a la meua esposa que li vaig donar en esponsalici, i després de la mort de la meua esposa, aquesta meitat passi al meu germà Umbert o a qui ell vulgui deixar-ho. Encara deixo al meu germà Umbert tot el meu honor del Montseny amb el castell de les Agudes i el de Montclús i el castell de Montpalau i el castell de Tudela, [sant Gregori] i el castell d'Hostalric i el castell de Gironella i el castell del Brull i el castell del Far. I també aquell honor que em va deixar Guillem Umbert, familiar meu, excepte tot això que més amunt he testat. Amb tal convenença que després de la mort del meu germà Umbert, passi al seu fill Guillem Umbert si visqués, i si fos mort, passi a aquell a favor del qual ho

volgués concedir. També deixo al meu germà Umbert el meu alou d'Osona que anomenen *Montedellos*. I deixo a Umbert, nebot meu, tot aquell bé que em deu el comte de Barcelona, senyor meu que ja és mort. Al meu germà Umbert deixo l'esplet del meu honor del Montseny i tot altre esplet que sortís d'altre honor meu, en deixo la tercera part a la meua esposa Ermessenda, altra tercera part al meu germà Umbert i l'altra tercera part la deixo per la meua ànima entre aquelles esglésies, clergues i pobres que elegeixin els meus marmessors. I elegeixo els meus marmessors: Berenguer, bisbe de Girona, senyor meu; i l'abat de Sant Feliu de Girona, i Gausbert Guillem, i el meu germà Umbert, i la meua esposa Ermessenda i el meu nebot Umbert, de forma que tinguin poder de distribuir totes aquestes coses damunt escrites. Deixo també a Santa Maria de la seu de Girona i a la seva canònica aquell servei que em feien a mi els homes del Montseny. Deixo a la meua esposa Ermessenda tres sarraïnes. Aquell alou que tinc per judici [o sentència judicial] a Calonge el deixo al meu germà Umbert. I l'honor també de Pelacals. Tots els oblits que no fossin escrits i que per mi no fossin recordats, els deixo al meu germà Umbert. I si algun dels meus nebots hagués mort, la seva part que li tinc donada per testament, passi al meu germà Umbert.

Fet aquest testament el 4 de les idus de maig [12 de maig] de l'any del Senyor 1132, regnant el rei Lluís. Sig+ne de Riambau (*Ramonbaldi*) qui manà escriure aquest testament i el firmà i pregà a aquests testimonis que el firmessin. Sig+ne d'Umbert germà meu. Sig+ne d'Ermessenda, esposa meua. Sig+ne d'Umbert nebot meu; Sig+ne d'Ademar (*Ademari*) de Baseia. Sig+ne de Berenguer de Fontanilles. Sig+ne de Guillem Gausberti (*Gausberti*). Sig+ne d'Arnau de Santa Cristina [d'Aro]. Sig+ne de Pere de Sant Romà, hospitaler. Sig+ne de Bru de Calonge [signatures autògrafes:] Berenguer, per la gràcia de Déu bisbe de Girona. Berenguer, abat de Sant Feliu de Girona. Guillem de Sant Esteve ho escrigué.

ACG, pergami núm. 218. *Pabordia d'Aro I*, pàg. 37 de l'índex i *Pabordia d'Aro 3*, núm. 456, pàg. 2111. ROURA, 1985, núm. 218. BLANCO, 1991, pàg. 99-103, text llatí. Traducció de GABRIEL ROURA.

XIV

1144, 31 de maig

Concordia pactada entre Berenguer de Llerç, bisbe de Girona, i Berenguer, abat de Sant Feliu de Guíxols, sobre la permuta que els monjos de Sant Feliu feren amb Riambau i la seva esposa Ermessenda, permuta que Riambau no havia complert. Aleshores l'abat Esteve era fora, pelegrí al Sant Sepulcre.

Pateat cunctis presentibus atque futuris qualiter Berengarius episcopus Sedis Gerunde omnisque conventus predicte Sedis et Berengarius gratia Dei Gixalensis ab-/2 bas omnisque conventus monachorum veniunt ad finem et diffinitionem de

comutatione quam monachi Sancti Felicis Gixalensis fecerunt cum Reiamballo et cum Er-/3 messendi coniuge sua dum Stephanus abbas Sancti Felicis aderat in peregrinatione Sancti Sepulcri. Predictus vero Reiamballus et Ermessendis con-/4

iux sua non supleverunt comutationem Sancto Felici et habitatoribus eiusdem loci, et abbates et monachi Sancti Felicis semper aclamaverunt hanc comutationem. /5 Mortuo autem Reiamballo et Ermessendi coniuge sua Berengarius episcopus Gerundensis Sedis venit in loco Reiamballi in Vallis Aradi et Berengarius abbas/6 Sancti Felicis omnisque conventus eiusdem loci quesierunt predicto episcopo ut suppleret eis comutationem quam Reiamballus non eis supplevit. Qua de causa habu-/7 erunt multa placita et contenciones multas. Ad ultimum autem venerunt in iudicio Bernardi sacriste Gerundensis Sedis et Guillelmi iudicis de Colonico et illi iudi-/8 caverunt ut episcopus suppleret quod Reiamballus non complevit Sancto Felici et suis habitatoribus. Qua propter Berengarius episcopus Gerunde Sedis et canonici eiusdem Sedis supplevit quod /9 Reiamballus non supplevit in vita sua per huius seriem scripture ita incipientis: "In Dei nomine ego Berengarius Gerundensis Sedis episcopus et omnis conventus canonicorum pre-/10 phate Gerundensis Sedis donamus et diffinimus Sancto Felici et Berengario abbati omni que monachorum conventui sibi comisso pro comutatione illa quam Reiamballus non supple-/11 vit Sancto Felici omne hoc quod habemus vel habere debemus in ipso plano de Vernedes et in alio loco in ipso plano de Fenals super viam que egreditur de Sancto / 12 Felice et pergit ad Fenals, unam petiam terre cum assensu et voluntate Raimundi de Riera qui ex inde accipiebat thascha et omne hoc quod Guillelmus Raimundi / 13 de Medaiola et Petrus Suniarii de Mates querebant in vestra condemina Sancti Pauli et hoc cum voluntate illorum. Omnia vero superius scripta nos predicti donato-/14 res donamus et diffinimus Sancto Felici et Berengario abbati habitatoribusque eiusdem loci solide et libere sine ullo retentu ad faciendum quod volueritis. Pro ista vero dona-/15 tione et diffinitione ego Berengarius abbas Sancti Felicis et omnis noster conventus monachorum diffinimus Sancte Marie Sedi Gerunde et Berengario episcopo et omni conventui canonicorum / 16 XI sexterades de terra et dimidiam et I dextrum quas querebamus vobis in vestra condemina de ipso plano de Fenals que eran alodium Sancti Felicis sine ullo retentu / 17 ad faciendum quod volueritis et est manifestum. Si quis hoc disrumpere temptaverit non valeat perficere sed componat in duplo. Actum est hoc II kalendas / 18 iuni anno VIII regni Lodoici regis iunioris./

19 Petrus ostolensis levita. Petrus levita. Berengarius Girundensis archidiaconus. Bisullunensis probat hoc levita Guillemus./19 sig+num Raimundi de Riera./21 Berengarius Gixalensis abbas. Petrus monachus. Bernardus monachus. Petrus monachus. Bernardus monachus. /21 sig+num Guillelmi Raimundi. sig+num Guillelmi de Palaciolo. sig+num Petri Soniarii./22 Bernardus monachus. Bernardus levita. Berengarius Dei gratia Gerundensis ecclesie episcopus +.

/23 Ioannes presbiter et monachus qui hoc rogatus scripsi die et anno quo supra.

Traducció:

Sigui conegut de tothom, presents i futurs de quina manera Berenguer, bisbe de la seu de Girona i tot el convent de dita seu, i Berenguer per gràcia de Déu abat de Guíxols i tot el convent de monjos venen a

solució i definició de la permuta que els monjos de Sant Feliu de Guíxols feren amb Riambau i amb Ermessenda la seva esposa, mentre Esteve, abat de Sant Feliu, es dirigia en pelegrinació al Sant Sepulcre. L'esmentat Riambau i Ermessenda, la seva esposa, no supliren la permuta amb Sant Feliu i als habitants de dit lloc, i els abats i monjos de Sant Feliu sempre protestaren per dita permuta. Un cop mort Riambau i Ermessenda la seva esposa, Berenguer bisbe de la Seu de girona ocupà el lloc de Riambau en la Vall d'Aro i Berenguer abat de Sant Feliu i tot el seu convent demanaren a dit bisbe que els suplís la permuta que Riambau no havia suplert; de la qual causa tingueren molts de plets i contencions. Finalment vingueren a judici de Bernat sagristà de la seu de Girona i de Guillem jutge de Calonge i aquests jutjaren que el bisbe suplís a Sant Feliu i als seus habitants el que Riambau no havia complert. A causa de les quals coses, Berenguer bisbe de la seu de Girona i els canonges de dita seu supleixen allò que Riambau no va suplir en vida seva, pel seguit de l'escrit que comença d'aquesta manera: "En nom de Déu, jo Berenguer bisbe de la seu de Girona i tot el convent dels canonges de l'esmentada seu, donem i definim a Sant Feliu i a Berenguer abat i a tot el convent de monjos a ell subjecte, per la permuta aquella que Riambau no va suplir a Sant Feliu, tot el que tenen o han de tenir en el pla de Vernedes i en altre lloc: en el pla de Fenals sobre el camí que surt de Sant Feliu i porta a Fenals, una peça de terra, amb consentiment i voluntat de Ramon de Riera, que rebia la tasca d'aquesta, i tot això que Guillem Ramon de Medaiola i Pere Sunyer de Mates demanaven en la vostra coromina de Sant Pol i això amb voluntat d'aquells. Tot el damunt escrit, nosaltres els esmentats donadors, ho donem i definim a Sant Feliu i a Berenguer abat i als habitants del mateix lloc, sòlida i lliurement, sense cap retenció, per tal que hi feu allò que voldreu. Per aquesta donació i definició, jo Berenguer abat de Sant Feliu i tot el nostre convent de monjos definim a Santa Maria de la seu de Girona i a Berenguer bisbe i a tots el convent de canonges onze *sexterades* i mitja de terra i un *dextrum* que reclamem de vosaltres, en la vostra coromina del Pla de Fenals i que eren alou de Sant Feliu, sense cap retenció, per tal que hi feu allò que voldreu. I és manifest. Si algú prova de trencar-ho no pugui fer-ho ans pagui el doble. Això fou fet el 2 de les kalendes de juny de l'any 8 del regnat del rei Lluís *el Jove*.

Pere, levita d'Hostoles. Pere, levita. Berenguer, ardiaca de Girona. Besalú, levita de Girona ho prova. Sig+ne Ramon de Riera. Berenguer, abat de Guíxols. Pere, monjo. Bernat, monjo. Pere monjo. Bernat monjo. Guillem Ramon. Sig+ne Guillem de Palol. Sig+ne Pere Sunyer. Bernat, monjo. Bernat, levita. Berenguer, per la gràcia de Déu bisbe de l'església de Girona.

Joan, prevere i monjo que, pregat, va escriure això el dia i any damunt dits.

ACG, pergami núm. 247. *Pabordia de Juliol. Vall d'Aro*. Plec 1, núm. 1. ROURA, 1985, núm. 247. Transcripció i traducció de JOAN VILLAR i TORRENT.

1144, 9 de setembre

Judici de Bernat, sagristà de la seu, i Guillem de Calonge, jutges, sobre les disputes que mantenien d'una banda, el bisbe Berenguer de Llerç i els canonges, i de l'altra, l'abat Berenguer i els monjos del monestir de Sant Feliu de Guíxols, sobre els drets en determinades possessions de la Vall d'Aro (honor de Sant Feliu de Guíxols, alberga d'Arnau, castell de Benedormiens, vinya de Vilartagues, canvi que féu Riambau amb els monjos...).

1 Hoc est iudicium quod iudicaverunt Bernardus Gerundensis sacrista et Guillelmus de Colonico iudex super/ 2 querimoniis et altercationibus quas habebant ad invicem Berengarius Gerundensis episcopus et canonici eius et/ 3 Berengarius Gixalensis abbas et monachi eius. Primum namque iudicaverunt prefati iudices, in hono-/4 re Sancti Felicis, episcopum et eius canonicos nullam fabricam debere habere, quoniam Reamballus in ultimo positus/ 5 ab obligatione sue testationis honorem Sacti Felicis penitus sequestravit, salvo tamen iure pos-/6 sesionis et laborationis Petri Bernardi et Raimundi nepotis sui qui eandem fabricam diuturna /7 possessione se fatentur habuisse. C. Item iudicaverunt de alberga Arnalli de Sancta Christina quod debent /8 eam habere Episcopus et canonici eius, non propter alodium Sancti Felicis sed propter recognitionem quam Reamballus /9 fecit de ea Sancte Marie, in infirmitate positus de qua obiit et propter honorem quem Arnallus tenet per /10 Sanctam Mariam. C. De Castro etiam Benedormienti iudicaverunt ut recuperet abbas castrum et omnia /11 que illi data sunt, si fieri potest, et faciat bene custodire ipsum castrum aut stabiliat illud cum tali/12 persona que bene custodiat ipsum castrum et serviat et que nullam aliam calumniam inferat hominibus Sancte Marie, /13 preter illam que constituta est per scripturam de ipso castro factam. C. Iudicaverunt item vineam de Vilartagar /14 est alodium proprium Sancti Felicis quod debet habere quiete, tum quia nullam certam potuerunt invenire rationem /15 qua possit manifeste videri illam fuisse alodium Petri Bernardi, tum quia Raimundus Bernardi frater eius, /16 cui successio alodii ipsius Petri competit, predictam vineam conquestus est et nullomodo eam, ut ipse asserit./ 17 iudicialiter recuperare potuit, tum quia comes iussit ut de is que tenebat abbas Sancti Felicis et /18 monachi eius in die obitus Reamballi nichil petat episcopus. C. De excam(v)iatione quam fecit Ream-/19 ballus cum monachis Sancti Felicis iudicaverunt ut supleat episcopus quod non complevit Reamballus, et si/20 noluerit supplere, reddat illis quod suum est et recuperet quod illis a Reamballo datum est./ 21 C. De tracturis quas fecerunt homines super Sanctum Felicem quas abbas et monachi clamant iudicaverunt / 22 iustum et equum esse ut reddat eas episcopus illis quibus a Reamballo ablate sunt, qui habebant eas/23 ad servicium Sancti Felicis et emendat abbati et monachis tascam quam inde perdiderunt./ 24 C. Item iudicatum est quod dominium maris sive senioraticum quod habetur a Cunanglun usque ad ipsum / 25 locum in quo terminatur ipsa parroechia de Fenals, episcopus cum suis canonicis et abbas cum suis / 26 monachis

ita habeant comunicabiliter, quod episcopus habet II quarters de illis magnis piscibus qui/ 27 reverencie seniorum deputati sunt, quos etiam Reamballus absque appellatione Sancti Felicis dicitur habui-/28 sse, et abbas I quarter cum aliorum piscium decimatione; et sic iuxta rationem divisionis pis-/29 cium de omnibus aliis acquisitionibus quas per maria casus fortune attulerit similiter sit semper /30 inter eos facta divisio. Relicum vero liitus maris a predicta parroechia de Fenals usque ad /31 Sanctum Felicem, abbas cum suis monachis quiete possideat. Actum est hoc V idus septembris anno /32 VIII regni Ludovici regis iunioris.

33 + Ista super scripta Bernardus firmo sacrista.

34 + Guillelmus de Colonico clericus et iudex.

35 Sig-num Bernardus levita qui hoc rogatus scripsi die annoque prefixo.

Traducció:

Aquest és el judici que varen jutjar Bernat, sagristà de Girona, i Guillem de Calonge, jutge, sobre les queixes i altercats que tenien reciprocament Berenguer, bisbe de Girona i els seus canonges, i Berenguer, abat de Guíxols i els seus monjos. Primerament jutjaren, doncs, dits jutges que el bisbe i els seus canonges no habien de tenir cap fàbrega en l'honor de Sant Feliu, perquè Riambau en el trànsit de la mort retingué completament per l'obligació del seu testament, l'honor de Sant Feliu, salvant no obstant el dret de possessió i de treball de Pere Bernat i Ramon, el seu nebot, que confessen haver tingut de molt de temps la possessió de dita fàbrega. També jutjaren en relació a l'alberga d'Arnau de Santa Cristina, que l'havien de tenir el bisbe i els seus canonges, no a causa de l'alou de Sant Feliu sinó a causa del reconeixement que en féu Riambau a Santa Maria en el moment de la seva malaltia, de la qual va morir, i a causa de l'honor que Arnau té per Santa Maria, Jutjaren del castell de Benedormiens que l'abat recuperi dit castell i totes les coses que li han estat donades, si pot fer-ho, i faci custodiar bé dit castell o l'estableixi amb una persona tal que el custodii bé i el serveixi, i que cap altra càrrega sigui inferida als homes de Santa Maria, a no ser aquella que va establir-se en l'escriptura feta de dit castell. Jutjaren també que la vinya de Vilartagar (Vilartagues) es alou propi de Sant Feliu, el qual ha de tenir de manera pacífica, no només perquè no varen poder trobar cap raó segura amb la qual es pugui veure de manera manifesta que aquella havia estat alou de Pere Bernat, sinó també perquè Ramon Bernat el seu germà, a qui va correspondre la successió de l'alou del mateix Pere, va reclamar la dita vinya i, com ell mateix assegura, no va poder recuperar-la de cap manera per mitjà de judici, i també perquè el comte va manar que el bisbe no demanés

res de les coses que tenia l'abat de Sant Feliu i els seus monjos el dia de la mort de dit Riambau. En relació al canvi que féu Riambau amb els monjos de Sant Feliu, varen jutjar que el bisbe supleixi el que no havia complert Riambau, i si no volgués suplir-ho, que ho torni a aquells a qui pertany i recuperi el que els ha estat donat per Riambau. De les tretes que els homes feren sobre Sant Feliu i que l'abat i els monjos reclamen, varen jutjar que és just i equitatiu que el bisbe les torni a aquells a qui havien estat preses per Riambau, els quals les tinguin en servei de Sant Feliu, i faci reparació de la tasca que des de llavors havien perdut, a l'abat i als monjos. També jutjaren que, el domini del mar o senyoriu que és tingut des de *Cunanglun* fins al mateix lloc en què és termenada la parròquia de Fenals, el tinguin el bisbe amb els seus canonges i l'abat amb els seus monjos, de manera que ho tinguin en comú: el bisbe té dos quaters d'aquells peixos grossos que estan assignats a la reverència dels senyors, i els

quals es diu que dit Riambau va tenir sense cap contradicció de Sant Feliu, i l'abat un quarter amb la dècima dels altres peixos. I així, de manera semblant, sigui sempre feta divisió entre ells, de totes les altres adquisicions que el cas de la fortuna portés per mar, per raó de la divisió dels peixos. El restant litoral del mar, des de la dita parròquia de Fenals fins a Sant Feliu, la posseeixi de manera tranquil·la l'abat amb els seus monjos. Fet el 5 de les idus de setembre de l'any 32 del regnat del rei Lluís el Jove.

Bernat, sagristà, firmo aquestes coses damunt escrites. Guillem de Calonge, clergue i jutge.

Bernat, levita, que, pregat, això vaig escriure el dia i any fixats anteriorment.

ACG, pergami núm. 248. *Pabordia de Juliol. Vall d'Aro*. Plec 1, núm. 2. ROURA, 1985, núm. 248. Transcripció i traducció de JOAN VILLAR i TORRENT.

XVI

1181, 11 de març.

Convinença entre Ramon de Sant Miquel i la seva mare, amb l'església de Girona i Arnau de Constantins, paborde d'Aro, sobre uns masos situats a la Vall d'Aro.

Conegui tothom que moltes contencions i plets hi hagueren entre Ramon de Santmiquel amb la meva mare Ferrera i l'Església de Girona: Arnau de Constantins portant la pabordia d'Aro per alguns masos de la Riera això és: el mas de Guillem Adalbert i el mas de Pere Riera, el mas de Pere Bernat i el mas de Guillem Dunucii, i el mas Adalbert i el mas Giralt i el mas de Corola i el mas de Loffano que aquella església amb les seves pertinences i tinençes em demanava a mi assegurant que havien de ser del seu dret per testament i donació de Bernat Guifred jutge i afegia que el canonge rep els censos i possessions de l'erm de "truanda" (?) en nom de l'església de Girona i anant jo en contra, negat això, demanava al bisbe i altres canonges a Romanyà un mas dit vulgarment Judicial i unes possessions en el puig de Tudiga i a la coma Ladria i unes cases de la sagrera prop de l'església, les quals afirmava que totes havien de ser seves pel dret tingut, donat que la senyora de Noguer mare de Ferrera mare meva ho tenia i posseïa per la seva tinença en temps de la seva mort. Finalment intervenint Arnau de Darnius que havíem escollit compromissari per acabar els litigis i Berenguer de Calonge, arribàrem a tal composició: que jo Ramon de Santmiquel i la meva mare Ferrera renunciem a tot dret que ens pogués competre, en predit honor, tan en actuar com en rebre, rebem l'honor de Riera com a dalt està prescrit i també el de Romanyà que nosaltres demanàvem de la canònica de Girona, per dita canònica, amb el pacte i llei que nosaltres i la nostra posteritat, no esperada convenció ni admonició, paguem per dit honor cada any el dia de les calendes de juliol, a la canònica de Girona i al paborde que fos d'Aro vuit sous gironins de moneda: dos per l'honor de

Romanyà i sis per l'honor de Riera, de manera que no ens sigui lícit retenir un dels dits honors i l'altre deixar-lo, amb la seva pensió, sinó que el retinguem tot enter o el deixem tot enter; pel que fa a la resta, si no pagarem el sobredit cens per les calendes de juliol, tal com està establert, sigui lícit a la canònica de Girona i al paborde que hi hagués a Aro, ocupar amb impunitat predit honor, tan el de Riera com el de Romanyà, sense que poguem pretendre que no haviem estat avisats o inquietats sobre això, tal com convé a cadascú de guardar en la memòria el que va prometre i no ha de demanar que li sigui posat en evidència per altres.

I perquè en els pactes i transaccions de les dues parts ha de ser expressat els consens, per això jo Ramon per la gràcia de Déu bisbe de Girona i Arnau de Constantins i tots els altres canonges firmem i aprovem dita transacció o composició tal com damunt ve expressat. I us cedim i conferim a vós i posem el nostre patrocini, en cas que sigui convenient, les accions a nosaltres competents contra Guillem de Santvicens, el qual té part de l'honor de Riera, si aquest no es volgués acomodar a la dita transacció.

En aquesta composició exceptuem i segrestem les heretats de Guillem de Mordanyac i Joan de Vilar i Pere de Vinyer, que la nostra canonja té ja en domini. Si algú ho vol trencar que pagui el doble.

Fet això el 5 de les idus de març de l'any de l'encarnació del Senyor 1180. Sen+yal de Ramon de Santmiquel, sen+yal de Ferrera la seva mare, que això firmem i preguem firmar. Sen+yal de Guilabert de Cruilles. Sen+yal de Guillem de Santvicens. Sen+yal de Dalmau de Biert. Jo Arnau de Darnius sagristà de Girona subscric. Berenguer de Montagut levita subscric. Sen+yal de Ramon, per la gràcia de Déu bisbe de Girona. Jo Gaufred preceptor de

l'església de Girona subscric. Arnau ardiaca de Besalú subscric. Ramon ardiaca de Girona. Arnau de Constantins sagristà segon.

Sen+yal de Berenguer subdiaca que això va escriure amb les lletres esmenades en la segona linia en el lloc on diu Pere de Riera i en la tercera on diu Pere Bernat i Guillem i també en la setzena en el lloc on diu pretendre, el dia i any fixats anteriorment.

Berenguer levita i públic escrivà de Girona subscric.

ACG, pergami núm. 425. *Pabordia de juliol. Vall d'Aro*. Plec 1, núm. 7. ROURA, 1985 núm. 425. Traducció de JOAN VILLAR i TORRENT.

XVII

1190, 2 de febrer

Per remei de les seves ànimes, Ramon Gausfred i la seva esposa Ermessenda donaren al monestir de Sant Feliu diversos béns.

Sigui notori a tothom que jo Ramon Gausfred i la meua esposa Ermessenda donem i conferim i de present entreguem per remei de les nostres ànimes a Déu i al monestir de Sant Feliu de Guíxols en presència de Ramon, abat del mateix lloc, i de tota la comunitat del mateix lloc, present i futura, tot el nostre antic honor, conreuat i erm, que tenim i poseïm i hàgim de tenir a la parròquia de Santa Cristina d'Aro des del riu o torrent Llobregat fins al riu de Riu d'Aro Vell, i des de Mordanyac fins a Ganiguer, és a dir, el nostre mas en el qual vivim, amb totes les pertinences, i dominis útils i treballs de pa i vi, i arbres de molts gèneres, i la tasca que tinguérem a la femada de Bernat Garrufa; i d'igual manera el mas de Vilar d'Aquila amb els homes i dones, i totes les pertinences i dominis útils i censos, i usatges, i serveis; i semblantment el mas de Guasfred Bescós, en el qual habita Bernat Ramon, amb homes i dones, i totes les seves pertinences i dominis útils, i censos, i usatges i altres serveis, i totes les coses adquirides o que s'han d'adquirir, les quals tenim, posseïm i hem de tenir de qualsevol manera dintre els ja dits termes. Totes aquestes coses, tal com abans són escrites, donem i de present entreguem al predit monestir, i a tu, senyor Ramon, abat del mateix lloc, pel vostre lliure i franc alou, com millor es pot dir o entendre, a utilitat sempre del dit monestir, excepte l'honor que per dret poguérem donar a l'altar de Santa Maria.

També donem al dit monestir les nostres vinyes amb els terres en les quals són plantades, al lloc que es diu Trilles, i a Vilaret, i Tueda, i tot altre honor nostre onsevulla tinguem o hàgim de tenir, excepte el que donàrem als llocs religiosos, i excepte l'honor que va del riu de Canyet a Val a tocar el mar, el

qual deixem als nostres nebots. També donem i conferim al predit monestir tots els nostres béns mobles i semovents, i els closos de Fenals i de Crota, com es contenen en l'instrument que fèrem i firmàrem i entregàrem a vós amb bon ànim, i semblantment les tasques de Tueda. També deixem al predit monestir tot el que tenim a la parròquia de Santa Maria de Fenals i de Sant Martí de Calonge, en totes les coses, tant en honor com en habitants, ço és, tres masos amb els homes i les dones i totes les seves pertinences i dominis útils, és a dir, el que habita Pere Bengari, i el que habita Guillem, teixidor, i el que habita el qui fou en altre temps Grau Caraver: i un altre alou que allí es té en directe i que no és de dominis útils; i en la parròquia de Santa Maria de Filafanis, la meitat del Camp d'en Llobet i la feixa de terra que hi ha allí, i en un altre lloc tot el nostre directe d'una feixa de terra sota el puig de les Aranyes, per la qual passa el rec del Molí, i tot el que tenim per Sant Feliu, en el present, hem donat sense cap retenció, de tal manera que jo no pugui canviar mai en altra voluntat. I la Sureda del Far us deixem.

Això s'ha fet a quatre de les nones de febrer de l'any de l'Encarnació del Senyor 1190. + Ramon Gausfred + Ermessenda, esposa seva: + Bernat de Bedoci. + Pere, prevere + Berenguer, Cap de Vaca. + Pere Cellerer. + Pere Falcuci + Bernat Falcuci + Guillem d'Alou. + Bernat, monjo i capellà, això he escrit, el dia i any abans dit.

CANO, 1606, pàg. 72-73. GRAHIT, 1874, pàg. 216. HURTEBISE, 1905, pàg. 49-2 -5 considera el document del 1193. Traducció de JOSEP CALZADA.

XVIII

1199, 7 de gener

Pere de Cortsaví, sagristà de la seu, assessorat per Guillem Jordà, canonge d'Elna, donà sentència sobre les disputes entre Ramon, abat de Sant Feliu de Guíxols, i Alamand, canonge de Girona i paborde d'Aro.

Oïdes les al·legacions de cada una de les parts i ateses amb diligència les atestacions i llegits i estudiats els instruments i privilegis, jo, Pere de Cortsaví, sagristà de Girona, amb el consell del meu assessor esmentat, adjudico el lloc en què està si-

tuat el molí amb les seves aigües, reguers amb el seu rec i el cap del rec [on hi ha la deu] que es troba a la Vall d'Aro, a la parròquia de Santa Cristina, en el lloc que anomenen Lixarda (*Loxards*) tal com els testimonis de l'esmentat abat varen determinar. I jo,

amb l'assessorament del meu conseller, determino que el terme o termes posats siguin perpètuament de l'abat de Sant Feliu de Guíxols i els seus successors; l'abat tindrà llicència d'edificar en aquest lloc el que vulgui mentre no causi dany als veïns. Per altra banda, adjudico a Alamand, canonge de Girona i als seus successors tot el feu de Palol (*Palatiolo*) i de Vilobí (*Villalbino*) sobre els quals hi havia hagut en altre temps un contenciós entre ells, és a dir, perquè els feudes de Palol i Vilobí els cobrava la parròquia de Santa Cristina d'Aro. També adjudico a l'abat i als seus successors la casa que fou de Ramon Gausfred que el mateix Ramon havia donat a Sant Feliu de Guíxols. També adjudico a Ramon abat de Sant Feliu i als seus successors, totes les dècimes i primícies amb tot l'alou que ell té a la parròquia de Santa Cristina d'Aro i amb totes les novals que ell mateix o els seus antecessors haguessin fet o bé les

que d'ací endavant ell mateix i els seus successors faran en aquell alou en nom propi. En aquelles novals, en canvi, que feren o que es faran a l'esmentat alou de Sant Feliu pels pagesos de l'abat, aquests pagaran delmes i primícies a Santa Cristina, puix l'alou és situat en la susdita parròquia. També adjudico a l'abat i als seus successors perpètuament tot aquell erm en el qual està edificat el colomar al costat del mas Eroles que en Pere Seguer havia donat al monestir de Sant Feliu. També d'aquella invasió del Castell d'Aro imposo silenci perpetu a Alamand i als seus successors.

ACG, pergamí núm. 554. CANO, 1606, pàg. 75-76. GRAHIT, 1874, pàg. 131. HURTEBISE, 1905, pàg. 49-2-5. ROURA, 1985, núm. 554. Traducció parcial de GABRIEL ROURA.

XIX

1235, 2 d'agost

Concòrdia feta per Guillem, bisbe de Girona, en la qüestió entre l'abat de Sant Feliu de Guíxols i Guillem de Montgrí, sagristà de Girona, sobre el port de sa Curcuïada, el delme dels seus peïxos i altres servituds corresponents al terme del castell de la Roca de Solius.

Existint una contenció entre l'abat de Sant Feliu de Guíxols d'una part i Guillem de Montgrí, sagristà de Girona, d'altra part, sobre el port de sa Curcuïada [al marge, amb lletra del segle XVIII: *de portu de Curcuïada*] i sobre el delme dels peïxos que en aquest port o al seu voltant es pesquen; i sobre les tasques dels prats que novament s'han posat en cultiu; i sobre els aigualleros i al·luvions i sobre les joves i tregines, i sobre la mesura del vi i les cavalcades i sobre les fermances de qualsevol delictes o malefici. Totes aquestes coses l'esmentat sagristà afirmava posseir-les sobre els homes de Sant Feliu dins el terme del castell de Solius per raó de dit castell, negant-ho l'esmentat abat, sota l'arbitratge del bisbe Guillem al qual fou donada per ambdues parts lliure potestat per definir mitjançant el seu dictamen aquesta discòrdia, i també de determinar allò que millor li semblés sobre tot o part del negoci segons que de dret cada una de les parts pogués trobar la seva pretenció i també amb dret i testimonis. Les quals coses acceptades, llegides i publicades i assignat el dia de la discussió d'aquestes coses i per la denúncia feta a l'abat que s'afirmava havia d'absentar-se no obstant el jutge donaria la seva sentència contra dit abat, mes dit abat començà a absentar-se a l'illa de Mallorca per causa del seus negocis sense haver deixat cap procurador. Així doncs, el bisbe no trobà qui substituís l'abat per poder tractar plenament aquella causa. Considerats els atestats i les demés coses que s'havien de considerar, va determinar i jutjar sobre les coses predites: Que els homes de Sant Feliu, els que siguin en el moment present o en el futur dins la parròquia i terme del castell de la roca de Solius, surtin a la crida del mateix castell i acudeixin a la defensa del mateix; i tant aquests com els altres del castell siguin obligats a sortir i a acudir a la defensa del castell i de les seves possessions. I que el senyor del

castell pugui obligar-los a aquestes coses però no estaran obligats a fer cavalcada fora dels termes del castell, salvat tan sols l'acompanyament que el bisbe de Girona acostuma a congrega i reunir als homes del seu bisbat tan propis com aliens, contra els violadors de la pau i treva i també els destructors de la terra. També jutjar i determinar sobre les joves i les tragines, és a dir, que el senyor del castell tingui sengles joves i tregines sobre els masos dels dits homes de Sant Feliu, excepte el Mas Tapioles i el Mas Ferrer. Totes aquestes coses apareix suficientment provat que ho percebia i ho tenia. Així mateix digué i semblantment definí que el senyor del castell tingui perpètuament el port de sa Curcuïada i tot el profit que en peïxos o en altra cosa se'n tregués o se'n pogués treure. Car ha quedat provat per medi de documents i de testimonis que entre el castell i els anteriors senyors del mateix castell per llarg temps tenien i ho percebien, i que era dintre dels termes del castell i no existeix prova que es trobi en un altre lloc ni que l'església de Sant Feliu el tingués [el port de sa Curcuïada] o bé en percebés profit o que dit alou o feu li pertengués. També digué i judicà que el castell tingui el dret del vi sobre els seus homes i els aliens, però no sobre els homes de Sant Feliu perquè està provat que el castell té aquell dret sobre els seus homes i l'abat el té sobre els seus i que mai el castell no havia tingut aquest dret sobre els homes de Sant Feliu, sense contradicció. També digué i jutjà que els aigualleros o al·luvions els posseeixin aquells que posseeixen els predis prop dels mateixos. Els quals veïns venen obligats a conservar el riu i el curs de les aigües en el seu estat natural. També determinà i digué que, semblantment i a parts iguals, rebin el senyor del castell i l'església de Sant Feliu tasca d'aquell predi que Arnau de Ruir [Rovira?] va conrear altra vegada, i també les tasques de tots els altres prats que des de

fa 30 anys cap ací estan cultivats. Els quals prats, si són cultivats des de fa 30 anys, són d'aquell que els té i els cultiva, excepte el predi de Guillem de Torrent sobre del qual hi ha disputa, que el tingui perpètuament el senyor del castell de la Roca per causa del costum de posseir-lo sempre. També sobre els homicidis i l'ús del foc, sobre les ferides amb ferro, fusta o pedra de manera que si segueixen ferides o bé trencament de tibia o bé dels ossos en alguna part del cos o es treguin els ulls o bé es mutili un membre, i sobre les cugúcies, que siguin totes aquestes coses degudament provades com a pertanyents al senyor del castell, [el bisbe] determinà i judicà que els homes de Sant Feliu acudissin, firmessin i acordessin amb els senyor del castell o del seu batlle. Perquè tals coses s'entén que pertanyen als pares, als magistrats i als prínceps o també als senyors dels castells. Dels altres qualsevol mena de danys rebuts o bé que entre ells s'haguessin causat, els concordessin amb el seu senyor, com a dei-

xebles o servents, familiars i com a rústics com és de consuetud i de dret, que tenen els mestres i els senyors en la seva jurisdicció. Però no entre sí sinó com a homes del castell o dels termes del castell que no siguin de l'abat rebessin algun dany acudeixin i concordin al senyor del castell o del seu batlle sobre les quals coses té jurisdicció general en tot aquell lloc. Fet aquest instrument a 4 de les nones d'agost [2 agost] de l'any del Senyor 1235. Sig+num Guillem, per la gràcia de Déu bisbe de Girona, Ollegari, notari del senyor Guillem bisbe de Girona, que ha escrit aquest acte en el dia i anys citats.

ACG. *Llibre major de la Sagristia*, f CX. *Resum de tots los actes y papers fahents per les rendes, drets y emoluments que la sacristia maior de la seu de Gerona reb y ha costumad rebre en lo terme y parròquia del Castell de Santa Agnès de Solius...* pàg. 208, final. Traducció de GABRIEL ROURA.

XX

1277, 30 de maig

Sentència arbitral entre el monestir i la vila de Sant Feliu de Guíxols. Els homes de la universitat estarien obligats a fer les obres sota la Porta Ferrada —celler o tinar— però no si eren cases construïdes de nou. També els homes propis del monestir i els de "Valle lubrica", Fenals, Aro, Solius, Sant Amanç, com fins ara s'ha acostumat fer, facin i hagin de netejar el vall que és al voltant del monestir.

Sàpiga tothom que havent sorgit una qüestió llarg temps promoguda entre els venerables abat i convent del monestir de Sant Feliu de Guíxols d'una part i de l'altra la universitat dels prohoms de la vila de Sant Feliu de Guíxols sobre les obres que el predit abat i comunitat afirmaven que devien fer-se i prestar-se per part de la universitat esmentada dels prohoms de dita vila en tot el monestir guixolenc sota el vall i en el mateix vall i també en tot el seu circuit; i com en la predita qüestió fos promulgat un arbitratge per part de Pere de Pontons, ardiaca de l'Empordà a l'església de Girona, i Arnau de Calonge, difunt, prevere del capítol de Girona, els quals foren elegits àrbitres sobre aquest negoci per les esmentades parts; i els esmentats abat i convent demanaren l'arbitratge i que el predit arbitratge fos reduït a l'àrbitri d'un home bo i sobre aquestes coses es promogués la qüestió entre les dues parts baix el dictamen de l'oficial del senyor bisbe de Girona, aleshores l'esmentat ardiaca de l'Empordà, havent tingut col·loqui i conversa amb les dites parts sobre aquests fets, va dictar la següent disposició de comú assentiment i voluntat de les dues parts, d'aquesta forma, és a dir, que la predita universitat dels homes de dita vila en el present i en el futur facin i estiguin obligats a fer en tot temps les obres que en totes i cadascuna de les mateixes es faran d'ací endavant sota la Porta Ferrada, en el predit monestir guixolenc i en les parets que són foranes que circumden el monestir tal com la Porta Ferrada és situada i construïda amb les parets foranes davant de les dites parets foranes tal com s'hi troba en elles la Porta Ferrada i que la mateixa universitat faci o estigui obligada a fer sempre les obres en el celler i en el tinar que es troba enfront de la Porta Ferrada i

fora dels murs esmentats, tant en la conservació del dit celler i tinar com en la reparació del mateix. Fent excepció d'això: que si acàs es construís de nou una casa sobre aquest celler o tinar, que la universitat no estigui obligada a fer les obres si aquestes cases fossin construïdes de nou. I també la universitat faci semblantment i hagi de fer sempre obres en aquelles que es facin en la mota que és sota el vall de dit monestir, i en les parets i tàpies que són al voltant del mateix monestir en quant es faci allà una força o fortalesa. Però no estarà obligada a fer obres en el cas que es construeixin nous habitacles en la mateixa mota, en el futur; i que la universitat juntament amb els homes propis del monestir i els de *Valle lubrica*, de Fenals, d'Aro, de Solius, de Sant Amanç, com fins ara s'ha acostumat fer, facin i hagin de netejar el vall que és al voltant del predit monestir, sempre i cada vegada que aquest vall necessiti ser escurat, i això ho faran perpètuament tal com s'ha acordat, sense que siguin obstacle altres sentències, arbitratges o converses que s'hagin tingut sobre aquestes qüestions, ni tampoc que impedeixin alguns instruments o concessions que sobre aquestes coses s'haguessin fet. I que aquesta composició que ha estat feta de comú assentiment de les parts esmentades, tingui sempre i obtingui en totes les coses plena fermesa i també tingui per part de l'abat i de la comunitat i dels seus successors i també per part de dita universitat dels veïns de dita vila, presents i futurs, en totes les parts i per tot temps observança i no sigui trencada per ningú ni pugui ser revocada. Aquesta composició Nos, fra Bernat, per la gràcia de Déu abat, i tota la comunitat de l'esmentat monestir guixolenc, és a dir, fra Berenguer de Torrent, sagristà, fra Gilabert, cambrer, fra Jaume, in-

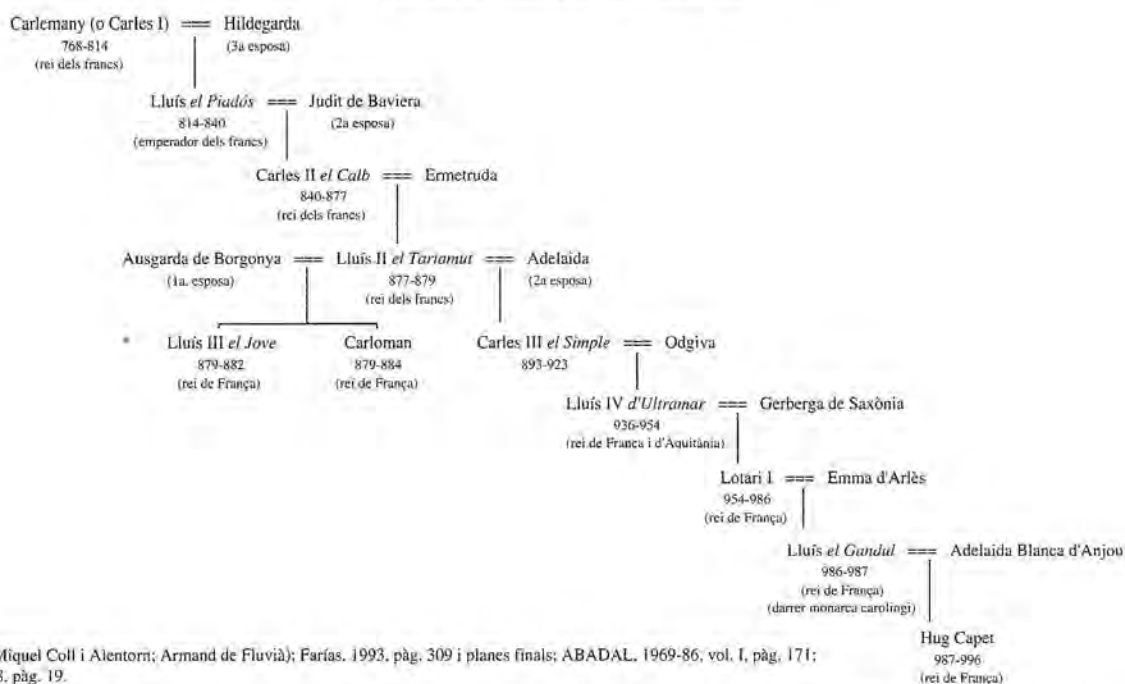
fermer, fra Ramon de Llebià, fra Arnau de Varoncello, fra Pere Ponç, fra Bertran de Abadia i fra Hug de Mata, monjos de l'esmentat monestir per nosaltres i per tots els nostres successors que hi hagi en el futur en l'esmentat monestir; i Nos, la universitat dels habitants en la vila de Sant Feliu de Guíxols, és a dir, N.N.N. i N etc., habitants de la vila de Sant Feliu de Guíxols, per nosaltres i per tots els habitants de la mateixa vila que avui són i que seran en endavant, i els nostres successors amb aquest instrument valedor perpètuament lloem, concedim, aprovem i també confirmem aquesta composició que ha estat feta de comú consentiment de les parts i també amb voluntat i també ratificada i ferma i segura per una i altra part que serà tinguda i observada per tothom; i també prometem observar inviolablement baix hipoteca i obligació de tots

nostres béns en tot i per tot perpètuament, ni revocar ni contradir en qualsevol altra ocasió poguéssim contradir aquestes coses en el futur, a totes elles renunciem totalment i de forma irrevocable en el present. Feta aquesta conveniència a 3 de les calendes de juny de l'any de l'encarnació de Crist 1277. I signen tots, en aquest acte, des de Nostre molt Reverend Pere Abat i els seus venerables monjos, i després consecutivament tots els veïns de la vila de Sant Feliu que ja en aquests dies seria de fins cent cases, i últimament signa el notari, al qual passo aquest instrument...

CANO, pàg. 90v-92. SEVILLANO, 1953, pàg. 162, núm. 13. ZARAGOZA, 1992, pàg. 114, núm. 8. Traducció de GABRIEL ROURA.

QUADRE I

REIS I EMPERADORS CAROLINGIS

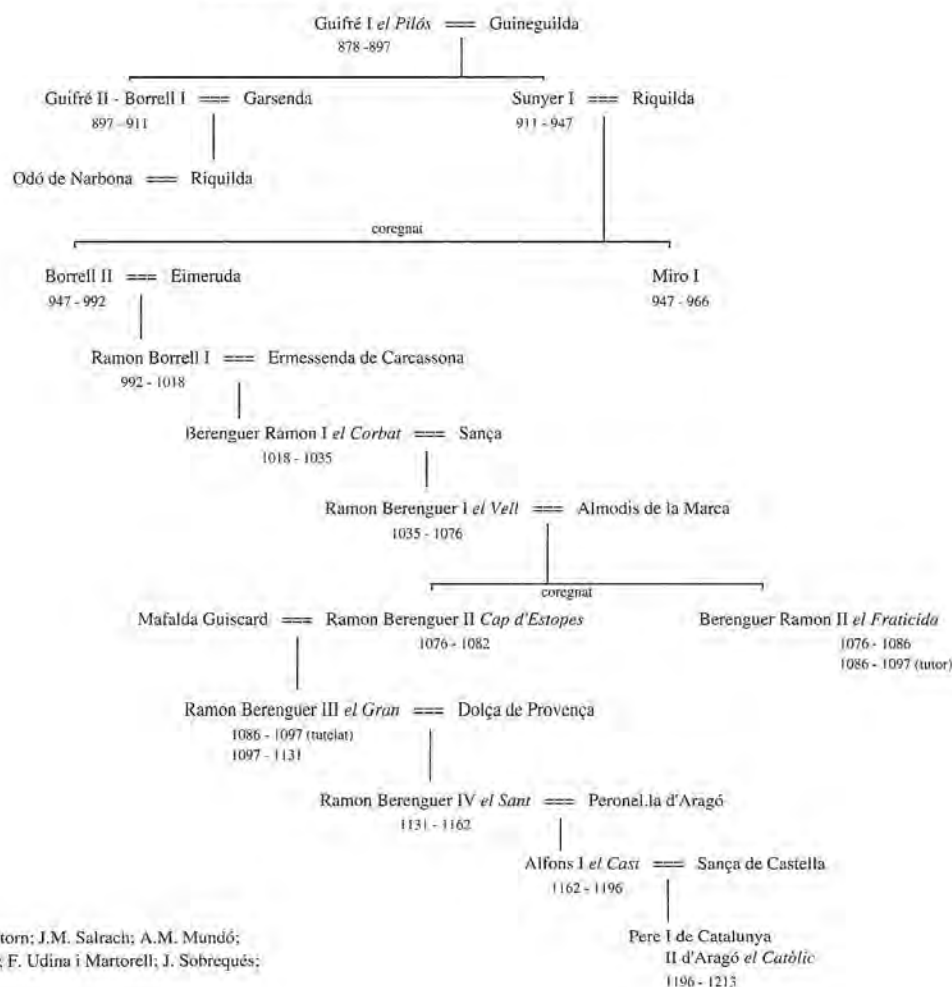

Fonts: GEC (Miquel Coll i Alentorn; Armand de Fluvià); Farías, 1993, pàg. 309 i planes finals; ABADAL, 1969-86, vol. I, pàg. 171; ROURA, 1988, pàg. 19.

* La successió dels reis i emperadors carolingis que regnaren a Catalunya és completa. Lluís III el Jove (879-882) i Carloman (879-884) coregnaren. Entre el decés de Carloman (884) i el nomenament de Lluís IV d'Ultramar (936) varen passar més de mig segle de guerres civils. Els fets varen succeir així: A la mort de Carloman, com que el seu germà de pare (Carles III el Simple) només tenia 7 anys, fou elegit Carles III el Gros (884-887) -fill de Lluís el Germànic- que, tres anys després, fou deposat per la noblesa. Llavors Odó de París o de França (887) governà el regne, però, passats uns anys, els magnats elegiren Carles III el Simple (893) que ja tenia 16 anys. Esclatà la guerra civil fins que el 897 arribaren a un acord: Carles governaria el territori plaçat entre el Sena i el Rin: Odó, el situat entre el Sena, l'Atlàntic i el Pirineu, inclosos els comtats catalans. Odó morí el 3 de gener del 898 i Carles quedà rei únic; però tampoc no hi hagué pau i, a conseqüència d'una batalla, Carles el Simple fou empresonat (923); els comtats catalans li restaren fidels fins que morí a la presó (929). Per això nns historiadors col.loquen el final del seu regnat al 923 i altres al 929. Radulf I de Borgonya -el que tingué a Carles el Simple a la presó- regnà entre els anys 923 i 936.

QUADRE II

Els comtes de Girona (881 - 1200)

Fonts: Diverses (R. d'Abadal; M. Coll i Alentorn; J.M. Salrach; A.M. Mundó; A. Pladevall; A. de Fluvià; P. Ponsich; F. Udina i Martorell; J. Sobrequés; J.F. Cabestany, entre d'altres).

QUADRE III

EPISCOPOLOGI DE GIRONA (881-1200)

Teuter	878-887
Servusdei	888-906
Guiu	908-939
Gotmar	943-952
Arnulf	954-970
Miró Bofill	970-984
Gotmar	984-993
Ot	995-1010
Pere Roger	1010-1051
Berenguer Guifré de Cerdanya	1051-1093
Bernat Humbert	1093-1111
Ramon	1112
Berenguer Dalmau	1113-1140
Berenguer de Llers	1142-1159
Guillem de Peratallada	1160-1169
Guillem de Monells	1169-1176
Ramon Guissall	1177-1196
Gaufred de Medinyà	1196-1198
Arnau de Creixell	1199-1214

Font: J.M. MARQUÈS *Diccionari d'Història de l'Església a Catalunya*. Generalitat de Catalunya (en premsa).

QUADRE IV

ABACIOLOGI DEL MONESTIR GUIXOLENC abans del 1200

1	Sunyer	...968-976...
2	Llandrich	...1019-1042
3	Bofill	1042-1043
4	Arnau	1043-1052
5	Pere Gausfred	1067....
6	Esteve	-1121
7	Berenguer	1121-1144
8	Guillem	1157...
9	Berenguer	1160?-1163
10	Bernat	1163?-1189
11	Ramon I	1189-1199
12	Ramon II	1199-1217?

Font: ZARAGOZA, 1982

QUADRE V

GRAFIA DEL NOM “SANT FELIU DE GUÍXOLS” abans del 1200

Document núm.		any
12	“Sancto Felice de Gissalis”	961
13	“Sancti Felicis Gissalis”	962
14	“Sti. Felicis Monasteri”	966
15	“monasterium Sancti Felicis”	968
15	* “Iecsalis”	968
17	“Sancti Felicis Gissalis”	986
18	“Sancto Felice in Gissalis”	992
20	“Sancto Felicis (...) Guixalis	1016
22	(Landricus Gissalensis) (Landricus Gisalensis)	1019-1031
23	“Sancti Felicis de Gixalis”	1020
24	“Sancti Felicis Guixalensis”	1041
27	“Sancti Felicis Gixalensis”	1052
28	“Sancti Felicis Guixalensis”	1053
30	“Sancti Felicis Guixalensis”	1057 a
31	“Sancti Felicis Guissalensis”	1057 b
32	“Sancti Feli (cis) Gissalis”	1058
35	“Sancti Felicis Guissalensis”	1063
36	“Sancti Felicis Gessalensis”	1067
38	“Sancti Felicis Gixals”	1083
41	“Sancti Felicis Gissalis”	1098
42	“Sancti Felicis Guixalensis”	1099
43	“Sancto Felici Guixalensis”	1103 a
44	“Sancto Felici Guixalensis”	1103 b
48	“Sancti Felicis Gissalensis”	1118
50	“Sancto Felicis Guissalis”	1131
51	“Sancti Felicis de Geisiolis”	1132
53	“Sancti Felicis Gixalensis”	1144 a
54	“Sancti Felicis Gixalensis”	1144 b
57	“Sancto Felici de Gisols”	1153
58	“Sancti Felicis de Gixels”	1161
59	(Guixalense cenobium)	1163
62	“Sancti Felicis Guixalensis”	1181
65	“Sancti Felicis de Guixels”	1190
68	“Sancti Felicis de Guixels”	1199
	“Sancti Felicis Guixalensis”	1203

* Es refereix al nom del lloc. Probablement era Gissalis i es va escriure Iecsalis per equivocació de l'amanuense.

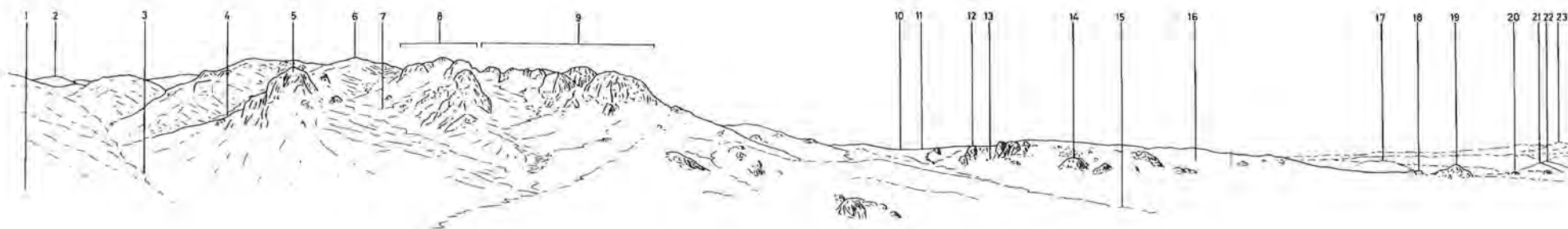

Fig. 115. Perfil del tram muntanyós que tanca Solius per ponent, vist des de la Roca de la Tuna, en el camí que de Can Llauredó mena a Plana Basarda.

1) Serra de la Tuna, 2) Puig de sant Baldiri. 3) Riera Panyella o Paniella. 4) Comal del mort. 5) Roca aguda o roca rodona d'en Cama. 6) Montclar. 7) Sot de la figuereta. 8) Carcassells o carcaixells petits. 9) Carcassells o carcaixells grans d'en Dalmau. 10) Pla de la Sella. 11) Tallades. 12) Roca Ponsa. 13) Font de la Serp. 14) Roques bessones. 15) Riera de Santa Agnès o Dalmaua. 16) La corbatera. 17) Puig de la Rata. 18) Roca del Moro o del Forn. 19) Turó del castell de la Roca de Solius. 20) Can Tapioles. 21) Puig de la Bateria. 22) Puig dels Lladres. 23) Puig Aldric.

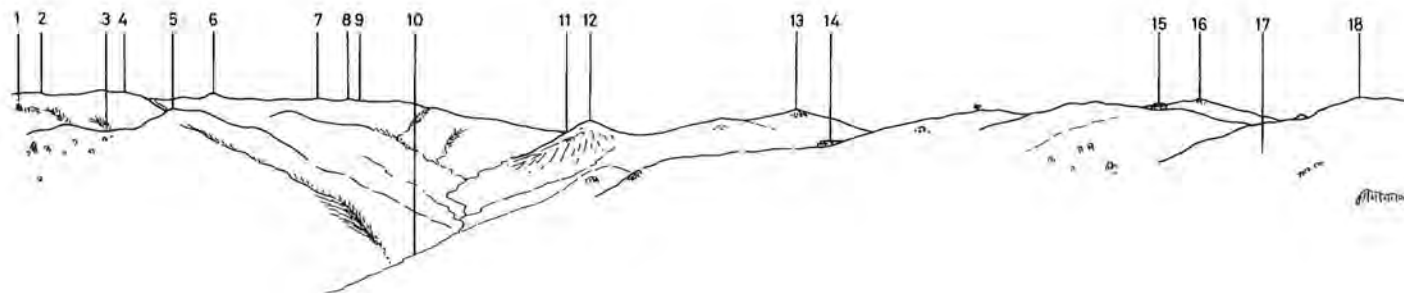

Fig. 116. Perfil muntanyós vist des del puig sa Guaita, també dit puig Romaguer, en direcció a ponent.

1) Església de sant Grau d'Ardenya. 2) Puig de les Cadiretes. 3) Riera de Vallpresona. 4) Pedra-sobre-altra. 5) Puig de les Cabres. 6) Montagut. 7) Pedra que mira al mar o puig de l'Orinar o del Llorinar. 8) Turó del casalot i barraca dels carrabiners. 9) Pedra Espolla, Espodola o Spodola. 10) Riera de Canyet. 11) Collet del Forn de la Calç. 12) Turó de l'Avi. 13) Puig Ferran o turó de Sant Baldiri. 14) Can Codolar o Corral de l'Abat, abans mas Gras. 15) Can Rifà. 16) Puig de Ballaron o Cavall blanc, ara puig dels Trialls o de can Rifà. 17) Serra dels Llamps. 18) Puig Duran o de Sant Benet.

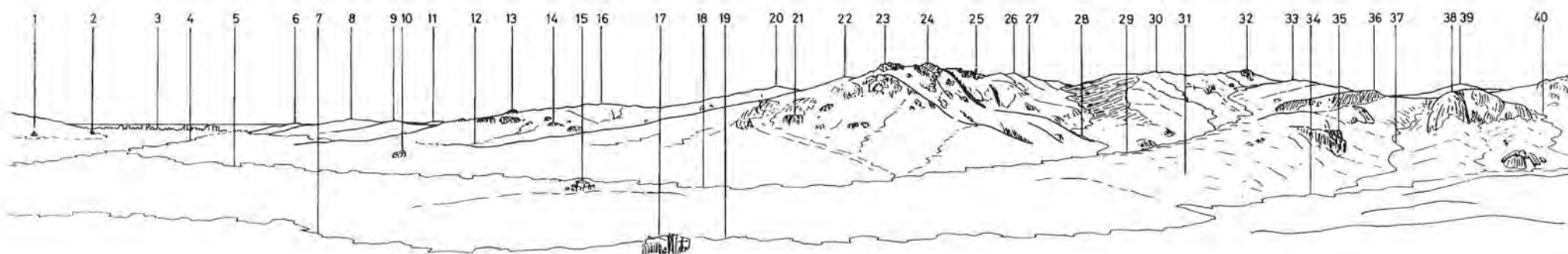

Fig. 117. Panoràmica de les muntanyes que tanquen la Vall d'Aro per ponent, vista des del turó del Castell de la Roca de Solius.

1) Església de Santa Cristina d'Aro. 2) Església de Santa Maria de Castell d'Aro. 3) Platja d'Aro. 4) Ridaura. 5) Riera de Tueda. 6) Puig Pinell. 7) Riera de Santa Agnès, Dalmau o de Solius. 8) Puig Vidal o dels tres Termes. 9) Puig de les Aranyes. 10) Can Croses del Vilar, avui seu del Club de Golf Costa Brava. 11) Puig Gustinói o turó de Canet. 12) Riera de Mordanyac. 13) Rocatosa. 14) Rocarodona. 15) Can Llauredó. 16) Puig d'en Jofre. 17) Can Dalmau. 18) Riera de Tueda. 19) Riera de Santa Agnès, Dalmau o de Solius. 20) Puig de Santa Escolàstica. 21) Rocalbas. 22) Puig d'en Rusques. 23) Pedres blanques. 24) Miranda de Pedralta. 25) Pedralta. 26) Turó d'en Miquel de Pau. 27) Puig Vidal. 28) Torrent de les Aigües. 29) Riera de Tueda. 30) Puig d'en Creixell o d'en Basart. 31) Serra de la Tuna. 32) Puig Alt, de les Cols o turó de l'Home. 33) Turó de la Creu Esculpida. 34) Riera de Santa Agnès. 35) Roca de la Tuna. 36) Plana Basarda. 37) Riera Panyella. 38) Roca aguda o roca rodona d'en Cama. 39) Puig de Sant Baldiri. 40) Sot de la Figuereta.

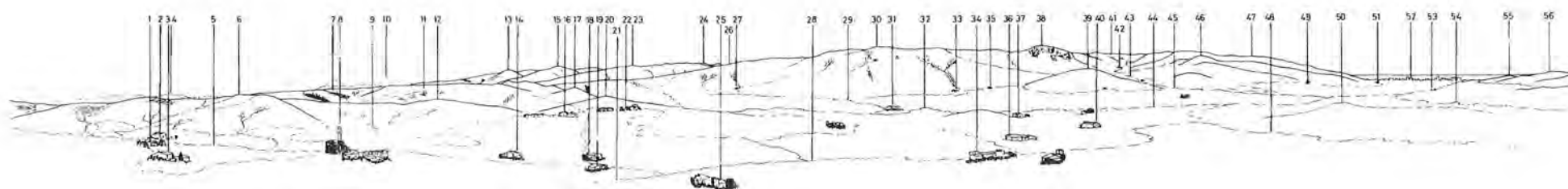

Fig. 118. Panoràmica de les muntanyes que tanquen la Vall d'Aro per llevant, així com el fons d'aquesta vall, vistos des del turó del Castell de la Roca de Solius.

1) Mas Viader. 2) Mas Auladell. 3) Mas Vilabella. 4) Rocacorba. 5) Riera Merdança o petita. 6) Puig de les Rates. 7) Penedes. 8) Església de Santa Agnès de Solius. 9) Riera de la Conca. 10) Pirineu. 11) Costes de Penedes. 12) Puig d'en Xicu. 13) Puig Gros de les Gavarres. 14) Can Bas. 15) Puig Aldric. 16) Mas Tapioles. 17) Puig dels Iladres. 18) Can Cama. 19) Mas Rissac. 20) Puig de la Bateria. 21) Riera del mas Roc. 22) Can Pijoan. 23) Puig Rodó. 24) Puig d'Arques. 25) Mas Reixac de Solius. 26) Romanyà. 27) Església de Santa Maria de Bell-lloc. 28) Riera Merdança o Mardensans. 29) Riera de la Font Picant. 30) Puig Ponç. 31) Ca la Musiqueta, avui les Panolles. 32) Ridaura. 33) Mas Reixac de Bell-lloc. 34) Can Vicens. 35) Mas Bou o Bouserens. 36) Can Creixell. 37) Can Cateura. 38) Roca Rubia. 39) Puig Maensa. 40) Mas Pla. 41) El Brell. 42) Malvet. 43) Torrent Llobregat. 44) Ridaura. 45) Riera Marcona. 46) Puig Brull. 47) Puig Domènec o del mas Nou. 48) Riera de Santa Agnès o de Solius. 49) Santa Cristina d'Aro. 50) Puig d'en Creixell. 51) Santa Maria de Castell d'Aro. 52) Platja d'Aro. 53) Ridaura. 54) Riera de Tueda. 55) Puig Pinell. 56) Puig Vidal o dels tres Termes.

ÍNDIX

	Pàg.
Presentació	5
Observacions	6
Abreviatures i bibliografia utilitzada	7
PRIMERA PART	
Documents per ordre cronològic i comentaris	11
SEGONA PART	
Un llinatge eminent lligat a la nostra història (s. XI-XII)	99
TERCERA PART	
Resums diversos i altres dades	105
QUARTA PART	
Apèndix documental	135
QUINTA PART	
Quadres genealògics i sinòptics	155

AQUEST VOLUM DE
PUBLICACIONS DELS AMICS DEL MUSEU MUNICIPAL
DE SANT FELIU DE GUÍXOLS
HA QUEDAT ENLLESTIT
EN ELS TALLERS DE GRÀFIQUES BIGAS,
DE SANT FELIU DE GUÍXOLS,
EL MES DE DESEMBRE DE MCMXCV

INSTITUT D'ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ
DEPARTAMENT DE CULTURA DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA
DIPUTACIÓ DE GIRONA
AJUNTAMENT DE CASTELL-PLATJA D'ARO
AJUNTAMENT DE SANT FELIU DE GUÍXOLS
AJUNTAMENT DE SANTA CRISTINA D'ARO